AVOTS

1987. NR. 5 (5) MAIJS

ISSN 0235—1420

proza, dzeja, publicistika, kritika

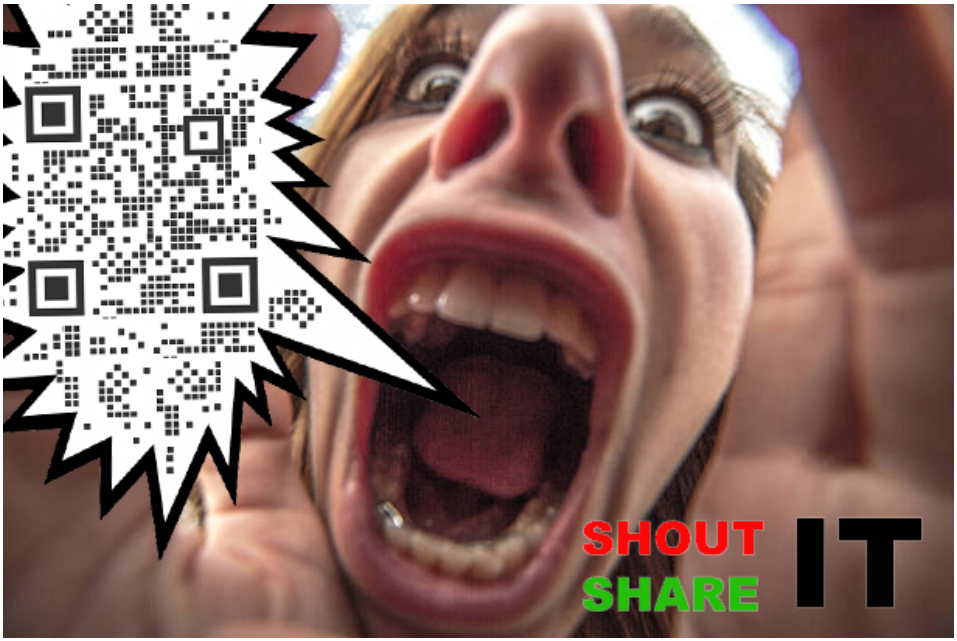
SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1987.05

Andris Puriņš, «Zilā Jumprava» — 1. lpp. Māris Melgalvs, dzejoļi — 14. lpp. Arsenijs Formakovs, ««Dzejnieku karalis», Krievzemes dēls» — 16. lpp. Mārtiņš Zelmenis, īsproza — 18. lpp. Nikolajs Gudaņecs, dzejoļi — 22. lpp. Dainis Grīnvalds, «Pils» — 24. lpp. Egils Plaudis, «Kuģis no Argentīnas» — 29. lpp. Bulats Okudžava, dziesmu teksti — 32. lpp.

Rakstniecība. Kultūra

Laima Slava, «Latvija tēlniecības pasaulē» — 34. lpp. Paulīna Keila, «Smīkņājot» — 40. lpp. Hardijs Lediņš, «Avangards nav avangards» — 43. lpp. «Alvils Ceplis laikabiedru atmiņās» — 46. lpp. «20. gadi Latvijā» — 48. lpp. Harijs Hiršs, «Apziņas plūsmas lietojums prozā» — 54. lpp. Aleksis Grigorjevs, «Latviešu «jaunā proza»: varoņi un apstākļi» — 56. lpp. «Foto-mape» — 58. lpp. Normunds Naumanis, «Piezīmes uz kāda tukla mīta spārniņiem» — 62. lpp.

Laikabiedra piezīmes

«Latvijas ĻKJS XXIII kongresā» — 64. lpp. Ināra Egle, «Sastrādāties sadzīvojot» — 66. lpp. Gints Jansons, «Biju pie pārliecības» — 68. lpp. Brigita Brīdaka, «Loma visam mūžam?» — 71. lpp. Dainis Lemešonoks, «Kā man, lūdzu, būtu jādomā!» — 76. lpp. Benedikts Kalnačs, «Par destilētām zināšanām un zilo putnu krātiņā» — 78. lpp. «Lasītāju vēstuļu apskats» — 79. lpp.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

-
- ZILĀ JUMPRAVA
  - KUĢIS NO ARGENTĪNAS
- Sastrādes salīdzinot
  - LOMA VISAM MŪŽAM?
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6

AVOTS
proza,dzeja,publicistika, kritika.

LATVIJAS LKJS CENTRĀLĀS KOMITEJAS UN LATVIJAS PSR RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS LITERĀRI MĀKSLINIECISKS UN SABIEDRISKI POLITISKS ŽURNĀLS JAUNATNEI. IZNĀK KOPŠ 1987. C. REIZI MĒNESĪ. IZDOD LATVIJAS KP CK IZDEVNIECĪBA RĪGĀ.

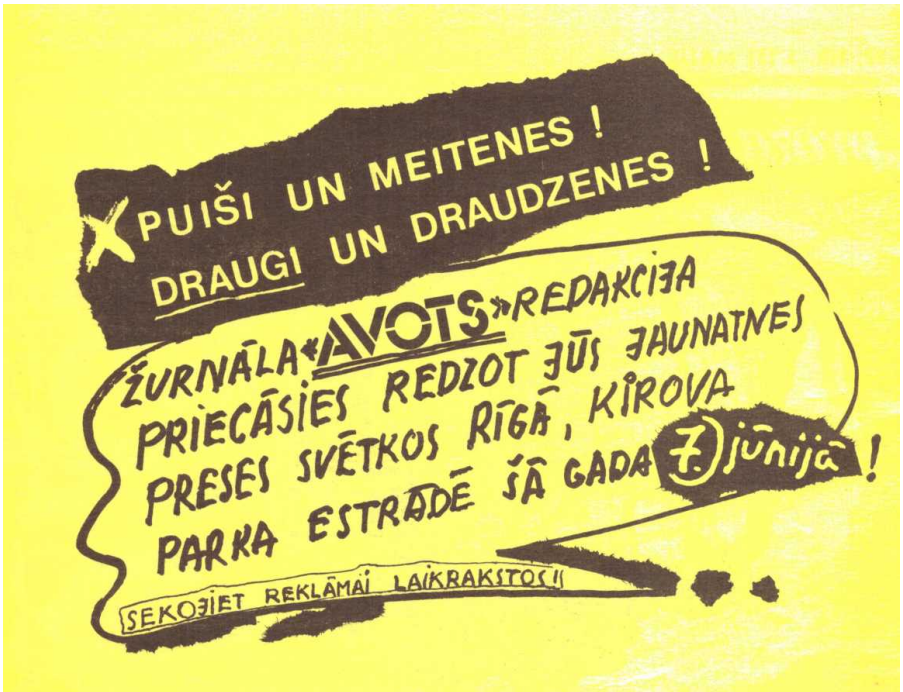
PUIŠI UN MEITENES !
DRAUGI UN DRAUDZENES !
ŽURNĀLA »AVOTS« REDAKCIJA
PRIECĀSIES REDZOT JŪS JAUNATNES
PRESES SVĒTKOS RĪGĀ, KĪROVA
PARKA ESTRĀDĒ ŠĀ GADA 7. jūnijā !
SEKOJIET REKLĀMAI LAIKRAKSTOS !!

Galvenais redaktors AIVARS KĻĀVIS. **Redakcijas kolēģija:** EDGARS BANS, ILMĀRS BLUMBERGS, GUNTARS GODINŠ (nodaļas redaktors), VLADIMIRS KANIVECS (galvenā redaktora vietnieks), STAŅISLAVA MARSONE, MIERVALDIS MOZERS, SERGEJS NIKOLAJEVS, MĀRIS OGA, JĀNIS PETERS, JĀNIS ROKPELNIS, BAIBA STASANE, ĀDOLFS 5APIRO, AIVARS TARVIDS (atbildīgais sekretārs), PAVILS VI5NEVSKIS, IMANTS ZEMZARIS, ROSTISLAVS ZUBKOVS. **Redaktori:** TATJANA FASTA, KĀRLIS RINGS, RUDĪTE KALPIŅA, OĻEGS MIHAĻEVICS, NORMUNDS NAUMANIS, EVA RUBENE.

Mākslinieciskā redaktore ANDRA NEIBURGA.

Tehniskā redaktore INĀRA JURJĀNE.

Korektore INGRĪDA SAFRONOVA. **Tulkotāja** TAMĀRA RINGA.

REDAKCIJAS ADRESE: PASTA INDEKSS 226081, RĪGA, BALASTA DAMBĪ 3, ABONEMENTA KASTĪTE 35. TELEFONI 461190, 465478. MANUSKRIPTUS PIEŅEM DIVOS EKSEMPLĀROS MASĪNRAKSTA UN ATPAKAĻ NEIZSNIEDZ.

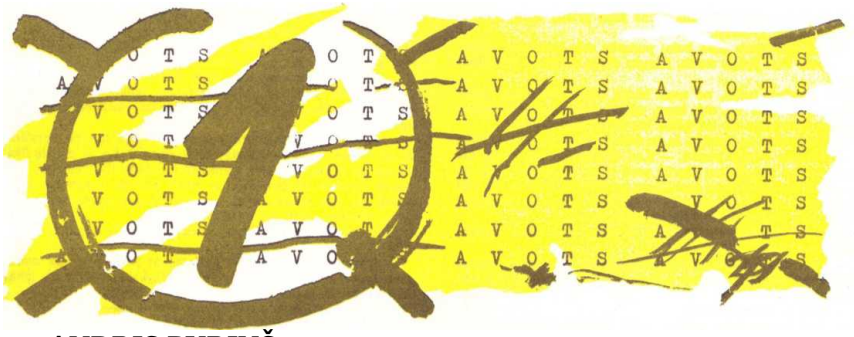

ANDRIS PURIŅŠ

ZILĀ JUMPRAVA

MAZLIET IRONISKS ROMANS

(4. turpinājums)

Galēvičs izdzer savu glāzi, uzceļ Bitīti piecos un iet projām.

Einārs atkai salej. Rihards, to redzēdams, steigšus iztukšo savu, lai nepalaistu garām kārtu.

— Un kā pret tevi izturas faķa studenti? — Einārs prasa.

— Kā nu kurš, — domīgi novelk Māris un vēro, kā glāzē plok putas. — Citi saprot, citiem tas vienaldzīgi, dažs viebjas, vēl dažs atklāti izsmej. Vispār domas pretrunīgas, par cik šobrīd demokrātijas par daudz. Taču es esmu izdomājis gājienu! — viņš atdzīvojas un pārlaiž mums skatienu, it kā vēlēdamies pārliecināties, vai mēs viņa ģenialitāti būsim spējīgi novērtēt.

— Ļoti foršu gājienu, kas ap mani apvienos gan tos, kam alkohols ir pretīgs, gan tos, kam ne.

Hau! Glāze tukša. Māris ar delnu pārlaiž mazajām Ūsiņām.

— Kad oktobrī pēc kolhoziem visa fakultāte būs kopā, es no mūsu atturībnieku organizācijas izvirzīšu priekšlikumu, kuru virzīsim uz augšu!

Un, proti! Biedrības biedrs nedzer un aktīvi cīnās pret dzeršanu. Viņam kabatā ir biedra karte ... Es ierosināšu par nelielu maksu labprātīgi reģistrēties tiem, kas dzer, lai viņi arī saņemtu biedru kartes, kas apliecinātu, ka viņi nav atturībnieki. Un tikai tiem, kas uzrādīs šādas apliecības, veikalos drīkstēs pārdot alkoholu.

Einārs zviedz locīdamies, gandrīz vai sizdams ar pieri pa galdu.

— Kolosāli ... Tas ir izdomāts patiešām kolosāli! Idejiski |oti pareizs gājiens!

— Jā! — gandarīts smaida Māris. — Jāatzīstas, ka ideja aizgūta no narkologiem. Viņi cilvēkus dala tādos, kas nedzer absolūti nemaz — atturībniekos, un tādos, kas dzer — dzērājos. Vai pilnā katru dienu, vai tikai Vecgada vakarā paceļ glāzi šampanieša, tam nav nekādas nozīmes — dzērājs tā vai tā!

— Tas ir nežēlīgi! — smejas Einārs.

— Ha, ha, ha! — rēc Māris. — Un pirms izsniedz atļauju pirkt alkoholu, pēc sarakstiem pārbauda, vai tev jau kabatā nav atturībnieka biļete, ha, ha!

— Bet izņemt atļauju jau iznāk tas pats, kas oficiāli atzīties par alkoholiķi! — Einārs pieķeras pie galda malas, lai smieklos nenokristu. — Redziet, karte viņam vajadzīga, redziet, viņš ies uz bodi, pirks un piedzersies, hi, hi, hi!

Eināra garais augums lokās kā slieka, un Māris viņam smiedamies klapē pa plecu.

Rihards pieceļas un klusēdams aiziet.

Arī Zane pieceļas un iet projām. Ilona, kas visu laiku bažīgi vērojusi Zani, metas viņai pakaļ.

Pie galda paliekam tikai mēs ar Rūdi un vērojam, kā šie abi pamazām nomierinās. Einārs atkorķē jaunu alus pudeli un ielej.

— Jums, zeni, nedrīkst! — viņš, vēl raustīdamies sīkos smiekliņos, izgrūž. — Jums vēl nav divdesmit viens gads! Citādi mus ar Māri ieliks cietumā par mazgadīgo pavedināšanu!

— Kāpēc ne, Einār? — ķiķina Māris. — Lej arī viņiem! Tikai papriekš lai tīneidžeri parāda dzeršanas biedru kartes!

Atkal abi zviedz, un līgavainis ielej sev rīklē alu.

Man viņi abi pretīgi līdz nelabumam, virsū nāk arī dusmas, tads ka naids. Galvā šaudās domas, ko tādu aizvainojošu pateiktˆ bet sašutums tik liels, ka nekas prātīgs galvā nenāk.

Mes ar Rūdi ceļamies, ejam ārā no verandas. Durvīs pagriežos un nošņācu:

— Ej d ..., priekšstrādniek!

Jau pēc brītiņa mēs ar Rūdi draudzīgi soļojam pa ezermalas ceļu pie Kaparjāņa.

Īsti nezinām, kur atrodas viņa mājas, zinām tikai, ka Knīpstan-ga ar sievu aizbraukuši uz Rīgu andelēties ar tomātiem un majas bus svetdienas pēcpusdienā.

Ezers ļoti mierīgs, virsma šķiet tāda tumša un apsūbējusi, un saules tilts pār to liekas tādas augstas proves zeltā taisīts.

Ceļš aizvijas gar mežmalu, vienā pusē priežu mežs, otrā — krasta koki un krūmājs.

Un tad jau ezera pusē koku puduros mēs ieraugām mājas. Dzīvojamā ēka, šķūņi, stallis, iekopts dārzs ar siltumnīcu jumtiem.

Kad pieejam tuvāk, no suņu būdas izjoņo kāds liels jauktenis, rausta ķēdi un rej, kauc, atšauj lūpas no spēcīgajiem ilkņiem, ieskrienas un lec ķēdē, bet tā šo rauj atpakaļ.

Nudien, zvērs, es domāju. Ja nu ķēde neiztur, es saku Rūdim.

— Štrunts! — viņš atsaka. — Kad tāds maita lec virsū, tad tikai nedrīkst apjukt, bet jāgrūž pretī roka, lai kampj tajā, un acumirklī jāpiespiež suņa apakšlūpas apakšžokļa zobiem. Tā viņš iekost vairs nevar, jo pa priekšu jāsakož pašam savas lūpas, bet tās ļoti jūtīgas. Tikai vaļā laist gan nedrīkst.

— Labi, Rūdi! — es atviegloti saku. — Tad šitais darbiņš paliek tavā ziņā!

— Pagaidi! — Rūdis parauj mani atpakaļ aiz krūma, atpogā vējjaku un izvelk ... pudeli šņabja. — Bāz aiz jostas! Es iešu pa priekšu!

— Kur tu dabūji šņabi?

— Kad braucu šurp, paķēru līdzi! Domāju, baigie studenti, bez polša varbūt neņems barā!

Es aizbāžu aiz jostas un džemperi pārlaižu pāri.

Suns mētājas ķēdē kā traks, bet Rūdis drosmīgi iet pa priekšu, un mēs jau esam uz lieveņa.

Rūdis padauza pie ārdurvīm un iebrēc man ausī:

— Runāšu es! Tu kaut ko ne tā samuldēsi!

Rūdis dauzās vēl, bet velti. Nospiež kliņķi, un durvis izrādās vaļā. Mēs ieejam priekšnamā, kur grīda no akmeņiem. Ož pēc vecuma un mitruma, kaut kā saskābuša.

Rūdis klauvē pie istabas durvīm. Atkal klusums.

Draugs ver vaļā, un mēs ieraugām plašu virtuvi, kur pie loga liels galds. Pie tā sēž Kaparjānis un labo ķirzas zābakam pazoli. Dzen ar āmuru tapiņas.

Viņš pamet uz mums vienaldzīgu skatu un darbojas tālāk.

Divi kaķi pašmauc zem plīts mūrīša.

Rūdis iet tālāk. Es aizveru aiz sevis durvis un sekoju.

Nē, tik nemājīgā vietā es dzīvot negribētu. Tikpat kā filmās par cara laika zemniekiem.

— Sveiks, Jāni! — lietišķi saka Rūdis, pavelk no galda apakšas ķebli uz četrām pamatīgām kājām un piesēžas galda galā.

Jānis kaut ko nenoteiktu atburkšķ un nogrimst vel zemāk pār darbu.

Es no istabas kakta atnesu krēslu un apsēžos blakus Rūdim.

Kaparjānis ver lielā adatā vaskotu diegu.

— Tas suns palicis galīgi traks! — viņš saka. — Knīpstanga taisās vest un šaut nost. Ko es tur varu darīt? Es priekš viņa esmu tukša vieta.

— Suns tālu no trakuma nav, taisnība, — Rūdis piekrīt.

— Knīpstanga to suni tik tālu pats noveda! Kacināja, kacināja, lai paliktu nikns, tagad pašam bail iet klāt. Kā nes ēst, tā otrā rokā runga.

Es nopētu virtuvi. Klona grīda. Daļa virtuves atdalīta ar divviru skapi un bufeti. Uz palodzes puķupodi ar ģerānijām.

— Vakar ejam vest zirgus no pļavas, — ierunājas Jānis,

— šis skrien kā uz pažaru. Neskrien tā, es saku, iekšā kaut kas var pārplīst. Šis paglūn uz manīm baltām acīm un uzbrēc —

kas tev tur iekšā var pārplīst? Tā caurule, kurā tu šņabi lej?!

Draugs man piebaksta. Es izvelku šņabja pudeli un lieku galdā.

Pēc laiciņa roka ar adatu apstājas. Tad paceļas un nolaižas vēl četras reizes, un Kaparjānis puslāpīto zābaku noliek uz grīdas pie sienas, bet uz palodzes starp puķupodiem savieto tapiņas, āmuru, nazi, knīpstangas un resno diegu spoli, pieceļas savā varenajā augumā. Sārtajā un veselīgajā sejā pavīd tāds kā apmulsums. Tad viņš bērnišķīgi viltīgi pasmaida un pazūd aizgaldā aiz bufetes un drēbju skapja, atgriežas ar trim slīpētām stikla glāzītēm.

Viņš norauj pudelei korķi, ielej sev pilnu, Rūdim jau mazāk, bet man pavisam maz.

— Priekā, študentes! — saimnieks izmet savu kā ogu, tūlīt pielej no jauna, un saturs pazūd turpat. Tad vēl trešo reizi, un pudeles saturs jau pusē.

Man kļūst savādi. Rūdis izdzer savējo, bet es — nekā. Varētu jau izdzert, bet esmu principa cilvēks.

— Kāda jušanās, Jāni? — prasa Rūdis.

Kaparjānis dziļi elpo, laikam izbauda jauko iedarbību. Seja kļūst vēl sārtāka, un viņš priecīgi iesmejas, nozibinādams veselīgos zobus:

— Lai Knīpstanga nebrāķē lielu muti! Kā liks pa purslām, tā uz krāsns augšā! Padomājies, študentes! Sis ir družiņņiks, un tad nu domā, ka varēs mani par dzeršanu likt cietumā! Ha! Tagad vienreiz kārtība ieviesta: miliči paši pa cietumiem sasēdināti! Es šim teikšu: «Tu, Knīpstanga! Lai mana meita tev sieva, vienalga, trah, pa purslām!»

Jānis savelk masīvu dūri un groza Rūdim pie deguna.

— Re!

— Vareni, Jāni, — Rūdis pavirzas ar visu ķebli uz manu pusi, bet Jāni piepeši pārņem žēlabas. Viņš satver Rūdi aiz jakas un pievelk aiz galda.

— Un šitajā špickkastē es dzīvoju, študentes! — viņš iesaucas. — Kā cūka aizgaldā! Istabās mani nelaiž, jo es dzerot un piegānot.

Es arī paskatos. Diez kas nav. Starp skapi, bufeti un sienu gulta, pārklāta ar rūtainu segu, sagulēts spilvens. Mazs apbružāts skapītis kā slimnīcā.

Man gribas ātrāk tikt svaigā gaisā.

Kaparjānis lieliem soļiem piesteidzas pie galda un atkal sev ielej. Paceļ glāzīti un smaidīdams raugās uz mums.

— Saprotiet, študentes! Mašīnu tev var nozagt, māja var nodegt, Šņurpstiķiene var nosprāgt, bet to, ko esi nodzēris,

neviens tev vairs atņemt nevar!

Mēs tik visam piekrītam, ko iereibušais Jānis klāsta tikpat kā Montēņš bez kāda sakara, pārlekdams no vienas lietas uz otru.

Es nepacietīgi gaidu, kad Rūdis sāks runāt par lietu.

Te Kaparjānis atkal aizmetas savā aizgaldā un tūlīt ir klāt ar karameļu bleķa bundžu. No tās viņš izkrata lupatiņu, kurā ietīts ordenis un piecas medaļas. Bundžas dibenā apbalvojumu apliecības. Šņukstēdams rāda savu otrās grupas invaliditātes dokumentu.

Bijis seržants, komandējis lielgabalu. Kontuzēts, demobilizēts četrdesmit ceturtā gada vasarā.

Man kļūst ne visai labi ap dūšu. Godīgi un varonīgi cīnījies, pašā kara mutulī bijis, un tagad tāda dzīve.

Jānis šņukst, pār vaigiem tek asaras, un man viņa ļoti žēl.

Viņš ielej un atkal iedzer.

Es bakstu Rūdim, vai tad tiešām viņš nesaprot? Kaparjānis piedzersies, un vairs nekādā jēgā netiksim.

Bet Rūdis no glāzītes arī galīgs muļķis kļuvis; sit Kaparam uz pleca un atklāti saka:

— Iedod, Jankiņ, mums grāmatu par Zilo Jumpravu! Pec pāris dienām atdosim!

— Nelabi jau iznāk! — es metos starpā. — Dzīvojam šeit, strādājam šeit, bet neko tuvāk par rajonu nezinām. Aizbrauksim mājās, nevarēsim pat īsti izstāstīt, kas tā par skaistu vietu bijusi.

Bet Kapars nav ar pliku roku ņemams, Kapars bēdīgi šūpo galvu un pārmaiņus raugās te Rūdī, te manī.

— Vai, študentes, vai! — viņš gaužas. — Arī jums tā apraktā manta neliek mieru. Cik visādi laimes meklētāji drupās nav bijuši. Kādus pāris gadus bija miers, te atkal klāt. Vai jums nepietiek no tā, ko izrokat kapsētā? Nav drupās nekādas bagātības! Ja gulētu, tad sen būtu izrakta.

Skatās uz mums kā uz kādiem sabiedrības atkritumiem.

— Mēs? — pēkšņi iebrēcas Rūdis. — Ko tad mēs! Aigars pareizi teica, ko mēs gribam! Bet tu, Jankiņ, tikai pārmet mums, bet pats neredzi, ka jau rok! Pilsdrupas — valsts aizsargājams objekts, bet rok!

— Ko? — Kapars neticīgi prasa. — Nevar būt!

— Nevar būt, nevar būt! — Rūdis mēdās. — Var gan būt, un ne tikai viens vien, bet pat veseli četri rok. Mīnu meklētāji, lāpstas, cirvji, lukturi un «Moskvičs», ar kuru vakarā atbrauc un no rīta ir prom! Izčamda katru centimetru. Kur kāds metāla gabals apakš zemes, tur mietu iekšā. Kur miets iekšā, tur

tūlīt bedre! Nekas pāri nepaliks. Bet tu izsaki pret mums kaut kādas mu|ķīgas aizdomas!

Kaparjānis satraucies ielej šņabi; kāda lāse pārtek glāzes malai uz galda. Viņš pārlaistai vietā ar pirkstu un to nolaiza.

— Katru centimetru uzrok, ja?! — Kapars ierēcas. — Nolādēto mantu meklē?! Nelaiķei taisnība, ka visādi glabāja savu noslēpumu, — nelaimi izraks! Godīgi strādāt negrib, manta vajadzīga?!

Man kļūst stīvas kājas — manta tātad patiesi ir!

— Rijīgie šakāļi! — Kaparjānim dusmās siekalas šķīst uz visām pusēm. — Kāškrusta tanki! Kur brauc, tur nekā nepaliek, ja?! Nekā nebija! Stobrā snarjadu un — bah! K čortovoij ma-teri, fašistu izdzimteņi!

Viņš metas pie pakaramā, uzrauj nonēsāto žaketi, uzgrūž galvā žokejnīcu un paķer no naglas pīcku. Piemet pie mutes pudeli un izdzer atlikumu, nobāž tukšo trauku aiz ģerāniju podiem. Tad Izvelk atpakaļ, pakrata un piepeši met pret krāsni, stikli pašķīst pa grīdu. — Trah! Staļlnskij udar! Man kļūst baigi. Rūdim grādi galvā, Rūdis tikai muļķīgi smaida.

Kaparjānis pieiet pie sienas skapīša un atver. Tur plauktos zāļu paciņas, pudelītes un pudeles. Viņš paņem vienu, izvelk korķi un osta, tad korķi virsū un žaketes iekšķabatā.

— Tas ir ģeldīgs! Gumijnieks! Knīpstanga rīvē muguru! Ha! — viņš nozibina baltos zobus. — Tu, Knīpstanga! Labāk cilā smagumus kā študentes, tad būs veselība! Bet šito šķidrumu atstāj tiem, kam tas vairāk vajadzīgs!

Kaparjānis jautri smejas. Arī es saviebjos smaidā, un tāds arī nedabiski smaidošs palieku, kad aptveru, ka Rūdis pazudis. Atstājis mani vienu ar neaprēķināmo Kaparjāni!

Man pat dusmu nav, es tikai saprotu, ka jātiek ātrāk laukā.

Kaparjānis aizdurvē sameklē resnu nūju, kurai lejas gals apkalts, rāda man un smejas.

Es arī izspiežu sīku smiekliņu. Man nav iebildumu, ka viņš atbaida konkurentus, bet man ir bail, ka viņš neaizsūta kādu uz laimīgajiem medību laukiem, un mēs ar Rūdi izrādīsimies pie visa vainīgi kā uzkūdītāji.

Kad tiekam laukā no istabas, Kapara agresīvie nodomi apstiprinās; pie staļļa viņš atvēzējas un noelsies gāž ar nūju pa kuplu dadžu krūmu. Dadžu galviņas kā noslaucītas.

— Mantu sagribējies? — Jānis ļauni nosmejas.

Viņš iet jūgt Šņurpstiķieni.

Suns rej aizrīdamies, un te uzrodas Rūdis.

— Ko atstāji mani vienu ar Kaparu? — es nošņācu.

Rūdis pasmīn un pavelk no vējjakas kabatas brošūras stūri.

— Tu esi ģeniāls! — es čukstu.

— Pats jau viņš nebūtu devis! — Rūdis glaimots atsaka.

No staļļa atskan bļāviens:

— Tprū-ū, maita-ā!

Rūdis smejas.

— Es nebraukšu! — saku. — Brauciet abi! Tikai neaizmirsti arī tu kādu klunkšķi ieraut!

— Laiviņ, Laiviņ! — ņirdz Rūdis. — Ja tu būtu varējis istabā paskatīties uz sevi no malas, tad arī tev pašam uznāktu kārdinājums tādu dievkociņu pabaidīt.

— Jā! Un tu biji tas drosmīgais! Tikai nezin kāpēc tu ar savu ķebli tā bīdījies prom no Kapara, ka gandrīz mani sienā iespiedi?

— Nu, nu, izbeigsim! — Rūdis viebjas. — Ja tu gribi atrast mantu, tad brauksim! Ja ne, vari iet un lasīt Ilonai priekšā savus Montēņus!

Kapars izved no staļļa Šņurpstiķieni, un Rūdis palīdz iejūgt.

Es klusēdams vēroju. Rūdim taisnība. Nekas uz pasaules nenāk par velti, viss ir jānopelna. Ar Montēņiem tālu neaizbrauksi ...

Beidzot ķēve ir iejūgta. Mēs salienam ratos.

— Nū, maita-ā! — iekliedzas Kapars, un ķēve raujas uz priekšu.

Saule tikko kā nogrimusi, bet visa debess jau mirdz zvaigznēs. Es tupu ratos, abām rokām pieķēries pie malas, un cenšos neapdauzīties. Ar dzelzs stīpu apvilktie koka riteņi nav vis gumija, piepumpēta ar gaisu. Turklāt dangās ratus svaida uz visām pusēm, uz augšu un leju.

Kad braucam garām izrakumiem, kļūst mazliet jocīgi ap sirdi. It kā tā būtu kāda sveša dzīve, kas notiek divstāvu mājiņā uzkalniņā, un tas būtu kāds cits Aigars Laiviņš, kas tur dzīvo un strādā arheoloģiskajā ekspedīcijā. Man pat uzmācas tāda savāda skaudība, es gribu tur.

Kaparjānis uzšauj ar pīcku, un ķēve atkal aizgrabina rikšiem. Viņš jūtas labi, pusbalsī runā pats ar sevi, smejas. Kad uzbraucam uz ceļa aiz mūsu mājas, iekampj no pudeles. Rūdis lamā konkurentus, kuru dēļ mums naktī jāmokās. Viņš nupat, ratiem spēji sazvalstoties, sāpīgi sasitis elkoni.

Mēs nogriežam pļavas ceļā, kas ved uz mežu.

Bet es domāju par Zilo Jumpravu. Savādi gan, ka tieši viņu, kurai jāspokojas pilsdrupās, mēs esam pavisam aizmirsuši. Viss kas, rikai ne nelaimīgās *Zilās* Jumpravas rēgs. Un tonakt pat, kad mēs ar Ilonu abi mežā... Mēs taču no cilvēkiem baidījāmies un ne no kā cita ...

Mēs Iegriežamies meža ceļā.

Kapars arī apklusis, tikai Šņurpstiķiene ik pa brīdim nosprauslojas. Virs galvām klusu šalc egles. Čīkst ratu riteņi.

Priekšā pavīd gaišums, un tūlīt jau jāgriež ārā pilsdrupu klajumā, bet Kaparjānis aptur ķēvi, izsvempjas no ratiem.

— Nu, študentes! — viņš sazvērnieciski čukst, un mēness gaismā acu āboli mežonīgi balto. — Ap kuru vietu slepkavas rok?

Mon dieu, kā alkohola ietekmē viņa prātā viss pārveidojies.

Rūdis skaidro un rāda. Kapars sapratis, aiziet pie Šņurpstiķienes, ielej saujā no pudeles un piegrūž ķēvei pie purna. Ta izlaiza arī. Tad viņš ielej sev rīklē, varenais augums nodrebinās, un Kapars ierāpjas ratos, paliek stāvam kājās un iebļaujas:

— Nu, maita-a!

Un ievelk ar pātagu.

Mēs grabēdami aizdrāžamies pa mēness apspīdēto klajumu kā tāda laupītāju banda. Rūdis vēl griezīgi svilpj. Es nodrebu, jo Kapars pēkšņi ierēcas.

Drupās sāk zibināties izbiedētas uguntiņas.

— Tprū, maita-ā! — Kaparjānis nokliedzas un izlec no ratiem, sagrābsta apkalto bozi un iet uz drupām. Viņš sper platus un drošus soļus kā šīs zemes saimnieks, bet tad es pamanu, ka soļi grīļīgi.

Kāds kūņājas krūmājā otrpus mūrim, un iegruvumā izlien sirmais šķeista ar cirvi, bet, ieraudzījis dūšīgo Kaparu, kas laužas cauri šīs puses krūmājam, apjucis paliek stāvam.

Jānis paklūp un iegāžas alkšņos. Tūlīt uzkārpās augšā un gāž ar nūju pa krūmiem.

— Nolādēto mantu sagribējies?! — viņš kliedz. — Ar rungu pa ribām negrib?, sātani tādi?

Pensionārs Jaunzems pazūd aiz mūra.

Mēs ar Rūdi zogamies gabaliņu aiz Kapara. Viņš uzrāpjas iegruvumā un savicina nūju.

— Sovhozā ražas novākšana! — viņš kliedz, un siekalas šķīst uz visām pusēm. — Ko tu, sirmais lops, dari te?!

— Ko jums vajag, pilsoni? — atskan Jaunzema vīstošā balss. — Ko jūs atļaujaties, pilsoni!

Es ielūkojos pa spraugu. Redzu vien tik Jaunzemu. Viņš pārbijies, pavisam aizmirsis, ka rokās cirvis.

— Rudzi birst ārā, nav kas sienu pļauj! — Kapars bļauj.

— Trūkst ganu, kas govis izgana, bet tu, lops, pa naktīm meklē mantu, pa dienu sūti gultā, un nav kas pilda Pārtikas programmu!

— Jūs mani esat ar kādu sajaukuši! — vārgi iebilst Jaunzems. — Es esmu valsts pensionārs!

Bet Kaparjānis nemaz viņā neklausās, ar kāju tausta pamatu, lai kāptu iekšā drupās.

Jaunzems jau grib bēgt, bet te iekliedzas Rūdis:

— Posta valsts aizsargājamu pieminekli! Mūsu tautas kultūrvēsturisko liecību!

Pensionārs saausās; viņa sejā pavīd apskaidrība, un viņš iekliedzas spalgā gaiļa balsī:

— Helēn, Žanet, Kristap! Šurp! Te nav vis kādi no valsts iestādēm, te ir konkurenti!

No krūmiem izlien pajaunais vīrietis ar sprogainajiem melnajiem matiem, mollīga, uzkrāsojusies Žanete un dūšīgā Helena, iespīlējusies džinsās. Konkurentu firma pilnā sastāvā.

Tagad arī garais šķeista atceras, ka viņam rokā ir cirvis, kareivīgi pasvārsta.

Bet Kapars brukt virsū vairs negrib, viņš ir apstulbis.

— Žanetīt, tu tā esi? — viņš novelk.

— Kā tad, Jāņonkul! — viņa saldi nosaka.

— Tu arī meklē mantu? — Kapars vēl nevar atjēgties.

Žanete smaida tā kā kaunīgi, tā kā vainīgi.

Te sievai priekšā aizstājas Kristaps un lietišķi saka:

— Sveiks, Jāni! Un ko tu meklē šeit?

— Arī tu, Kristap? — Kapars žēli nomurmina. Viņš uz mūra paaugstinājuma izskatās kā tāds dresēts lācis.

— Dabiski. Kur mana sieva, tur esmu arī es.

Žanete uzliek viņam roku uz pleca.

Iestājas neveikls klusums, kuru pārtrauc korpulentā sieviete. Viņa nogurusi sēž smilšu kaudzē.

— Varbūt, mīļie, ka mēs visi varētu vēlreiz kooperēties? Tad drīzāk viss būtu galā ...

— Kuš! Helēn! — nikni nošņāc Jaunzems. — Kas vēl nebūs! Varbūt tu ataicināsi arī savu baptistu biedrību?

Helēna smagi nopūšas un nesaka vairs nekā.

— Lienas tante jums tak vienmēr atgādināja, ka jāstrādā godīgs darbs! — rāmi saka Kapars, apsēžas uz mūra, nolaiž kājas otrpus un izvelk pudeli, padzeras.

— Jā, tā viņa runāja, — mīļi piekrīt Žanete. — Un mēs arī godīgi strādājam. Bet savu atvaļinājumu labāk pavadām, fiziski kustoties, nevis gulšņājot pludmalē.

— Mantkārība, mīļie radiņi... Mantkārības velns jūs te atdzinis, — Kapars šūpo galvu. — Liena tak teica, ka labu galu neņemsiet, ja ļausiet sevi kārdināt.

— Un jūs pats?! — aizsmacis iekliedzas Jaunzems. — Un tie, kas jums aiz muguras? — Viņš rāda uz mums ar Rūdi. Mēs esam uzgūlušies ar elkoņiem uz sūnainā mūra tikpat kā skolas solā. — Šitie žipkas jau pagājšnakt te ložņāja ar lāpstām. Un kas pa dienu izraka to lielo bedri, kurā mana sieva gandrīz iegāzās?

Man apskrienas dūša. Pats posta, un otru apvainos!

— Jūs te paši tik daudz esat rakuši, ka vairs neapjēdzat, cik tās bedres esat izrakuši! — es atcērtu.

— Vandāļi! — piebalso Rūdis. — Rociet tad arī ātrāk ārā savu bagātību, bet nepostiet vēstures pieminekļus!

— Ko?! — draudīgi novelk Kristaps. — Mēs izrakuši? Tādu bedri! Tur jau trakam jābūt, lai kaut ko tādu darītu!

Helēna sāk šņukstēt. Bet Kapars saka:

— Mīļie radiņi, ja jums manta nav vajadzīga, bet note ir rakt, varat iet pieteikties darbā arheologu ekspedīcijā. Viņi rok pie ezera.

— A! — nošņāc Žanete, ļauni smaidīdama. — Tad šitie ir no turienes? Kādi viņi īsti izskatās, tie, kam jārok pie ezera, bet kuri nākuši uz šejieni?

Viņa pienāk pie mūra un cieši skatās Rūdī, bet tas tikai ņirdz. Tad viņa panāk uz manu pusi un paraugās manī. Labi, ka mūs krūšu augstumā šķir mūris. Ja viņas skatiens varētu sadedzināt, tad es jau būtu klāts ar otrās pakāpes apdegumiem. Pēkšņi viņa grābj man matos un rauj ar seju pret mūri. Tas notiek tik zibenīgi, ka tik tikko pagūstu izrauties.

— Ko rausties? — Žanete indīgi nosmaida. — Tāds foršs čalis, gribēju paglaudīt frizūru.

Esmu tik pārsteigts, ka neattopu, kā reaģēt.

Garais šķeista māksloti smejas, Kristaps gan gandarīti smaida. Žanete atgriežas pie viņiem kā uzvarētāja.

— Dosimies visi uz mājām, — atkal vaid Helēna. — Ko mēs te mocīsimies ... Tikai naidu un ciešanas iemantosim.

Kapars izvelk cigareti un aizsmēķē.

Notiekošais sāk atgādināt nejēdzīgu filmu, kad varoņi nezina, ko darīt, bet ekrāna laiks jāvelk.

— Jāņonkul, tu esi maldinats, — Žanete skumji iesakās un samirkšķina ietonētos plakstiņus; viņas bagātā kosmētika saskatāma pat mēness gaismā. — Tavi jaunizceptie draugi nav vis kādi senatnes mīlētāji. Tie ir tādi paši nelieši... Tas ir, ne ... Tie ir konkurenti, kas apveduši tevi ap stūri, lai ar tavu palīdzību dabūtu pie malas mūs.

Firma gaida, ko uz Žanetes viltīgo prātojumu teiks Kapars.

Tas izpūš dūmus un prātīgi saka:

— Es viņus zinu kā arheoloģijas študentes. Kā cienījamus un godājamus ļaudis. Bet tevi, Žanet, un tavu vīru arīdzan, pazīstu no visām pusēm. Kur palika Lienas vecais pulkstenis ar dzeguzi un sudrabā apkaltā lādīte, kurus viņa novēlēja muzejam?

— Kā — kur? Onkul! — Žanete aizvainojas. — Mūsu rajona novadpētniecības muzejā, kā viņa bija vēlējusi. Nudien, man sāk trūkt vārdu!

— Tad es pateikšu! — iejaucas Kristaps. — Aizejiet kaut vai rīt uz muzeju un paskatieties! Jā, jā, aizejiet un paskatieties, kā

tie tur vitrīnā stāv, nevis turat mūs neglītās aizdomās! Aizejiet un paskatieties, bet nevis ar savu plato muguru nosedziet visādus pasaules blandoņus! Piedod, Žanet, ka es tik asi!

Žanete patricina plakstiņus par zīmi, ka piedevusi.

— Mantas atrodas gan muzejā! — Kaparjānis atsaka, un mēs manām, ka viņš sāk atkal uztraukties, cerīgi iegrūžam viens otram dunkas sānos. — Bet Liena stingri piekodināja muzejam mantas uz-dā-vi-nāt, bet jūs pār-de-vāt! Tā, lūk, godīgie radiņi!

Te pat Žanete nezin, ko sacīt.

— Atdot, pārdot, kāda starpība! — te par aizstāvi negaidīti uzmetas vecā šķeista. — Tāpat mūs valsts jāj uz katra soļa, un ies nu vēl dāvināt! Ha, durakus atraduši! Un ja mēs te to mantu arī meklējam, ko tad? — viņš uztraucies ber, pavicina cirvi. — Ko tad valsts nerok pati, ko sēž kā suns uz siena kaudzes? Bet kā cilvēkam note kādu kapeiku atrast, lai varētu cilvēciski padzīvot, tā uzreiz klāt; piekar priekšā visādus likumus, tikumus un krimināLkodeksus! Sak\ nabags tu esi, un nabagam tev būs jānomirst!

Viņš sirdīgi nospļaujas.

— Vai tev, vīrs, kā trūkst? — noelšas Helēna.

— Tu savu demagoģiju atstāj priekš vecenēm baptistos! — nokliedz Jaunzems.

— Nu jau gads būs apkārt, kā vairs neeju, bet tu, vīrs, grauz un grauz.

Helēna ir nelaimīga. Kaparjānis iedzer vēl lāsi, un viņa acis bargi iemirdzas.

— Tātad jūs te esat veselu arteli nodibinājuši! — laikam no jaunās alkohola devas viņa domāšana atkal aiziet greizi.

— Baptisti sanākuši! Nevar dzīvot pa savu lūgšanu namu, nāk pasaulīgu mantu rakt?!

— Kādi baptisti, onkul? — Žanete satrūkstas, jo radinieka roka sāk žņaudzīt dzelzī kalto rungu. Bet Jānis neklausās, sauc tālāk savu:

— Tā jūs savam Kungam sekojat, kas naudas mijējus izdzina no templa?! Ja Jēzus to neredz, tad citiem acis pierē ir! Ja viņš šonakt nenāk uz templi, tad viņa vietā nāku es!

Viņš smagi notraušas mūra otrajā pusē, bet nenoturas kājās un iegāžas krūmājā, taču rungu no rokas neizlaiž.

— Viņš ir kontuzēts! Viņš par sevi neatbild! — Žanete izbijusies iesaucas.

— Biedri Kapar, tikai bez vardarbības! — trīcošā balsī uzsauc Kristaps.

Helēna pietrūkstas kājās no smilšu kaudzes un teciņiem jož projām.

— Mēs uz spēku atbildēsim ar spēku! — Savicina cirvi pensionārs.

Jānis, sliedamies no krūma, ierēcas, un Jaunzems metas sievas pēdās.

Žanete saskatās ar vīru. Viņu stāvoklis tiešām ir muļķīgs. Visi pieauguši cilvēki, un nu iekļuvuši šitādā nejēdzībā. Bēgt ir smieklīgi, un tai pašā laikā uz vietas arī palikt nevar.

Kad Kapars paklūp atkal, kliegdams:

— Dāvināt Liena lika, ne pārdot! — tad šie arī vairs nekavējas, deso nopakaļ pensionāru ģimenei.

Jānis, ticis beidzot uz stingrām kājām, griež bozi ap galvu un sauc:

— Baptisti! Nebūs jums manta! Nebūs! Domā, Liena bija muļķe, ka teiks, kur patiesībā dārgumi noslēpti?! Visu pierakstīja, visu, bet mantkārīgajai pasaulei neatklāja! ... Strādāt ejiet, parazīti! Govis ganīt un sienu gubot, tad nauda būs!

Tā viņš ārdās un steberē, klupdams krizdams, rakumos un krūmos, konkurējošajai firmai nopakaļ.

Mēs ar Rūdi uzkāpjam uz izgruvuma mūra.

Rūdis iešauj pirkstus mutē un griezīgi svilpj. Es nervozi un skaļi smejos. No šejienes redzams viņu «Moskvičs». Firma steigšus sasēžas mašīnā, un Kristaps iedarbina motoru.

Kapars met rungu kā «gorodki» spēlē un trāpa pa aizmugures bagāžnieku.

«Moskvičs» aizbrauc pa pļavu un iegriež meža ceļā.

— Redzi, viss notika, kā bija plānots! — Rūdis smaida, kad mēs meklējam zālē apkalto rungu.

— Jā jau, jā! — es atburkšķu.

Viss it kā tā būtu, taču prieku nejūtu. Pēc notikušā sajūta tāda, it kā būtu atkritumu kastē izvārtījies. Taisnība mūsu pusē, skaidrs, bet viss noticis pārāk netīri.

Kapars piebrauc ratus. Rūdis iemet tur rungu, sakāpjam paši.

Kapars laikam izšāvis visu pulveri; pēkšņi kļuvis pavisam nerunīgs.

Mēs gan mēģinām uzsākt sarunu, ievirzīt to uz nelaiķi Lienu, piezīmēm, ko viņa rakstījusi, bet nevienam nav rādījusi, taču Jānis tikai atmurkšķ kaut ko nenoteiktu. Varbūt alkohols par daudz izdzerts, es domāju. Taču visticamāk — Jānis sācis apjaust, ka mēs nemaz neesam tādi eņģeliši, par kādiem izliekamies.

Pie ezera izlecam no ratiem. Atsveicināmies. Kapars neatbild un uzšauj ķēvei. Zeme zem riteņiem mīksta, un pajūgs aizripo nakts tumsā kā tāda spokaina parādība.

Ezermalā drūmi kurkst vardes.

Mēs ejam uz māju.

— Jārunā ar viņu, kad būs skaidrā, — saka Rūdis.

— Laikam gan, — es atsaku. — Tagad simtprocentīgi skaidrs, ka manta tur ir, un Jānis to zina. Varbūt pat zina, kur tieši ir.

— Savādi, kāpēc viņš pats nerok laukā? Lai arī kontuzēts, bet nesaprātīgs taču nešķiet.

— Laikam viņam bagātība nav vajadzīga. Turklāt tu redzi, kādas savādas domas viņam nāk laukā, tiklīdz runa iet par mantu un nelaiķi sievu.

— Varbūt Liena bijusi ekstrasenss vai arī saistīta ar garu pasauli. Un mirdama iedvesusi, ka pēc viņas Jānim jākļūst par rūķīšu mantas sargātāju.

— Tas viss ir tik sarežģīti, — es nopūšos. — Jāmēģina no viņa izdabūt Lienas burtnīcas. Atceries, kā viņš satraucās, kad Einārs sāka par tām runāt?

— Arī es neticu, ka viņš burtnīcas būtu sadedzinājis.

Es nožāvājos. Nogurums liek sevi manīt. Gulēts taču pavisam maz.

Mājiņas logi tumši. Galēvičs patiešām pasācis slēgt ārdurvis. Bēniņos iekšā es netieku.

Nakts būs jāpārlaiž verandā.

Manā agrākajā vietā guļ Zanes līgavainis. Viņš saraustīti elpo.

Mēness apspīd Ģirtu. Viņš guļ nevainīgā bērna mierā. Plaukstas palicis zem vaiga, mute mazliet pavērta.

Līgavainis miegā iekunkstas un sagrozās uz otriem sāniem. No segas apakšas izlīdusi plika, spalvaina kāja. Mēness gaismā liekas, it kā tā būtu miroņa kāja.

Mans riebums pret līgavaini kļūst vēl lielāks nekā diena.

Rūdis kārto savu gultu. Es nemaz neceru no viņa sagaidīt tādu laipnību, kā viņš no manis, kad vakarnakt gulēja manā gultā. Nav ko riskēt, un es iemetos raskladuškā.

Viņš kaut ko nopurpina un sāk ierīkoties uz grīdas.

Pamostos galīgi apdullis — tieši sejā spīd saule. Paskatos pulkstenī — *mon dieu!* — jau deviņi. Verandā neviena nav.

Es izdaru visu, kas no rīta cilvēkam darāms, un nospriežu iet uz ezermalu.

Bērzu pudurī aiz mājas iebraucis līgavaiņa ķiršsarkanais «Žigulis». Paceļu tādu vidēju akmentiņu un laižu uz to pusi; akmens laikmeta ierocis atsitas pret karosēriju tik tuvu pie priekšējā stikla, ka es pat aizmiedzu acis.

Kā eju garām Galēviča logam, tā mani ierauga priekšnieks.

— Aigar, — panāc, lūdzu, šurp! — viņš tā laipnīgi uzsauc.

Kā pieeju, tā brauka savu kazbārdiņu un pakasa savu spico degunu.

— Vairāk sapņos skelets nav nācis, — es saku un uzguļos ar elkoņiem uz palodzes. — Bet varbūt ir nācis, tikai es neatceros.

Galēvičs nopūšas, aiziet istabas vidū, kur uz galda izklāta un ar spraudītēm piesprausta liela oranža papīra lapa. Uz tādām lapām Zane un Ilona pēc mēroga zīmē atsegtos apbedījumus.

Galēvičs atspiežas ar abām rokām pret galdu, raugās zīmējumā, it kā to redzējis nebūtu, un noguris saka:

— Man ir tik daudz darba, Aigar! Sieva būs tikai jaunnedēļas beigās, saslimis sievastēvs, meitiņa uz kakla, un tad … Nē, tā normāli strādāt nav iespējams… Es vairs nezinu, ko lai dara …

Nekā nesaprotu.

Bet viņš paraugās manī kaut kā savādi un sāk stāstīt, ka viņš esot ļoti augstās domās par vidusskolēniem, tādiem kā Ilona, Rūdis un es, kuri esot ļoti saprātīgi, čakli un zinātkāri ļaudis, kaut gan, protams, daudz ko mēs vēl nezinot, daudz kas dzīvē vēl jāapgūstot, bet mums vēl piemītot prāta skaidrība un dvēseles tīrība. Un nobeidz ar jautājumu:

— Kā tev liekas, Aigar, kurš ir tas brīdis, kad jūs pārvēršaties infantiļos?

— Kā tas ir — tāpat kā kāpurs par tauriņu? — es iespurdzos, bet Galēvičs raugās manī ar patiesu interesi, gaužām nopietni, un arī es kļūstu nopietns:

— Man liekas, ka tā, kā domāju tagad, es domāšu vienmēr.

— Nē, nē, — Galēvičs šūpo galvu. — Tu kļūsi infantils. Un kļūsi konformists. Amerikāņu sociālpsihologi izpētījuši, ka septiņdesmit pieci procenti augstāko mācību iestāžu beidzēju jau ir konformisti.

— Ak tā! — es novelku. — Bet tas jau tur, aiz dīķa.

— Nesaki nemaz, — Galēvičs paliecas uz priekšu un pačukst:

— Man liekas, ka pie mums pat vēl vairāk.

— Ko var darīt, žēl… — es saku. — Vismaz es pacentīšos par tādu nekļūt.

— Un esi uzmanīgs ar to svešo Māri. Tas ir viltīgs cilvēks.

— Ziniet, vadītāj, ja man būtu teikšana, tad no viņa te smaka vien būtu palikusi!

Galēvičs parausta plecus, sak', tā jau būtu labi, tomēr mēs esam bezspēcīgi, jo tā darīt nedrīkst, pienāk pie loga un, skatīdamies man garām, neveikli izspiež:

— Un tas sapnis__Zini, ar to sapni uzmanīgāk … Viņš arī pagājšnakt ir redzējis.

Un Galēvičs izstāsta, ka viņš Mārim piedāvājis gulēt

mansardā, bet tas uzreiz kļuvis uzmanīgs un ar viltību izvilinājis no Galēviča, ka tā vieta neesot laba.

— Tā ka, ja viņš neliekas ar to sapni mierā un uzbāžas tev, tad pacenties gan viņu piebremzēt.

— Labi, vadītāj! — es apsolu, bet tas vēl nav viss.

Tagad Galēvičs vairs nejūtas neērti, tagad viņš skatās man tieši acīs.

— Kur jūs ar Rūdi pazūdat pa naktīm?

Es apstulbstu, man uznāk dusmas. Ne jau no tā, ka viņš zina, bet gan no tā, ka tu, cilvēks, nevari ne soli paspert, kur kāds jau nebūtu uzošņājis vai nostučījis. Taču savaldos un noburkšķu:

— Kas tad tur slikts! Es personiski, un Rūdis jau arī, nekad tā pa īstam laukos neesam bijuši! Un paklaiņot naktī — romantiski un …

— Pietiks, Aigar! — Galēvičs mani bargi pārtrauc. — Mēs viens otru saprotam ļoti labi! Es neizvedīšu ar tevi nekādas pārrunas, bet pasaku reizi pa visām reizēm — tas ir jāizbeidz! Jūs taču neesat muļķi, vai ne?

To paprasījis, viņš raugās manī ar tādu sejas izteiksmi, it kā es būtu pēdējā instance — esam vai neesam.

— Dabiski, ka neesam! — es saku.

— Es jau tā domāju! — Galēvičs nopriecājas, un es esmu brīvs, raiti aizsoļoju pa taku uz ezeru.

Sevi laikam gan Galēvičs pieskaita pie gudrajiem, es domāju, tīri vai vajadzēja pajautāt, kādā vecumā infantiļi un konformisti atkal kļūst par normāliem cilvēkiem.

Ezermalas zālājā izvietojušies mūsējie: vienā malā uz kopējas segas sauļojas Zane un līgavainis, otrā — raskladuškā guļ Ģirts un lasa žurnālu. Rūdis nolīdis gandrīz pašā niedrājā, ietinis Kaparam pievākto brošūru avīžpapīrā, lai nevienam nebūtu ne jausmas, ko viņš tur studē.

Es iemetos ūdenī, papeldu un atguļos uz muguras, lēni irdamies uz priekšu. Skatos augšup, un prātā iešaujas doma: kas notiktu, ja Zeme piepeši zaudētu pievilkšanās spēku un es aizlidotu debesis?

Man k|ūst šķērmi ap dūšu, un es brienu krastā, tieši niedrājā, kur sapnī biju redzējis skeletu. Galu galā jāapskatās, kā te izskatās dienā.

Lēnajā vējiņā klusu čab niedres, es brienu uz priekšu, pamats jau kļūst sauss, kad sirds man salecas un elpa aizraujas.

Tur kāds guļ. Cauri zaļajiem stiebriem redzamas tikai kontūras.

Pēc skeleta gan neizskatās, un es piesardzīgi virzos uz priekšu, gatavs mirklī mukt atpakaļ.

Te saskatu kaut ko blondu. Tā ir Ilonas galva. Tātad tur guļ arī viņa pati, stulbene tāda! Ielīdusi niedrēs cilvēkus baidīt!

Es paeju atpakaļ, kur slapjš, iesmeļu saujās ūdeni un žogos šai klāt, šļāks tik virsū un pārbiedēs, tad redzēs, kā... Un te es sastingstu. Viņa guļ uz muguras, apakšā rozā dvielis, un tikvien pašai virsū ir kā raibas biksītes.

Mon dieu! Acis aizvērtas, uz deguna ceļmallapa. Es stāvu un blenžu tur, kur tovakar biju ar roku meklējies... *Mon dieu!* Ilona ir tik skaista, ka prātā var sajukt. Norīstos vien, kāds kamols kaklā sakāpj. Es saprotu, ka tā kā vajadzētu iet prom, un vienlaikus saprotu, ka nekur aiziet neesmu spējīgs. Un mēmās šausmās domāju, ka viņa jebkuru momentu var atvērt acis, un kas tad sekos, bet tai pašā laikā domāju — viņa ir tik skaista, tik skaista, un vai tad nevarēs paskatīties uz tādu skaistumu, jo galu galā pati vien vainīga ir, ka ir tik skaista, un tad arī nav ko psihot, ka es te stāvu un lūru, un sejā man dvesmo viegls vējiņš, apdullinoši kurkst varžu koris, debesīs kliedz putni, un mani satvēris kaut kāds gavilējošs prieks, es jūtos bezgala laimīgs un dziļi ieelpoju sevī šo pasauli, izjūtu to apbrīnojamā skaidrībā; es it kā sajūtu sevi par daļiņu no visa apkārtējā, no tā, ko ar prātu nevar apzināties, un viss it kā ieelpo manī, un es sadalos tajā, un kaut kā savādi apjēdzu, ka Ilona viena pati ir visa pasaule, un te mani pārņem pēkšņas izbailes — es saprotu, ka izmisīgi baidos nomirt...

Te Ilona zibenīgi kā ķirzaciņa apmetas apkārt; skaidrs, pamanījusi.

Es satrūcies stāvu, nezinu, ko iesākt, bet Ilona ieprasās tik nevainīgā balstiņā, it kā nupat tikai būtu pamodusies:

— Tas gadījumā neesi tu, Aigar?

— Kā tad! — es izdvešu. — Es nezināju, ka te uzduršos tev...

Viņa esot pagājusi nostāk no pārējiem, jo pašlaik valdot tādas saspīlētas, neveselīgas attiecības, viņai tas nepatīkot. Un kā veicies mums ar Rūdi?

— Vispār, diez kas jau nebija ... — es saraustīti stāstu un nekā nesaprotu — viņa mani nedzen projām, kaut arī pati guļ pusplika. Tiesa gan, nekā jau vairs redzēt nevar, tomēr pagriezt galvu, lai kaut vai paskatītos uz mani, viņa tīri fiziski nevar. Varbūt viņai kaut ko no manis vajag, es domāju, un paeju uz priekšu, lai viņa neizmežģī acis. Noslīgstu blakus uz ceļiem.

— Aigariņ, vai tu mani patiešām mīli? — Ilona negaidīti vaicā.

— Jā, — es nočukstu, un galvā man iesitas asinis. Ko viņa ar to domā? Un kā man tagad jārīkojas? Kaut kas jārunā vai jādara? Varbūt jāskūpsta, lai apliecinātu to, ko es nupat pateicu? Gribēt

jau es to ļoti gribu, galva vien sagriežas, kad par to iedomājos, bet kā lai praktiski to realizē? — viņa taču guļ ar seju uz dvieļa. Saudzīgi pagriezt Ilonu? Taču viņa pat roku speciāli novietojusi tā, lai es nekā neredzētu.

Es nezinu neko citu, kā vien viegli noglāstīt viņas plecu. Viņa nekā. Es vāri noglāstu matus, tad vēl un vēl. Viņa atkal nekā! Cik ilgi glāstīsi? Neko darīt, Aigar, es sev saku, divas pļaukas no viņas mūžā esi dabūjis, lai tad būtu arī trešā. Kā saka tautā, trīs lietas — labas lietas.

Ar drebošu sirdi es bāžu roku zem Ilonas, bet nekur tālu netieku — *mon dieu!* ar briesmīgu troksni kāds laužas pie mums, pazib Rūda niknumā saviebtā seja, acis spīd kā trakam kaķim.

Es apjucis pielecu kājās, bet Rūdis bez liekiem vārdiem gāž man tieši pa purnu. Tik tikko pagūstu izvairīties, bet paklūpu pār Ilonu un atmuguriski iegāžos niedrēs. Ilona spiedz un tinas dvielī, bet Rūdis metas pie manis, šņākdams:

— Tu esi cūka, Laiviņ!

Ar izstieptām rokām, pirksti savilkti kā maitas putna nagi, viņš grābj mani pie kakla, laikam grib žņaugt.

— Puikas, puikas, ko jūs darāt?! — pārbijusies sauc Ilona.

Sasodīts, par to viņai vajadzēja padomāt tad, kad prasīja, vai es viņu mīlot, pazib prātā. Tad man izdodas uzmesties četrrāpus un izrauties no Rūda tvēriena.

Cauri niedrājam es lumpačoju uz ezeru. Atskatos. Rūdis stampā paka), seja pārvērsta. Man kļūst baigi. Es vārgi izdvešu:

— Tu esi galīgi stulbs palicis?

— Ko tu tur darīji ar Ilonu?! — viņš gārdz.

Es iebegu ezerā līdz ceļiem un piebremzēju.

— Apstājies, Rūdīt, un parunāsim kā cilvēki, visu noskaidrosim, tikai nomierinies! — es trīcošā balsī saucu, bet viņš brien šurp tikpat platiem un mērķtiecīgiem soļiem kā Kapars pie konkurentiem.

— Mēs norunājām atrakt bagātību! — viņš piesarcis dreb un, šķiezdams šļakatas, nāk man klāt.

— Neko tādu mēs konkrēti nenorunājām, — es cenšos runāt savaldīgi, — bet no situācijas, dabiski, tas tā izrietēja.

— Nelietis! — viņš uzkliedz. — Kamēr es lauzu galvu, kā atrast bagātību, tu meņģējies ar Ilonu!

Man arī vienreiz pietiek! Mani nervi arī nav loterijā vinnēti, un es dodu pretim:

— Un kas tev par daļu! Vai es kaut reizi esmu prasījis, ko jūs

abi ar Ilonu esat darījuši, kamēr manis te nebija?! Nu, pasaki!

Bet viņš nekā nesaka, tikai gāž.

Man atkal izdodas izvairīties, un es jožu prom gar niedrēm uˆzālāju, kur mūsējie.

Rūdis pakaļ nedzenas.

Kad esmu ticis drošībā, man sanāk dusmas. Es esot psihs, kad kliedzot pa nakti, Ģirts psihs, kad gāž Rūdim pēc taisnības, bet vai tad pats viņš ir pieskaitāms?! Vajadzēja dot pretim tā, ka viņš aizietu tenteriski. Vai man tā būtu pirmā vai pēdējā reize! Atjaunotā draudzība, ha! ... Taču, ja godīgi, labi vien bija, ka es kā pratīgakais piekāpos, neļāvos izprovocēties... Man nav nekas pretim pakauties tā, kā to darīja musketieri. Ar prātu. Protams, no savas puses es varu pietēlot, ka, piemēram, Laiviņa dusmas pārtapušas ārprātā, tūlīt nositīs, bet man ļoti vajag, lai par to otru, ar kuru sitos, būtu pārliecināts, ka tas ir pie pilna prāta — līdz kādai robežai aizies, bet tālāk — stop! Aste ierauta!

Es uzrauju šortus, krekliņu, krosenes un eju projām. Neiešu jau gaidīt, kamēr te atvilksies tas dullais.

— Aigar, pagaidi! — man pakaļ sīkiem solīšiem deso līgavainis. Viņam kājās oranžas peldbiksītes, kas ļoti kontrastē ar viņu pašu — galīgi baltu pilsētas kukaini.

— Ko tev vajag? — es nepatikā noburkšķu un palēninu soli. Viņš sāk iet man blakus.

— Kāpēc tu pārvācies gulēt uz bēniņiem?

— Uz mansardu, — es izlaboju. — Un kāpēc tevi tas mulsina?

— Es dzirdēju, ka tajā vietā, kur tagad verandā guļu es, agrāk gulēji tu.

Brūnās acis pētoši vēro mani. Es indīgi pasmīnu, bet nekā neatbildu, un viņš satrauktā balsī izstāsta, ka redzējis savādu un briesmīgu sapni. Un nemaz nekaunas atzīties, ka pārbijies. Veranda, vētraina nakts, visi aizmiguši, bet viņš sapnī nevarot mierīgi gulēt, jo esot palikusi nenomazgāta mašīna.

— Acīmredzot mašīnai tavās acīs liela vērtība, ja tevi izvilina laukā ar tās palīdzību, — es nicīgu nosaku. — Mani izvilināja ar šausmām no vientulības__

— Tad es eju uz ezeru, — turpina Māris, — jo nez kāpēc «Žiguli» esmu novietojis ezermalā. Aizeju, izņemu no bagāžnieka spaini, lupatas, iesmeļu ūdeni, sāku mazgāt, un__

— No niedrēm izslējās zaļganpelēks skelets, — es tīksmi pārtraucu. — Viņa acīs naida uguntiņas, rokā akmens cirvis, un ar visu savu būtību tu jūti — tā ir tava NAVE!

Māris apstulbis blenž manī, tad izdveš:

— Tieši tā! Un tad es bēgu, un bēgu tādās šausmās, kādas nekad mūžā neesmu jutis...

— Skelets lieliem soļiem skrien tev pakaļ, — es ņirdzu,

— un nāk arvien tuvāk, tuvāk, un tu saproti, ka neizmuksi...

— Jā, jā, un, kad šausmas sasniedza apogeju, tad es pamodos!

— Jā, — es zobgalīgi saku. — Tev tas sapnis vēl briesmīgāks, tu pie ezera kaut ko dārgu atstaji. Skelets aizies atpakaļ, akmens cirvis rokā — piši propalo!

— Nezirgojies, Aigar! — Māris runā nopietni. — Es tur gulēt vairs negribu.

— Ko tad es varu darīt? — paraustu plecus. — Mansardā vietās arī nav... Pec tautas ticējumiem, zem tavas guļvietas kaut kas aprakts, kas dzen tevi no turienes projām!

— Viss var būt, — Māris krata galvu. — Es ar Galēviču jau runāju. Mēs neesam vienīgie, kas tur nav varējuši gulēt... Vajadzētu parakt apakšā ...

— Ko tu! — es esmu sašutis. — Tā taču māņticība! Pseidozinatne! Kaut kas ārpus objektīvās realitātes!... Ja uzzinās tavi kolēģi no atturības biedrības, sāks izsmiet, vai vēl ļaunāk, padomās, ka tu slepenībā lieto to, pret ko jūs cīnāties, ja jau galva sak rasties tādas nemateriāliskas idejas. Un tev jau droši vien tapat ienaidnieku ir pietiekami, kas karjerai gribētu pielikt kāju priekšā!

— Pievaldi mēli, čalīt! — atcērt līgavainis.

Bet man vairs līdzi nenāk, iet atpakaļ uz ezermalu.

Kādi esam, tādi esam, es apmierināti nodomāju, iziedams uz pļavas takas. Pie mūsu mājas neredzu neviena. Tikai ceriņu biežņā kaut kas mirdzinās.

Aiz gara laika piestaigāju. Tur Rihards staipa espanderu.

Ieraudzījis mani, nomet zemē un jau grib vērt vaļā muti, laikam lai prasītu, vai arī es tā varu, taču es pasteidzos pirmais.

— Ko Galēvičs saka par tavām naktsgaitām?

— Galēvičs? — Rihards nošķoba lielo apakšžokli. — Par manam?

— Tu jau šad tad naktīs klaiņojot apkārt?

— Nekā nesaka, — viņš piesardzīgi raugās manī. — Kas tev aiz ādas?

— Gaļa un kauli! — es atcērtu. — Ak, tad nekā nesaka?

— Ko lai viņš teiktu?

— Dabiski, ka neko. Ienāca tikai prātā, ka viņš slēdz ārdurvis un ir neapmierināts, ja pa naktīm staigā apkārt.

— Un tu arī esi neapmierināts?

— Es? Man vienalga.

— Tad kādēļ tevi šis jautājums tā satrauc?

— Beidzam, Rič! Nevarēs vairs nekā pajautāt.

Es gribu iet projām, bet Rihards spēji parauj mani aiz rokas atpakaļ, nospiež sēdu uz stieņa un saka:

— Tādi jūs visi, salagas, esat, kas nonāk armijā! Par visu smīkņā, staigā gorīdamies, muld pa tukšo, pieraduši, ka jūs aptekā no priekšas un pakaļas.

Man šāda nejēdzīga runa sāk krist uz nerviem, es ceļos, bet Rihards nogrūž mani atpakaļ.

— Ja tu ko jautāji, tad pajautā līdz galam!

— Man tikai gribējās zināt, vai viņiem tur Kazahijā arī modē klaiņot pa naktīm, — es smaidu.

— Saproti, Aigar! — Rihards uzreiz kļūst dziļi nopietns.

— Katram cilvēkam ir savas personiskas lietas. Un tas, kādas attiecības ir starp mani un Guļnoru, uz tevi neattiecas!

— Vai es ko zinu par tevi un tavu Guļnoru! — atcērtu.

— Es tev prasu par citas tautas ieražām.

— Tev armijā būs grūta dzīve, — Rihards nepatikā saka un knikšķina pirkstus. — Tur tādus necieš!

— Kādus?

— Tādus ļoti nekaunīgus, sarežģītus un kompleksētus.

— Tur cieņā tādi ar primitīvu domāšanu?

— Nē, — Rihards atsaka. — Bet ar vienkārši cilvēcisku attieksmi. Bez smīkņāšanas, bez intrigām, bez puspatiesību runāšanas, bez lecīguma. Vienkāršs un atklāts, biedrisks un draudzīgs, lūk, kāds tu varētu būt!

— Es personiski esmu pilnīgi apmierināts ar to, kāds esmu! — izgrūžu un ceļos atkal augšā. Šoreiz viņš mani vairs neaiztur, svilpodams paņem polietilēna plēvi un apsedz vingrošanas rīkus.

Es eju prom.

Gan jau mantkārīgais Rūdis Kaparu novaktēs, nospriežu, un gribu kāpt mansardā palasīt Montēņu, bet te paveras noliktavas istabas durvis un spraugā parādās Eināra galva ar kuplajām bakenēm, lielie zobi pavērušies smaidā.

— Ienāc uz mirklīti!

Es ieeju arī.

— Tūlīt, kamēr nesajūk! — viņš vāc kopā kaut kādas planšetes.

Pārlaižu acis galvaskausiem plauktos un kā pašu jaunāko rindā ieraugu savu. Lai būtu pilnīgi drošs, ka nekļūdos, pavelku no žokļa kreisās puses acs zobu. Tas tik tikko turas. Es iespraužu atpakaļ. Ilona, urķēdama manam vienaudzim no mutes dobuma zemi, zobu izspieda ar pindzeles kātu, zoss tāda! Nolemju pie gadījuma paprasīt Galēvičam, lai atļauj man paņemt šito galvaskausu uz mājām. Viņiem jau galvaskausu daudz, viens vairāk vai mazāk, Zinātņu akadēmijai no tā liels zaudējums

necelsies. Bet man ļoti svarīgi ir tikt skaidrībā par dzīvības un nāves jautājumiem. Te jau neiznāk nemaz laika par to mierīgi padomāt. Un vispār, esmu pārliecināts, ka Ai-Ai bijis par mani labāks un cēlāks. Kur radusies šāda pārliecība, es nezinu, bet es tam ticu. Viņš gan ir miris, un viņa nekad vairs nebūs, taču es esmu dzīvs. Un, kad viņa galvaskauss mājās stāvēs uz rakstāmgalda vai grāmatu plauktā blakus Montē -ņiem, tad arī man, iespējams, tajā raugoties, radīsies vēlēšanās kļūt labākam un cēlākam, nekā esmu. Es domāšu, ka Ai-Ai ir mans labākais draugs, kurš pastāvīgi vēro, cik pareizi es dzīvoju.

— Aigar! — manas pārdomas iztraucē Einārs, novietodams planšetes uz krēsla. — Galēvičs tev jau teica?

Priekšstrādnieks smīn. Man aptekas dūša.

— Kā tev nav kauna, Einār! — es nosodoši saku. — Iet klačoties!

— Nakts ceļojumi ir jāpārtrauc, un basta! Skaidrs?

— Tu vari mani komandēt astoņas darba stundas dienā, bet ne manā brīvajā laikā, priekšstrādniek! — es vēsi atsaku.

— Pilnīgi pareizi, Aigarčik! — Einārs smaidīdams piekrīt.

— Tieši tāpēc arī es vispirms runāju ar Galēviču, bet ne ar tevi. Un man šķiet, ka viņš jau nu gan tev kaut ko var pateikt.

— Bet vai tu zini, ko Galēvičs par tevi teica? — es indīgi smaidu.

— Nē, — viņš kļūst uzmanīgs.

— Ka tu esi infantils konformists.

Tā vietā, lai apvainotos, Einārs atviegloti iesmejas.

— Tu varēji Jankam pateikt, ka mēs esam tieši tādi, kādus mūs izveidojušas iepriekšējās paaudzes. Vai nu pēc sava ģīmja un līdzības, to es spriest neņemos, bet to, ka mēs esam naturāls viņu produkts, zinu noteikti. Kā saka, esamība nosaka apziņu. Vai ne tā, pedāļu minēj?

Es tik smaidīdams grozu galvu.

— Kaut gan šodien varbūt var rēķināt savādāk, — viņš turpina. — Ka apziņa nosaka esamību! Cik tava apziņa būs ar lokanu mugurkaulu un konformistiska, tik augsta būs arī tava sabiedriskā esamība.

— Konformists! — es saldi smaidu.

— Es tev ieteiktu nelietot vārdus, kuru nozīmi tu pilnībā neizproti! — viņš pēkšņi kļūst nopietns. — Ja es būtu konformists, tad, tici man, es nebūt nestrādātu par kaut kādu jaunāko zin. līdzstr.

— A, tad tu esi tas pareizais?

— Man gluži vienkārši ir savi principi, — viņš atsaka.

— Kādi principi?

— Novērotāja principi.

— Kas tie par savādiem principiem?

— Tas nozīmē neiejaukties un līdzi nespēlēt.

— Un tas ir labi?

— Nezinu, vai ir labi. Varbūt, ka ne visai. Taču katrā ziņā tas ir godīgāk.

— Un tāpēc tev pēkšņi par lielu draugu kļuvis tāds Māris. Tas saiet kopā?

— Viņš nav mans draugs.

Einārs sāk staigāt pa istabu, pacilā kartona kastītes; jūtams, ka saruna viņam vairs prieku nesagādā, kad par tās objektu kļuvis pats.

— Māris arī ir no tiem, kuru esamību nosaka apziņa? — es ironiski prasu.

— Apmēram.

— Un tu viņu novēro?

Einārs smagi nopūšas un brauka bakenes.

— Viņš kāps augstu? — es prasu tālāk.

— Nezinu, cik augstu, bet kāps.

— Un neviens tādu neapturēs?

— Nē.

— Kāpēc?

— Tāpēc, ka pēc tā nevienam nav nekādas vajadzības.

— Bet tādus vajadzētu apturēt, vai ne?

— Viņš ir tieši tāds, kāds vajadzīgs! — Einārs sāk skaisties. — Un viņš nekad neuzdos tik infantilus jautājumus kā tu!

— Uz kuriem nevar atbildēt?

— Atbildēt var uz visiem jautājumiem, tikai nav nekādas vajadzības.

— Un kad nav vajadzības, tad atbild, ka jautājums infantils?

Einars novaidas.

— Gluži vienkārši, ir ļoti daudz jautājumu, uz kuriem atbildes zina vairums, un tāpēc šādi jautājumi ir nevajadzīgi.

— Un skaļi atbildēt nedrīkst, kaut arī zina vairums?

— Nav ie-tei-cams.

— Kāpēc?

Einārs nosmejas, tad saka:

— Saproti, Aigar! Jekurā sabiedrības attīstības posmā izvirzās prasības pēc noteikta tipa cilvēkiem. Šodien ir pieprasījums pec tādiem kā Māris. Pilnīgi pieļauju, ka pēc desmit gadiem tadi dabūs ar kāju pa pakaļu. Bet šodien spērienu dabūsi tu! Ja nemācēsi uzvesties un spēlēt pēc noteikumiem.

— Vai godīgāk nav cīnīties, lai spēles noteikumi tiktu mainīti?

— Zini ko, Aigar?

— Nē.

— Lasies! — Einārs no tiesas kļūst pikts. Viņš izbīda mani laukā no istabas, aizcērt durvis, atstādams mani gaitenī vienu.

Ko lai iesāk? Lasīt Montēņu pēc sarunas ar Eināru man vairs negribas. Ja tā labi padomā, tad tas Māris taču nemaz tik riebīgs nav. Viņš tikai ļoti grib spēlēt, bet kā citādi spēlēsi, ja ne pēc noteikumiem? Ja tā labi padomā, mēs taču katrs spēlējam, katrs taisām karjeru. Par piemēru, es — sportā. Vispār, ja tā labi padomā, tad es taču esmu mūsdienu pozitīvais varonis, kā skolā saka literatūras stundās. Likumus nepārkāpju, ar panākumiem darbojos sportā, vasarā čakli strādāju oficiāli atalgotu valsts darbu, kur citi manā vecumā vasaras izšķiež klaiņojot apkārt. Skolā mācos uz trīs un četri, neko daudz lieku nemuldu, ar priekšniecību nestrīdos, ja vien man nekāpj uz astes, mīlu arī pozitīvu meiteni no kārtīgas ģimenes, nevis kaut kādu pīpētāju un dzērāju, narkomāni un palaistuvi, esmu bijis oktobrēns, pionieris, tagad sastāvu komjaunatnē.

Es tā prātoju un atrodu sevī vēl tik daudz pozitīvu īpašību, ka pašam bail paliek — vai tik es neesmu pārāk pozitīvs! Bet tad atceros vienu otru negatīvu īpašību un izsveru, ka esmu līdzsvarā. Esmu tāds, kādam jābūt ļoti normālam un ļoti pareizam jauneklim.

Es ieeju verandā un pieklauvēju pie meiteņu istabas durvīm; varbūt, ka Ilona atbēgusi uz šejieni.

— Iekšā! — atskan viņas balss.

Rauju vaļā durvis. Ilona guļ gultā, uzvilkusi vieglu segu līdz zodam.

— Tu esi slima, vai? — es norūpējies apsēžos gultas kājgalī.

— Aigar, tas bija briesmīgi! — viņa nočukst un paskatas manī ar savām zilajām actiņām.

— Kas? — es nesaprotu.

— Kā jūs abi ar Rūdi...

Es iesmejos, tad cenšos runāt nopietni, sagrauztā balsī:

— Tagad tu labi redzi, kāds viņš ir patiesībā, kad dziļi apslēptie zemiskie instinkti pēkšņi izlaužas laukā ...

— Aigar, — Ilona klusu saka, — tu teici, ka mīli mani?

— Jā ... jā ... — es izgrūžu, un prātā iekrīt, ka šoreiz vajadzētu aizslēgt durvis, kad Ilona turpina, cieši manī vērdamās:

— Ja tu mīli mani... Ja tu patiešām mīli, tad — tad tev tas jāpierāda!

— Bez šaubām, — es samulsis nomurminu un virzos viņai tuvāk, bet Ilona aizraujas sēdus uz gultas viņu galu, skatās manī tā kā zobgalīgi, tā kā pat naidīgi, traks var palikt!

— Tu ... — viņas sejā iegulst nežēlīgi vaibsti, acis iemirdzas. — Tu ...

— Sper tak laukā! — es nepacietīgi saku. — Tevis dēļ esmu ar mieru darīt visu, kas cilvēka spēkos!

— Tu vairs neiesi meklēt rūķīšu ķēniņa bagātības! — viņa ar tādu kā ļaunu prieku izsaka.

— Oho! — pārsteigts līdz dvēseles dziļumiem, es pielecu kājās. — Kāds sakars bagātībām ar mīlestības jautājumiem?!

— Vistiešākais! — viņa ar nežēlīgu smaidu sārtajās lūpiņās saka. — Ja es tev patiešām patīku, tad arī es negribu, ka ar tevi kaut kas nelabs notiek.

— Kas ar mani var notikt?!

— Pēc tā, ko es redzēju tonakt pilsdrupās, pēc tā, ko es redzēju šodien ezermalā, nekas labs gaidāms nav.

— Tu taču esi galīgi jocīga, — es izmisumā dvešu, sāku stāstīt, ka nauda vajadzīga, lai varētu cilvēciski dzīvot, apsolu viņai pat vienu ceturtdaļu no savas daļas, taču__nē un nē!

Es esot apsolījis viņai visu, kas vien cilvēka spēkos. Tagad man esot iespēja pierādīt savu mīlestību ne vien vārdos, bet arī darbos. Un es nekādi nespēju šitai muļķei iedvest, ka tādi mīlestības pierādījumi ir no ārprātīgo operas.

— Labi! — es beidzot saku. — Neiešu! Nemeklēšu! Pie velna visas bagātības!

— Un ja tu mani piekrāpsi? — viņa uzmanīgi paskatās manī, viltīgi lūpas kodīdama.

— Ha! — es paraustu plecus. — Ja tu prasītu garantijas, ka dabūsi savu ceturtdaļu no manas puses, tad tas būtu saprotams. Bet kādas garantijas var būt par kaut ko, kā nemaz nebūs!

— Nē, Aigariņ! — Ilona smaida. — Tu jauc dažādas lietas. Es prasu garantijas par to, ka tu mantu vispār nemeklēsi, ka pilsdrupās pat kāju nespersi.

Es drudžaini kustinu smadzenes, cenzdamies izdomāt visbriesmīgākos zvērestus, kad Ilona iesakās pati:

— Labi, Aigar! Garantijas, ka tu vairs nemeklēsi rūķīšu bagātības, došu es pati!

Nosmīkņāju, bet tad kļūstu mēms, kad viņa cieti pasaka:

— Ja tu kaut vai slepeni turpināsi dzīties pēc apslēptās mantas, tad es... aiziešu ar Rūdi!

Tas tik ir sitiens! Tas ir taisni pa «saules pinumu»!

— Tu taču zini, — Ilona jau bezbēdīgi turpina, — ka man viņš arī patīk. Varbūt, ka mēs ar viņu pat apprecamies. Ja tava mīlestība nav pietiekami stipra, tad labāk lai nav vispār... Un mani tu pazīsti labi____.

Jā, es pazīstu tevi pietiekami labi, stingi domāju, tu esi

pietiekami dulla, lai to izdarītu, kaut arī pēc tam nožēlosi visu mūžu.

— Tāpēc, ka es tevi mīlu, tu dzen mani kapā! — es satriekts saku.

— Atsakies no bagātības! — viņa liegi atčukst un noglāsta man vaigu.

Ar šito tu mani nepaķersi, es nodomāju un lietišķi prasu:

— Bet kā lai es zinu, ka arī mani tu mīli? Varbūt palaidīšu garām bagātību, bet mīlestības tāpat nebūs? Kādas garantijas man tu vari dot?

— Kopš seniem laikiem vīrietis pierāda sievietei savu mīlestību bez jebkādām garantijām! — Ilona smaida.

— Tagad ir emancipācija! — es vārgi bilstu.

— Aigariņ! — Ilona atkal noglāsta man vaigu. — Atsakies!

Un te es vairs neizturu. Tas, kas manī krājies, viss izmisums, dusmas, bezizejas situācijas apjēga, pat kaut kāds pazemojums — viss laužas no manis spējā brēcienā:

— Es nemeklēšu bagātības! Un ej bojā, čūska!

Izmetos no istabas verandā, aizcērtu durvis.

Es nespēju uz Ilonu vairs skatīties. Kā cilvēks var būt tik nelietīgs!

Iedams uz izeju, tā speru pa līgavaiņa raskladušku, ka gulta apkrīt uz sāniem.

Es negribu nevienu redzēt. Paejos pa ceļu, kur aiz alkšņu puduriem pļava.

Staigāju gar pļavas malu un plūcu rozā amoliņu.

Prāts tā kā nomierinās, bet sirds joprojām smaga. Nu galīgā muļķe! Ko viņa ieēdusies uz tām rūķīšu bagātībām! Kas viņai par daļu! Atradusi paņēmienu, ar kādu pārbaudīt mīlestību! Pieklājīgu vārdu trūkst, lai es pateiktu, ko par viņu domāju! Tikpat labi viņa varētu sacīt: «Pierādi, ka mani mīli, un trīs mēnešus neēd!» Tam būtu tikpat liels sakars ar mīlestību kā rūķīšu bagātībai. Protams, ja es dzenātos pakaļ Zilās Jumpravas rēgam, tad, bez šaubām, greizsirdība, un taisnība būtu Ilonai.

Velkos atpakaļ uz māju.

Virtuvē puslitra burkā ieleju ūdeni un iespraužu tajā amoliņu. Dzīvo pļavu vidū, un mājās nav nevienas puķes! Tāpēc, ka apziņā vērtības tām nav. Ja būtu jāpērk par naudu, tad te ar tādu amoliņu būtu pilni kakti, nikni domāju.

Uzkāpju mansardā un ieveļos gultā.

Saule spīd tieši istabā. Spīd katru dienu. Tā vien liekas, ka mīļais dieviņš speciāli būtu savācis saulainās dienas no visas Latvijas un atsūtījis uz Burķiem.

Gaiss sakarsis, smaržo pēc sveķiem un dvako pēc putekļiem.

Logu stikli šķiet pavisam dūmakaini. Uz palodzes guļ beigtas mušas, dzīvās lidinās bez jēgas un tā vien lūko kā paskraidīt pa mani. Gar griestiem zirnekļi saauduši tīklus, nokarājas putekļu plāksnes. Visapkārt bezcerība.

Uzplūst milzīga vientulības un dzīves apnikuma sajūta.

Kāpēc es vispār esmu piedzimis? Lai ciestu, pārdzīvotu un pēc tam nomirtu?

Pastiepju roku un paņemu uz mantu kaudzes gulošo Montēņa sējumu. Tam virsū divas zvaigznītes. Tātad otrais. Nolieku grāmatu uz vēdera. Vāks saulē tā sakarsis, ka tikko noturos, lai nenogrūstu zemē. Guļu un izjūtu, kā temperatūras starpība starp vāku un ādu izlīdzinās.

Jā, pasauli mēs apzināmies ar sajūtām. Vispirms matērija, pēc tam gars. No Montēņa pāri palicis vismaz gars, pārvērties burtos. Kas paliks no manis? Skelets apbedījumā? Bet cilvēku uz pasaules tik daudz, ka diez vai arī tas pēc simttūkstoš gadiem, ja nu kāds arheologs atrod, izraisīs interesi. Bēdīgi, Laiviņ, bēdīgi, es domāju, ko tu varētu izdarīt, lai no tevis kaut kas pāri paliktu?... Un kāda visam vispār jēga? Un kāda jēga tagad sākt lasīt otro sējumu, ja es vēl nemaz kārtīgi neesmu sācis pirmo, un slinkums meklēt, kur tas nogrūsts? Laikam dzīvei tomēr ir kāda jēga. Dzīvo taču mansardā mušas un zirnekļi. Kaut gan pirmajā mirklī šķiet: kāds gan prieks, kāda jēga viņiem dzīvot? Bet acīmredzot viņi tomēr atraduši kaut kādu jēgu, ja jau dzīvo.

Bet te paveras durvis un ienāk būtne, kuras izskats liecina, ka tajā ir krietni vien daudz dzīves jēgas.

Tas ir Rūdis.

Viņš aizver durvis un pienāk pie raskladuškas, bet es nemaz nesatrūkstos, guļu tikpat slābs un mierīgs, vienaldzīgs pret pasauli un kaislībām, kas plosa to gabalos.

Rūdis skeptiski raugās manī, tad paberzē apaļo zodu un viegli iesper man pa pēcpusi. To izdarīt nav sarežģīti, ja sper pa saliekamās gultas brezenta apakšu.

— Es visu pārdomāju, Aigar, — viņš tā miermīlīgi saka.

— Mēs par Ilonu patiešām nekā konkrēta norunājuši nebijām. Taču man tas likās pats par sevi saprotams, ka ...

Viņš apklust, aiziet pie loga un apsēžas uz palodzes.

— Es jau arī tā to biju sapratis, — draudzīgi saku. — Taču niedrēs iznāca pārpratums. Es nezināju, ka viņa tur ielīdusi sauļoties.

— Un toreiz tu uzmācies Ilonai te augšā, — viņš skumji saka un ar kāju parāda uz kaktu pie durvīm. — Es taču visu dzirdēju un, ko nedzirdēju, to tāpat nojautu.

— Savādi gan! — es atcērtu, juzdams, ka manī sāk atgriezties

dzīves jēga. — Kāpēc tad tu toreiz nereaģēji?

— Negribēju atklāties, — viņš vaļsirdīgi saka. — Domāju, ka jūs vēl kaut ko par mantu izrunāsiet.

Kāds cinisms, es nodomāju un nolemju, ka izdevīgā brīdī pastāstīšu Ilonai, kā Rūdis viņu pret mantu apmainīja; sak', vienalga, ko tur Laiviņš nostrādā ar manu mīļoto, svarīgāk tomēr tikt pie bagātības!

Bet tagad mēs reizi par visām reizēm norunājam skaidri, godīgi un bez šmaukšanās, ka līdz tam laikam, kamēr bagātība nebūs izrakta, katrs savas pretenzijas uz «Ilonas uzmanību» (tā to formulē Rūdis) aizmirsīs pilnīgi un galīgi.

— Pag, pag, — es gribu precizēt. — Runāt ar Ilonu drīkst, vai ne?

— Tāds kā jocīgs! — Rūdis smejas. — Protams, ka drīkst. Var runāt par visu, izņemot aizliegto tēmu. Un, ja gadījumā nezin, kur bāzt rokas, tad lai bāž kabatās! Tomēr visieteicamākais ir no Ilonas neuzkrītoši vairīties.

— Tas patiešām ir pats labākais! — esmu vienisprātis. — Lai neiznāk tā, kā avīzēs raksta par cilvēka tiesību ievērošanu. Katrs it kā ievēro, bet apvaino otru, ka tas neievēro. Tāpēc vislabākais — soli nost no Ilonas, nost no visādām tiesībām uz viņu, un pārpratumu nebūs nekādu.

Pie tā mēs arī paliekam.

Rūdim par sarunu ar Ilonu nekā nesaku. Šis cilvēks jau tāpat pilns ar kašķīgumu kā suns ar blusām, kas nevar nekasīties.

— Bet tu arī esi labais, Aigar! — viņš šūpo galvu un smagi pūš. — Tev gan ir mežonīga fantāzija. Es vairākas reizes uzmanīgi izlasīju Kapara brošūru, un tā arī nevarēju saprast, no kurienes tavā galvā varēja rasties tik idiotiski secinājumi. Tiešām, man tas nepielec. Tikpat kā žurnāla rubrikā «Pat domādams neizdomāsi».

— Bet tu nedomā! — es savaldīgi saku. — Nedarbojies jomās, kurās daba tevi apzagusi!

— Vienīgā laime, — viņš tik velk savu, — ka tu neizsecināji, ka mums jānorok kāds mūris.

Pusdienas kā pie svētdienas paēdam agri. Šoreiz pusdienojam verandā.

Zanei acis sasarkušas; laikam raudājusi. Steigšus paēd un ieiet abas ar Ilonu istabā; laikam raudās tālāk. Šoreiz pie galda sēž arī Ģirts — cik ilgi badosies, daba prasa savu. Nesaka ne vārda, steigšus paēd, un abi ar Rihardu aiziet uz ezermalu. Galēvičs arī tāds pavisam nerunīgs, it kā sapīcis. Steigšus paēd, pabaro Bitīti, un abi aiziet.

Atnāk Ilona ar spaini, mēs tajā saliekam tukšos traukus, un viņa aiznes.

Mēs paliekam pie galda četratā — mums ar Rūdi nav kur

steigties; pēc mūsu aprēķiniem Kapars vēl ved pienu.

Einārs atnes četras alus pudeles.

— Pēdējās! — viņš samocīti iesmejas, atkorķē un ielej divās tējas glāzēs.

Einārs tāds savāds kļuvis, es nobrīnos, tāds kā nervozs, ne īsti savā ādā.

Mums ar Rūdi neviens liet netaisās. Mūs neuzskata par cilvēkiem. Kas man! Es alkoholu principa pēc nelietoju. Bet pieklājības pēc piedāvāt jau varēja gan.

Rūdis nosmīkņā un aizsmēķē. '

KRISTAPA ĢELŽA ZĪMĒJUMI

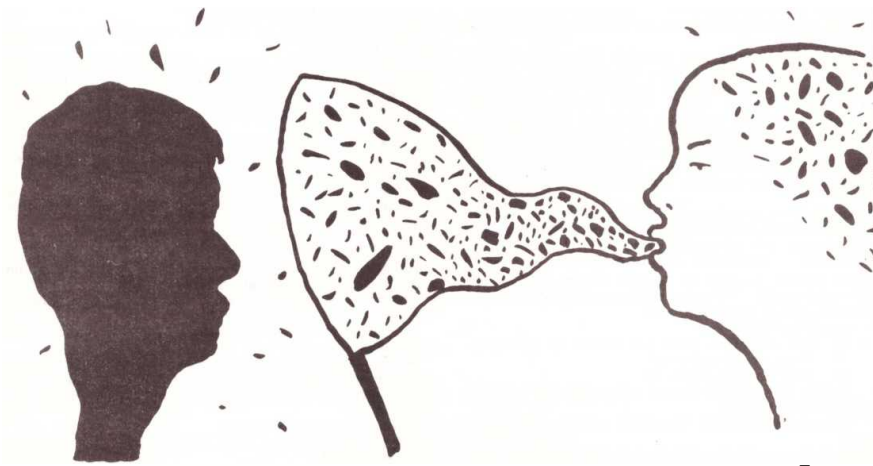

Līgavainis — atturībnieks izmet glāzi, noslauka mazās Ūsiņas un izstāsta kārtējo gadījumu no sērijas «Ievērojami cilvēki uz alkohola fona».

— Kad Vācijas kanclers Betmans-Holvegs pirmā pasaules kara priekšvakarā viesojās ASV, toreizējais prezidents Vil-sons teica savam viceprezidentam Maršalam: «Mīļo Tomas! Šoreiz gan, ļoti lūdzu, neizrādiet savu dumjību, tas ir, nepiedzerieties līdz prāta aptumsumam, jo tad jūs kļūstat vēl stulbāks un sākat slavināt ķeizariskās Vācijas gaisa floti, kurai tik vien tā priekšrocība, ka viņu lidaparāti spēj pacelties gaisā, kamēr mūsējiem tas tā pavisam īsti vēl neizdodas.»

Ha, ha, ha, Einārs smejas. Savādi, ka viņš tā dara pēc visa tā, ko man pirms pāris stundām pats bija izstāstījis.

Bet Māris ar izvirtušu smaidiņu turpina:

— Tūkstoš deviņi simti četrdesmit piektajā gadā Potsdamas konferences laikā ASV prezidents Trumens it kā starp citu pajautāja Staļinam, vai tas mīlot dzert, uz ko mūsu toreizējā galva atbildēja, ka pat ļoti. Kad tika rīkota pieņemšana ASV diplomātiskajā misijā, viltīgais Trumens bija licis sagādāt lielus krājumus dažādu mārku

alkoholisko dzērienu, lai piedzirdītu Josifu Visarionoviču un izdibinātu kara noslēpumu. Taču liels bija Harija izbrīns, kad mūsu vadonis tikpat kā nedzēra. «Jūs taču apgalvojāt, ka ļoti mīlot dzert?» — «Jā, prezidenta kungs,» smaidot atbildēja vēl viltīgākais ģenerālisimuss, «minerālūdeni no manas dzimtās Gruzijas kalniem!»

Un tad viņi abi smejas, bet mēs ar Rūdi raugāmies šajos nožēlojamos tipos.

— Māri, kad tu taisies braukt prom? — es prasu.

— Es? Prom? — viņš iesmejas un ielej Einára glāzē alu.

— Nūja! — es draudzīgā tonī saku. — Tu taču neesi sataisījies te uz mūžīgu palikšanu, vai ne?

— Es braukšu prom tad, kad man patiks! — viņš atcērt, uzmezdams man zibenīgu skatienu.

— Kas šodienas students vispār par studentu, — Rūdis domīgi saka, ne pie viena konkrēti nevērzdamies. — Vecos laikos, kad bijušas korporācijas, tad tik bija studenti! Ja kāds aizvainojums, pilnīgi oficiāli duelis! Rapierus laukā, un cērtas, ka šķind vien! Kas tagad? Kuram lunkanāka mēle, tas paņem banku.

Līgavainis piesardzīgi pašķielē uz Rūdi. Tāds sarunas pavērsiens acīm redzami neiet pie dūšas.

— Vispirms iedzer alu, un tad sāk skaidrot attiecības, —

'

es piebilstu. — Esmu par to lasījis. Ja pie rokas nav rapieris, tad varot izlīdzēties ar kaut ko citu, piemēram, ar dūrēm.

— Alus jau iedzerts, — Rūdis garlaikots novelk.

— Jā, tādi tumsonīgi tikumi kādreiz bijuši, — Māris pieglaimīgi piekrīt, un sāk stāstīt par studentu-korporeļu reakcionāro būtību salīdzinājumā ar šodienas studenta gaišo veidolu, bet mans skatiens aizķeras pie Einára.

Viņš stingi raugās galdā sev priekšā, mute ar lielajiem zobiem pavērta un apakšžoklis atkāries. Man skudriņas noskrien pār muguru. Sajūta tāda, it kā viņš pēkšņi būtu pārvērties par mironi.

— Einār! — es satrūcies klusi uzsaucu.

— Ko? — viņš attopas, tad pārlaiž mums iztrūkušos skatienu, nobrauka norasojušo pieri un vienā kampienā iztukšo alus glāzi.

Viņš grib kaut ko teikt, tad tomēr pārdomā, īsi iesmejas un izvelk no krekla krūšu kabatiņas daudzkārt pārlocītas lapas, atloka un izgludina ar plaukstu.

— Es jums, čaļi, tūlīt nolasīšu kaut ko pamācošu, — viņš saka. — Saucas «Sakarā ar dzīvības izcelšanos uz planētas Zeme».

— Nu, nu, — nosaka līgavainis ar tādu izteiksmi, it kā vienīgais, kurš kaut ko pamācošu zinātu pastāstīt, būtu vienīgi viņš pats.

Man kļūst interesanti. Nu mums laikam būs dota retā izdevība ieskatīties priekšstrādnieka gara pasaulē.

— Zināt, stils vēl nav izslīpēts, neizstrādāti dialogi, dažviet neveiklāka izteikšanās, — Einārs samulsis taisnojas, bet Māris viņu nomierina, paskaidrodams, ka galvenais jau esot saturs.

— Un tā — «Sakarā ar dzīvības izcelšanos uz planētas Zeme», — jaunais autors iesāk lasīt aiz kautrības nedabiskā balsī. — «Kad mūsu civilizācijas šūpulis vēl bija līdzīgs miljoniem citu planētu, t. i., šeit nebija dzīvības, no kādas nezināmas galaktikas nezināmas zvaigznes atlidoja kuģis ar nezināmas izcelsmes saprātīgām būtnēm.

Kad atbraucējiem kļuva skaidrs, ka arī šī ir viena no neskaitāmajām nedzīvajām planētām, viņi ļoti noskuma, tomēr nolēma paņemt līdzi planētu raksturojošus paraugus. Tērpušies no apkārtējās vides absolūti izolējošos skafandros, svešinieki izkāpa uz siltās un tvaikos tītās lodes virsmas.

Kā pēdējais pa trapu notenterēja kuģa ārsts Kū.

Zvaigžņu ceļotāji sāka vākt paraugus, bet Kū stāvēja un truli blenza.

— Kū! — stingri teica kapteinis Pī. — Tu atkal esi piesūcies kā beidzamais maramba!

— Zvēru pie sešastainā Bnubū! — iebrēcās Kū. — Es vairs to nevaru paciest! Kopš izlidojām, tu katru dienu spēlē vienu un to pašu disku!

— Kū! — vēl stingrāk teica kapteinis Pī. — Man nāksies tev atņemt atslēgu no zāļu skapīša, kur glabājas...

Kū izslēdza sakaru sistēmu un, aizvainots līdz četrkantīgas sirds dziļumiem, pagāja nostāk. Viņam no snuķa noritēja liela sāpju asara. Viņš izvilka no skafandra kabatas blašķi, pacēla ķiveres vāku un ierāva krietnu klunkšķi, paostīja skafandra piedurkni un nicinājumā pret kapteini Pī, neievērodams viskategoriskāko aizliegumu nonākt organiskā saskarē ar planētu, smagi nopūtās, nospļāvās peļķē un ievilkās atpakaļ lidaparātā.

Pabeiguši darbu, zvaigžņu ceļotāji sakāpa kuģī, traps tika ievilkts, lūka aizcirtās, un blāvais ķermenis aizlidoja galaktiku plašumos, lai nekad šeit vairs neatgrieztos.

No šī brīža uz Zemes sāka veidoties dzīvība.»

Einārs nobeidz, un mute ar lielajiem zobiem paveras bērnišķīgi naivā smaidā. Viņš gaida vērtējumu. Līgavainis smejas sīkiem smiekliņiem, tad atzinīgi saka:

— Gabals labs! Pirkt var!

— Vai man izdevies bez didaktikas pateikt, ka dzīvība uz Zemes ir radusies no Kū spļāviena?

— Itin smalki, — Māris apstiprina.

— Redziet nu, — Rūdis riebumā saka, — kā jau tad sāka Zemes biosfēru piecūkot!

— Tas taču tādā plašākā, filozofiskā nozīmē, — Māris paskaidro.

Bet es brīnos par Eināru. Cilvēks taču šķiet itin gudrs, visu saprot, bet tajā pašā laikā pūš līgavaiņa stabulē, un tas pat, liekas, sagādā viņam savādu prieku. Visu saprot, bet ņirgājas.

— Kad es aizbraukšu no šejienes, Einār, — aizbildnieciski saka Māris, — mums nevajadzētu zaudēt kontaktus.

— Kā tad! — Einārs nosmīkņā.

— Tad es jums kaut ko pateikšu! — Rūdis, piepeši uztraucies, iesaucas. — Tavs stāsts, Einār, ir riebīgs!

Priekšstrādnieks tikai novaikstās, saloka lapas un iebāž atpakaļ krekla kabatiņā.

— Tu, jaunais cilvēk, — Māris smaidīdams saka Rūdim,

— maz saproti no literatūras. Kompozicionāli veikli izveidots, stāstījums raits ...

— Par to es nekā nezinu, — Rūdis viņu pārtrauc. — Bet Eināra stāstā trūkst cilvēka pašcieņas! Izdomāt to, ka mēs būtu radušies no žūpas Kū spļāviena?!

— Un tev labāk patiktu, ka no mērkaķa? — Māris atgāžas krēslā un tīksmi izstaipās. — Čalis vienkārši nesaprot, kas ir melnais humors.

— Viņam jau tu muti neaizbāzīsi, Rūdi! — es nicinoši saku.

— Labi, beidzam! — Einārs pēkšņi uzsit ar plaukstu pa galdu un pieceļas.

Viņa sejā atkal savāda izteiksme. Viņš iet projām.

— Ejam uz ezeru! — Rūdis man saka.

Viņš aiziet taisnā ceļā uz ezermalu, bet es gribu paņemt līdzi Montēņu. Vienreiz taču jāsāk lasīt.

Uz kāpnēm mani panāk Māris.

— Paklau, Aigar! — viņš skatās manī no apakšas uz augšu ar tādām kā lūdzošām suņa acīm. — Ejam rakt zem verandas!

— Es nedrīkstu! — atsaku. — Es piederu pie ekspedīcijas. Ja es ko tādu daru, tad ēna krīt uz visiem.

— Es Galēviču pierunāju! — Māris pasmaida. — Taču mums jārokot divatā! Viņš negrib, ka citi ir klāt. Bet tagad visi aizgājuši uz ezermalu.

— Vai tu tik nemuldi?

— Kāpēc tu atkal meklē strīdu? — Māra brūnajās acīs pazib patiess aizvainojums.

Līdz Kaparam vēl laiks, un mani jau arī interesē, kas īsti trīs naktis nav ļāvis gulēt.

Es sameklēju lāpstas un velkos uz verandu.

Māris jau snaikstās gar logu, cenzdamies pārnest gultas atrašanās vietu uz ārpusi pie mājas fundamenta.

Te no stūra parādās Galēvičs. Rokas sabāzis buraudekla šortos, viņš paliek stāvam gabaliņu no verandas, ar savu izskatu it kā rādīdams, ka viņam ar notiekošo nav nekāda sakara, ka viņš te ir tikai tāds ziņkārīgs vērotājs.

Es smīkņādams prasu Galēvičam:

— Nemaz nezinu, ko lai iesāk, vadītāj? Tie sapņi mūs galīgi iedzīs kapā.

— Tu nejauc man galvu ar saviem sapņiem! — Galēvičs^ man uzmet sabaidītu skatienu. — Jāizdara kontrolrakums! Spriežot pēc visa, kapulauks neturpinās ne uz ezera malu, ne uz meža pusi, bet virzās uz augstieni. Pilnīgi iespējams, ka mūsu mājiņa uzcelta uz kapulauka.

— Kas Mednieku un makšķernieku biedrībai par tādu dīvainu gaumi — dzīvot uz līķiem? Jābrīnās, ka miroņi tikai no vienas vienīgas vietas dzen projām. Ja es būtu viņu vietā, tad te visa māja trīcētu un drebētu.

— Pārstāj, Aigar! — Galēvičs uzkliedz, tad saņemas un nīgri paskaidro:

— Kad māju būvēja, neviens par tāda kapulauka eksistenci nezināja. Un fundaments jau te nemaz kārtīgs nav, iet tikai pa pašu virsu. Kad vienvasar rīkoja sporta svētkus un raka stabus volejbolam, tad arī nejauši atklāja ...

Aizeju uzvilkt krosenes. Kad nāku atpakaļ, līgavainis jau raujas. Galēvičs staigā šurp un turp.

— Un ja nu tieši šai vietā nekā nebūs? — es prasu. — Tad raks, kamēr būs, ja?

— Ko vēl ne! — Galēvičs ieķērcās. — Raks tikai šajā vietā! Tikai te un nekur citur! Mēs taču nevaram sapņu dēļ, tas ir, pilnīgi pietiek ar vienu kontrolrakumu, un cauri! Ir — ir, nav — ari labi!

Viņš nervozi pakasa degunu.

Es paņemu lāpstu un stājos blakus Mārim. Asmens šņirkstot ieiet velēnā.

— Ja mēs nekā neatradīsim, — saka Māris, — tad es kāpšu gulēt bēniņos!

Trans tāds, es nikni domāju. Tā vietā, lai palūgtu, viņš uzskata, ka pilnīgi pietiek, ja man par to paziņo.

Mēs cītīgi rokam. Velēna noņemta, un sākas melnzemes kārta. Šī ir savāda vasara, es domāju, nekad nebūtu ticējis, ka manā dzīvē būs periods, kas sastāvēs no vienas vienīgas rakšanas: te jāatrok apbedījumi, te jārokas pēc mantas, tagad

atkal jāatrok kaut kas no mistisko lietu pasaules. Uz plaukstām jau izveidojušās tulznas.

Rokam jau otro stundu, bet es neuztraucos; Rūdis Kaparu novaktēs.

Esam jau tikuši zem fundamenta, kad gaišajā smiltī ieraugu melnus pleķus.

— Vadītāj! — es iebrēcos. — Te kaut kas ir!

Galēvičs it kā sapīcis pienāk klāt, uzmet paviršu skatienu un noburkšķ:

— Tāpēc nav jākliedz, Aigar! Tagad jau tev pašam vajadzētu zināt, ka apakšā acīmredzot ir apbedījums.

Viņš sabāž rokas šortu kabatās un aiziet ap mājas stūri.

Mēs ņemam nost zemes lielumu, cik nu zem fundamenta var tikt klāt. Tad atnesu pudeles un mazās lāpstiņas. Sākam kasīt smilti, un es uzduros kaulam.

— Interesanti, kas tas par štruntu? — Māris novelk un grib lauzt kaulu laukā, bet es nejauju.

— Tu esi mu|ķis, Māri! — ļaunā priekā saku. — Vai tiešām tu esi tik stulbs, ka nesaproti, ka tā ir kāja?

— Skat' tik! — viņš nemaz nav apvainojies. — Vesela kāja.

— Turklāt, cik resns kājas kauls!

— Jā, resna kāja.

Mēs attīram abas kājas.

Klāt arī Galēvičs, iekāpj bedrē.

— Jā, tas būs bijis varens vīrs! Kauli spēcīgi!

— Šitais būs īstais! — es lietišķi saku. — Tieši tāds ar resniem kauliem man arī dzinās paka|!

Bet tad mēs visi trīs vienlaicīgi apjēdzam ļoti vienkāršu lietu — skeletam tieši virs ceļiem sākas mājas fundaments. Lai arī pēc kāju stāvokļa skaidrs, ka apbedījums iet nedaudz ieslīpi uz leju, saprotam, ka tālāk par gūžām mēs klāt netiekam.

Taču Galēvičs izskatās pat apmierināts.

— Neko darīt, puiši, neko darīt! Tāda ir dzīve! Māju sagraut es neļaušu. Jūs aizbrauksiet, bet man kaut kur arī nākamvasar būs jādzīvo.

— Nekas neiebruks! — Māris saka un iesper ar kāju pa betona fundamentu.

— Nē, nē! — Galēvičs vicinās ar rokām. — Tagad neiebruks, paraks mazliet dziļāk, un iebruks. Labi zināms, kādas kvalitātes betonu tagad taisa!

Man šis teātris sāk apnikt. Es saku:

— Jūs tik, vadītāj, negribat, ka mēs to skeletu izvelkam laukā!

— Un nav arī nekādas vajadzības! — Galēvičs aizkaitināts

atķērc. — Izraks ārā, piekārs birku, ka tas saistīts ar mistiku, un tāds viņš tad arī klejos apkārt, saistīts kopā ar manu vārdu līdz pat mūža galam.

— Vai jums tiešām to ienaidnieku tik daudz? — Māris ziņkārīgi ievaicājas.

Galēvičs novaldās, tad labsirdīgi saka:

— Tagad jūs, puiši, skeletu esat krietni patramdījuši, nu jau viņš vairs nenāks. Nu varēs gulēt mierīgi.

Es skeptiski paraustu plecus un nosviežu lāpstu bedres malā.

— Vairs nerokam? — Māris apņēmīgi jautā.

— Nē! — Galēviča lūpas sakniebjas.

Māris pēkšņi pagrābj abus stilbu kaulus un, spēcīgi atvēzējies, vienu pēc otra aizlidina pļavā.

— Ko jūs darāt? — Galēvičs nepagūst aizkavēt. — Tā nedrīkst! Tā nav labi!

— Drīkst, nedrīkst! — Māris nervozā jautrībā iesmejas un izkāpj no bedres. — Tagad vismaz esmu drošs, ka biedrs nekāds skrējējs vairs nebūs.

Un līgavainis iet projām.

Galēvičs paskatās manī tādām acīm, it kā es kaut kur būtu vainīgs, un arī iet projām.

— V adītāj, tas taču nebiju es, kas uzbāzās ar rakšanu! — es nosaucu pakaļ. — Un jums tak nevajadzēja ļaut!

Viņš tik atmet ar roku un pazūd aiz stūra, tad uz mirkli atgriežas.

— Un to bedri jādabū ciet, Aigar!

Tā nu es palieku bedres malā kā tāds nabags, kuram jāizstrebj, ko Māris un Galēvičs savārījuši.

Es atspiežos uz lāpstas un raugos bedrē. Man prāts kļūst bēdīgs. Es skatos uz stumbeņiem, kas pazūd zemē.

Tur guļ cilvēks, baiss un spēcīgs savā trulajā mežonībā. Viņš ziedoja kājas, bet savu noslēpumu tā arī neatklāja. Liktenis pret viņu bijis žēlīgs, likdams virs kapa uzbūvēt māju. Mums nav lemts uzzināt, kas bijis šis cilvēks, no kura vēl pēc gadu tūkstošiem izstaro ļaunums un naids, un var jau būt, ka mēs paši pie tā esam vainīgi, nelikdami viņam mieru, es domāju. Kaut uz mirkli paskatīties viņa kaulainajā sejā, bet tad pārdomāju; varbūt tomēr labāk, ka neviens to neredz, jo ļaunuma mūsu pasaulē tāpat pietiek. Ja viņš bijis burvis, tad paska-tīsies^ un ļaunums varbūt iemājos dzīvajos, visu mūžu netiksi no tā vaļā, bet es negribu būt ļauns un negribu, ka arī citi tādi ir.

Labi, ka Galēvičs neļāva rakt, es nospriežu.

Ja pirms brīža es gribēju iet projām, lai bedri rok ciet, kas grib, tad tagad cieši izlemju, ka tas jādara man.

Es sameklēju pļavā abus stilbu kaulus. Negribu tiem pat klāt durties, ar zaru uzčakarēju uz lāpstas, aiznesu un iemetu bedrē. Tad bedri roku ciet, un aproku ļaunumu, mežonību, naidu un nelietību, un pie reizes arī konformismu un infanti-lismu, melus un divkosību, un ... velns zina, ko vēl, bet visu, kas traucē pasaulei kļūt tīrai un labai, lai tajā varētu dzīvot tādi normāli cilvēki kā Aigars Laiviņš! Tā es domāju, enerģiski šķūrēdams ciet bedri, kad sajūtu, ka kāds stāv aiz muguras.

Atskatos. Tur dirn Rūdis un tā savādi skatās manī.

— Tu esi galvu saspiedis? — viņš prasa.

— Nekad mana galva nav bijusi tik lielā skaidrībā kā pašlaik, — es atbildu.

— Ko tu te roc un aizroc?

— Mēs iztaisījām kontrolrakumu, — es paskaidroju, piemīdams aizbērto zemi.

— Svētdienā?

— Jā, Rūdi! Sagribējās pastrādāt.

— Un pie Kaparjāņa iet tev negribējās?

Rūdis paskaidro, ka ap šo laiku Kaparam jau jābūt mājās.

— Nu, tad ejam arī! — es saku un aizskrienu nolikt lāpstas.

Lai Galēvičam, ja nu viņš gadījumā no kaut kurienes glūn,

nerastos nevajadzīgi uztraukumi, izliekamies, ka ejam uz ezeru. Tad laižamies gar krūmājiem un izejam uz Kaparmāju ceļa, kurš tūlīt ievijas starp mežmalu un ezera puses krūmiem.

Gaisā ne mazākās dvesmiņas. Elpot kļūst smagi, liekas, it kā jārauj iekšā sildītājā sakarsēts gaiss. No mitrās augsnes un nežēlīgi saaugušās zāles abpus ceļam dvako pēc trūdiem.

Paskatos debesīs. Tās kļuvušas savādi dūmakainas. Saule vairs nespīd dzidri, bet ar tādu kā sārtu nokrāsu.

Vēl nav pat pievakare, taču mums jau pa priekšu lidinās mošķu bari. Arī viens otrs ods grib kost.

No ceļa pagrieziena parādās Kaparu mājas.

Vilka un kranča krustojums atkal raustās pie ķēdes, svaidās kā nelabais, ilkņi atņirgti.

Bet Rūdis kā cilvēks, kas zina drošu paņēmienu, kā sunim grūst rīklē roku un padarīt rāmu, neklapē ar ausīm, nosvērtā solī iet uz ārdurvīm, rauj tās vaļā bez kādas klauvēšanas, tad tikpat vēsā mierā atver virtuves durvis un ieiet iekšā.

Es viņam sekoju.

Virtuvē valda nekārtība. Uz galda apgāzta tukša šņabja pudele. Turpat mētājas maize un sašķaidīti tomāti, ceptas gaļas gabali. Uz grīdas vaļājas vēl viena tukša pudele. No palodzes novēlies puķpods, un sarkanā ģerānija izgāzusies ar visu zemi.

Iespaids tāds, it kā pa virtuvi kāds būtu plosījies.

Kāds, es domāju, bet skaidrs taču, ka neviens cits kā Kaparjānis. Man kļūst baisi.

— Rūdi! — es nočukstu. — Viņš laikam šodien nemaz nav braucis vākt pienu ...

Rūdis neatbild.

(Nobeigums sekos.)

MĀRIS MELGALVS

Dūmi bija svarīgāki vēl par citiem drūmiem.

Uguni tu meklēt sāki.

Tomēr — kā pa krūmiem.

Aizmirsi, ka tevī pašā vakar kaut kas svila.

Devās pasaulītē plašā ēna, liegi zila.

Blāvs sūbējums uz māju jumtiem retiem. No sala elpas sastingušais gaiss. Nāk viens pēc otra dārgie aizgājēji pretī. Tu viņiem visiem esi vienīgais. Daudz siltu smaidu sapulcējas vienā un tavā vienīgajā krūšu kurvī gulst. Viss noticis. Tik drūmi gaišā dienā. Kurš tagad zinās — neapmulst vai mulst? Šai brīdī, kad ir izkliedētas ēnas, kad skumjas pašas aiziet sevi mierināt, un atnāk atpakaļ, tik rāmi lēnas, neviens lai neuzzin, ka es tur biju klāt.

Tukšā vietā ir jāiesāk, it kā nebūtu bijis ne nieka.

No bijušā sapnītis ciemos nāk.

No bijušā — vienīgi mazumiņš prieka.

Mazi pavasara gani. Ugunīgu smīnu trauks. Nāk pār tevi, nāk pār mani, viens pēc otra mīnu lauks.

Es sēžu mājās. Sabrūk māja. Gaiss ir kā maiga elpa tīrs. Kas tur zem sevis bubināja? Vai tiešām tas kāds goda vīrs? Jeb, vienkārši, kāds darba zirdziņš ir šoreiz labi pabarots?

Un aizļepato, krēpēm mirdzot, pa baltu ceļu medus pods. Tukšā vietā ir jāpiesēž.

Jāiekož brokasts. Un jānogaida.

Divas rokas kā spārnus kāds vēž.

Divas rokas vēl pasaulē smaida.

Kā jums iet, putniņi, putenī?

Tik maz ko es zinu par jums.

Man arī nav naudas tai zutenī.

Vismaz, man ir patvērums.

Pa kādam brīnumam no gaisa. Ko viņi visi nozīmēja? Starp dziļām sirdīm sekla plaisa. Pavisam atdzisusi tēja. Bet silts — vēl nezied leduspuķes. Tā gribas krāsni kurināt, kaut aizsnigušas karstās mutes. Šeit savādākas mājas, māt. Šeit savādāka mājasmāte, jā, ļoti smalka. Jā, paties. Un vēl jo smalka alkšņa malka, kas nevietā grib aizdegties. Ap rokām vijas tā kā dzijas

šeit bezdrāts tālsaruna vads. Sīc tādas slapjas melodijas, ka susē asaras no acs. Šeit virmo dzīves nedzīvotas, vienalga, diena ir vai nakts. Ar spārniem, knābjiem vējuslotas tup plikos zaros. Kā uz vakts …

Tiek solīts, ka putenis stāsies.
Kā tad jums, putniņi, klāsies?
Asaras norīt
nav veselīgs ieradums.
Bet kur gan citur viņas lai liek?
Aizskanējuši vasaru kori.
Katram pie sava reiz jāpaliek.
Pamodos šorīt un redzu, ka lapas …
Redzu, ka saulīte …
Redzu, ka es …
Redzu, ka viens,
vēl krusaināk sakapāts,
galvu vēl augstāk par mākoni nes.
Pusdienas miers.
Jau atcelts ir launags.
Ciemos nāk tie,
kas reiz dārgi un tuvi…
Un es kļūstu
par šķipsniņu jaunāks.
Kāpēc gan tu to vairs nepaguvi?
*****
Nolaižas rokas un paceļas skats.
No galvas nokrīt kāds vēlīns mats.
Bez dieva ziņas.
Bez velna ziņas.
Kur paliki tu pēc vasariņas?
Spilvens kļūst mitrs un izgaro spirts.
Esot jau dažiem. Cilvēkiem.
Sirds.
Un Mīlestība.
Sestajā vietā.
Pēc izrādēm. Maizes. Un vēl dažām lietām.
No cerības kādas, kas pēkšņi plīst pušu,
ne vienu vien dzelzi redz sakusušu.
%
Debesis ik pamede|as. Paliek švīkas. Paliek me|as.
Drīz tās švīkas sarūk sīkas, tātad dzīst.

Kamēr mušas nekrīt matos, tikmēr debesīs es skatos. Gaišās, saskrambātās, tīrās, dziļās debesīs.

Debesīs, no kurām nenāks it nekādi dieva darbi.

Debesīs, tik ļoti senās, ka ap dūšu paliek skarbi.

Debesīs, pēc kurām dzenas, un vēl daudzi, daudzi dzīsies, Ja vien ainas aptuvenas acu priekšā nemainīsies.

Debesis kā tavas acis. Debesis kā spaiņa dibens.

Tas nav traģiskākais tracis, ja tur pastaigājas zibens.

Ko gan mēs sev plaušās kamptu, ja tur nepludotu ozons? Kā no rīta saldi pamptu visos «minpromgossnabhozos»?

Dzīves taustāmību labāk. Nelaist debesīs un dzejā. Savādāk tāpat kā dabā. Atpakaļ nāks spļāviens sejā.

Katrā kantorī no rīta maza debess driskā iekrīt. Nemanīta. Nepazīta. Visi klusībā tai piekrīt.

Mēs ar neredzamu tinti visi parakstījušies uz driskās. Nedrebošu roku simti. Tikai acis nedabiskas.

Neskaties, braļuk, un nemeklē, mās!

Šeit ir tikai tās dzeltenās.

Lapas, kuras gan priecē mums acis. Skaistas un slapas, bet nepasacīs,

ko saule un krusa par abām grib darīt.

Neskumsti, brāļukiņ, pavasarīt!

Tad, kad tu nāksi, viss atkal būs štokos.

Dūrīšu Juris vissmagāko roku nobliezīs, padebešiem par spīti,

un ar brūnraibu taurenīti atlidos, brāļuk, pie tevis tad viņa, — mūsu māsiņa vasariņa.

Bet šobrīd ir saule un krusa, un tās —

sakapātās, bet dzeltenās.

*****

Tādas nenorijamas asaras.

Manas. Uz jūsu vaigiem.

Ieklausos vējā. Nemelo tas.

Iepūš mūsu sirdspukstiem maigiem,

kuri ne vienu reizīti vien mūru mūriem ir cirtušies cauri.

Iepūš un smejas: «Labdien, labdien!» Nevar sadzirdēt tāšu tauri.

Nevar saredzēt rakstītas kamanas. Nav taču itin nekāda ziema.

Ko nu kurš kurā būšanā pamana. Taču nenāk. Nenāk vairs ciemā.

Klusēt pat telefons pasācis.

Un, ja zvana, tad paģēroši,

Mīļie draugi, man pasacīts viss. Nepateikto vēl klusējiet droši.

Piecas kļavas ap mājvietu viz.

Stāv pie avota septiņi oši.

Diez vai mēs paredzēsim, ka kādreiz, vakaros vēlos pašu nopļauto sēsim, un mūs par to nepažēlos.

Diez vai mēs saredzēsim, kas tur par brīnumiem izaugs, vai tos cepīs vai vārīs, vai tāpat, zaļganus mizos.

Pierīgas jūrmala, zibot, sautējas rumpīšu bari.

Varat to nosaukt, ja gribat, par zudušo pavasari.

*

No pannas izmukušiem trušiem nav tiesību būt piekusušiem.

Tā mazpamazām lasās baros tie garos ziemas novakaros.

Ko tur lai piebilst? Ko lai saka? Nav zināma man viņu taka.

Nav viņu vidū nodevēja.

Mums visas vakariņas vējā.

#

Ar muļķa dveseli pat puļķim, ziniet, tiek kamols brīnumains.

To, lūdzu, neritiniet.

Tāpat jau ritināsies, un zem košās krāsas pūs pelēks pusdienlaiks.

Jums pāri klāsies.

Ir tumšā naktī krāšņi zvaigznes lūkot.

Tās dienā lietainā spēj dažureiz pat kūkot.

ARSENIJS FORMAKOVS 0;

V

«DZEJNIEKU KARALIS», KRIEVZEMES DĒLS

Agrā jaunībā aizrāvos ar dažādām mākslām: rakstīju dzejoļus, zīmēju, pat komponēju. Biju sacerējis mūziku arī dažiem Igora Severjaņina dzejoļiem. Rīgas avīze «Segod-ņa» regulāri publicēja Severjaņina dzeju ar atzīmi «Igaunija, Toila». Turp tad arī sūtīju savas kompozīcijas. Taču atbildes nesaņēmu.

Pirms kara dzīvoju Daugavpilī. Strādāju par skolotāju, nodarbojos ar literatūru. Laidu klajā trīs dzejoļu grāmatiņas.

Kādu dienu man piezvanīja no grāmatu tirgotavas: Igors Severjaņins ir Daugavpilī un vēlas jūs sastapt.

Caurbraucot mūsu pilsētai, Severjaņins gribēja sarīkot «dzejas koncertu», taču publikas neinformētības dēļ sarīkojums nenotika. Bijis es uzņēmīgāks un bijis man maks biezāks, būtu vajadzējis Severjaņinu ar sievu uzaicināt uz restorānu, pacienāt ar vakariņām vai vismaz ierasties uz tikšanos ne jau tukšām rokām. Taču tas man ienāca prātā krietni vēlāk.

Ar ko Severjaņins mūs toreiz valdzināja? Vispirms, protams, ar to, ka viņš nelīdzinājās visiem citiem. Ar savdabīgo valodas mūziku, svaigumu, vienkāršību un sirsnību. Un līdztekus tam — skanīgums, patoss, formālā meistarība, — daudzi no viņa lietā liktajiem dzejas ritmiem un intonācijām dzīvo vēl šodien. Tagad es saprotu, ka Severjaņins, epatējot buržuā, tēlojot «daiļās dzīves» burvību, dažādu «demimondēnu» un, galvenais, pats savas mīlas mokas, maksāja meslus mietpilsonībai.

Tā nu bija, ka pēc tam, kad bija iepazīts Bloks, Jeseņins, Majakovskis, uz tikšanos ar Severjaņinu tanī vēlajā vakarā 20. gadu sākumā es vairs negāju kā jūsmīgs viņa pielūdzējs.

Un tomēr, kopš tās reizes sākās mūsu sarakste, kas turpinājās līdz 30. gadu beigām. Rakstīja Severjaņins nevainojami, skaidrā kaligrāfiskā rokrakstā, uz balta atklātnes formāta vēstuļpapīra. Parakstoties starp Igors un Severjaņins viņš vienmēr lika domuzīmi.

Tolaik Severjaņins regulāri, reizi gadā, parasti ziemā, devās izbraukumā uz Eiropu, kur un kā vien varēja, pelnīja naudu ar dzejas lasīšanu un grāmatu izdošanu. *Taisni* jābrīnās, kā viņam toreiz, ņemot vērā krievu grāmatu apgādu stāvokli ārzemēs, tomēr izdevās laist klajā septiņpadsmit krājumus. Sājos braucienos viņu allaž pavadīja sieva Felisa Kruta — lai pasargātu no liekiem izdevumiem, uzdzīves un «romāniem».

Ceļš no Igaunijas uz Poliju un uz Rietumiem gāja cauri mūsu pilsētiņai. Parasti Severjaņins dažas dienas uzkavējās pie mums. Reiz pilsētas skolotāju apvienība Daugavpilī sarīkoja Igora Severjaņina vakaru. Lai papildinātu programmu un neizdotu naudu vēl kāda partnera pieaicināšanai, Severjaņins šo iespēju uzstāties kopā ar viņu piedāvāja man. Sākumā pieklājības pēc liedzos, taču uzstāšanās kopā ar pašu Severjaņinu bija liels vilinājums.

Kopīgi izraudzījāmies no maniem krāju-miņiem dzejoļus, kurus varētu celt priekšā publikai. Ilgi glabāju šī zīmīgā vakara afišu un programmiņu. Divas daļas. Katras sākumā — es, pēc tam — Severjaņins.

Dzeju viņš lasīja labi — bez slavenās se-verjaņiniskās skandēšanas, par kuru tik daudz tiku dzirdējis no citiem un ne reizes — personiski. Tomēr viņa augstprātīgā izturēšanās uz skatuves zināmā mērā atgrūda publiku. Visi ienākumi par dzejas koncertu tika nodoti Severjaņinam.

Sākumā viņa koncerti Baltijā un Polijā izraisīja interesi un guva panākumus. Vēlāk viņš sāka uzstāties Rīgas kinoteātros, divertismentos, seansu starplaikā — tas tolaik bija moderni. Centās «saglabāt savu seju», pieprasīja, lai reizē ar viņu neuzstātos burvju mākslinieki vai nekaunīgi iesācēji.

Viņa tālaika dzeja ir patiesa, dokumentāla, šī vārda labākajā

nozīmē. Nekādus «politiskus» dzejoļus nedz Rīgā, nedz Daugavpilī viņš nerakstīja. Taču Rīgas izdevums «Novaja ņedeļa» bija nodrukājusi, piemēram, šādas vārsmas: / Drīz atnāks pavasara diena *I* Un mēs ar tevi brauksim uz Krieviju *I* Tu uzliec jauno cepuri / Ar to tu esi sevišķi skaista / Un būs svētki, tik lieli / Kādi vēl, šķiet, nav bijuši *I* Kopš tā laika kad radīta zemeslode / Tik smieklīga un noplukusi *I* Tu man čukstēsi vai mēs neesam sapnī / Smejot es tev iekniebšu / Un sākšu raudāt pielūdzot pavasari / Un krievu zemi skūpstot/."

Viņam patika stāstīt, kā 22. gadā iznācis būt Berlīnē reizē ar A. Tolstoju, Maja-kovski, Jeseņinu ... Kā viņu toreiz centās pierunāt atgriezties Maskavā.

1926. gada jūlijā, saņēmis Severjaņina uzaicinājumu, es aizbraucu pie viņa uz Toilu. Nāca prātā viņa dzeja: /Pie jūras un ezeriem manos priežu mežos *I* Mana dzīve ir priecīga mundra un viegla / Nezināt politiku, neredzēt jaunas dejas / Un vīna vietā dzert tikko slauktu pienu/.

1918. gadā, kad Pēterburgā valdīja nežēlīgs bads, Severjaņins pārcēlās uz Igauniju un drīz vien apprecējās ar vasarnīcas saimnieces jaunāko meitu Felisu.

Krieviski viņa runāja ar vieglu, tīkamu akcentu, arī sievas kārtā demonstratīvi turpināja pīt matus bizēs, bija enerģiska un neatlaidīga. Viņai veltīts Igora Severjaņina dzejoļu krājums «Feja Eijole» (igauniski — *ei* o/e — «nav»), kurā apkopoti 1920./21. gadā tapušie dzejoļi, kā arī vēlākos gados uzrakstītie.

Toilā nodzīvoju turpat divas nedēļas. Igors (viņš bija 13 gadus vecāks par mani) stāstīja man par savu neseno pagātni un arī par tagadni. Dzejnieku bieži apciemoja meita. Viņas māte bija tā, ko viņš dēvēja «mana trīspadsmitā, arī pēdējā». «Pēdējā» dzīvoja turpat Toilā. Par godu Brju-sovam meitai bija dots vārds Valērija. Tēvu viņa sauca vienkārši «Igors».

Uzzināju, ka padomju diplomāte A. Kolon-taja bija dzejnieka otrās pakāpes māsīca, viņa rakstīja Severjaņinam vēstules, interesējās par viņa dzeju.

Tāpat uzzināju, ka Rahmaņinova fonds Ņujorkā viņam ir vienīgais pastāvīgais ienākumu avots. Sākumā bija arī avīzes «Se-godņa» pastāvīgā stipendija (ja nemaldos, 50 lati mēnesī), taču īsi pirms manas ierašanās izdevniecība bija pārtraukusi izmaksas, aizbildinoties ar materiālas dabas grūtībām. Stipendiju dzejnieks atlīdzināja ar saviem dzejoļiem — par tiem avīze honorārus nemaksāja.

Atminos, reiz, lasot Ļeskovu, Severjaņins izteica savu sajūsmu, pielīdzināja viņu Dostojevskim. Mēģināja tulkot no poļu un ebreju valodām. Taču tulkošana viņam nevedās, visi dzejoļi iznāca kā Severjaņina paša rakstīti.

Krievu emigrantu «lielajos» laikrakstos un žurnālos (izņemot

Baltijā iznākošus izdevumus) Severjaņinu nedrukāja. Viņa paša attieksme pret emigrantu izdevniecību galvenajiem rīkotājiem bija klaji nievājoša. Viņš kaisli ienīda dzejnieku Georgiju Ivanovu. Grāmatā «Medaljoni», kurā sakopoti dažādiem mākslas darbiniekiem veltīti soneti, G. Ivanovam veltītais atgādina pļauku. Bet, lūk, «Grīgu» šajā grāmatiņā dzejniekam dāvāju es. Veltījumā Severjaņins tā arī uzrakstīja: «A. F., kas man devis Grīgu.» Reiz Daugavpilī, Severjaņinam klātesot, uz klavierēm spēlēju viņam nezināmu šī komponista skaņdarbu.

Toilā atradās Pēterburgas bagātnieka Je-ļisejeva muiža, kas valdzināja ar savu neparasto skaistumu. Muižā neviens nedzīvoja. Tā man atgādināja dekorācijas «Apburtajai princesei». Mēs tur ne reizi nevienu netikām sastapuši. Uz turieni neviens nedevās pastaigās.

šī pamestā muiža šķita kā «krievu dzejnieku karaļa» dvēseles makets . . . Politika viņā viesa riebumu: /Ne ģenerāļus melnām dvēselēm un baltām miesām/ Ne intervenci palīgā es saucu / Un nesagaidīs no dzejnieka madrigālus *I* Pasaule, kas stenēdama, trīsēdama grēko /.

Kādudien viņš man smaidot sacīja:

— Šeit pie mums, emigrācijā, krievu dzejnieki zin tikai trīs tēmas: «Ak, dzimtene! Ak, daba! Ak, mīla!»

Tas sakāms arī par pašu Severjaņinu. Taču viņam bija vēl viena — ceturtā tēma. Satīrisks niknums pret mietpilsonisko buržuāzisko vidi, ko viņš vēroja, braukājot pa Eiropu. Te nu viņš nebija valdāms un dažkārt pat zaudēja mēra sajūtu. Atmiņā palicis viņa pamflets «Divkāji»: *I* Gaļa atēdusies gaļu, gaļa atēdusies sparģeles / Gaļa atēdusies zivis un pielējusies ar vīnu / Un norēķinājusies ar gaļu pusguļus ekipāžā / Pēkšņi devās pie gaļas cepurē ar lielu spalvu *I* Gaļa maigojās ar gaļu un atdevās gaļai / Un radīja gaļu pēc zemes likumiem / Gaļa slimoja, puva un pārvērtās masā / Smakojošā trūdošā, kas raksturīga gaļeniekiem /.

«Divkāji» bija viņa iecienītākais apzīmējums, kad tika runāts par cilvēces necienīgāko daļu.

Toreiz Toilā mēs ar Felisu kopīgi gājām peldēties (Severjaņins no peldēm allaž atteicās). Pamazām sadraudzējāmies. Viņa it kā atplauka. Es sapratu, ko nozīmē būt par «slavenības sievu». Viņam taču tik viegli bija uzrakstīt: / Lai esmu liels, lai viņa maza / Bet es lai atzīstos, ka neesmu viņas vērts /.

Tas no dzejoļa mūsu kopīgajam draugam B. Pravdinam.

Mēs devāmies arī izbraukumos ar laivu.

Pa mežezeriem. Katram no tiem Severjaņins veltīja pa dzejolim. Es ilgi glabāju fotogrāfijas par vienu no šādiem izbraukumiem.

Dzejnieks bieži uzkavējās Pihtices klosterī, kur meža klusumā, nebaidoties no cilvēkiem, dziedāja lakstīgalas. Ar šo vietu saistīti

daudzi dzejoļi, labākais no tiem veltīts S. Rahmaņinovam.

Atceros, Severjaņins reiz stāstīja par viņam nodarītu pārestību: klosterī viņš neesot pieņemts kā dzejnieks.

No viņa stāstījumiem par pagātni atceros divus — par V. Brjusovu un F. Sologubu. Viņš runāja par savām dzejoļgrāmatiņām, kas simts eksemplāru lielā metienā tika laistas klajā 1904.—1912. gadā, par savu mīļāko dzejnieku K. Fofanovu, kuru viņš dēvēja par «karali». Viņu reiz apmeklēja Brjusovs, aicināja atbraukt uz Maskavu — nolasīt referātu par egofutūrismu un palasīt savus dzejoļus. Viņš lasīja dzeju Brjusova vadītajā literatūras un mākslas kopā «Estētika». Pēc Severjaņina savus dzejoļus — Severjaņinam veltītos — lasīja Brjusovs. Asā, nepatīkamā, augstā balsī. Taču Severjaņinam patika.

Tolaik viņi kopīgi iestājās pret Nadsonu. Abu attiecības pasliktinājās pēc «skābās» recenzijas par Severjaņina dzeju. Pēcāk saskaņa tika atjaunota.

. . . Mana viesošanās beidzās negaidīti, gandrīz vai ar konfliktu.

Kā allaž, izpeldējušies, mēs ar Felisu atgriezāmies mājās pa viņas iemīļoto taciņu. Pēkšņi ieraudzījām savā priekšā Severjaņinu. Sejā niknums, intonācijā slēpts sašutums.

— Felisa, man ar tevi jārunā.

Abi pagāja sāņus.

Es cenšos neklausīties — vai vīram un sievai mazums noslēpumu! Taču Severjaņina balss top arvien skaļāka, un no atsevišķiem vārdiem saprotu, ka esmu liecinieks greizsirdības scēnai un ka vainīgais esmu es. Sākumā gribu iejaukties, sarunāt rupjības. Taču aprobežojos ar īsu deklarāciju:

— Kā jums nav kauna! Rīt pat manis še nebūs!

Severjaņins mēģināja izlīdzināt situāciju. Felisa, galvu noliekusi, ātri aizgāja. Pie pusdienām visi izlikās, ka nekas nav noticis.

Pēdējo reizi Severjaņini Daugavpilī bija 30. gadu vidū. Mēs ar sievu bijām aizgājuši uz staciju un, kamēr vilciens stāvēja, atradāmies pie viņiem vagonā. Tajā reizē man dzejnieks uzdāvināja savas «Klasiskās rozes».

Mūsu pazīšanās turpinājās līdz 30. gadu beigām, līdz Severjaņina nākamajām precībām. Cik man zināms, nevienam no saviem toreizējiem draugiem Severjaņins par tām nerakstīja. Pārtrauca rakstīt arī man. Visi, kas pazina Felisu, viņu dziļi cienīja.

Viņa mira Toilā 1958. gadā.

Ar skumjām atceros viņai veltītās Severjaņina rindas: *I* Cik labi, ka uzliesmos šie *I* Ziedi pļavās zem zilajām debesīm *I* Cik labi, ka tu dzīvo pasaulē *I* Un izdaiļo pasauli ar savu klātbūtni *I* Cik labi, ka visaptverošajās pavasara čalās *I* Visumīļāka ir tava zilā balss *I* Ka mirstot es vēl neesmu miris *I* Un pirms tevis sastapies ar tevi.

Pēc kara uzzināju, ka Severjaņins nepaspējis evakuēties, palicis

Igaunijā. Būdams smagi slims, viņš šķīrās no dzīves 1941. gada decembrī Tallinā. Tie, kas atnāk uz Aleksandra Ņevska kapsētu, kur apglabāts dzejnieks, redz kapakmenī iekaltu uzrakstu:

«Как хороши, как свежи будут розы,

Моей страной мне брошенные в гроб . . .» **(Materiālu publicēšanai sagatavojis SERGEJS 2URAVĻOVS)**

* Rakstā dzejoļus publicējam parindeņos.

RUDENS LAPAS

Apskaidrošos rudenī — iešu meža tala.

Dienā miglas pelēkā nākšu dīķa malā.

Lapas tā kā kuģīši krūmos stingušas,

Gaida ce|a vējiņu, tikai klusē tas.

Lapas mitras, vieglinās un tik ļoti sausas. Tiklīdz mazliet aizskarsi — salūst daļās trauslās.

Neaizlidot trauslajām it nekur no dīķa: Ierobežots līmenis ūdenim šai dīķī.

Krasti te tik slīkšņaini visās četrās pusēs.

Krūmi zemu liekušies sargā dīķa dusu.

Lapas vieglas, vieglinās, liktens smags tām ir: Dīķa malā augušas, dīķī arī mirs__

/929. g. novembris

ATVADU POEZA

(Atbilde Valērijam Brjusovam uz viņa vēstījumu)

Es esmu noguris no pieglaimīgās svītas Un nerimstošām uzslavām ...

Man garlaicīgs šis karaliskais tituls,

Ar dieva ziņu pāri klāts.

Ir gļēvi talantīgie — klusē,

Bet iznireļu balsis skan ...

Un tikai jūs, Valērij Brjusov,

Kā līdzīgs valdnieks šķietat man ...

Ne skolotājs, ne arī skolnieks,

Pār pūli valdīt noguris.

Kā celles mierā eju dabā nogrimt,

Lai mana apņirgātā dziesma ris ...

Tur klusumā, kur dzimtā mala.

Kur balvu nav un lāsti klus,

Man dvēsele kā saule galu galā Plauks tam, kas domā, sāp un skumst.

/9/2. g.

SUVENĪRS KRITIKAI

Ak, lūkojieties jel! Ak, paskatieties gan! Cik stulba Krievijā ir kritika:

Tik ļauni pasmējās par «Habaneru» tā, Kā lepodamās

manierēm jo vulgārām.

Tā asā satīrā grib redzēt liriku,

Bet savai mu|ķībai teic panegiriku.

Un nemanīja pat (jeb varbūt politika?), Kā ironija skan, šī kurlā kritika.

Nu autoram ar skanīgām kā saule notīm Vien atliek pasmieties par idiotiem.

Un smīnot aicināt: «Ak, paskatieties gan, Cik neģēlīga Krievijā ir kritika!»

/9/0. *g.*

TRIOLETA PAR KĻAVU

ІЩ

N

a

H

«

Ak, ja reiz kļavs, kas dārzā audzis.

Ar zariem mādams aizlidotu!

Ak, ja vien jaustu lidojuma godu Šis dumjais kļavs, kas dārzā audzis!

Ik dienas arvien vairāk plaucis,

Lūk, viņš jau viss nes lapu rotu.

Nav jēgas! — labāk kļavs, kas dārzā audzis, Ar zariem pamātu un aizlidotu!

/9/5. *g. jūnijs*

Habanera — spāņu deja, I. Severjaņinam ir vairāki dzejoļi ar šādu nosaukumu

MĀRTIŅŠ ZELMENIS

\ \

PAĒDUŠAIS. PASAKA PUSAUDŽIEM

►

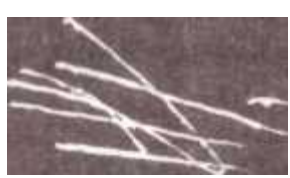

— Katru reizi, kad dzirdu tos baigos smieklus tālumā, es sāku trīcēt visa, līdz pat astes galam, — tīģeriene teica šakālim. — Vai tie nav tavi smiekli?

— Nu, es domāju, ka tu pazīsti manu balsi, — tas atbildēja. — Pat man reizēm ir nelāgi, kad visas manas spalvas saceļas stāvus un es izskatos pēc eža. Visnepatīkamākais te, bez šaubām, ir atgādināt ezi. Bet es nezinu, kur dzīvo tas smējējs un kas viņš ir. Vajadzētu uzmeklēt — kā tu domā, māsīc?

— Vajadzētu gan.

- Tikai jāatrod vēl kāds, kas atnāktu mums līdzi. Gaidi mani šeit. Gan es viņu atradīšu.

Bet sākumā lija lietus. Kad vakarā mākoņi izšķīda, cilts izrādījās ieradusies agrāk neredzētā plašumā. Slikts lietus, slapjš lietus, toties tagad visās pilēs un pilītēs pie stiebriem atspīdēja varavīksne. Netīkams vienīgi aizejošās tūces melnums, bet tas attālinājās.

Gar bezdibeni staigājot, Neriņš ieraudzīja akmeni vējā šūpojamies, prāvu iegarenu bluķi, samērā gludām ūnijām, kurš slīdēja gar klinšu robežu, sānus grozīdams saulē, pa reizei apmezdamies otrādi.

Mednieks skatījās jokā, kas pašlaik, vēsmiņas dzīts, mazliet ātrāk kā iepriekš turpināja rīta pastaigu. Neriņš pierāpās pie pašas malas un atplestām acīm rija kustību. Savādi. Viņš piesardzīgi iegrūda bezdibenī akmens skrimslu; tā noklaudzēja tālu apakšā, un Neriņš sarāvās. Lidojošais bluķis — trīs vīri to nepaceltu — neizrādīja vērību, slīdēja tik uz priekšu, līdzi velkot mednieka skatienu un vēlāk arī pašu.

Plēsonīgākie zvēri, kas nemaz nebaidījās dienas laikā uzvesties kā zālēdāji, par nelaimi kļuva krēslā. Kliegšana rādīja, kurā nometnes vietā tīģeris kādu ēd. Zvērs, kam gaismā varēja pakasīt pakaklīti, paņurcīt ausis, kad tas murrādams berzās gar stilbiem, tumsai nākot, kļuva kašķīgs.

Cilts pārvietojās diezgan, lai atrastu paēst saldo sakni. Un visi kopā. Aizmugurē VIJAS plati izmīņāta neauglīga josla, kurā dienu un nakti turējās hiēnas un lijas. Katram gribas ēst.

Neriņš bija aizgājis no apmetnes pusdienlaikā.

Vai tas nozīmētu, ka visiem aukstajiem un nekustīgajiem jāceļas un jālido? Dīvainība peldēja viņam blakus zilam gaisam cauri akmens sviediena attālumā. Gribējās ēst; bet paprieķš lai paēd acis, vēderam jāpacieš. Mednieks soļoja pa klintāja malu, brīnījās un skatījās vienā gabalā. Un klupa, jo nevēroja ceļu zem kājām.

Bija tikai jāpastiepj roka, viņš aptaustījis daudz uzzinātu. Neriņš nebija no tiem, kas tikai pastieptu roku — ko pēc tam? Patiesi. Labāk staigāt tālāk. Akmens pats pateiks, kāpēc viņš tā. Un ko vēlas no mednieka. Un ko drīkst vēlēties no viņa paša.

Tad Neriņu apstāja tīģeris, šakālis, bifelis, lapsa un ērglis, un nevienu no šiem lidojoši akmeņi neinteresēja. Neriņš sargāja muguru pret stāvāku klints gabalu, kas vēl balstījās zemē, un šķita, ātri spārnus neizšķils. Bet cilvēka galva palika atsegta, un ērglis lidinājās duci sprīžu virs tās. Mednieks aizmiedza acis. Ērglis lidinājās turpat un neko vēl nedarīja. Šakālis piedūra tīģerienei:

— Man šķiet, viņš ir nobijies. Viņš pateiks, ko mums vajag. Ej, paprasi.

Tīģeriene iznāca, norēcās un jautāja:

— Vai tu esi tas nepazīstamais, kas mūžam smejas un biedē visus džungļus? Mēs noliesējam. Mēs nevaram ēst. Miegs nenāk. Atzīsties godīgi.

Neriņš atbildēja: viņš tikai šodien ienācis džungļos no līdzenuma, daudz cilvēku, visi mednieki, viņš gājis pār kalniem, daudz akmeņu, neviens nelido, viņš skatoties, neko par smiekliem nezinot; lūdza žēlot, mēlei zobu starpā pinoties un siekalām žigli sasalstot.

— Nē, viņš ir neciešams! — šakālis teica. — Nu vai patiesi neviens no visiem nevar atzīties, lai mēs vienreiz drīkstētu mest mieru un džungļiem ziņot, ka viss ir kārtībā. Ērgli, pieklauvē viņam pie sirdsapziņas.

Ērglis nolaidās Neriņam uz galvas, atvēra knābi izpildīt padomnieka vēlēšanos. Neriņš aizklāja acis; visi izdzirdu smieklus. Ērglis novēlās kā maiss un spiedās cilvēkam pie kājām. Tīģeriene nepaguva, bet šakālis gan piepluka pie klints Neriņam blakus un trīcēja, akmeņus grabinot. Bifelis saplūda ar zāli, bet lapsa bija pazudusi sen iepriekš.

Skaņa savilka kaulus; naktī tā būtu tikpat netīkama kā tīģeru un hiēnu barības kliegšana. Neriņš bija pieradis. Viņa ciltī apēsto netrūka.

Troksnis pārgāja atbalsi, tā dažas reizes atkārtoja augstākos toņus, tad izdzisa. Klusums, kas nāca vēlāk, bija pilns rāmas bijības un padevības. Palmas nokāra galvas, liānas sačokurojās, tauriņi kautrējās izlidot no plato lapu apakšas, rasas pilieni savilkās, sargādamies izplūst pa zālītēm.

Zvēri atguvās un paziņoja, ka Neriņš nav vainīgs. Viņš pats arī tā domāja. Varbūt divkājis alkstot nākt viņiem talkā: uzmeklēt smieklus un nostrostēt par miera traucēšanu. Akmens bija prom; ko citu Neriņam darīt. Labs ir. Varbūt ce(ā gadīsies kas ēdams.

Kamēr viņi gāja bez ceļa pa biezumiem divas trīs dienas — iespējams, vairāk, bet kas skaitīja? — pārgulēdami, kur pagadās, ēzdami, kas pagadās, lietus mācījās, tikmēr mācījās, kamēr no tiesas sāka līst. Straumēm. Smieklu meklētāji izmirka un izprātoja atrast pajumti. Domāts — darīts. Līdzko ūdens mitējās, pēc pāris stundu gājiena viņi sasniedza kādu slieteni un nojumi lopiem. Nevienas dzīvas dvēseles, tik ogles kūpēja pavardā. Divreiz mūžā redzēt uguni — vai tā liktens dāvana vai nolādējums? — vienreiz — mežiem degot, otru te, pelnos. Neriņš, ērglis un lapsa ielīda būdiņā aiz plīts, šakālis pie durvīm, tīģeriene un bifelis apgūlās nojumē, un gandrīz tūlīt visi sāka krākt. Un tam ir jātic. Tā ir patiesība. Neriņa cilts tamlīdzīgās būdās bija dzīvojusi pirms plikā lauka, tikai viņš neatminējās.

Pusmiegā Neriņš dzirdēja, kā viņus aprunā mājas gariņi.

— Bet tad nu gan saradušies. Kā savās mājās. Diez, kad mūsējais atnāks, kurš būs varenāks.

— Zaļais saimnieks tagad tālu. Nez, vai vispār atnāks šonakt. Es viņu

nesaožu ne pa divām dienām.

— Bet tu paskat, mūsu viesi draudzīgi kā bezmaz viena ģimene. Viņiem noteikti ir slikti nolūki.

Arā atkal lija, Neriņš dzirdēja un priecājās par abām jaukajām lietām — gan par to, ka līst, gan par to, ka nelīst viņam virsū. Un tik ātri nevarēja izšķirt, kura jaukāka.

— Kāpēc mēs nepārvērtām būdiņu par akmeni un nojumi par banjanu? Tad mēs varētu gaidīt dievu mājās ar daudz mierīgāku dūšu.

— Kuš! Nesauc viņu tā. Vēl ņems un izdzirdēs. Neviens taču nezina.

■— Ja dzirdēs, tad nesapratīs un aizmirsīs. Vai mūs vispār var dzirdēt?

— Tu gribēji teikt, ka viņi ir par augstprātīgiem, lai dzirdētu un saprastu?

— Nē. Ja tu tāpat dzirdētu, kā es redzu, tev tas būtu skaidrs.

— Bet es dzirdu, ka mūsu kungam noies plāni. Bet tur ir pārāk biezs, kur viņš tagad ir, es nevaru saklausīt.

- Es zinu. Es saodu. Nu vai nav vienalga, kāds kungs? Domājat, kādreiz pietrūka?

— Jā, iespējams, bet kas par to? Ņem vērā, es nevaru tik tālu redzēt, tur ir pārāk tumšs manām vājām acīm. Diez, kas viņam parādīs.

— Bet te ir cilvēks . . . runājiet klusāk.

— Jā, nevar zināt. — Un gari nemierā sakustējās un sacēla putek\us. Šakālis miegā nošķaudījās, bifelis noīdējās, bet tīģeriene skaidri atmodās, lai aizmigtu un sapņotu par to, kā smiekli varētu garšot. Jau dienā tās bija grūtas domas, kur vēl tumsā.

— Nekas, viņi sveiki no šejienes neaizies. Vai tad mēs to drīkstam — es pārvērtīšos par čūsku ap viņa šķēpu.

— Es par skorpionu lapsai ausī.

— Es par sapni uzmanīt ērgli klinšu nažiem.

— Es par krītošu baļķi nojumes dienvidpusē.

— Es par indesērkšķi tīģera ķepām.

— Es par nāvessmaržas puķi šakālim zem deguna.

Neriņš pagaidīja — viņš dzirdēja, arī šis lietus mitējās. Tad klusībā apbēra šķēpa rokturi ar karstiem pelniem, atlikušiem krāsnī, gars apdedzinājās un sagraizījās, un vaidēdams ievilkās lielā māla podā ar malā izdauzītu robu. Neriņš uzpūta lapsas ūsām, viņa noskurinājās, un skorpions iekrita oglēs, ka dūmi vien nogriezās. Ērglī Neriņš staipekņu stīgām veikli piesēja pie sijas, bet tūlīt tas, acu neatdarīdams, centās aizlaisties pakaļ kaut kam netveramam, nejaušamam, neredzamam. Neviens nepamodās, pat tīģeriene ne. Ērglis nomierinājās un gulēja tālāk. Neriņš izlavījās ārā, savāca dzelkšņus, uzmanīdamies pats, iemeta pavardā; bifelim teica:

— Nāc, — un rādīja, lai noliec galvu un lien pa ziemeļu malu, bet tas pusmiegā spērās taisni, un baļķis viņu nosita. Neko darīt. Šakāli Neriņš, pie

astes turēdams, aizvilka nost no durvīm, un atkal likās gulēt. Savainotie penāti podā vaidēja un sūkstījās.

— Mūsu kungs ir varenāks. Kad šitas mirla cilvēks radīja pasauli, mūsu kungs pateica, ka to darījis viņš. Un visi tic.

— Un trīc, kad viņš smejas.

— To viņam nevajadzēja. Viņš pratis nobīties. Tas nebūs labi.

— Es jau zinu, mēs visi zinām, kā tu mīli mūsu dievu. Bet atceries, kā viņš izmēģinājās radīšanā — kā radīja lietu no ūdens un lietu no akmens, un pēc tam nezināja, kur kuru likt.

Rītā visi apēda bifeli, cik spēdami. Mājgari gan dzīrēs nepiedalījās.

Neriņš iztīrīja zobus un pastāstīja, ka smiekli esot zaļi un dziļā biezoknī. Vairāk ne, neviena vārdiņa.

Dienu nogājuši, viņi pamanīja koka zaros starp liānām tādu zaļu radījumu, kas sēdēja zarā, ar asti apvijis stumbru, somu pie-kļāvis vēderam, un ēda zīles jeb kaut ko līdzīgu. Nekas prātīgs tādos skujaiņos neaug, Neriņš zināja. Viņam šķita, tas tur, kokā, būs aizrāvies. Kādu tiesu ieturējis, zaļais ar otru roku nobraucīja vēderu, nožogojās un palaida smieklu. O, tas bija aizrautīgs garš troksnis. Koki locījās un nevarēja nomierināties, krūmi un zāles tāpat.

Neriņš, līdzko spēja, tā izlīda no zaru un lapu apakšas, kas, zaļajai būtnei smejoties, bija sakrituši viņam virsū; medniekam trūka iemaņu ar tādiem smējīgiem apieties.

— Tu esi dievs?

Zaļā miesa noraustījās, piespieda somu pie vēdera un divos lēcienos bija sešus zarus augstāk.

— Vai tu esi dievs? — Neriņš prasīja jo dikti un skatījās pēc pārējiem — ko viņi? Tīģeriene arī spraucās laukā no savas kritalu kaudzes un, klusām rūcot, piebalsoja. Ar kreiso aci viņa šķielēja atpakaļceļu. Lapsa, protams, aizbēgusi. Šakālis tikai purnu bāza ārā no lapām. Šai ziņā viņš lieliski atgādināja ezi. Ērglis bija aizsmiets lielu gabalu atpakaļ, un tagad cīnījās, lai tiktu pie pārējiem. Viņš drusku aizkavējās, saticis bēgošo lapsu, kurai taču vajadzēja visu izstāstīt — kas lēcies pārējiem, ko viņi darīs ar zaļo smieklu, vai tas gatavojas uz ilgu pretošanos un kāda tā būs. Vai negaida kādus palīgā? Daudzus? Ļoti daudzus un stiprus?

Neriņš pa to laiku biju dabūjis atbildi — galvas mājienu no zaļā dieva, kas ar asti un visām četrām turējās pie galotnes smalkajiem zariņiem.

— Viņam ir bail, — Neriņš iečukstēja tīģerienei. Tā droši iznāca priekšā un norūcās pa īstam. Tā, ka tuvākās palmiņas un cipresītes bailēs sarāvās.

Galotne trīcēja kā apšu lapa. Nokrita soma. Neriņš pacēla — kas par ādas lancku? — prom, drīzāk prom no acīm tādu! Arī šakālis jau stāvēja ar viņiem vienā rindā. «Netaupīsim viņu,» tas teica, «viņš nav pelnījis. Cerams, viņam nav brāļu un māsu ar tikpat krietnām balsīm. Ak, kaut

reizi izgulēties!»

Kā viesulis atlidoja ērglis, krauklis, pelikāns, pūce, ūbele, atskrēja zaķis, lapsa, šķirgata, stirna, ezis, pele, salīda un sarā-poja pārējās dzīvās radības, ko nu lapsai un ērglim laimējies satikt un pierunāt, un sākās pasaulē pirmā dieva slepkavība.

Kad viss bija cauri, katrs aizklīda savu ceļu. Neriņam sejā ieskrēja bite.

— Tu esi nokavējusi. Mēs jau beidzam.

— Ko? Ko beidzāt?

— Tā dieva vairs nav, mūsu darbs. Visi kā viens.

— Man nav laika. Nestāvi ceļā.

— Kur tu skriesi? Nepriecāsies ar mums?

— Par ko jāpriecājas? Man savs darbs.

— Par mums, dievs vairāk nesmiesies. Mēs visi . ■ .

— Ko jūs visi? Kaut kādu vārgu kustoni nobeiguši. Bet mūsu stropā māte draudzējas ar runci, un es skrienu kaimiņiem vēstīt, lai piesargās — bites izmirs, ja tām sāks dzimt kaķēni.

— Nerunā nejēdzības. Tu jau nemaz nenāci mums palīgā.

— Muļķi, — teica bite, — muļķi, — un aizlidoja.

Atpakaļceļā pie savējiem Neriņš būdā sātīgi pieēdās bifeļa

gaļu ar pelnu piegaršu; klausījās, kā būkšķ zeme, lidojošajiem akmeņiem tālumā krītot citam pēc cita.

Tai ūdeņu zemē, ko mazprātīgs mūks reiz dāvinājis savam pāvestam, kur cietzeme pastāv, lai uz tās sastaptos tuvāko purvu miglas, ceļš pietecēja kurmja stundā: laiks vecs, pats ari. Lēni pietecēja — tikai pussolīti priekšā vējam. Un taustīdamies — miglā viegli nomaldīties.

*ļ KAMENE _ , \ s. , (ASTURIASA MOTĪVS)_*

— Mēs esam vieglākas par vēju, — aizelsdamās aizgūtnēm dziedāja ēnas, — vieglākas par vēju — ; vien pelēkais krēslas kaķis jauta, ka viņas melo, zinādamas, ka neviens neapsauks. Ceļš pienāca un apstājās: kur tālāk? Miglas jaucās un maisījās, saplūda un šķīrās, pat ceļš nezināja, uz kuru pusi tālāk būs būt. Laiks vecs! Tak laiks sākties! Laiks sākties! Mēs tūlīt būsim, mēs notiksim! Mūs pieredzēs! Noteikti, tikai miglai jāšķiras.

Pūce klaudzināja pie loga, atgādinot, ka drīz sāksies Citāds Miegs, un mēs atgājām, vēlus vārdus domādami, bet ceļš neklausījās, gaidās sapinies: Zvaigžņu Iededzinātājs vēl nenāca.

— Mēs esam vieglākas par vēju, — dziedāja ēnas, plānās kārumnieces, kas krēslā varēja laidelēties, pie kura koka gribēja. — Pacel mūs, pacel un paņem mūs. — Interesanti, kas notiktu, ja viņas dabūtu

prasīto?

Tecēja ceļš, tecēja medus, darvas pile iekrita mūsu starpā — tā zibens strēle. Mēs atvērām acis: dīvaini — acu mums nekad nebija bijis. Un kas par skatu! Lāpu gaismā dejoja visi, un mēs bijām vairāk par citiem, vismaz šoreiz. Miglas gaidīja. Klusētāji tām blakus mīdījās tāpat kā klaigas, un kurmja stunda kavējās, sēdēdama pie mūsu ugunskura un spožām ačelēm pētīdama mēness tukšo pusi, kas negribēja piepildīties. Rasas piedzērusi, garām streipalēja vālodze un velti sauca lietu, un peles no miega pūžņa izrušināja cēlāko jūtu driskās. Viņas netika vējam Ildzi ne kultas. Purvi ūjināja savas miglas, tās negribēja atsaukties. Trakais mūks gan gribēja, bet nevarēja, pārlieku agri apklusis.

— Klausies, — sacīja ēnas. — Vējš nespēj mūs aizkustināt, lai viņš iet… — Un sākās Klusums, tas, kurā atmiņas kļūst tik smagas, ka vairs nevar noturēt, tās izšļūk un izbirst klonā kā degošu bišu spiets — birst un birst — labi — labi — kur mēs liktu tik daudz medus? Ceļš joprojām nespēja kā savilkta dūre, pirksti slābi tecēja uz visām nepareizām pusēm. Ari to nevarēja saturēt. («Kad mums tiks kas saturams un paturams?») Zāle sakustējās un izslēja galvu — klausies, klausies! — Miglas kodoli sabrieda. — Klau, klausies, ei! — pat mēs dzirdējām, bezausaiņi: Zvaigžņu Iededzinātājs bija sācis solot. Uz pirkstgaliem tuvodamies, īsti vēl nebūdams, viņš mācījās kustības un lietas, un, mēģinot ceļu, skanēja viņa pēdas, glauzdamas nenobružātus oļus. Laiks, vecais laiks sarāvās īsāks, bet mēs tikai vēlāk to pamanījām — un Savu Vainu tajā: viņa tur pašā laika vidū stāvēja un smaidīja savā vientiesībā, un šl vienkāršība atbruņoja. Vējš, iedzīts rožukrūmā, neko neredzēja, jo nevar skatīties caur ērkšķiem, nesadurot acis. Šim pie kājām Neveiksme sapņoja rudens zirnekļu tīmekļos — Neveiksmes un skuķes ir vissapņainākās. Ēnas mēģināja būt rātnas un neliecās un nepratās: rožukrūmam no viņām nekāda labuma, ne ēnas.

— Pastāsti, pastāsti, — ēnas čukstēja. — Migla drīz klīdis; vai tad zvaigznes beidzot nāks mājās? Pa kuru ceļu? Jo Piena Ceļu mēs izdzersim, jā? — Bet kurmja stunda stāvēja uz ceļa jūtlm, kājas plati, ar zīlēšanu zilēdama tā meta Bultas un vaicāja Ceļmallapas, tā apraudzīja Aknis; un kautra gaisma spīdēja starp pauguriem, kaut visi zināja, ka gaismas laiks nāks vēlāk un vēl. Mēs ripojam no paugura atkal un atkal: kurš būs ātrāks? Ceļš gaidīja, mēģinādams savākties, un gaisma mūs pavadīja līdz koku robežai, kur dūkņas nāca pretī ausīdamās, un arī pūce lēnā lidojumā atgādināja, cik reižu nedzīvota dzīve ir

Draugam, kura vairs nav — vienam no Mazajiem Princiem

garāka par nodzīvoto. Neatnākušajam Zvaigžņu Iededzinātājam vajadzēja stāvēt pašā augšā, un mēs nejautām, cik tur vientuļi.

— Pastāsti, pastāsti, pastāsti, — dīca nesamierināmās ēnas, un mēs redzējām, kā sitienā krīt svētītāja roka. — Pastāsti, nu, pastāsti, — daudzināja vismazākā ēna, visneatlaidīgākā. — Vai tad rudens zvaigznes nežilbina? Kāpēc šī tik slinka? Stāsti!

Zvaigžņu Iededzinātājs paugura piekājē — «cik tālu līdz virsotnei» — apmaldījās starp dejotājiem. Ak, bijis kaut viens ar rokām — ceļu parādīt. Kurmja stunda vilcinājās, bet sudraba stundas jau drūzmējās un klupa viena pār otru. Viņas, tāpat kā miglas, neprata uzvesties. Vējš izslējās un neskatījās melnajās debesis.

Smiltis savu bija noskrējušas, tik ceļš knukstēja nepacietībā doties tālāk, vienalga, uz kuru malu, izstiepās pavisam taisns cerībā labāk saklausīt, bet vēl par agru: kaltētājs nāca pār ūdeņiem, ka tie sīkst, un viņa soļi bira smagāki.

Kurmja stunda posās ceļā; laiks aiztecēja pilienos. Tie krita kā indigo no sen krāsota tērpa. Ari Vaina vairs nepiederēja mums, nezināja, kur dēties, ko iesākt ar sevi, jo visas domas nu uzvedās kā vārdi — izgaisa tukšajā jumolā un atdeva vietu nākamajām. Vaina atdarināja visus, tāpēc izstiepa kaklu kā vējš — «Jā? Re!»

Zāle pacēla galvu: vai nācējs bija īstais? Kā to pārbaudīt? Karaļūdens tādai raudzei pār vāju. Arī vējš pavērās: ak, vai uzticīgie vienmēr stāv ērkšķos uz ceļiem? Ceļmallapites, nopūtu ķērājas, dzirdēja šo domu, kas gribēja aizklīst, un paturēja. Mēs jutām, Zvaigžņu Iededzinātājs saplsies zirnekļtīklos starp lapām, tik smalkos, ka tie nespēja noturēt pat gaišākās ēnas. Jutām, bet ko mēs spējām līdzēt? Eņģeļi sazakliedza, spārniem sitot, pēc sametās kāsī un aizlaidās, kad nopakaļ kaltētājam nāca lapkritis, rokas šūpodams. Neviens neminēja, kam jāatgriežas. Visi stājās pāros savu kārtu gaidīt.

— Pastāsti tak, pastāsti! — ēnas nelikās mierā. — Kas vienmēr ir tie, kuri rudeņos spīd? — Viņas būvēja vislielākās, vismūžīgākās lietas no vītušo rožu stublājiem. Un atkal jābrlnās, kā tas iespējams — tās rozes nemaz nebija ziedējušas. Pa kuru laiku? Dzīvot tak — pa kuru laiku? — Mēs esam vieglākas par vēju, par jebko. — Un tikai pelēkais krēslas kaķis droši zināja, ka šis melo. To viņš centās iegalvot palsajam rītausmas kaķim, kamēr tas mazgāja ausis un neklausījās it nemaz.

Miglas un uguņi aizturēja elpu — vai būs? Tuvu, tuvu tas bridis, kad zelta žubītes skatiens sastapsies ar zelta odzes skatienu — kā nemīlēta sieviete nakts novecoja pārāk strauji; viņa vairs necentās kādam sataupīt maigumu. Vējš klusi bilda, vējš čukstēja — kam? — «Kad esi izgājis, nekad neskaties atpakaļ» — kam čukstēja, tas nedzirdēja, jo domas vēl uzvedās kā vārdi un bites. Pretējā pusē ceļš zināja, ka viņam jādodas tālāk, ilgāki kavēties nevar, un klusi iesvilpās, jo nav vēl redzēta vieta, uz kuru būtu atnācis ceļš, kas iemācījies staigāt klusi kā koki. «Kad es kļūšu par kalnu? — Vai mākoni» — domāja Zvaigžņu Iededzinātājs, i nenojauzdams, ka šis ceļš nav viņējais. Mutes taču nevienam nebija, kas lai to teiktu? Viņš bija klāt. Nekādu pārsteigumu vairs nevarēja būt — it nekādu, jo visi mirkļi bija izpilējuši, atstādami vien blāvu nenoteiksmi, kurā dzimst pasaules — tūliņ viena izšķilsies; — tūliņ, tūliņ, jāgaida nebūs nemaz, — tieši šinī bridi necerēti negribēti Zvaigžņu Iededzinātājs uzliesmoja tā, ka spožāku sauļu

nevarēja būt. Kad beidzot krita gaidīt nogurušās smiltis un vējš un ceļš zuda miglā aiz pēdējā paugura un bedres, Pētera puķu pušķī bija ielīdusi kamene un nenāca un nenāca ārā. Par kameni tas arī viss.

DIVU NENOPIETNU CILVĒKU VIEDOKLI PAR MĀRTIŅA ZELMEŅA DAIĻRADI

1 1 1

ANDRIS JAKUBANS: — Tā nu ir, ka neesmu īpaši lielā sajūsmā par to, ko un kā raksta Mārtiņš Zelmenis. Ari šie abi stāsti pēc izlasīšanas rada grūti izskaidrojamas aizdomas un iebildes.

Saprotams, mani saista Zelmeņa prozas noslēpumainā noskaņa un dīvainās ainas. Viņa uzrakstītais atgādina melnbaltas grafikas lapas, kur tikai vārdos izsakāmas idejas guvušas reālus attēlus. M. Zelmeņa prozu tātad diezgan viegli salīdzināt ar to mūsu jauno grafiķu lapām, kurās daudz prāta, negaidīta skatījuma, šokējoša pārsteiguma, bet pietrūkst tā, ko sauc par sirdi un līdzjūtību. Dīvaini, bet šīs prāta konstruētās ainas tikai pārsteidz, pārstājušas pārsteigt, drīz vien apnīk, jo tajās pietrūkst cilvēcisko attiecību vienreizības un dziļuma.

Ļoti iespējams, ka Mārtiņa Zelmeņa prozu varētu dēvēt par kaprīzēm. Vai kas slikts? Nav slikts. Bet tīģerienes vietā tikpat labi varētu būt lauvene, un šakāli varētu aizstāt jebkurš cits zvērs. Būtība nemainītos. Vispār jau nav slikti, bet nav laikam arī īpaši labi.

ULDIS BĒRZIŅŠ: — Vai pareizāk portretēt lauveni vai tīģerieni? Katrā latviešu stāstā Jāņa vietā varēs ierakstīt Pēteri, Vilmas vietā Almu. No tā vēl neceltos Jakubānam pamats ieskaitīt taisni Zelmeņa stāstus jaunā «kaprīžu» žanrā. Visdrīzāk Jakubānam krīt uz nerviem Zelmeņa «variantīgums», «va-riabilitāte». Piemēram, garajā gabalā «Vēl kāds vārds par Ikaru» neviena liecība par pazīstamā varoņa bojāeju nepaliek «tā vienīgā» katra versija, tikai «kaut ko pasaka par Ikaru» un kaut ko drusku vairāk — par mums pašiem. Šāds daiļpro-zas uzbūves paņēmiens ir gan visai izplatījies, taču var vēl mulsināt un kaitināt lasītāju. Mans dēls Ansis arī neliekas mierā: «Bet kā tad **patiesībā** bija ar to Ikaru?» Arī citos Zelmeņa stāstos var uzvandīt tāda kā notiekošā «neobligātuma» sajūta; bija vai nu tā, vai ari otrādi . . . Te, manuprāt, atspoguļojas Zelmeņa skats uz pasauli kā «pašracionālu» esību, no kuras visdrošāk varam gaidīt taisni Negaidīto . . . Jakubāns šai gadījumā jūtas neomulīgi; viņam varbūt patiktu Gaidītais? Bet kas ir literatūras miesa un kauli? Papīra lapa taisni brēc pēc Negaidītā! Literatūra ir katrreiz «cits» savā sprīžiem neizmērojamā

lielumā, suverēnībā. Es dzirdu, kā semantiskā telpa brakšķ vien. Zelmeņa esībām drūzmā grūžoties, bet Jakubāns liekas pamanām tikai vēja norautu hūti no Zelmeņa galvas un saka: «Par vieglu! Par vieglu!» — Neskati tu pats vīru no cepures.

ANDRIS JAKUBANS: — Katrs rakstnieks apraksta sev tuvu pasauli, tajā būvēdams savu māju, kur varoņiem dzīvot. Literatūras klasiķiem uzbūvētās mājas ir pamatīgas. Jo pamatīgāka literārā māja, jo lielāks rakstnieks. Tolstoja, Dostojevska, Anatola Fransa un Andreja Upīša mājas atšķiras cita no citas, bet tām kopīgs ir tikai uzceltā pamatīgums, viņu būvētajās sienās ne ķieģeli nevar izkustināt. Mārtiņa Zelmeņa prozas māja pagaidām atgādina uz finiera uzzīmētu teatra dekorāciju, kur lepna pils pāris sekundēs var tikt pārkrāsota par zvejas ostu.

ULDIS BĒRZIŅŠ: — Tas jau tas lielākais Zelmeņa čaklums, ka viņš saviem (ne visiem — tiem izdevušamies!) stāstiņiem katram ir uzcēlis citu māju. Ja ņemtu par piemēru Argentīnas Borhesu, tam ik vissīkākajā gabalā ir uzcelta tāda pilsēta, kur vietas pietiktu veselas triloģijas izmitināšanai. Par turku dzejnieku Dāglardžu ir — pārspīlējot! — sacīts, ka viņš pirms katra dzejoļa uzrakstīšanas radot ap to visu dzeju no jauna . . ,

Arī ap Zelmeņa «Paēdušo», «Uci», «Pitagora kosmoloģiju» . . . labi, vairāk nosaukt neriskēšu, ap šiem trim ir radītas trejas brašas pasaulītes, kuras var kaut vai tūliņ nākt filmēt un uzmērīt!

ANDRIS JAKUBANS: —Tā kā Mārtiņš Zelmenis daudz raksta par zvēriem, tad dabiski viņu būtu salīdzināt ar mednieku. Viņš šķietas esam tāds mednieks, kurš uz pilnīgi visiem zvēriem šauj ar smalku skrošu lādiņiem. Troksnis ir varens, sīkās skrotītes, lidojot plašā aplī, trāpa vienmēr, taču trāpījums reti kad ir nāvējošs, medījums aiziet, savas sīkās brūcītes laizīdams. Varbūt kādreiz vajadzētu savu prozas bisi pielādēt arī ar renkuļiem, ar kārtīgu lodi, lai gan tad ir precīzāk jāmērķē un trāpījums prasa ievingrinātu un drošu roku. Varbūt vajadzētu īpaši grūti medījamiem zvēriem atliet arī sudraba lodi.

ULDIS BĒRZIŅŠ: — Zelmenis šāva ar bultu. īss svilpiens, divu smagu nagu skarbā dipoņa, tad nobrīkšķēja krūmi. Ūdens noplunkšķēja. Vecais mežkungs Jakubāns saausījās. Kas tur gāzās? Nē, šāviena blīkšķa, sak, nedzirdēja. Vai bija tur kas? — Tik krūmiņš kustējās.

Kad velns atkal uzpeldēja, bulta kā tieva asaka slējās no spalvainā kakla . . .

Tas vecis tak ir kurls! — Zelmenis vēl brītiņu padomāja. Ko nu? — Viņš akurāti aizlocīja pierakstīto lapu un pārplēsa.

ANDRIS JAKUBĀNS: — Ak, Bērziņ! Ļoti iespējams, ka uz tāda

paša poētiskā viļņa noskaņotajiem lasītājiem, kādā atrodas arī Mārtiņš Zelmenis, manis izteiktās aizdomas un iebildes liksies nebūtiskas un kaitinošas, daudziem šķitīs, ka tieši šajos trūkumos meklējams Mārtiņa Zelmeņa spēks un literārā savdabība. Kā vienmēr visu izšķirs pats darbs un visbargākais soģis — laiks, un varbūt tieši laika ritējumā Zelmeņa proza iegūs spēku un atklāsmi, noskaidrosies tās īstās vērtības, viņa finiera dekorācijas izrādīsies no visskaistākā granīta būvētas.

ULDIS BĒRZIŅŠ: — Un kā lasītājam Tev, Jakubān, ir tā vislielākā taisnība. Taču kā redaktoram un literatūras organizētājam Tev nav vairs taisnība kopš tā brīža, pirms gadiem septiņiem — astoņiem, kad Tu «Literatūras un Mākslas» redakcijā Zelmeņa gabalus sāki likt «caurkritēju» mapē un nedrukāt. Tu teici: «Bet man netīk!» Tādējādi Tu gan sašaurināji mūsu jauno (toreiz jauno!) prozaiķu «kopējās redzes» leņķi, gan uz kādu laiku nobremzēji Zelmeņa rokraksta veidošanos. Palika neuzrakstītas daudzas lappuses... (To pašu es saku Jurciņam, tolaik «Liesmas» izdevniecībā, un vēl citur citiem.) Kad ārzemēs dažs diezgan skeptiski vērtēja 80. gadu sākuma latviešu prozas «meklētspēju» uz kaimiņu tautu prozas «meklētspējas» fona, es vienmēr iedomājos: «Būtu bijis Zelmenis!» Ieskābēt «daudzsološa divdesmitgadnieka» daiļradi burkā vai uz veseliem desmit gadiem! Ļoti iespējams, ka šādu attieksmi vajadzētu saukt par kaprīzi. . .

ANDRIS JAKUBĀNS: — Pat kaut uz brīdi pieņemot domu, ka visās Mārtiņa Zelmeņa nelaimēs vainojami Jurciņš un Jakubāns, diezgan apšaubāma liekas atziņa — jo rakstnieku vairāk drukā, jo viņš labāk raksta. Tā nu ir, ka «Literatūra un Māksla» pamatā publicē visai tradicionālu prozu, nepublicē eksperimentus tikai eksperimenta dēļ. Bez Jakubāna un Jurciņa nelaimēm, šķiet, arī pašam Zelmenim pagaidām piemīt kāda nelāga nelaime — viņš savus fantastiskos sižetus apraksta tā, it kā rakstītu par mūsu pašu sadzīvi, kas ikvienam zināma līdz apnikumam. Taču pastāv arī tāda likumība — jo fantastiskāks sižets, jo rūpīgāk un reālistiskāk ir jāveido kopējā aina. Tieši tā dara Kafka, Bulgakovs un arī mūsu pašu Vladimirs Kaijaks. Pašlaik Zelmeņa prozā nevar dzīvot, tajā nav kam dzīvot līdzi, nav par ko izsamist vai arī noskaisties, par to var tikai spriedelēt. Un tikai. Bez tam man ari šķiet, ka Zelmenim pietrūkst īstas poēzijas, kas varētu glābt viņa prozu. Tāds poētiskais spēks, kāds piemīt Bērziņa jau pieminētajam argentīnietim Borhesam.

Tātad neko darīt — katrs paliekam pie savām domām, lai visu izšķir lasītājs! Lasītājam būs taisnība, lai ko mēs abi sakām.

r

PILSĒTAS VARIĀCIJA

I

Šī te pilsēta, daudzos slāņos un plaknēs,
Savu tūkstoš atkārtojumu summa,
augdama pati sev cauri kā akmens krūmājs
stūru stūriem un nedzenot saknes,
savas pagātnes un nākotnes ielenkumā,
pilsēta, tagadnē iestrēgusi uz mūžu,
jāvusi patiesos vaibstus klāt nejaušiem gružiem.
Laiks kļūst redzams, sacietēdams kā māli,
pārvērzdamies pieblīvētā telpā,
kur pār romānikas miesām smagnēji lepnām
šūpojas zvaniņi barokāli.

Nebeidzamās ailes, šķirbas un plaisas ar mākoņiem un putniem komplektā vienā pilsētu padara līdzīgu mantai dvēselīgi skaistai, savecējušai gan, bet lietojamai vēl vienmēr. Tāda no ārpuses — pārgreznota un visvisāda, bābeliska, jūrnieciska galvaspilsēta pastāv, kā kaļķu traips izplūdusi gar krastu, un tālāk apdullinošs plašums ārdās,

vilnis pret vilni pieri zveļ
un tīkli plankumainas mencas smeļ.

II

Šī tirgoņu pilsēta, košā un brangā, ņirb līdzīgi jūrai, kas

blakām bango, dāvādama bez mēra un skaita zelta zuteņus un delamo kaiti.

Pilsētas seju apgrauzušas miglas sāļās švīkas.

Pat vasaras bezmākoņu mirdzuma dienās savādā dūmakā aizslīd viņas sienas, izplezdamās kā ermoņikas.

Ja redzes leņķi izvēlas asu, jumtu plaknes kā ledus krāvumu masa slienas stāvus un aizslīd uz upi caur torņu žogu, pār bruģa kupriem.

Šai pilsētai, kārtīgai, blāvai un tiklai
(kur arheologi sadragātus kaulus rok ārā),
drūmie krustneši pamatus lika,
un viņiem šī vieta nelikās dīvaina pārāk,
tā arī būvējās — ne uz bazalta, kā mēdz visbiežāk,
pat ne purvā, — uz dobuma nogulumiežos,
tik milzumliela, ka, galvenā laukumā klīstot,
reizēm uz bruģakmens kāju par stingru spert bīstos,
sajuzdams, kāds tur apakšā tukšums:
tikko papēdi ciešāk piesitis būšu,
celsies atbalss no bezdibens, smiesies liktenis — slepens un sens.

III

Dzīvot tik nost, kur nu liktenim aizvest labpaticis, sapirkties burtnīcas, kaktiņā ērti mājot, dzīvot vien tālāk, līdz iedobums sīciņš parādās grīdā zem katras no krēsla kājām.

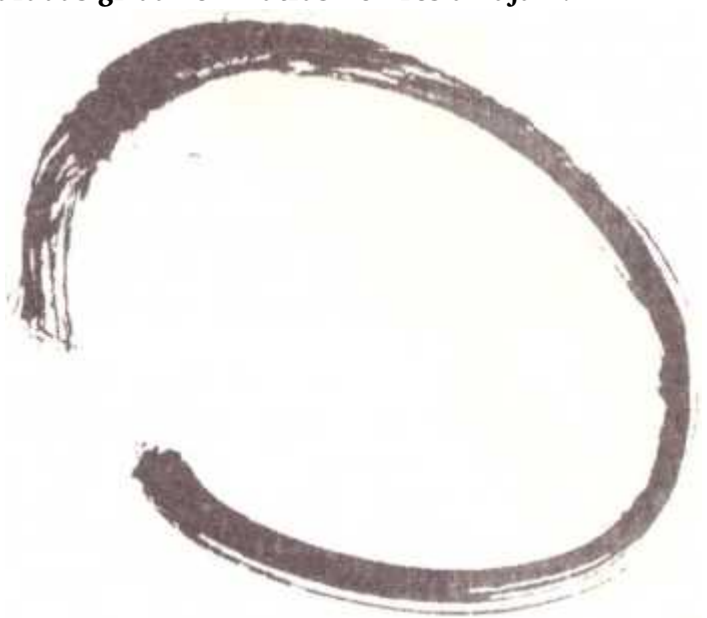

Dzīvot, neko īpašu necerēt, likumu vienkāršāko ievērot: ja nu mājās kļūst netīrs, labi ātri vajag slaucīt un izkrāsot visu kā nākas, nevis uz viesnīcas numuru pārkravāties.

Nomiršu tajā pat pilsētā, kur esmu dzimis. Tādas tās lietas.

Diža varonība tā nav, bet manam mūžam pietiks.

Dzīvošu nekustīgi, savilksies gadu no gada šaurāka pasaules aploce, labi to varēšu sajust, bet visas skumjas, pat tās, kurām iemesla nav nekāda, tālu no mājas kļūst uzmācīgas klaji

kā kompasa adata, uzsprausta tev uz sirds, kura ledainā mierā tirpst.

var dzīvot nu protams ka var ja nu tikai ja vienīgi nebūtu bet citādā ziņā var beigu beigās kur tad vēl vai tad ir kas cits patiešām var dzīvot patiešām

dzīvot------Atdzejojusi AMANDA AIZPURIETE

MĪTS PAR TRAUKMAZGĀTĀJU

. . . Vislielākais brīnums, ko es savā dzīvē esmu redzējis, bija Trauku Mazgātājas Apskaidrošanās, trešdien, pulksten trijos pēcpusdienā.

(Šajā laikā apkārtnes atkritumbedru visuzinošais patriarhs, kuram beznaga naģene, kuram papiross rūsganos zobos, pa ielu izdangātu un slapju vilkās uz ēstūzi, draudēdams suņiem ar bozi.)

Tieši trijos pēc pusdienas, trešdien, tikko ēdnīcā noklusa lamas un palika kluss, ar diviem zvalstīgiem ēdiena atlieku spaiņiem paklupa Traukmazgātāja un nozvēlās augšpēdus.

Viņa gulēja iepretim betona kāpnēm, rokām atšautām sāņus, līdzīgi lupatu lēvenim, neizdvešot ne vārda, — bet pa grīdu kā bizītes čūskoja strūkliņas skāņas, simt tūkstoš bizīšu, melnu un sārtu.

Laikam vien bērnībā, jā, bērnībā, noskrāpētā kā celis (visi mēs bērnība, apauguši ar bezjūtību kā gaļu] , viņa sēdēja tupus, atspiedusies pret sienu, un auklēja nez kur atrastu rotaļu ķiparu cepurē zaļā.

Un redzēja tikai virtuves rūtis dažas, kā gāja Traukmazgātāja līgavas ģērbā pa mikliem dakšiņu ērkšķiem un taukainiem nažiem, klātiem ar ūdens izsitumiem varavīkšņainiem.

(Bet tukšo pudeļu draudzes gans — neglābjams un tik dusmīgs kā augstspriegumstabs — tikmēr gāja, vēzēdams zaraino bozi, viņš gāja gar mazuta jūru uz dienvidrietumu pusi, otrā rokā

nesdams ar sapņiem un nemieru piebāztu grozu.)

Sausi kāsējot, māte sacīja pikta: vajag ticēt, ticēt un lūgties tev vajag.

Par mums, kas negodīgi, iestiguši un slikti, vienīgi svētā Terēza iestāsies debesu klajā.

Tas gan nebūs tik drīz, domāja Traukmazgātāja.

Nezināja neviens, cik dievbijīgi un rāmi viņa peldēja kāpostu atmešņās sājās, pa mizu un garozu mistru un mērču lāmām.

Kurš gan to gribētu zināt, kādam stāstīt būtu lieki, saprata to tikai Terēza svētā, un tāpēc ik svētdienu katedrālē dega svecīte bikla kā bēdas.

Dienu šūpojās viņas bezprieka augums starp karotēm, glāzēm un dakšiņām vilgām, pārnākot mājās, viņa ēda kaut ko, bet, pirms aizmigt, lūgšanu skaitīja ilgi jo ilgi.

Svētā Terēza tikām pilsētas laukumu mēza, uzspraudītā kleitā, dzīslainām kājām un basa, pašķirdama nakts pelnupelēkās krizantēmas, kamēr segas pārvalka ielocēs dzisa.

adi-

(Bet pilsētas izgāztuvjvaldnieks tik omīgs
arvien vēl līkņāja smirdīgā dūmakā, kaijām nelabi brēcot,
un ar garu kārti vandījās lupatu, zābaku, somu
asa°'ra
v\e\a°
un vientuļu aproču pogu likteņos nonēsātos.)
Pamodās Traukmazgātāja notekcaurulēm guldzot

un baidījās iekliegties, zobus iecirta mēlē —

gluži kā tajā naktī, kad piedzēries patēvs, izgriezis spuldzi, sagandēja viņas miesu ar rupjību trulu un jēlu.

Svētā Terēza, svētā, labā Terēza,
viss šajā dzīvē tik nesaprotami un tik nepareizi.

Trešdien tieši trijos pēcpusdienā viņa raudzījās augšup, necerot vairs ne uz vienu, pa vidu čuguna plītsriņķiem, kastroļiem sabuktētiem, valgiem taukainiem dvieļiem un

garaiņiem violetiem.

Un nolaidās lejup kā debesu eņģelis tērps, žilbinot acis ar mežģīnēm, pērļu uzšuvju vijām, no augstumiem neaptveramiem, kur svētā Terēza četras naktis ar mašīnu šuvusi bija.

Batists, brokāts un zīds, cik liegi smaržoja tērps, tik nepiederošs nevienam un mīklains tas medīja Traukmazgātāju kā tauriņu ķeramais tīkliņš.

Izgriezusi uz kreiso pusi (tā ķirurgi novelk gumijas cimdus), Traukmazgātāja noņēma savas rokas, savas bijušās rokas, uztūkušas kā mērcētas krijas.

o\ seC'

sap va We*eX? -«*•***

00

tax*

V'a ne*'
be'

Atdzejojis PETERS BRŪVERIS

DAINIS GRĪNVALDS

PASAKA GANDRĪZ JAU PIEAUGUŠAJIEM
Darbojas:

JĀNIS

IEVA
ZIGIS

VARTNIECE

GIDS

Darbība *norisinās* pilī, kura nepastāv, bet kuru viegli iedomāties.

IESKAŅA

Tajā vietā, kur tagad Liepasmuiža atrodas, agrāk bijušas tikai pļavas un krūmāji.

Reiz kāds gans, lopus ganīdams, aizsnaudies un piepeši ieraudzījis klajuma vidū milzu pili. Torņi slējušies mākoņos un sienas mirgojušas kā zelts un sudrabs.

Kad nu iegājis gans pilī, tad redzējis milzu bagātības un gudrības tur no visas pasaules savāktas. Tā gans staigājis pa pili brīnīdamies, līdz pēkšņi *viņam* priekšā iznākusi daiļa jaunkundze un vaicājusi:

— Vai pils gatava?

Gans sabijies un gribējis jau teikt, ka gatava, bet te izdzirdējis pūci saucam: «Aū-ū-ū, aug, au-ū-ū, aug», un gailis ar tai piebalsojis: «Kā tik teiks ir-r-r, cit' rītu grūs!»

Deju zāle pilī. Diskomūzika, gaismas efekti. Diskžokeja lomā — Gids. Dejotāju vidū — Jānis, Zigis, Ieva.

Gids. Ansamblis «laughing enemies» — smejošie ienaidnieki! «Mēs esam personīgi ienaidnieki katram, kas mūsu koncertos nesmejas par mums» — tādu paskaidrojumu sniedza grupas vadošais solists policijas iecirknī. Ansambļa mūzikai raksturīgas histērisku smieklu kaskādes. Mūziķi plaši izmanto ierakstus, kas izdarīti psihiatriskajās slimnīcās. Ansamblis «laughing enemies».

Vai iespējama

Mūzika.

Uzdrošinos atgādināt, ka mēs atrodamies pilī, kurā koncentrētas visas cilvēces kultūras vērtības. Protams, ar tām iepazīties jums nebūs laika, bet diskotēka var piedāvāt nelielu neklātienes ceļojumu!

Diapozitīvu sērija.

Paldies par uzmanību! Kultūras vērtības, kuras pagodinājāt ar savu ievērību, arī pateicas. Grupa «big bodies» — «lielie rumpji». Ieguvusi popularitāti ar savu svaru. Tās četru dalībnieku dzīvsvars — četri simti kilogramu, bet kopā ar visu aparatūru — pāri četrdesmit tonnām. Tas ir daudz vairāk, nekā sver konservatorijas nošu bibliotēka. Tāpēc mūziķi ir pārliecināti, ka iemieso visu labāko, kas mūzikā radīts kopš pasaules sākuma līdz mūsu dienām un tiks radīts tuvāko trīs gadu laikā. Grupa «big bodies»!

Mūzika.

Esiet sveicināti visi, kas nokavējāt sākumu! Es esmu pils un jūsu padevīgais kalps — Gids.

Brīdinu — pilī ar jums var notikt arī kas neparedzēts, negaidīts. Kaut arī nespēju šajā sakarā sniegt palīdzību, pēc paskaidrojumiem varat griezties jebkurā laikā. Bet tagad jūsu priekšā grupa «real

unreality». «Mēs pieņemam un vienlaicīgi noliedzam jebkādu reliģiju, gan ateismu, gan seksu, gan alkoholu, gan narkotikas, gan politiku. Viss tas ir gan vajadzīgs, gan arī nav vajadzīgs, lai izteiktu tās pasaules reālo nerealitāti, kurā visiem viss ir vienalga.» Grupa «real unreality». Priekšplānā— Ieva, Jānis, Zigis. Visi trīs aizrautīgi dejo.

Satumsums.

Istaba pilī. Zigis un *Ieva sēž pie* galda, *Jānis pie kādas* gleznas.

Zigis. Tas diskžokejs teica — viss, ko vēlēsimies šajā pilī, mums nekavējoties tiks dots. Kungi, ko tad pasūtīsim?

(Jānim.) Eu, romantiķi! Nē, es ticu, ka tā bilde ir šedevrs, bet, ja jāizvēlas starp īstu ābolu un uzzīmētu . . . Bet tu jau arī uzzīmētām meitenēm dod priekšroku! Būtu uz Ievu labāk paskatījies! Beidz taču izlikties, vecais ķēms! Ierausim pa aliņam! Ar vēžiem!

Uz *galda parādās pasūtītais.*

Lūk, tas ir serviss! Ievu, un ko tu vēlies?

Ieva. Tā ir labi? . . . Par velti.

Zigis. Kad vajadzēs, samaksāsim! Tu neesi izsalkusi?

Ieva. Interesanti būtu uzzināt, ko mums sadāvinās kāzās! . . .

Istabas stūrī parādās dāvanu kaudze. Paskaties, Jāni! *(Pie* dāvanām.) Daudz, vai ne? ... Un tiešām tas viss būs mums? (Ņem *kādu dāvanu.)* Skaisti! *(Ņem nākošo.)* Nu ja . . . dažiem cilvēkiem jau trūkst gaumes.

Jānis. Bet tev pašai! Te, kur tev ir iespēja ieraudzīt jebkuru mākslas darbu, kuru tikai nosauc!

Zigis. Un daudzus tu vari nosaukt?

Jānis. Ne jau skaitlis ir galvenais, bet spēja just! (Pauze.) Bet tagad — šampanieti! (Uz *galda parādās pudele.)* Iedzersim par mīlestību! Klausieties tostu! *(Pauze.)* Kas ir mīlestī

ba? Vai ta ir iespējama?

laime? . . . Šos muļķīgos jautājumus ilgi un nesekmīgi es tiku sev uzdevis. Bet tagad es droši zinu, ka mīlestībai ir tikai viens uzdevums, kuru var nosaukt par cildenu, — stiprināt mūs mūsu vientulībā! *(Pauze.)* Jūs esat iesnieguši papīrus dzimtsarakstu birojā. Ir kļuvis zināms, kad Ieva un Zigis kļūs vīrs un sieva. Un es paceļu šo glāzi par jums pateicībā, ka palīdzējāt man izvilkt lielo lozi — vientulību! Par mīlestību! *(Sasit glāzi.)*

Ieva. Kāpēc tu tā! Tik skaista glāze!

Jānis (rādīdams uz dāvanu kaudzi). Tur to ir daudz! Starp tām grabažām!

Ieva. *Kāpēc* tu tā . . .

Zigis. Netrauce viņu! Redzi — cilvēks grib ciest.

Jānis. Bet tu — stulbi lielīties!

Ieva. *Zēni! Jūs nedrīkstat tā! Jūs* abi esat mani uzticamie bruņinieki! Bruņinieki, un punkts. Šodien jums jābūt maniem

uzticamajiem bruņiniekiem, un vairāk neko negribu zināt! *(Pauze.)* Labāk paskatieties, cik daudz mēbeļu mums uzdāvinās! Padomāsim visi kopā, kā iekārtot mūsu istabiņu.

Zigis. Vēl jau nav mūsu! . . .

Ieva. Būs. Tu taču zini, ka uz rudeni . . .

Jānis. Turpini, turpini: uz rudeni vecāmāte nomirs un istabiņa tiks jums. Ka viņai ir vēzis un tas, ak — cik traģiski, ir neārstējami.

Zigis. Tu gan spēj vienmēr atrast iemeslu lasīt citiem morāli! Kas zin, vai kāds no mums nodzīvos kaut pusi no tā, ko Ievas vecmāmiņa!

Jānis. Lielisks iemesls, lai garīgi sāktu mirt jau tagad.

Zigis. Lielisks iemesls, lai nestrādātu īstu darbu. Es vismaz godīgi, astoņas stundas dienā pelnu savu naudiņu un nenodarbojos ar savu un svešu smadzeņu mežģīšanu.

ieva. Bruņinieki! Atkal sākas turnīrs! Nevēlaties iekārtot istabiņu, neiekārtosim. Lai tas dāvanas stāv, kur stāvējušas. Tas viss taču ir tikai joks.

Jānis. Joks. Tava māte jau man lielījās — cik brīnišķīga istabas iekārta jums tiks sagādāta! No radiniekiem piedzīšot pa simtniekam, no draugiem pa kvartam. Un par attiecīgo summu katrs tad arī saņems kāzu priekus!

Ieva *aiziet pie* loga. *Pauze.*

Jānis (pieiet *Ievai klāt).* Nakts . . .

Ieva (skatās pa logu). Zēni! Zāle ārā pavisam balta!

Zigis. Vienkārši tāda mēness fāze.

Ieva. Tā vecenīte, kas līdzīga manai vecmāmiņai, joprojām sēž pie ieejas! *(Zigim.)* Tu vēl domāji, ka viņa pārdod ieejas biļetes.

Jānis. Bet viņa teica, ka maksāt vajadzēs ārā nākot!

Ieva, Skatieties! Mēnesim trūkst viena raga!

Zigis. Kāds mākonis droši vien. Tas ir uz lietu. Labāk uzdejosim! Es pasūtu mūziku!

Sāk skanēt mūzika. Zigis uzlūdz *Ievu.*

Zigis *(skatās Ievai acīs).* Nu, kā?... Nomierinājies?

Ieva. Jā.

Zigis. Sāds pārmērīgs serviss man tomēr mazliet krīt uz nerviem — visu laiku jādomā, ko vēl vēlēties. Treniņnometnēs man šajā ziņā patīk labāk. Tev skaidri pateiks — kad patrenēties, kad pabaroties, kad tabletītēm iebaroties, kad pamasēties. Pirmais, pēc kā tiecas civilizācija, — nestrādāt, otrais — nedomāt . . .

Jānis. Tu pēc tā tiecies! Mēs ar Ievu nē!

Rodas siena, kas Jāni un Ievu nodala no Ziga.

Ieva. Ko tu izdarīji!

Jānis. Lai viņš paciešas brīdi viens. Mana vientulība būs ilgāka!

Ieva. Nevajag par to.

Jānis. Kāpēc nevajag? Kāpēc es nevaru darīt to, ko vēlos, kāpēc

nevaru darīt, kā jūtu, nerēķinot uz priekšu, kāda tam jēga, kāds man no tā būs labums?

Ieva. Jāni ... es taču saprotu, kāpēc tu gribi mani sāpināt. Tu uzskati, ka es esmu tavā priekšā vainīga! Bet tā nav! Tu lieliski pats to zini! Tu nekad neesi mani īsti mīlējis!

Jānis. Tas bija vairāk nekā mīlestība! Tu biji man svētums! Pēc tevis es vērtēju visu dzīvi!

Ieva. Gribi, es iepazīstināšu tevi ar savu draudzeni. Viņa ir daudz labāka par mani.

Jānis. Nē. Mēs taču esam sajukuši prātā! Vai tikai es esmu sajucis? . . . Vai tiešām viss pasaulē var būt tik nelietīgi!

Ieva. Jāni. Jāni, jocīgais, tu taču esi pārliecināts, ka es kļūšu par mietpilsoni! Nu, Jāni, tu taču tā domā! Bet tā nebūs! Nu lai taču radi visu mūsu vietā dara, ja viņi ir muļķi! Es taču viņus nemīlu! Es mīlu Zigi un tevi mazdrusciņ, tikai nevajag, lai visi to zinātu!

Jānis. Lidmašīnas ēna ... tā skrien pa zemi, bet ir redzama tikai no gaisa.

Ieva. Jā. No gaisa. Man šodien ir tik labi! Un man tik ļoti negribas, lai tev būtu skumji! Es taču neesmu vainīga tavā priekšā! Vai ne? . . .

Jānis. Tu neesi vainīga.

Ieva. Nu redzi. Viss ir brīnišķīgi.

Siena zūd. *Visi trīs ir atkal kopā.*

Zigis. Ceru, jūs neesat aizmirsuši, ka mums vēl obligāti jāiebrauc pie Pēteronkuļa!

Jānis. Pie brīnumonkuļa, kurš visiem visu var dabūt! Un viņš apsolījis jums lellītes, ko likt uz kāzu mašīnas, un gredzentiņus niķelētus, un baloniņus un sapnīšus jaukus visai dzīvei!

Zigis *(ironiski).* Jāni! Man pilnīgi sāk likties, ka tev ir pret mani kādas pretenzijas. Tu tik savādi runā!

Jānis. Runāju savādi. Un savādi, ka vēl pa šo pasauli staigāju. Viss ir savādi. *(Aiziet.)*

Zigis. Apbrīnojama spēja maitāt citiem garastāvokli.

Ieva. Nepievērs uzmanību.

Zigis tuvojas Ievai, viņa vairās.

Ko es izdomāju! Būtu brīnišķīgi visu nakti klejot pa pili! Sarunāties! *(Pauze.)* Zini, man ir tik labi ar tevi, tik ļoti labi, kad tu esi tuvu, tuvu, bet dažbrīd . . . *(izstiepj roku)* kad tu esi kaut tik tālu . . . man kļūst baigi! Es tevi vairs nejūtu! Ja nu tevis vairs nav! Ja nu tu izgaisti, tikko neesi man tuvu, tuvu. Bet, Zī, ja nu mēs ilgi, ilgi runātu . . .

Zigis. Pazīstu Jāņa murgus. Nekas. To mēs tev ātri izdzīsim. Paskaties! Tsta lāčāda! Mēs ar tevi nekad . . . lāčāda ... kā tajā filmā. Vairs neatceros, kurā! Es savām rokām esmu nošāvis lāci un tagad . . .

Ievu, muļķīt, tu taču pati neapjēdz, ko vēlies, bet es to zinu! Es zinu!

Ieva (kā no *tāluma).* Tu zini ... Tu . . .

N *akts.* Vārfniece sēž pie *pils ieejas. No* pils *iznāk Gids.*

Gids. Tu joprojām šeit.

Vārtniece. Šeit.

Gids. Atpūsties negribas?

Vārtniece. Pagaidīšu. *(Pauze.)* Tu iznāc, pasaki pāris vārdu un steidzies atpakaļ pilī. Kur tas der.

Gids. Tāds darbs.

Vārtniece. Uzņemt sevī zemes siltumu nav darbs?

Gids. Ir. *(Pau ze.)* Vienu nevaru saprast — kā tā var — gaidīt un gaidīt.

Vārtniece. Jūs jau visi tāpat. Gaidāt. Tikai nejēdzat. Vienmēr kādu ļaunumu izceļat. Es māku gaidīt, dēls.

Gids. Ko?

Vārtniece. Nesapratīsi, dēls. Pārāk jau nu tu savu pili mīli.

Gids. Bet ko vēl mīlēt? *(Pauze.)* Darbs gaida. *(Atgriežas pili.)*

Rīts. *Ieva un Zigis klīst pa pils zālēm, meklē Jāni.*

Zigis. Vēl mazliet, un mana pacietība būs cauri!

Ieva. Neomulīgi.

Zigis. Muļķīgi.

Ieva. Ir muļķīgi.

Zigis. Jābrauc projām.

Ieva. Nebūtu viņš vakar tik savādi runājis .. .

Zigis. Domā — ņems un pakarsies? Katram gadās nepatikšanas. Atceries, kā pārdzīvoju, kad biju aizmirsis ūdeni mašīnas radiatorā. Motors pagalam, bet cietēju netēloju.

Ieva. Zī. Visu laiku liekas, ka šīs gleznas, sienas mums kaut ko pārmet! (Apsēžas, *noauj kurpi.)* Es to naglu vairs nevaru izturēt.

Zigis. Tā arī uzreiz vajadzēja teikt. Pameklēšu ko sitamu.

Zigis prom. Parādās Gids.

Ieva. Labrīt!

Gids. Labs rīts. Vispār gan mūsu krēslos sēdēt nav pieņemts. Kurpe spiež?

Ieva. Nagla. *(Pauze.)* Mēs atbraucām šurp trijatā. Un tagad mūsu biedrs pazudis.

Gids. Gadās.

Ieva. Kas gadās?

Gids. Ka mūsu pilī cilvēki pazūd.

Ieva. Kā tā — pazūd?

Pauze. Ieva šausmās skatās sev priekšā.

Gids. Jūs tur kaut ko ieraudzījāt?

Ieva. Un jūs nē?

Gids. Katrs redz to, kas viņā.

Ieva. Grīda izbeidzas. Tukšums!

Gids. Ak tā! Nu redzat! Varbūt arī jūs pazudīsiet! Nē, jums nevajag baidīties! Tas notiek pavisam nemanāmi. *(Prom.)*

Ieva. Bet . . . *(Pauze.)* Kur jūs palikāt? Kur jūs!

Atgriežas Zigis, viņam rokā svečturis.

Zigis. Tūlīt mēs tavu čabatu sadakterēsim! Kas tev noticis!

Ieva. Gids! Viņš teica, ka te cilvēki pazūdot!

Zigis. Ko, ko? . . .

Ieva. Pazūdot. Dažreiz pavisam.

Zigis. Blēņas. Te ir oficiāla valsts iestāde. Kultūras piemineklis.

Ieva. Gids runāja tik pārliecinoši.

Zigis. Tātad piedzēries.

Ieva. Bet es pati redzēju!

Zigis. Hipnoze.

Ieva. Mums jātiek laukā!

Zigis. Sen jau teicu. Ejam.

Kāda *cita zāle. Ieva un Zigis meklē izeju.*

Zigis. Nu, cūcība! Nu, cūcība!

Ieva. Apsēdīsimies, padomāsim.

Zigis. Kas te ko domāt! Tas nolādētais Jānis! Redz, ko viņš izperinājis! Tu vēl nesaproti, ka to visu viņš noorganizējis! Tā bija viņa ideja uz šejieni braukt.

Ieva. Nevajag.

Zigis. To visu viņš — tīšām!

Ieva. Neticu.

Zigis. Tu vienmēr esi pārāk naiva!

Ieva. Un tu pārāk gudrs! *(Pēkšņi iesmejas.)* Ja es vēl neesmu zaudējusi galvu, kā tu, tāpēc nevajag uz mani dusmoties!

Nāk Gids.

Gids. Vispār mūsu krēslos gan . . .

Zigis. Paklausies. Vecīt!!

Gids. Nevarat tikt ārā? Ko tad domājat par visādām blakuslietām?

Zigis. Tu vēl sāksi diktēt, kas man jādomā?! **Gids.** Bet, ja gribi tikt ara! Tad iedomājies, ka tādas pils vispār nav! (Pazūd.)

Zigis. Pazuda.

Ieva. Pazuda. Arī pagājušo reizi viņš tāpat. Kā zemē iegrima.

Zigis. Iedomājieties! Iedomājieties! *(Sastingst, skatās sev priekšā.)* **Purvs!** *(Met svečturi.)* Nogrima! Purvs! Tur ir purvs! Redzi! **Ieva. .** . . katrs redz to, kas viņā . . .

Zigis. Šīs pils nav! Nav!

Ieva. Nav!

Ieva un Zigis pie *pils ieejas. Viņi skatās uz sauli. Turpat arī* Vārtniece.

Zigis. Dieniņa tā nekas!

Ieva. Saule! *(Pauze.)* Putni, redzi!

Zigis. Lido.

Pauze.

Ieva. Laikam jābrauc pie Pēteronkuļa.

Zigis. Šodien tur salasās visi mūsu radi.

Ieva. Tavai mātei tā patīk, ka mēs protam ģērbties. Un tavam tēvam pietiek ar to, ka esam laimīgi.

Zigis. Tava māte lieliski gatavo. Tavu tēvu visi mīl.

Ieva. Braucam. *(Pauze.)* Pagaidi . . . nē . . . *(Pauze.)* Zī . . . mēs nedrīkstam tā aizbraukt.

Zigis. Paklausies! *(Pauze.)* Kas tev notika? *(Pauze.)* Tu Jāņa dēļ? Tu tiešām nespēj apjēgt, ka lielākā nelaime, kas viņu var piemeklēt, ir tava klātbūtne! Tā viņu padara burtiski par idiotu. Es taču atceros, bija reiz normāls cilvēks un draugs. Braucam.

Ieva. Nē, nē. Zī . . . tev ir taisnība. Tev ir taisnība, un tomēr tā nedrīkst ... Zī, es jūtu . . .

Ieva *pieiet* Vārfniecei.

Labrīt!

Vārtniece. Labrīt, meit!

Ieva. Jūs šeit sēžat kopš paša rīta?

Vārtniece. Ilgi es te sēžu.

Pauze.

Ieva. Jānis. . . Tas puisis, ar kuru kopā atbraucām . . . tādiem sprogainiem matiem, viņš ir iznācis? . . .

Vārtniece. Daudzi iznākuši. Tas gan nē.

Ieva. Jūs varbūt bijāt iemigusi. Nemanījāt.

Vārtniece. Cik nu man tas miedziņš stiprs. Kā kaķenes uzticība. *(Pauze.)* Ielāgoju es to jūsu Jāni. Acis viņam īpašas.

Ieva. īpašas? Ar ko?

Vārtniece. Ne vienmēr redz, kur soli sper.

Ieva. Tad nav iznācis. *(Pauze.)* Paldies. *(Pieiet Zigim.)*

Zigis. Tu vari skaidri un gaiši pateikt, ko gribi?

Ieva. Mums jāatgriežas pilī. Bet man bail ... Tu nebaidies?

Zigis. Es lai baidītos? . . . *(Pauze.)* Labi. Pilī pusstundu meklēju Jāni, tad braucam prom. Norunāts?

Ieva. Jā.

Zigis. Bet tu gaidi mani šeit. *(Ieiet pilī.) Ieva atkal pieiet* Vārfniecei.

Ieva. Piedodiet. Jūs nepateiktu, kādas acis ir man? (Pauze.) Jūs nezināt? *(Pauze.)* Kāpēc jūs tā uz mani skatāties?

Vārtniece klusē. Pauze. Ieva pēkšņi strauji ieiet pilī. ------

Kāda no *pils zālēm. Taja no pretējam pusēm ienāk lānis* un Zigis. *Viņi neredz* viens otru, katrs domā *savas* domas un *nemana, ka* domas *šeit skan* skaļi.

Jānis. Te, pilī, man ir taisnība.

Zigis. Apprecēsimies, un pēc pusgada viņa pat iedomāties par tādu Jāni aizmirsīs.

Jānis *un* Zigis *pamana viens otru, bet* joprojām nesaprot, *ka otrs dzird viņa* domas.

Zigis. Niecība.

Jānis. Sīkā dvēselīte.

Zigis. Tādu cūcelību izdomāt!

Jānis. Visur un vienmēr viņš redz tikai zemisko.

Zigis. Un tas esot vīrietis.

Jānis. Garīgs kroplis.

Zigis. Muldoņa un lupata.

Jānis. Liekulis un egocentriķis.

Naidā *viņi skatās viens uz otru un tikai tagad saprot, ka no tiesas ir satikušies un ka otrs visu dzirdējis. Abi samulst, tad attopas. Tālākās* sarunas gaitā *starp viņiem lēni* aug *siena.*

Jānis *(kā starp citu).* Kāds te kaut ko teica?

Zigis. Nē. Tev būs izlicies.

Jānis. Es arī tā domāju.

Zigis. Kāpēc tu no mums aizbēgi?

Jānis. Sāku klejot pa pili. Tikai te ir vērts dzīvot.

Zigis. Protams. Lieliska patvertne tiem, kuri neder dzīvei.

Jānis. Lai tā būtu. Es palieku šeit.

Zigis. Kā vēlies. Tikai pasaki to Ievai pats, citādi viņa iedomājas, ka tevi vajagot «glābt».

Jānis. No tiesas viņa grib redzēt mani? *(Iesmejas.)* Lieliski, ka tu man to pateici!

Zigis. Tad iesim pie viņas, velns parāvis . . .

Siena jau tik augsta, ka viņi vairs neredz viens otru.

Kur tu esi! Jāni! Kas par pekstiņiem! Nē, nu man ir līdz kaklam.

Zigis iznāk no pils.

Zigis *(Vārtniecei).* Atvainojiet, tantiņ! Es pirms brīža iegāju pilī un atstāju te meiteni. Kur viņa palika?

Vārtniece. Pilī iegāja.

Zigis. Kā?! *(Pauze.)* Un atpakaļ neiznāca?

Vārtniece. Neiznāca, dēls.

Zigis. Jūs droši vien gulējāt. Nemanījāt.

Vārtniece. Cik nu man tas miedziņš stiprs. Kā patmīļa draudzība.

Zigis. Ko, ko? *(Pauze.)* Jūs nevarat pateikt, kas galu galā tajā velna pilī notiek?

Vārtniece. Kur man to zināt, dēls. Tikai redzu, kādi no turienes iznākat ... un sirds man sāp par jums. Agrāk zināja cilvēki, kuram zeme mīļāka, kuram — pils. Spēcīgākie un īstākie tās sevī savienot varēja. Bet tagad? Kā tā jūsu mūzika — uz riņķi vien, bet jēgas nekādas. Paplivināsieties, aplauzīsiet spārni-ņus, pie manis atnāksiet.

Dziedināšu.

Zigis. To jūs par mani?

Vārtniece. Par tevi arī. Kamēr tā plivinies, neattopi. Apdauzīsies, sapratīsi. Bet varbūt ir nesapratīsi nekad.

Zigis. Galīgi nojūgusies. *(Ieiet pilī.)*

Kāda no pils zālēm. Dažādās tās pusēs parādās Jānis un Ieva.

Atkal vispirms satiekas viņu domas.

Ieva. Tāda ir dzīve.

Jānis. Satvert viņu, piespiest pie zemes. Kāpēc man nekad nepietiek spēka to izdarīt!

Ieva. Es esmu vainīga tavā priekšā, Jāni. Pati nezinu, kāpēc tevi moku. Patīk noskatīties, kā tu ciet? Patīk, lai tu palīdzi man noticēt, ka esmu tāda, kādai gribējies būt? . . .

Jānis. Nekad es nespēšu kļūt tāds, kāds vēlētos būt. Un, lai attaisnotos, esmu tevi izdomājis, Ieva. Un moku tevi, jo tu neatbilsti manai iedomai . . .

Ieva. Nevaru es bez Zī. Nevaru. Piedod, Jāni!

Jānis. Piedod, ka esmu tik vājš. Tik vājš, ka man vajadzīgs spieķis — sapnis.

Ieva. Zigis ir mans balsts. Būs viņš — būs viss. Nekad es tevi neesmu mīlējusi, Jāni. Es visu laiku tev meloju, Jāni!

Jānis. Es esmu piekrāpts. Tas ir brīnišķīgākais attaisnojums, ka man dzīve neizdodas.

Ieva. Kad man ar Zigi kļūs pārāk salti ... Tu taču vienmēr spēsi mani sasildīt, Jāni!

Jānis. Pienāks brīdis, kad Ieva sajutīs — Zigis viņu tūlīt iznīcinās. Tad tu atskriesi pie manis — un kā es smiešos!

Abi apklust. Starp viņiem sāk augt siena.

Ieva *(tieši Jānim).* Tu kaut ko teici?

Jānis. Skaitu pie sevis dzejoļus.

Ieva. Jā. Šī pils vedina uz pārdomām.

Jānis. Tāpēc jau arī man te tik ļoti patīk.

Ieva. Arī man gribētos šeit klejot un klejot . . . iepazīt mākslu, kultūru, vēsturi . . . laikam nesanāks. Cik žēl!

Jānis. Tas nekas. Es te klejošu arī tavā vietā un pēc tam visu tev

pastāstīšu.

Ieva. Varbūt mēs ar tevi vēl kādreiz atbrauksim uz šejieni!

Jānis. Noteikti atbrauksim.

Ieva. Nav cilvēku uz pasaules, kas labāk saprastu viens otru, kā mēs!

Jānis. Un tā būs vienmēr!

Ieva. Un vienmēr mēs centīsimies darīt viens otram labu!

Jānis. Tagad un vienmēr!

Viņi vairs neredz viens otru.

Ieva. Kur tu pazudi?

Jānis. Kur tu?

Kāda no pils zālēm. Satiekas Gids un *Zigis.*

Zigis. Tā, draudziņ. Tagad tu man visu paskaidrosi! Kas te īsti notiek!

Gids. Pazušana. Atrašana. Dzīvnieciskoša-nās. Cilvēciskošanās. Viss kā dzīvē!

Zigis. Man nevajag tādu dzīvi! Man vajadzīga Ieva!

Gids. Domā par viņu un atradīsi!

Zigis. Kad?

Gids. Šodien. Rīt. Parīt. Aizparīt. Nekad. Viss kā dzīvē!

Zigis. Tu tūlīt man atdosi Ievu! *(Grib sagrābt Gidu, taču uzduras sienai.)* Pazuda. Nu, pagaidi! *(Pauze.)* Ei! Kur tu paliki! Paklausies! *(Pauze.)* Pazuda. No tiesas pazuda .. . *(Pauze.)* Ei . . . Es lūdzu! ... Es lūdzu, vai tiešām nevar . . .

Gids *(atkal parādās).* Koķetēšana un pielī-šana pilī nelīdz. Te nākas saprast.

Zigis. Es sapratīšu! Sapratīšu! Zvēru pie savas algas likmes, es sapratīšu visu jūsu kultūru! Tikai mazliet vēlāk. Pēc kāzām. Visu sapratīšu, ja tu man tūlīt atdosi Ievu. •

Gids. Pils nav apbedīšanas birojs. Ta strada lēni. Ar mīlestību.

Zigis. Mēs taču nevaram atlikt kāzas. Kaut kādas pils mīlestības dēļ! Viss vajadzīgais jau sagādāts! Nauda, rijamais, radi . . . Viss ir. Nav tikai Ievas.

Gids. Tu esi pārliecināts, ka ta, kas tev piederēja, bija Ieva?

Zigis *(skatās sānis).* Ievas! *(Pauze.)* Nē. Kas tie par manekeniem? Kura no tām ir Ieva? Kura! Izbeidziet mīklas!! Atdod manu Ievu!

Gids. Pats atrodi!

Zigis. Kā?

Gids. Kam tev dotas jūtas? . . .

Zigis. Tas taču prasīs daudz laika!

Gids. Lai cilvēki atrastu viens otru, vienmēr vajadzīgs daudz laika.

Gids. Kāzas deguna galā! Klau ... ja nu mēs sarunājam . . . *(ķeras pie kabatas).* Izņēmuma kārtā. Es parādā nepalikšu . . .

Gids. Šajā stāvā blats vairs nepastāv.

Zigis. Bet kurā stāvā ir Ieva! Kurā stāvā! Vismaz tik daudz pasaki?! Kurā stāvā! Kurā! *(Zigis kliedz aizvien skaļāk, bet Gids jau pazudis.)*

Kāda cita zāle. Jānis meklē kāpnes, kas vestu augstāk. *Parādās Gids.*

Gids. Redzu, jauneklis kaut ko meklē? . . .

Jānis. Kāpnes.

Gids. Vēlies tikt vēl augstāk?

Jānis. Kāpēc gan nē?

Gids *(zobgalīgi).* Tiešām — kāpēc gan nē?...

Lēni sāk nolaisties griesti.

Jānis. Es esmu atteicies no Ievas, no visiem atteicies! Man jātiek augstāk!

Gids. Pa svešu būvētām kāpnēm augstāk nevar. Pats tu celt māki?

Jānis. Es rakstu dzejoļus.

Gids. Labus?

Jānis. Nezinu.

Gids. Tie paliek cilvēkiem atmiņā?

Jānis. Kādiem cilvēkiem? . . . Kas notiek ar griestiem!

Gids. Tas tev pašam labāk jāzin! Tu esi te saimnieks. Tavā varā ir izlauzt koridorus, pārbīdīt sienas, izbūvēt jaunas galerijas, aizbērt vecās, likt pamatus jauniem torņiem.

Jānis. Es darīšu to visu! Tikai pasaki — kā!

Gids. Vienkārši. Notici, ka spēj! *(Pazūd.)*

Jānis. Es ticu sev! Ticu! *(Pauze.)* Kas notiek ar griestiem! Nē, nē! Nē! Tas nav iespējams!

Jānis ir ārā no pils. Liela pauze.

Jānis. . . . tā . . . tas nu ir galā. *(Grib iet prom, uzgrūžas Vārtniecei.)* Atvainojiet, atvainojiet! . . .

Vārtniece. Kur tu! Kur tu aizmiglotām actiņām skriesi! Zemi nemaz vairs neredzi, bet viņai katrs tavs solis sāp, cik vagulīšu, lai, samīsi. Kam velti kājas uz zemītes likt.

Jānis. Es nederu ne pilij, ne zemei.

Vārtniece. Kamēr pats sev ienaidnieks būsi, velti draugus meklē.

Pauze.

Jānis. Zigis un Ieva aizbrauca?

Vārtniece. Grūti viņiem klājas. Sēžu šeit, jūtu, kā viņi pa pili plēšas. Ne izkļūt spēj, ne zin, ko pilī darīt.

Pauze.

Jānis. Es varu viņiem palīdzēt?

Vārtniece. Acis tev labas, asaras siltas, bet no kādas mīklas pats, nezinu. Slims tu esi. Ar vientulību slims. Ko gan citiem palīdzēt vari!

Jānis *(pagriežas uz pils pusi).* Es tomēr iešu tur!

Vārtniece. Būtu vispirms zemes siltumu saņēmis sevī!

Jānis. Jā. Jā. Es mēģināšu. *(Pauze.)* Mēģināšu. *(Ieiet pilī.)*

Kāda no pils zālēm. Satiekas Zigis un Ieva. Atkal skan viņu domas.

Ieva. Reiz tu mani samīsi.

Zigis. Vienmēr un visur tu būsi ar mani neapmierināta.

Ieva. Tu prasīsi, lai noticu tavam spēkam arī, kad vājš jutīsies. Tas ir cietsirdīgi.

Zigis. Tu vienmēr spekulēsi ar savu vājumu. Tas ir negodīgi.

Ieva. Man ar tevi ir tik labi.

Zigis. Man ar tevi ir tik labi.

Ieva. Tu esi tik vēss pret visu, kas neattiecas uz tevi.

Zigis. Izliecies, ka mīli visu uz pasaules. Bet mīli tikai sevi.

Ieva. Tu nicināsi mani, jo mīlēsi.

Zigis. Tu nīdīsi mani, jo mīlēsi.

Ieva. Tu iesi pie citām.

Zigis. Tu citus vērtēsi augstāk par mani. **Ieva.** Bet ja nu izšķirties?

Zigis. Ja nu mums tagad izšķirties?

Abi atjēgušies, skatās viens uz otru. **Ieva.** Satikāmies.

Zigis. Mēs nekad vairs nešķirsimies.

Ieva. Jā. *(Pauze.)* Es dzirdēju te kādu sarunu . . .

Zigis. Kaut kur ieslēgts radio.

Abi ieklausās klusumā.

Zigis. Dzirdi?

Ieva. Dzirdu! *(Pauze.)* Cik jauki, ka tu esi tik labs un stiprs.

Zigis. Tu esi pilna poēzijas.

Ieva. Ātrāk jātiek laukā no šTs pils.

Zigis. Jā. Kaut viņa izčibētu.

Abi meklē izeju, tiem *pretī* —

Gids.

Gids *(lietišķi). Jau* dodaties projām?

Zigis. Jā. Paldies par lielisko atputu.

Ieva. Jā. Liels, liels paldies.

Ieva un Zigis *(reizē izsaka, kā viņiem liekas,* maģisko formulu). Pils nav! Pils neeksistē! Nekas *nenotiek.*

Gids *(smejas).* Divreiz viens un tas pats grauds nedTgst. Katra atgriešanās pil7 beidzas savādāk. Katrreiz no tās jāizkļūst citādi! *(Pauze.)* .

Parādās izeja. Zigis un Ieva tai tuvojas, bet nevar tikt pāri slieksnim.

Gids *(negaidot* jautā *Ievai).* Pils gatava? *Pauze.*

Ieva *(Zigim).* Saki tu. Es nevaru.

Zigis. Kāpēc es?

Gids. Nu! Ātrāk! Laiks negaida! Sakiet! Tūlīt būs par vēlu! Viens! Divi! Trīs!

Gids pazūd. *Izgaist arī izeja. Ieva un Zigis vairs neredz viens otru.*

Zigis. Ievu!

Ieva. Zigi! Zī! Kur tu!

Zigis. Ieva!

Gids sma/dof *iznāk no pils, apstāj as, sildās saulītē.*

Vārtniece. Esi priecīgs?

Gids. Nepatīk?

Vārtniece. Ļauns tu esi. Viņi vēl kā muļķa kucēni — paši savu asti aizkoduši un smilkst. Pažēlot viņus vajag!

Gids. Mācīt vajag! Pils izmācīs!

Vārtniece. Ne par viņiem, tikai par pili domā. Par to, kādi no pils iznāks, tev galva nesāp. Tas tev kā kurlajam dziesma.

Gids. Sie vārguļi, bet es vainīgs? . . .

Vārtniece. Ko nu velti viltu pin. Doma tava sekla kā mūzika, ar kuru pilī vilini, jo netīk tev, ka jaunie tai ar līkumu iet apkārt. Par katru cenu ievilināt centies. Kādi pēc tam pa zemi staigās, tas tev nerūp! Cik daudzi kurli un akli no pils iznākuši!

Gids. V isos laikos pili celt ar varu bijis jāspiež!

Vārtniece. Tāpēc jau brīžam tāds nāves aukstums no tās sienām uzvēdī.

Gids. Bet siltums biežāk!

Vārtniece. Kas tagad ar tiem trijiem notiks! Bez upura viņiem vairs neizkļūt no pils!

Gids. Zinu.

Vārtniece. Ceri, — spēs?

Gids. N ezinu.

Vārtniece. Ko tad priecājies?! Tikai paša sāpe dod tiesības cietam būt!

Gids. Un tu manu sāpi zini? Zini, kā man ir, kad jānoskatās, ka viņi, — ko grib, to ar pili dara! Viens izcērt galeriju, cits to aizber! Viens uzceļ torni, cits uzspridzina un aprok zem drupām pašu cēlāju,

viens gadiem kurina uguni, lai pils bibliotēkā grāmatas nepelētu, cits tajā pašā krāsnī grāmatas sadedzina. Bet par spīti visam pilij jāpastāv!

Vārtniece. Kāpēc?

Gids. Cilvēku dēļ!

Vārtniece. Vai tad? . . .

Gids. Tikai pilī tie sevi pašu un citus atrast var! Bez pils — nemūžam nesatiksies!

Vārtniece. Bet cik daudzi, izņemot pili, neko citu vairs neredz! Sev, citiem tikai sāpes gādā! Un tu pats!

Gids. Tu par sevi labāk padomā! Es dzīvošu tajā, ko radu pilī, bet pēc tevis kas? . . .

Vārtniece. Mana vieta ir tāda, kas arī tukša stāvēdama dzīva būs. Laiks pienāks, — kāds to atkal aizņems.

Gids. Kā tu nesaproti! Pilī ir viss!

Vārtniece. Bet man tikai cilvēcība. Un tas par tavu visu nav mazāk.

Gids. Mūžīgs mūsu strīds kā pasaule.

Vārtniece. Un manas bailes mūžīgas. No meliem un no patiesības tu pili cel. Bail man par to.

Gids. Z inu, ka var sagrūt.

Vārtniece. Viss no cilvēkiem atkarīgs. Bet vai pils padara viņus labus? . . . *(Pauze.)* Pa manu sirdi viņi maldās, ne pili.

Gids. Man jāiet. Darbs gaida. *(Ieiet pilī.)*

Ieva, Zigis, Jānis klīst pa pili. Viņi neredz viens otru. Pēc ilga laika Jānis uztausta galeriju, kas ved pie Ievas, ierauga viņu.

Ieva *(arī saredz Jāni)*. Jāni! *(Pauze.)* Es jau domāju, ka mana vientulība būs mūžīga.

Jānis. Viss būs labi.

Ieva. Tu pat nevari iedomāties, cik baisi man bija. Es nespēju upurēt pili, lai no tās izkļūtu! Nespēju . . . *(Pauze.)* Zigis droši vien pavisam nomaldījies . . . *(Pauze.)* Tu tagad paliksi pie manis?! (Pauze.)

Jānis. Jā. *(Pauze.)* Tu tātad vairs nezini, kur ir Zigis.

Ieva. Nezinu.

Pauze.

Jānis. Skaidrs. *(Pauze.)* Nevajag raudāt.

Ieva. Kā tu mani atradi?

Jānis. Sajutu siltumu.

Ieva. Cauri sienām? Kā!

Jānis. Nezinu. Sajutu. *(Pauze.)* Sajutu siltumu. *(Pauze.)* Mēs varam atrast Zigi. (Pauze.) Ja vēlēsimies. Abi.

Ieva. Tiešām?

Jānis. Tu gribi?

Ieva. Tu taču pats ... arī gribi.

Pauze.

Jānis. Jā. Es gribu. Tāpēc, ka . . . (Pauze.) Ir siltums. Un mēs to sajūtam. Cauri sienām . . .

Ieva. . . . mēs sajūtam.

Pauze.

Jānis. Tagad mēģināsim! . . . *(Ilga pauze.)* Tu . . . redzi! . . . Tur. Zigis.

Ieva. Zigis. Iesim.

Pauze.

Jānis. Es nevaru.

Ieva. Kāpēc?

Jānis. Aukstums. No viņa puses. *(Pauze.)* Ej

tu.

Ieva. Jā. (Pauze.) Es eju.

Jānis. Ej.

Ieva lauž sev ceļu pie *Ziga.*

Ieva (ceļa *vidū).* Es redzu! Es jūs abus redzu! (Viņa sasniedz Zigi.)

Zigis. Ieva! Tu!? Tā esi tu . . .

Ieva. Kas tev noticis?

Zigis. Tas ir cietums. Tā jau es domāju. (Pauze.) Cik nedēļas pagājušas? . . .

Ieva. Nezinu.

Zigis. Neko nezinu.

Ieva. Es tikko biju pie Jāņa.

Zigis. Tikko! Tu ar viņu! Tu! Ar V ņu!! Ieva. Kretīns! Idiots! Zī! Ja tu tā domāsi, mēs nemūžam neizkļūsim no šejienes!

Zigis. Kā tad man domāt!

Ieva. Viņš mums abiem vēl labu.

Pauze.

Zigis. Varbūt. *(Pauze.)* Es tādus kā iedomājos spēcīgākus.

Ieva. Es tādus kā tu — godīgākus.

Pauze.

Zigis (ar pūlēm). Tu tici viņam? . . .

Ieva. Ticu. Tev un viņam.

Zigis. Man vieglāk dzīvot, nerēķinoties ar viņu!

Ieva. Un viņam — smejoties par tevi! *Pauze.*

Zigis. Bet . . .

Ieva. Bet . . .

Pauze.

Zigis un Ieva (vienlaicīgi). Kas notika? . . . *Abi pamazām sāk saskatīt galeriju, kas ved pie Jāņa. Viņi sāk pa to iet. Satiek Jāni. Prieks. Pēkšņi parādās* Gids, *viņš smejas.*

Gids. Tātad pils gatava? . . .

Baiga pauze.

Gids. Nu! Ātrāk! Pils ir uzbūvēta? Runājiet! Būs par vēlu! Viens!

Divi!

Jānis. Mēs pagaidām esam izstāstījuši tikai vienu pasaku!

Pils zūd. Ieva, Zig/s, Jānis atrodas milzīgā pļavā. *Ir dienas* vidus.

Zigis. Kur tad pils?! Pazudusi! (Pauze.) Tas ir mūsu dēļ!? . . .

Pauze.

Ieva. Skatieties! *(Rāda tālē.)* . . . torņi slejas mākoņos un sienas mirgo kā zelts un sudrabs! . . .

Pauze.

Zigis. Cik daudz torņu! . . . *(Pamana kādu nācēju.)* Ē! Pēteronkulis!

Ātri pienāk Gids. Viņš tagad *ģērbts kā Pēteronkulis, kurš ir vedējtēvs* Ievas un Zi*ga kāzās.*

Gids. Nu kā, esat gana izstaigājušies? . . . Jābrauc! Jābrauc! Pēc stundas mūs gaida kāzu līksmība! *(Pieiet Ievai,* klusi.) Jā. Varbūt par to vajadzēja vēlāk . . . Bija tikko atbraukuši no mājām. Tava vecāmāte nomirusi. (Pauze.) Nu. Braucam. Braucam ātri! Pēc stundas kāzas! *Priekškars*

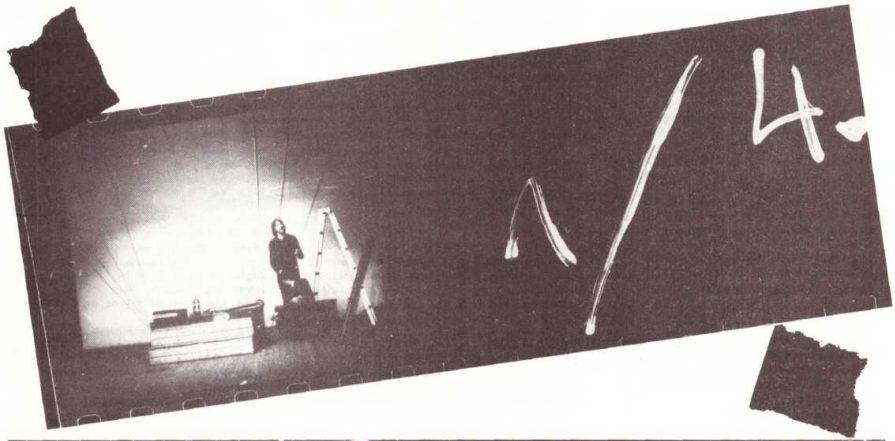

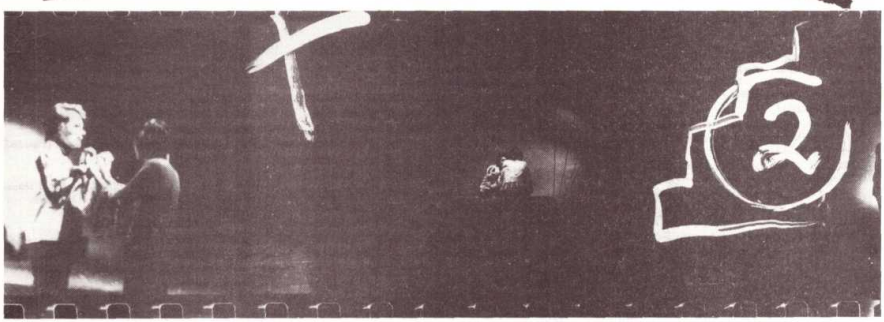

AINAS NO IZRĀDES MĒĢINĀJUMIEM
AUTORA FOTO

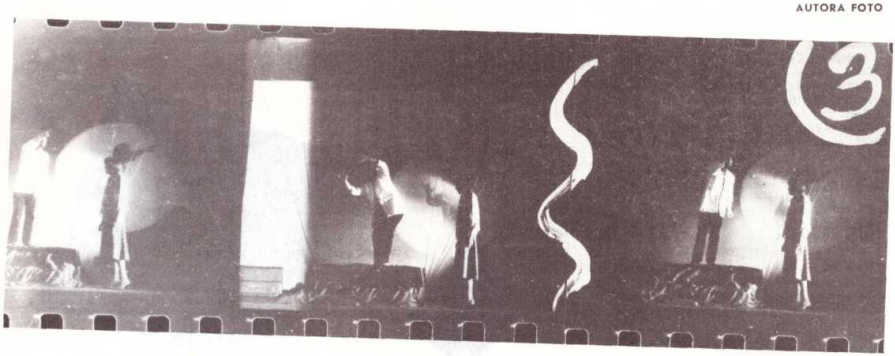

EGILS PLAUDIS

KUĢIS NO ARGENTĪNAS

AUTOBIOGRĀFISKS STĀSTS

Kopš tās novakares pagājis trīsdesmit gadu.

Kā šodien redzu Manuelu ar putainu muti sev pretim pie galda. «Florā». Saku viņam: — Gitai tu esi par mazu.

— Vai atmini, Hil, kas bija Zilā divīzija?

— No cietumiem izlaisti zag(i un slepkavas.

— Bet vai tev no viņiem nebija bailes?

Nē, baiļu man nebija. Maza auguma dienvidnieki švītīgām Ūsiņām staigāja pa zooloģisko dārzu, apskatīja pāvus un gluži tādi pāvi bija paši. Mani viņi neaiztika.

— Bet paklau, Manuel, tev taču tēvs komunists Levantes kalnos? Esi taču uzaudzis šeit, pie mums? Ko tad tu Zilo divīziju slavē?

— Neslavēju Zilo divīziju, tikai neesi pārāk liels.

Ķildu pārtraucam un sarosāmies. Jāiet uz ostu. Tur stāv liels Argentīnas kuģis «Rio Quequen». Manuels to labi zina.

Pa ostas vārtiem jūlija vakara pakrēslā izbirst jūrnieki. Daudz. Visi glītos pelēkos uzvalkos, gandrīz visi korpulenti, pamazi. Omulīgi. Tikai viens ir garš un kārns. To citi sauc El Flako.

Kurp ies jūrnieki? Nav vairs iesācēji — kuģis ceturto dienu uz enkura. Dažs labs min konkrētus maršrutus, latīņameri-kāņiem pavisam tuvus, pašu vārdus: «Luna», «Lira». . .

Mēs ar Manuelu kādu brīdi pavērojam, tad ejam klāt. Sākam sarunu.

*— Eh, espaholes! Ven ača, paisano, ves, espanoles! Ahora nos diran lo bueno!**

— Kā jums, puikas, te, Krievijā . .. Redziet, neērti tā teikt, bet lieta tāda, ka jau trīs nedēļas esmu šķirts no savas dzīvesbiedres . . . Sitie pārējie — tāpat. El Flako — tam gan sievas nemaz nav, bet viņš savu atradīs arī bez lielas runāšanas . . .

Pāreju uz sulīgāku toni. Jūrniekiem mutes atvāžas platos smaidos. Arī viņi uzņem tautiskāku runu.

— Hanzas iela. Esam pieci: Pepe, Huans un Enrike, tā sauc mūsu jaunos paziņas; un mēs abi ar Manuelu.

Pēkšņi garām brauc mans māsasvīrs — šoferis. Ar tukšu mašīnu. Pamana, piestāj.

— Kurp laidīsim?

— Nu, čaļi, gribat uz mūsu māju? Varbūt iznāks kāds komerciāls darījums?

— Vai satilpsim?

— Mēģināsim!

Laižam pa ielām. Viesi pa logiem raugās vērīgu aci.

— Kāpēc visiem tādas platas bikses?

— Kā tā — visiem? Vai manas arī tev liekas par platām?

— Ne, tavas ne. Es jau arī nesaku, ka spāņiem.

— Cik tad jūsu. to spāņu, te Krievijā var būt?

— Te nav Krievija.

Enrike noskatās visai kritiski, pat tā kā aizdomīgi.

— Ko tu muldi — nav Krievija? Kas tad te ir?

SpāņiI Mac šurp, tautiet, spāņi! Tulit viņi mums pateiks .

— Te ir Latvija. Neesmu spānis, esmu latvietis.

Šie vārdi argentīnietim kā zosij ūdens. Bet tad iedomājos: ja es, piemēra dēļ, aizbrauktu uz Argentīnu, vai nevarētu gadīties, ka Buenosairesas vietā nokļūstu Rosario vai Tu-kumanā?

Bet šis te vis nenoklīdīs! Tikai latviešus neatzīst.

Māja klāt. Durvīs sastopu tādu kā draugu — manu bijušo treneri no sportošanas laikiem.

— This is my friend. Make aquaintance! These are sailors from Argentine, — jāpāriet uz angļu mēli, ko arī pa druskai pieprotu. Reiz man bija draudzene — angļu valodas studente, un centos no viņas daudz neatpalikt. Tagad tas lieti noder.

Viesiem runāšana iet pagrūti. Nosauc savus vārdus. Saku paziņam: — Nāc augšā! Varbūt varēsi kaut ko noandelēt! Viņi jau te uz naudu kā kaķis uz balderjāņiem. Garšo krievu šņabis.

Ieejam manā putekļainajā istabā. Jūras vīri visu noskata. Uzdod jautājumu:

— Kāpēc dubulti logi?

— Te nav Buenosairesa. Ziemu salst.

Manuels, ko izdomājis, ko ne, aiziet.

— Parādās iemītnieki no citām istabām. Tante Līziņa, valodu pratēja, spāniski gan nerunā. Pārmainās ar dažiem franču vārdiem. Ciemiņi smaida. īsi atbild.

Ienāk pamāte, vēl jauna, sārtiem vaigiem. Sarunas, zināms, norisinās vairāk ar manu, tulka, palīdzību. Bet puiši ir jautri.

— Ņemiet, mister, sitās bikses! Man kājās ir divējas.

— Stand up!

Dienvidnieks paklausīgi pieceļas. Zariņš arī nav no garajiem. Tā kā varētu iet. Patausta drānu. Izskatās jau elegantas — pelēkas, šauras, bez atlokiem.

Huans paskaidro: bikses slikti pašūtas — šuvis itāliešu skroderis. Toties — kas par drēbi!

— Cik gribi?

— Cik dosi?

— Četrdesmit rubļu.

— Bez tūkstoša neiznāks.

Zq.riņš noņem no rokas pulksteni. Tādu pulksteņu Latiņ-amerikā nav.

Bizness izdarīts.

Ieaicinām viesus virtuvē — pamāte salūko šo to no ēdamā.

— Kāpēc tavs draugs aizgāja?

— Viņš visu dara ar aprēķinu.

— Mēs jau arī kādreiz tāpat. Bet ne nu vienmēr. Esam taču jūrnieki. Tikai El Flako nekad nekā nerēķina. Bet viņam vienmēr iznāk pareizi.

Svainis noskrien pēc pusstopa. Acis iedzirkstas, taču viesi kļūst tādi kā steidzīgi.

— Nenāksi līdz?

— Esmu noguris. Rītvakar septiņos būšu pie ostas.

Esmu suns ar ožu. Kāpēc aizgāja Manuels, ko?

Virtuvē māsa, tante Līziņa un pamāte spriež par jūrniekiem.

— Jautri, patīkami zēni bija. Tas viens, tas brigadieris, uz jums vien, uz jums vien, — tā tante Līziņa pamātei.

— Bet uz mani nemaz, — pabēdīgi novelk māsa.

— Neaizmirsti, — tante Līziņa atteic, — ka neesi tik sārta un smuka. Bet redzi, kundze kā meža zemene!

Otrās dienas pēcpusdienā vāļājos ilgi pa gultu. Es taču nekur nestrādāju. Kopš slimības vēl pārtraucu studijas universitātē, vienmēr visādas kompānijas — īpaši asprātīgas meitenes «Florā», ciena arī otra jokus. Un izpalīdzīgas.

Nāk jau uz vakara stundu. Jāiet uz «Liru» vai «Lunu», — tur salasās «Rio Quequēn» ļaudis.

Manuels kā ūdenī iekritis.

Iegriežos pa ceļam «Florā». Tur sēd no meitenēm tikai Gita un . . . kārnais dienvidnieks El Flako. Gita viņu dzirda, abi mēģina saprasties. Grūti ir, bet tālāk būs aizvien vieglāk. Tā var nomanīt. Gita dzīvo viena.

— Qye, Flaco, donde estā toda la gente?[1]

— No lo sē, ni me importa a mi.[2]

Eju uz «Liras» restorānu. Tur nu jābūt vismaz kādam no 200 vīru lielās komandas. Tur varētu būt arī Manuels.

Manuela problēma nav tieši no tām patīkamākajām. Sprigans, apķērīgs un attīstīts puisis, arī labi nopelna. Bet neveicas ar daiļo dzimumu, pie kura viņa brāļi Rodolfo un Pako bauda īpaši lielu piekrišanu. Bet ko tad arī var gribēt, ja auguma garums 154 cm un kurpju numurs — 35?

Esmu pie «Liras». Neesmu maldījies. Bariņš stāv durvju priekšā, žestikulē šveicaram. Viens vicina gaisā litra pudeli. Šveicars, mani ieraudzījis, māj:

— Nāc ātrāk! Vai tev ir nauda polšam?

— Meklēju kabatā — tik daudz ir. Par pēdējo tulkojumu no krievu valodas: «Metāls — māsu spēks».

— Ej un nopērc, dabūsi tādu vīnu, kādu ir sapnī nebūsi dzēris!

Sacīts, darīts. Šņabis pampas dēla rokā, manā «Cinzano». Ar visām medaļām, kādas firmai savlaicīgi piespriestas.

Bet kurp nu? Nāksies iet mājās. Viens gan nedzeru nekad, bet...

Un nu tas «bet» ir klāt.

Pa ielu man pretī solo Manuels. Pie rokas — jauna meitenīte. Tādiem asimetriskiem vaibstiem, nekā neredzošām acīm.

Manuels ar viņu runā, protams, krieviski. Meitene ari izmet paklusu pa pusvārdam.

Griežos pie Manuela spāniski:

— Kur tu tādu izrāvi?

— Gribēja mesties zem mašīnas. Izglābu. Iesim tūlīt pie tevis.

Lai notiek, kā draugs vēlas. Rādu viņam «Cinzano» pudeli; mūsu sīkais brunču medniekelis gan neizrāda gluži gaidīto sajūsmu, taču neapmierināts nav.

Ieejam pārtikas veikalā. Tur Manuels nopērk divas bundžas konservu un biskvītus. Ejam!

Man nu būtu bijusi interesantāka tāda kompānija kā «Rio Quequēn» ļaudis, kopīgās iespējamās dēkas.

Bet nu — iesim arī, vismaz iemalkosim «Cinzano».

Kāpņu telpā piespiežu pogu. Skuķe skaidrā latviešu valodā iesaucas:
— Kas tas ir?

Paskaidroju visai iecietīgi, ka minēto ierīci sauc par liftu.

Braucam augšup. Atslēdzu virtuves durvis, caur virtuvi ienākam koridorā. Skaitot no parādes durvju puses, istabas novietotas tā: pamātes, mana, tantes Līziņas, māsas.

Uzgriežu uguni. Manuels dodas virtuvē sagatavot ēdienu. Brīdi paliekam ar meiteni, vārdā Litu, divatā.

— Viņš ir ebrejs, vai ne?

Paskaidroju patiesību. Lita svārstās. Kā tic, kā netic. Sāku viņai stāstīt, ka Rīgā dzīvo daudzi spāņu emigranti, ka rudenī tie, kas vēlēsies, varēs atgriezties dzimtenē.

Manuels kavējas. Varbūt vēders apsāpējis.

Painteresējos:

— Kas jums tur bija?

— Ak, nekas. Negribēju atgriezties pie mammas. Viņa mani sit.

— Par ko tad?

— Neviens jau mani īsti neieredz.

Diez kāpēc man ienāk prātā: arī Manuelu viņa māte neieredz.

Bet Manuels arī ir klāt. Šķīvis ar konservu maizītēm, trīs paciņas cepumu.

— Dod nu vīnu.

Manuels veikli tiek galā ar korķi. Sameklēju trīs plastmasas kobīšus.

Sēstamies pie galda. Vīns patiešām pasakains. No pāris malkiem rodas tāda zili šalcoša paradīzes sajūta. Aizsmēķēju. Tā varētu sēdēt visu nakti.

Es gan tā domāju, bet Manuels vis ne. Viņš nav dzērājs. Viņš kategoriski, līdz ar to piepaceltā balsī diktē:

«Vīns ir labs. Lai paliek svainim arī. Tūliņ griez uguni nost. Liecies uz sava dīvāna un guli.»

Esmu jau pusdienas nomidzl krietni nosnaudies, miegs nenāk ne traks. Bet vai nu ciemiņam pretī runāsi?

Čuksti un čubināšanās. Čuksti un čubināšanās. Pulksteņa man nav. Varbūt pagājusi kāda stunda. Aiz loga vasaras nakts. Te pēkšņi mistiskā persona izlaiž trīs vai četrus sirdi plosošus kliedzienus.

Manuels saskaišas, žigli pavēl jaunkundzei apģērbties. Tas viss tumsā.

Koridorā elektrības slēdži abos galos. Tiek acīmredzot ieslēgts tas — pie tantes Līziņas durvīm. Mudīgi vecišķi solīši garām manai istabai. Līdz pamātes durvīm.

— Kundze, vai jūs vēl dzīva? — Klusums.

— Kundze, vai jūs vēl dzīva? — Klusums.

— Kundze, vai jūs vēl dzīva? — Klusums.

Maza pamiņāšanās, solīši aizdip garām manām durvīm. Paveras blakus durvis, elektrība nodziest. Durvis aizdarās.

Manuels, nikns kā koridas bullis, kopā ar skuķi pazūd.

Nākamās dienas pievakarē pamāte virtuvē prāto:

— Diez, kas tai tantei Līziņai lēcies?

Viņa man saka tā:

— Nu tad atļaujiet uz jums paskatīties, kāda tad jūs tagad izskatāties?

— Kā tā — kāda izskatos?

— Es jau toreiz nodomāju, ka tā būs, kad tas brigadieris uz jums vien būrās. Acīmredzot tas Egils jūs viņiem pārdevis!

— Nekā nesaprotu.

— Ak tagad jūs nekā nesaprotat? Bet kad es jums jautāju: «Kundze, vai jūs vēl dzīva — jūs nekā neatbildējāt! Nu, ziniet, ja jūs arī šitā sākat, tad man jāiet dzīvot nabagmājā.»

Nekāda joka jau nav, bet mēs visi — arī māsa, uzzinājusi lietas apstākļus — tik ilgi un sirsnīgi smejamies, ka pēdīgi tantei Līziņai tā kā ataust gaisma.

— Tas jau būs bijis tas riebīgais spānietis.

Trešajā vakarā paslamstos gar pierastajiem krogiem. Satieku Enriki un Huanu.

— Mēs pie tevis bijām aizvakar vakarā. Tante teica, neesot mājās.

— Kā mani atradāt?

— Jūrnieks atrod visu, ko viņam lemts atrast.

— Ilgi vēl būsiet te? Kā tad ar dāmām?

— E, labāk ir nerunāt. īpaši tā Violeta. Ne tur sievietes, ne cilvēka.

Violetu pazīstu. Gadus divus atpakaļ bijām kopīgi svinējuši Jāņus. Savaldzināju viņu ar dzejoļiem. Viļa Cedriņa dzejoļa beigas noteica nakts iznākumu:

Viņš ***var taviem Smaidiem sacīt paldies,***

Tomēr smeldzes doma nevar zust,

Ka jau rītu atvadoties valdīs Mūžam noklusētas mīlas krusts.

To atceros. Jā, nekāda tīrīgā un solīdā arī toreiz viņa nebija — ar visu savu dzejisko dvēseli. Un melnajiem nagiem.

— Ilgi vēl būsiet, veči, Rīgā?

— Vajadzēja jau braukt prom. Te tā nelaime.

— Kas par nelaimi?

— Uz ielas miris atrasts Eudoro.

— Kāds Eudoro?

— El Flako.

Tante Liziņa pēc saviem desmit gadiem tik tiešām mira invalīdu namā. Es pats jau ilgstoši gulēju pa slimnīcām un nevarēju viņai nekā palīdzēt.

No tantes Līziņas palika viņas ceļojumu stāsti.

Bet galvenais — palika glezna. Pēc gleznojuma manieres varētu domāt, ka tā strādājis Diego Valaskess. Gleznojusi bija tante Liziņa pati. Sava sirmā tēva portretu. Tikai — kur palika?

Manuels tagad dzīvo Madridē, ticis pie neliela kapitāla. Alkatā ielā viņam ir veikaliņš, tur pie letes stāv sieva. Ir viņam četrpadsmit vieglo automašīnu. Pārvadā tūristus. Pats sēd pie stūres. Arī krievu valodu neesot aizmirsis. Tikai mati izkrituši. Kā šodien redzu Manuelu ar putainu muti: «Vai atmini, Hil, kas bija Zilā divīzija?»

SERGEJA DAVIDOVA FOTOMONTĀŽA

Cītara, lauta, gusļi, kokle . . . Nosaukumam nav būtiskas nozīmes. Svarīga ir dzejas un mūzikas savienība.

Okudžava — dziedama vārda maģija. Balss. Pat no papīra lapas viņa dzeja skan. Pat viņa brīnišķā proza ir dzimusi diktofona lentē.

Dzejnieka balss nekad nav aizlūzusi griezīgā kliedzienā, nekad nav skanējusi neīsti. Cēlās un plaka dzejas un estrādes modes viļņi. Bet Okudžava palika. Vienkārši un nemainīgi. Viņā klausījās un viņu uzklausīja. Veterāni un studenti, lietpratēji un profāni. Klausījās, dzirdēja, dungoja. Un tā nav popularitāte, tā ir patiesa mīlestība, kas nemanot ienāk mūsos, saplūst ar dvēseli, dara to mazliet labāku, vīrišķīgāku, tīrāku. Par to, kāpēc Okudžava tiek mīlēts, var rakstīt daudz. Bet vai ir vērts! Labāk palasiet viņa dzeju.

NIKOLAJS GUDAŅECS

Марине Владимировне Поляковой

О Володе Высоцком я песню придумать решил: вот еще одному не вернуться домой из похода.

Говорят, что грешил, что не к сроку свечу затушил... Как умел, так и жил, а безгрешных не знает природа.

Ненадолго разлука, всего лишь на миг, а потом отправляться и нам по следам, по его, по горячим. Пусть кружит над Москвою охрипший его баритон,

с*о

Ну а мы вместе с ним посмеемся и вместе поплачем.

О Володе Высоцком я песню придумать хотел, но дрожала рука и мотив со стихом не сходился...

m.

ˆ Белый аист московский на белое небо взлетел,
ЩШ1 ■
С ; черный аист московский на черную землю спустился.

DZIESMIŅA PAR NAKSNĪGO MASKAVU
PAR VOLODJU VISOCKI
Marinai Vladimirovnai Poļakovai
B. Ahmaduļinai

Kad negaidīti gaisos ceļas,
vēl tumsā tinies, taurējiens, kad vārdi grib ar vanagspārniem
no karstām lūpām atrauties, kad melodija tā kā lietus
starp ļaudim brāž, un ceļu sāk mazs ceribiņu orķestritis
ar mīlestību priekšgalā.
Bij šķiršanos un juku gadi,
kad svina lietus pļāva mūs, tā dancoja pār mūsu pleciem,
ka žēlastību velti lūgt, un komandieri mēmi kļuva . . .
Tad visus sauca cīniņā mazs ceribiņu orķestritis
ar mīlestību priekšgalā.
Kaut trompete jau sadauzīta,
kaut bungās izplēsts caurums melns un fagots nodilis kā spieķis . . .
Bet klarnetists — tik skaists kā velns!
Un ļleitists staro tā kā princis . . .

Vienmēr nāks ļaudim paligā mazs ceribiņu orķestritis
ar mīlestību priekšgalā.

VISU LABU JUMS, PUISĒNI!

Ak tu, neģēļa karš, ko tu paveici!

Mūsu sētas nu klusumā stāv.

Mūsu puisēnus projām tu aizsauci, viņiem laika vairs maziem būt nav.

Tie uz sliekšņa vēl bridi bij redzami, kur aiz kareivja kareivis trauc . . .

Visu labu jums, puisēni! Puisēni, tomēr sirds lai jūs mājās reiz sauc!

Nav ko slēpties, jums cīniņā drosmīgā ložu, granātu nebūs par daudz.

Žēlot neklājas sevi, bet, šā vai tā, tomēr sirds lai jūs mājās reiz sauc.

Ak tu, neģēļa karš, kā tev izdevās?! Kāzu vietā vien šķiršanās rūs . . .

Mūsu meiteņu kleitiņas baltākās mazās māsas kā dāvanu gūst.

Smagie zābaki tagad jūs projām nes. Zaļie uzpleči spārnos ceļ jūs!. . .

Bet uz mēlnešiem uzspļaujiet, meitenes, mums ar viņiem vēl tikšanās būs!

Lai jau melš, ka jums ticību neaiznest, ka ir slidenu ceļu tik daudz . . .

Visu labu jums, meitenes! Meitenes, tomēr sirds lai jūs mājās reiz sauc!

ATDZEJOJIS MĀRIS MELGALVS

Par Volodju Visocki es nolēmu dziesmu šo sākt:

lūk, un vēl vienam lemts nav no ceļa reiz atgriezties mājās.

Runā, grēkojis bija, nav gribējis pats sevi glābt. . .

Nav bez grēka neviens, lai nu kā tam dzīvē ir klājies.

Nebūs šķiršanās ilga, vien mirklīti tikai, un prom ari mums jāiet būs reiz pa viņa, pa karstajām pēdām.

Un lai virs Maskavas lidinās aizsmacis baritons, bet mēs smiesimies kopā ar viņu un raudāsim bēdās.

Par Volodju Visocki es nodziedāt gribēju vien, — klausīt atteicās mēle un rokas man iesāka drebēt . . . Baltais Maskavas stārķis uz baltajām debesim skrien, melnais Maskavas stārķis grib nolaisties melnajā zemē.

DZIESMIŅA (GALVENĀ DZIESMIŅA)

Ta laikam bus pati vislabāka uz visas šis zemes, jā gan, — es eju, un sakustas dziesmiņa, un manī tā mostas un skan.

Šī dziesmiņa nav vēl pat dziedāta, vēl zaļa kā zāle tā sūdz.

Bet, brtnā no mūzikas gaišuma, tai vārdiņš pēc vārda nāk līdz.

Caur laikiem, par kuriem es nezinu, kur smiekli un asaru sāls, es sadzirdu — pūš mums šo meldiņu kāds nākotnes trompetists tāls.

Tik viegla, tik savādi priecīga, virs krustcelēm virmo un skan šī, pati galvenā dziesmiņa, ko nodziedāt nesanāk man.

DZIESMIŅA PAR ATVĒRTĀM DURVĪM

Kad aurot putenim un riet par niknu zvēru skaļāk, jūs durvis neaizslēdziet ciet, lai paliek durvis vaļā.

Un, kad būs ceļā jādodas un jāiet cauri saliem, lai durvis paliek atvērtas, lai durvis vaļā paliek.

Bet nakti, klusu aizejot, bez vārdiem ielāgojiet, ka ugunij, ko dvēsle dod, starp krāsns šķilām jāuzzied.

Lai būtu silta istaba un sēdēšana ērta . . .

Pie durvīm kārta atslēga, — tā nav pat graša vērta!

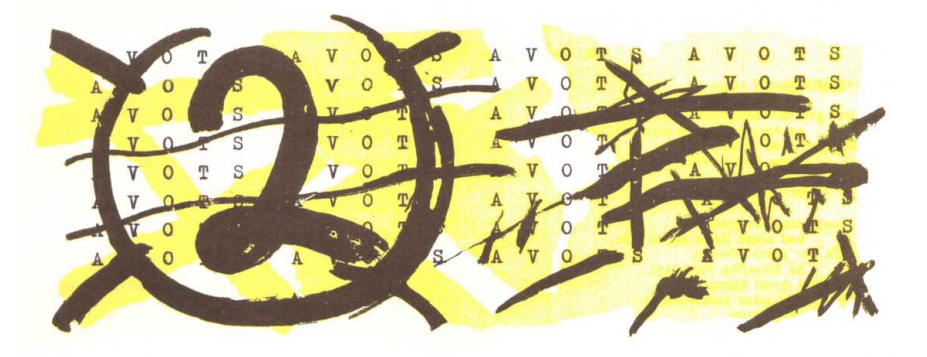

LAIMA SLAVA

LATVIJA TĒLNIECĪBAS PASAULĒ

(PIRMAIS STĀSTS)

Latviešu profesionālā tēlniecība, kuras pamatu licēju un galveno virzību radītāju personības allaž būs mūsu kultūras lepnums, patiesi ir 20. gadsimta bērns. Ne tikai tādēļ, ka 1899. gadā Parīzē ieradās divi Pēterpils barona Štiglica centrālās tehniskās zīmēšanas skolas absolventi — stipendiāti GUSTAVS SĶILTERS (1874—1954) (dekoratīvā skulptūra) un TEODORS ZAĻKALNS (1876—1972) (dekoratīvā glezniecība un oforts), lai liktenīgi sastaptos ar OGISTA RODĒNA (1840—1917) mākslas fascinējošo valdzinājumu un pirmie uzsāktu latviešiem līdz tam nepopulāro tēlnieka ceļu. Latviešu tēlniecība savas aizkavējušās jaunības maksimālismā un enerģijā veidojās līdzi gadsimta liktenīgajiem pavērsieniem un tieši tajos atskārta, ieguva un pieteica pasaulei savu seju. Pieteica pat uzska-tāmāk nekā citi mākslas veidi. Jo pasaulei Rīga — tas ir arī Brīvības piemineklis — unikāla pilsētbūvnieciska dominante; Brāļu kapi — savā harmonijā un emocionalitātē joprojām nepārspēts memoriālais ansamblis, kura pētījumu atskaņas atrodam ne vienā vien padomju monumentālās mākslas kompleksā pēc otrā pasaules kara; tas ir Meža kapu (un āra skulptūras vispār plašās izplatības) fenomens. Bet — muzeju krātuvēs ieslēpto vērtību propagandētāki (diemžēl — arī izzinātāji) mēs esam pārsteidzoši neuzņēmīgi.

Gadsimta sākums. Parīze. RODĒNS.

Vēl 1910. gadā G. Sķilters rakstīja: «Rodēns, bez šaubām, tagad lielākais un ģeniālākais tēlnieks. Viņam ir seno grieķu tēlnieku vienīgi uz konkrēto vērstā sajūta un gotisko mākslinieku asā, pareizā raksturošanas spēja. Viņam piemīt atdzimšanas laikmeta aizraujošā formu mīlestība un baroka svētdienas bērna ornamentālo daiļumu prieks un smalkjūtība. Pie tam viņš paliek allaž impresionists, smalks novērotājs ar tik bagātu attēlošanas spēju kā neviens pirms viņa. Viņam vienīgi trūkst monumentālā spara un vienkāršības, trūkst tā statiskā elementa, kas arhitektoniskam rada.»

Lai cik čakls tēlniecisko ideju pārvērtējumos arī neizrādījās 20. gadsimts, tikai retais no talantiem, kas darbojies tā sākumā, ir bijis brīvs no Rodēna temperamentīgās, cilvēcisko kaislību sapratnē sakņotās, jutekliski versmainās plastikas ietekmes. Tā skārusi arī Antuānu Burdelu (1861—1929) — Rodēna studijas praktisko vadītāju laikā, kad tajā darbojās abi latviešu jaunekļi. Un Burdels bija viens no t. s. pēcrodēna skolas pīlāriem, arhaikas raupjākā vitāluma, cīņas daudzveidīgā gara atklājējs un monumentālās sintēzes prasību uzstādītājs. Rodēns rosinājis arī norvēģi Gustavu Vigelanu (1869—1943), 20. gadsimta granīta tēlniecības pionieri (līdzās somam

Altonenam un mūsu Zaļkalnam), kura cilvēka dzīves ceļa dramatiskais stāsts 650 tēlos Frognera parkā Oslo pieskaitāms Ziemeļeiropas kultūras «brīnumiem». Tagad Indulis Ranka, varbūt visvairāk Vigelana iedvesmots, tiecas pārbaudīt savus spēkus episka stāstījuma maratonā. Rodēna mākslas impulsi jūtami Kārļa Zāles jaunības elka, savas tautas traģikas un dižuma tulkotājā, horvātā Ivana Meštroviča (1883— 1962) agrīnajās kompozīcijās. Tāpat — zviedra Kārla Millesa (1875—1955) sākotnē, kura «lidojošo bronzu» — esības prieku apliecināt alkstošo skandināvu folkloras un grieķu mitoloģijas valdzinošo bastardu dārzs sūta mums sveicienus tepat no pār-jūras, klinšainas saliņas Stokholmas pievārtē. Rodēna mākslas iespaidus atrodam pat abstraktās tēlniecības tēvam, cieņas pret materiāla dabu tēlniecībā atjaunotājam (kas tik būtiska arī mūsu Zaļkalnam), ar Zaļkalnu vienā gadā dzimušajam rumānim Konstantīnam Brinkušam (1876—1957) (arī Branku-sī — Brāncus?). Uz Parīzi no dzimtenes kājām viņš atsoļoja 1904. gadā, nodevās plastiskās formas absolūtās pilnības meklējumiem un iespēja sagūstīt pulētas bronzas gabalā pašu fantastisko lidojuma sajūtu. «Vienkāršība nav mērķis,» viņš teica, «bet pie vienkāršības nonāk par spīti sev, tā ir tuvošanās lietu patiesajai nozīmei.»

Rodēns atvēra tēlniecībai patstāvīgas domāšanas un personīgā pārdzīvojuma vērtības iespēju vārtus, pa kuriem izlauzās plastisko jaunatklāsmju gūzmas. Un, ja Konstantīns Brinkušs savā laikā atteicās no Rodēna asistenta vietas, ko pats meistars viņam piedāvāja, ar vārdiem «Liela koka ēnā nekas neaug», tad vēl nedzimušajai latviešu tēlniecībai Rodēns drīzāk izrādījās saulīte, kurā pasildījusies tā uzdīga. Mākslas augsto kritēriju, patiesuma prasījuma, spilgto personību nepieredzētas atļaušanās un reizē bijības cilvēka radošā ģēnija priekšā — šī dīvainā sajaukuma pilnais, nokaitētais tā laika mākslas metropoles gaiss bija pirmais, ko tā ieelpoja, lai neaizmirstu nekad.

Teodors Zaļkalns Rodēna studijā Monpar-nasa bulvārī pabija nepilnu gadu — līdz tās slēgšanai 1900. gada vasarā — un jau 1901. gada janvārī Parīzi atstāja, lai sāktu strādāt Pēterpils galma juveliera Faberžē (pasaules antikvāriju salonos atkal cenā kāpušās firmas) darbnīcā. Zaļkalnam kā nepaklausīgam audzēknim, kas aizrāvies ar «tīro mākslu», pametis novārtā lietišķi dekoratīvos uzdevumus, uz gadu piešķirto stipendiju nepagarināja. Tā darbs Rodēna studijā, Burdela vadībā iepazīstoties ar māla modelēšanas pamatprincipiem, šeit veiktie Stāvošās, Sakņupušās un Sēdošās meiteņu veidojumi arī paliek vienīgā Zaļkalna tēlniecības skola. Vēl no Parīzes pārvesta turpmāk arvien pastiprinājusies mīlestība pret Leonardo da Vinči tēlu sfumato dūmakas klāto noslēpumu un atziņa: «Ēģiptiešu tēlniecība man sevišķi mīļa. Pirmo reizi ieejot Luvra ēģiptiešu mākslas nodaļā, mani apņēma ļoti silta un savāda izjūta.»

Gustavs Sķilters kā kārtīgs un centīgs audzēknis, kurš paspēja gan

strādāt sev, gan atskaitīties skolai, saņēma tās stipendiju līdz pat 1905. gadam un tikās ar Rodēnu vēl daudzkārt. Viņš pat piedalās te Rudens salona izstādēs (kuras vēlāk, rakstot par Parīzes izstādēm dzimtenes presē, atzīst par tobrīd interesantākajām), noklausās Mākslas akadēmijā mākslas vēstures un estētikas kursu.

1905. gadā Parīzē ierodas BURKARDS DZENIS (1879—1966), Teodora Zaļkalna brālēns. Un atkal — aizrautīgs darbs Rodēna mākslas iespaidā, meklējot tikšanās ar meistaru un tās arī rodot, pat — saņemot Rodēna tā laika darbnīcas vadītāja, spāņu tēlnieka Domineka uzslavu: «Jūs esat mazs Rodēns . . .»

Augt un iegūt patstāvību latviešu tēlniecībai bija lemts krietni vien dramatiskākos apstākļos. Parīze, Rodēns un vispār — laiks līdz pirmajam pasaules karam ir vēl tās laimīgā bērnība, kas liek priecāties par mazuļa katru jaunu, daudzsološu kustību un noteikti ievērot arī pirmās ģenialitātes pazīmes.

Gustavam Sķilteram tas, jādomā, bija dzīves veiksmīgākais, laimīgākais posms, kad viņa mākslinieka vēlmes un varēšana sakrita ar sabiedrības pieprasījumu. Atgriezies no Parīzes Pēterpilī, viņš turpina darbu kā plastiskās veidošanas pasniedzējs dzimtajā mācību iestādē (1905—1918). Aktīvi apcer mākslas jautājumus Latvijas presē (žurnālā «Zalktis», laikrakstā «Dzimtenes Vēstnesis» u. c.). Raksta dzeju un zīmē karikatūras žurnālam «Svari». Ir daudzu portretu un starp tiem rakstnieka Reiņa Kaudzītes (1902) atzīstami profesionālā, raksturojoši ietilpīgā portreta — pirmā latviešu kultūras darbinieka plastiskā atveida — autors. Sapņainības un romantisku izjūtu pilni ir viņa radītie meiteņu tēli — portreti un kailfigūras — reālistiskā pamatuztverē, ar rodēnisku virsmas plastiku un jugendisku silueta līniju. Tos, līdzās no mūsdienu viedokļa dažkārt sīkumaini reālistiskajiem portretiem, atrodam visā ilgā mūža gaitā būtībā nemainīgus. Sķiltera māksla ir no viņa jaunības laikmeta nākusi un tajā izkususi. (Manuprāt, vēl maz novērtēts Gustavs Sķilters kā jūgendstila dekoratīvās plastikas autors, taču tā ir jau cita tēma.) Teorētiķa analītisko, tēlniecības nākotnes izredzes un uzdevumus atzīstami prognozējošo prātu novērtējam Gustava Sķiltera tā laika rakstos. Bet viņa mākslinieka iedvesma ir vairāk apgūtas un izjustas stilistiskās virzības un aprobētas daiļrades metodes, ne individuālas, uz radošiem pārsteigumiem gatavas pašizteiksmes auglis. 20. gadsimta aktīvajā mainībā, kad jugends — pēdējais ilgstošāk noturējies, visaptverošais mākslas stils drīz vien kļūs jau par apšaubāmas gaumes, aizgājuša laikmeta sinonīmu, grūti klājas šāda tipa māksliniekam, kurš citkārt, darbojoties profesionāli noturīgi un godīgi, ierindotos starp veiksminiekiem. Pēc kara, atgriežoties Latvijā, viņa daiļrades centieniem vairs neatradīsies vieta starp mākslas aktualitātēm. Laikmets uz pārkārtošanos neaicina. Tas diktē savus noteikumus un

vienaldzīgi pieņem kā cīņas, tā kapitulācijas un uzvaras.

Protams, patiesībā tas nebija nekāds mierīgais laiks. Tāpat kā sociālpolitiskajā dzīvē, arī mākslā jaunu virzienu manifesti kategoriskos toņos jau centās pārsolīt cits citu. «Parīzes skola» rūgst un mutuļo, savā klēpī uzņemot, uzlādējot un pasaulē palaižot visdažādāko tautību un pārliecību māksliniekus ar visdažādākajām estētiskajām platformām. Pretrunīgām un šokējošām, nereti — dziļi vienpatnīgām, vienpersonīgi izsmeltām. Tas ir īslaicīgu virzienu, ģeniālu uzliesmojumu un ilgi dzīvojošu ģēniju darbības sākuma laiks. Galvenās kaislības gan vārās glezniecībā. Fovisti, futūristi, kubisti, ekspresionisti, abstrakcionisti. Modiljani, Utrillo, muitnieks Russo, Pikaso, Ležē, Matiss. Tēlniecībā aina ir mierīgāka, jo, kaut arī tieši gleznotāju vidē (Matiss, Pikaso, Modiljani) rodas pirmie modernās tēlniecības impulsi, to konsekvencei vēl jāgaida savs laiks. Rodēna autoritāte ir apvienojoša. Nākošais ievērojamais spēks — pēcrodēna skola — veidojas šīs autoritātes paspārnē, to nenoliedzot, tomēr izceļot savas, laikmeta prasījumā saklausītās vērtības, katram māksliniekam konsekventi individuālas. Aristids Majols (1861—1944) manifestē konstruktīvu skaidrību un dzīvības spēkā līdzīgi gatavam, sulu pārpilnībā piebriedušam auglim tvīkstoša cilvēka ķermeņa zemniecisko harmoniju. Antuāns Burdels atdzīvina gallisko varoņgaru un tiecas pēc monumentalitātes. Saris Despio (1874—1946) rodēnisko kaislību vietā liek cilvēka gara pasaules neizzināmo sarežģītību — trausli tveramu, rūpīgas modeļa izpētes, desmitiem portreta starpstadiju rezultātu. Intravertas personības atklāsmi koncentrētā klusumā.

1906. gadā darināts Burkarda Dzeņa «Sievas portrets» (1922. gadā kalts marmorā) — ja ne pats skaistākais mākslinieka darbs, Rodēna skolas labāko īpašību atraisīts. Vienīgi Antona Austriņa 1930. —1935. gada ģīmetne tam tuvojas savā pārliecības skaidrībā. Galvas kustība kompozīcijas uzstādījumā modeļa individualitātes pamatota. Tuva cilvēka pārdzīvojums te romantiski gaiši, tomēr patiesīgi raksturojošs. Valda dvēseles viengabalainība, kurai jūtas vēl piešķir dziļumu, izteiksmību. Ak, tieši viengabalainība dzīvā, reālā raksturā šajā gadsimtā tik katastrofāli izzudīs no mākslinieku redzesloka un liks meklēt līdzīgu īpašību apliecinājumam tēlus — simbolus. Kā totēmus, tiecoties atsaukt neatsaucamo.

1908. gads — Teodors Zaļkalns, Florencē ieradies apgūt izslavētos itāļu bronzas liešanas noslēpumus, veido «Adelīnu». Un tas ir jau sniegums pēcrodēna skolas lokā. Patstāvīga darba un dzīves pieredzes likumsakarīgs rezultāts, turpinot Rodēna mākslas iedvesto paļaušanos uz savām jūtām, uz pasauli sevī un reizē — meklējot ārējās formas lielāku vienkāršību, noturīgumu. Kaut parasti jūsmots par Zaļkalna agrīno «Bronzu» (1903), kuru turpinot tiek kalts 1911. gada

«Marmors», man tieši «Adelīna» liekas viens no šī laika šedevriem, viens no pašiem skaistākajiem tēliem latviešu mākslas vēsturē. Neviens cits (varbūt vēl Valdemāra Tonēs gleznotā Anna) manī neizsauc tik satraucoši acīm redzamas dvēseles sajūtu. Tās vāruma, neaizsargātības un reizē uzvarošas bagātības atklāsme «Adelīnā» ir tik dziļas laimes atskārsts gaistošs mirklis, ka kļūst pat sāpīgs. Skaists ir Zaļkalna tēlu tēls — uz trīsdesmito gadu robežas izauklētā Jāņa Poruka pieminekļa meitene. Taču tajā — jau gudrs, visu piedodošs, sevī paņemošs miers. Adelīnā vibrē pati dzīvība tās paštaisnajā prasīgumā, jaunības sapņi un ilgas, tajā ir viens vienīgs aicinājums, nekā vēl no samiera.

Galu galā, šis laiks ir arī Teodora Zaļkalna jaunība, kaut daudzās mūža nogales fotogrāfijas mūs ir nosodījušas redzēt viņā tikai sirmu korifeju. Viņam ir 25 gadi, kad Parīze un Rodēns nosver viņa likteni tēlniecības pusē. Viņam ir 27, kad par Jekaterinburgas (jeb Katrīnpils, kā mēdza teikt pats Zaļkalns), tagad Sverdlovskas, lietišķās mākslas skolas jauno veidošanas skolotāju savās atmiņās raksta vēlākā padomju tēlniecības pirmā spožuma zvaigzne Ivans Sadrs: «Zaļkalna ierašanās mūsu skolā bija laime. Vispirms skolnieku uzmanību saistīja viņa izmeklētās manieres, korektā, mierīgā attieksme pret citiem, izkoptie sejas panti, viegli pieliektā, skaistā galva ar košu, gaišu matu sukā-jumu, lēnā gaita un rokas, kuras viņš arvien turēja vestes kabatās. Runāja viņš maz, lakoniski . . . Skolnieki klausījās viņa vārdos un atdarināja viņa izturēšanās un runas veidu. Zaļkalna dievināšana bija jūtama it visur.» (Sī attieksme pavada viņa pedagoga darbību arī daudzus gadus vēlāk Latvijas Valsts Mākslas akadēmijā.) Zaļkalnam ir 31, kad viņš ierodas Florencē, un 32, kad top «Adelīna».

Atvadas no jaunības.

«Lasīt cilvēka dvēselē tās dažādās kustības, savos veidolos tās darīt saskatāmas un apjaušamas citiem, ir mākslinieka augstākais

1.

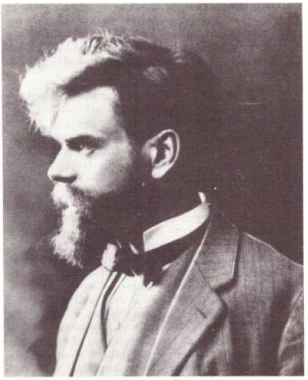

2.

5.

3.

6.

4.

7.

1. Ogists Rodēns.
2. Teodors Zaļkalns Itālijā. Ap 1908.
3. Gustavs Šķilters — Pēterburgas Štiglica skolas pasniedzējs. Ap 1910.
4. Gustavs Šķilters. Sēdošā. Ģipsis. 20. gadi.
5. Teodors Zaļkalns. Adelīna. 1908. g. Bronza.
6. Teodors Zaļkalns. Sēdošā māmiņa. 1916. Bronzas variants.
7. Teodors Zaļkalns. Māmiņa. 1916. g. Porcelāns.

uzdevums» — tā domā Zaļkalns un paliek uzticīgs šim uzdevumam, pierādot tā atvērtību un lielumu arī laikmeta griežu metamorfozēs.

1909. gada rudenī, pilns Renesanses kultūras šūpulī gūto amata gudrību un sev tuvās, cildeni vienkāršās, ārēji klusinātās mākslas elpas līdzsvarojuma, — Florences radītais kultūrslānis Zaļkalna dzīvē allaž būs viens no būtiskiem viņa mākslas balstiem — tēlnieks atgriežas dzimtenē. Pie Latvijas vasarām tēvmājās Siguldā un darba ziemām Pēter-pilī, Vasi lij salas darbnīcā. Bet tajā pašā gadā, pa ceļam uz

Kazaņas mākslas skolu mācīties tēlniecību, savu dzimuša pasaules iekarotāja pašapzinīgo soli Maskavas ielās un laukumos, ne mirkli nesatrūcies no pirmo reizi ieraudzītā plašuma, jau sper Liepājas mūrniekmeistara Zālītes dēls Kārlis—Liepājas skaļo jaunbūvju stalažās ar cementa un kaļķu javas nastām gana izkāpelējušais nākošais dižais monumentālists **Kārlis Zāle.** Zaļkalna — no «Silciema svinīgā, lielā, klusā miera» iznākušā mākslinieka — pretnis, otra polaritāte, kas raksturos jēdzienu «latviešu tēlniecības skola».

Lai cik neciešama, mokoša, pārmaiņas alkstoša arī nešķita situācija garīgajā dzīvē gadsimta pirmajā desmitgadē, salīdzinot ar pirmā pasaules kara līdznesto psiholoģisko apvērsumu, ko radīja cilvēka, veselu tautu iznīcināšanas iespēju nebijušie mērogi, kara mehānikas vienaldzības neaprēķināmās darbaspējas (cik gan daudz vairāk par to visu mēs zinām šodien!), laiks pirms kara vēl liekas romantisku ilūziju, ideālisma pilns. Lai cik dramatisks, bēdu, pārdzīvojumu, cerību un vilšanos bagāts latviešu tautai nebija jau 1905. gads ar tā atskaņām, tēlotājas mākslas domā tas gan atnesa jaunas tēmas, noskaņas, bet vēl neprasīja kardināli jaunu formu konsekvenci. Sava veida reālistiska idille ar asākiem sociāliem piesitieniem vai simbolisma traģiskās citādības apjautu (Rozentāls, Ūders), 19. gs. beigu, gadsimtu mijas noskaņas Eiropas mākslā tomēr bija un palika mākslinieciskajai apziņai noteicošās. Jaunā, 20. gadsimta nervu līdz ar tēlainības jaunas kvalitātes perspektīvu pieteica sakāpināti jūtīgais, liriski ekspresīvais mākslas spārns, kuru aizsāka jau Zaļkalna pirmā mākslinieciskо uzskatu autoritāte, 1905. gada notikumu izraisīto nesaskaņu dēļ traģiskā kārtā Latviju uz visiem laikiem atstājušais gleznotājs Jānis Valters (1869—1932). Recenzijā par J. Valtera gleznu izstādi Rīgā 1902. gadā Zaļkalns (arī viņš, rakstot «Pēterburgas Avīzēs» ar pseidonīmu Krišs Medinieks, ir viens no mūsu mākslas kritiskās, teorētiskās domas pirmajiem veidotājiem) nosauc Valteru par «lielāko dzejnieku starp dzimtenes mākslinieкiem». Tieši «būt dzejniekam» šajā laikmetā, Šķiet, nozīmēja būt visciešāk saistītam ar tā slēptajām dvēseles kustībām, kuras taču ietvēra tik daudz — nepieredzēta dzīves apvērsuma priekšnojautas. Tik spilgtas, piemēram, pāragri mirušā Voldemāra Zeltiņa (1879—1909) ainavu gleznojuma nervozajā pastozitātē, asajā krāsainībā. Šī laikmeta neatvairāmā pievilcība, tā romantika kā uz naža asmens balansē starp novalkātās, vecās kultūras pierastības nervus uzskrūvējošo splīnu (tomēr viņas pašas vien skolotu, izkoptu līdz izsmalcinātības mirdzumam jūgendstila gurdenajā juteklībā) un jaunās kultūras triumfa gaidām ar tajās ieslēpto iznīcības garšu, kura tikai sākumā var likties salda. Vēlāk būs Dada — lielais Nekas, ko «Avota» lasītājs jau pazīst, būs «zudušās paaudzes» oreols veselai lielisku literātu kopai. Karš, laikmetu īstā šķirtne, nesīs iznīcību ne tikai tajā kritušajiem

māksliniekiem, bet arī tādiem kā ja ne pats talantīgākais 20. gadsimta vācu tēlnieks Vilhelms Lem-bruks (1881 —1919), kura gars satumsa, nespējot pārciest cilvēcībai kara nesto traumu.

1915. gadā vācu karaspēks ieņem Kurzemi un Zemgali, Caur Vidzemi uz Valku, Pleska-vu, Petrogradu un Maskavu plūst bēgļu straumes. Nodedzinātas arī Zaļkalna tēva mājas, bēgļu gaitās dodas viņa vecāki. Māte — lai nekad no tām neatgrieztos. Zaļkalna darbnīcā Vasilijsalas III līnijā Kurzemes bēgle Damberģe, pozējot tēlniekam, skandē:

Steidzu, beidzu rožu dārzu
Bez rasiņas noravēt.
Steidzu, beidzu savu dzīvi
Bez asaras nodzīvot.

Grūti pateikt, kādēļ tieši šo četrrindi saglabājusi tēlnieka atmiņa. Bet tās spirgtā, gaiši dzīvīgā tēlainība man šķiet tādā kontrastā ar tobrīd notiekošo, ka nevar nelikt domāt par spēku, kas to radījusi, — par kādas mazas tautas dvēseli.

1915. gadā melnā diorītā Zaļkalns cērt «Stāvošo māmiņu» — seģeni uz pleciem, tīru vertikāļu skaidrībā vienkāršu, pat skarbu. 1916. gadā granītam veidota (bet izkalt pabeigta tikai 1923. g.) «Sēdošā māmiņa» — apaļoti plūdeņiem apjomiem, savās bēdās kā laukakmenī sastingusi. Sājos divos tēlos

Zaļkalna paša «dzejnieka daba» ar pārdzīvojuma atdeves bezkompromisa precizitāti ir trāpījusi tautas, laikmeta un mākslas ceļu krustpunkta desmitniekā. Pasaules mākslas centros skolota, savās mājās joprojām tikpat kā nevajadzīga, tagad, nostājusies pašā bēdu viducī, vaigu vaigā ar savas bēgļu gaitās un cīņu ceļos izkaisītās tautas pilnīgi reālo zaudējuma iespēju, Pēterpilī, Teodora Zaļkalna personā, latviešu tēlniecība «Māmiņās» rada savas piederības apjēgsmes pirmos pieminekļus. «Māmiņas» nav pēkšņi atkal ieraudzīti «tautiski personāži», bet savā no visa liekā attīrītajā monumentālajā .vienkāršībā tēli — simboli, šajā brīdī ietvēruši sevī to, ko zaudēt katram — arī tautai — vissāpīgāk: mājas, pirmatnējā patvēruma drošības sajūtu un māti, paaudžu saistītāju, gara devēju un uzturētāju.

Cērtot «Māmiņas» granītā, cietā, nepakļāvīgā materiālā, Zaļkalns, protams, ņēma vērā mācību, ko bija guvis, apbrīnojot Ēģiptes tēlniecību Parīzes un Florences muzejos — šis materiāls prasa komponēt bez liekas detalizācijas. 1911. gadā viņš jau ir cirtis granītā — ciļņus un ornamentālās joslas zemkopja Gaujas pieminekli — obeliskā, Jaunsvirlaukā. Šķiet, vienā no pašiem pirmajiem granīta darbiem Eiropas jauno laiku tēlniecībā. Taču tikai «Māmiņās» viņš īsti (un šoreiz jau patiesi pirmais) nonāk līdz granīta stila izpratnei, atvedinot to no bērnībā gūtā iespaida par laukakmeni, tā nedalāmo veselumu. Par granīta stila saskaņu ar laukakmens «mīkstajām,

lielajām, plūstošajām, nesatricināmajām formām», kuras tas ieguvis gadu tūkstošu garajā ceļā līdz mums, viņš rakstīs vēlāk, jau pēc otrā pasaules kara, saviem studentiem un visai latviešu tēlniecībai kā testamentu atstājot uzrunu «Tēlnieci ski būtiskais». Līdz ar «Māmiņām» mēs latviešu tēlniecībā pirmo reizi lietojam arī vārdu monumentāls. Un tā uz visiem laikiem mums šis jēdziens paliks saistīts ne tik daudz ar lieliem darbu izmēriem («Māmiņas» taču ir tikai mazliet augstākas par pusmetru), kā ar idejas, darbā ieliktā tēla vispārinājuma lielumu. Tāpat kā uz visiem laikiem akmens paliks latviešu tēlniecības savdabības veidotājs, domas noskaidrotājs un konsekventākais paudējs.

Mūža nogalē Zaļkalns nereti atgādinās, ka viņš jau ir «tikai tāds sapņotājs», pretstatā aktīvas, ražīgas darbības māksliniekiem. Viņa 96 gadu mūža devums (kura lielie darbi no mūsu šīs reizes skatījuma vēl priekšā) patiesi nav skaitliskajā apjomā salīdzināms, teiksim, ar kaimiņa Vigelana radīto. Kvantumu aizstājusi iespējami precīza un lakoniska izjustā atdeve. Zaļkalna darbus rada ne tikai pārdzīvojums, bet arī tā apceres, sapratnes laiks. Skulptūrām, kuras palika viņa tuvumā, Zaļkalns visu mūžu atkal un atkal pielika roku, lai precizētu kādu niansi. Viņa rokas pieskāriens skulptūrām būtisks. To nejutušās, pēc viņa modeļa vēlāk kaltās, nedzīvo.

«Mūsu dienu dvēsele ir traucīga un iegribama. Traucīga un iegribaina ir šī laika māksla. Traucīga un iegribaina tā ir savā iedvesmē un stingra prāta māksla ārējā koncepcijā.» Tā Zaļkalns rakstīs 1923. gadā, pavisam drīz, sākoties mākslas, arī tēlniecības, jaunam periodam.

Man šķiet, ka mūsu lielā mīlestība pret Zaļkalnu izriet tieši no viņa darbu dotās iespējas mums katram dažādos dzīves posmos pārbaudīt viņa darbu priekšā savas dvēseles atvērties spēju, dzīvumu, spēju pārdzīvojumā sasaistīt sevī pasauli un paša likteni, nepretstatot tos. Priecāties par dzīvību tās dažādībā. Tajos ir aicinājums nenodot savu dvēseli, jo nekā cita vērtīgāka jau mums nav.

1.

2.

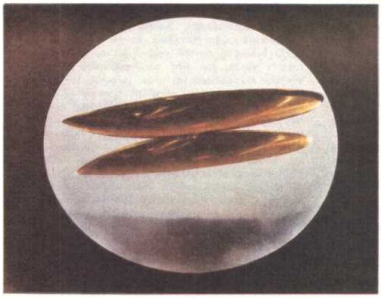

3.

4.

5.

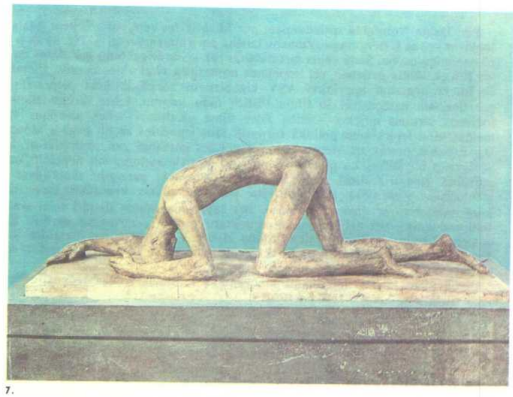

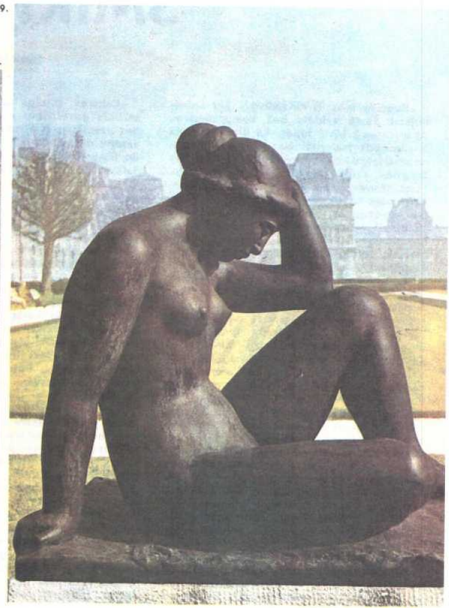

1. Gustavs Vigelans. Jaunība. Bronza. 20. gadi. Frognera parks Oslo.

2. Burkards Dzenis. Sievas portrets. 1906. g. (marmorā — 1922. g.).

3. Konstantīns Brinkušs. Zelta zivs. 1924. g. Bronza, tērauds.

4. Ivans Meštrovičs. Indiānis ar loku. 1927. g. Bronza. Čikāga.

5. Teodors Zaļkalns. Stāvošā māmiņa. 1915. q Diorīts.

6. Karls Milless. Millesa dārzs Stokholmā.

7. Vilhelms Lembruks. Uzvarētais. Patinēts qip-sis. 1916. g. y H

8. Antuans Burdels. Herakls. 2. variants. 1909. g Bronza.

9. Aristids Maijols. Vidusjūra. 1902.—1905. g. Bronza.

MĀRAS BR AŠMANES FOTO

Pec Daiņa Reinfelda spriedumiem par M. Mičelas romānu «Vējiem līdzi» un tā kinoversiju («Avots», Nr. 2) un I. So-lovjovas veikta I. Bergmaņa «Zemeņu lauka» portreta (attiecīgi — Nr. 3)

šis ir trešais materiāls, kas aplūko pasaules kinokultū-ra nozīmīgu darbu. Šada veida sarunašanas par «vissvarīgāko no mākslām» ne tikai sniedz jaunu informāciju, bet ari komentē tas filmas, kuras patlaban vel iespejams noskatīties tikai videoseansos. Piemēram, «Vējiem līdzi» nokļūšanu uz mūsu kinoekrāniem pamatīgi apgrūtina ASV kinobiznesa pārstāvji, kuri pieprasījuši no «Soveksportfiļm» astronomisku summu par tiesībām demonstrēt šo filmu PSRS; tādu summu, kuru varētu izlietot vairāku vērtīgu filmu iegādei. Ir solīts, ka šodienas sarunas objekts — Boba Fosa filma «Kabarē» — būs pieejams mūsu kinotīklā. Tāpat jādomā, ka cerīgās izmaiņas kino iepirkšanas politikā turpmāk ļaus iepazīties ar tik bagāto kinopasaules procesu daudzveidīgajiem rezultātiem. Dzīve nekas nestāv uz vietas. Diemžēl nāksies pamatīgi gan pastrādāt ar acīm un galvu, lai atgūtu neiepazītās pasaules apjegsmes bagātības, ko piedāvā daudzi progresīvie rietumu un nepelnīti nezināmie, strīdīgie sociālistisko valstu un jaunattīstības zemjuˆ režisori savas kinofilmas. Tas līdz padomju skatītajiem tikpat kā nenonāca laikā, kad speciāli (kā ideoloģiska ačgarnība) tika kultivēta pārsvarā sliktas kvalitātes masu izklaides kinoprodukcija oficiālajās kinozālēs, konfrontējot to ar «pagrīdes video». Bet šajos «pagrabos» daudzi taču skatījās ne jau karatē vai pomosaindēto rietumu filmprodukciju, bet arī slavenu kinomeistaru radītos pretrunīgos darbus. Šis laiks, starp citu, lāva veidoties īpatnam fenomenam mušu kultura, — tika izdotas daudzas gramatas par pasaules kinomākslu, bet «vienkāršais cilvēks» pētnieku domas nekādi nevareja salidzinat ar savējam ... jo šo filmu it kā nemaz «nebija». Hm, vai tiešām mākslīgi radītas elites izpriecas?

Piedāvājam izcilas amerikāņu kinokritiķes Paulīnas Keilas recenziju par «Kabarē». Filma, cita starpā, demonstrēta visas sociālismā zemes, izņemot PSRS.

NORMUNDS NAUMANIS

PAULINA KEILA

SMĪKŅĀJOT

(KABARĒ)

«Kabarē» ir izcils kinomūzikls, kas apbrīnojamā kārtā veidots bez kompromisiem. Apbrīnojamā kārtā tāpēc, ka filmas pamatā ir sarežģīts materiāls bez lēta sentimenta, un amerikāņu kinematogrāfistiem līdz šim nav izdevies radīt «dimantizturīgu» mūziklu. Šķiet, tā autori bija nolēmuši: «Šoreiz izdarīsim visu kā

nākas — sapulcēsim piemērotus cilvēkus un nesabojāsim to, kā reiz sabojāja «Mūsu jauko klaunu», «Puišus no Sirakūzām», «Puišus un lellītes», «Čigānietes», «Mīļo Čeritiju» un visus pārējos. Iespējams, tas nenesīs lielu peļņu, iespējams, kinodarboņu prasība visu nogludināt, safrizēt un savākt vienkopus kinozvaigznes ir pamatota, taču saņemsimies un kaut reizi izdomāsim visu pamatīgi.» Tā radās «Kabarē» ar velna zelli Džoelu Greju ceremonijmeistara lomā un Laizu Minelli, kas Sallijas Boulas lomā ekrānā debitēja kā dziedātāja. Tas arī viss, ar ko varētu saistīt cerības uz veiksmi, kaut gan — pat tad, ja filma nekļūs par «kases čempioni», tā tiks iegrāmatota kinomākslas vēsturē.

Pēc «Kabarē» jāpaiet zināmam laika sprīdim, pirms dziedoši aktieri atsāks savas pastaigas pa pakalniem un pļāvēji valša solī dosies siena pļaujā. Ne tāpēc vien, ka «Kabarē» atkāpjas no grandiozo mūziklu neapstrīdamajiem principiem, bet galvenokārt tāpēc, ka tas ignorē «Oklahomas» un «Vestsaidas stāsta» pseidonaturālistisko tradīciju, saskaņā ar kuru dziesmai jārod organisks attaisnojums vēstījumā. Sāda pieeja deva burvīgus rezultātus vieglās muzikālās komēdijās, kuru sižeti atgādināja franču farsus (filmu sērija ar Džindžeru Rodžersu un Fredu Asteru), taču grandiozās «organiskās» izrādes Brodvejam kļuva par uzmācīgu ideju. Kad tās tika ekranizētas, grūti bija iedomāties ko teatrālāku — šī vārda sliktākajā nozīmē — par aktieru neveiklajiem mēģinājumiem «attaisnot» koncertnumuru. Dejas un dziesmas šķita neiederīgas, tālab vajadzēja rast tām attaisnojumu, iekļaut «dzīves situācijās» vai guloša varoņa dejiskajās fantāzijās.

«Kabarē» pilnīgi apgāž šo grandiozo mūziklu nosacītību: «Kit Cat Club» estrādes uzvedums ir prizma, caur kuru sekojam varoņu dzīvei. Uz estrādes notiekošais veido filmas būtību, kodolu. Dziesma komentē Sallijas Boulas un citu personāžu (Kristo-fera Aišervūda stāstu «Atvadas no Berlīnes» varoņu) dzīvesstāstus, kā arī izskaidro darbības laiku: viena laikmeta beigas (Vei-māra) un otra sākums (nacisms). Sāds fokusējošs risinājums ļauj «Kabarē» pilnīgi izvairīties no gigantisma: tas ir grandiozs mūzikls, kas tāds nemaz nešķiet, un tas ir pirmais pa īstam novatorisks mūzikls daudzu gadu laikā. Tā sižets nebūt nav uzmundrinošs, un vēstījuma tonis ir objektīvs.

Parasti filmās, kurās ir runa par pagrimuma periodiem, vienlaikus vērojama vēlēšanās gan tos nosodīt, gan sniegt skatītājiem iespēju izjust spēcīgus pārdzīvojumus. Sajā lentē horeogrāfs Bobs Foss, saglabājot apbrīnojamu līdzsvaru, ir pratis distancēties no darbības laika (Berlīne, 1931. gads) un visām tam

raksturīgajām iezīmēm. Vācu dekadenci viņš tēlo skaļu un nobružātu, taču viņam nepaliek nepamanīts to cilvēku dzīvnieciskais spēks, kas šo laikposmu pārdzīvos. Filma nevis ekspluatē dekadentisko kultūru, bet gan drīzāk pienācīgi to novērtē. Tas, ka Džoela Greja show **sasaucas ar Brehtu un Kurtu Veilu, bet Laižas Minelli pirmā dziesma — ar «Zilo eņģeli», palīdz mums orientēties: reminescences, tāpat kā kairinošu miesu demonstrējošās nekautrās kordebaleta dejotājas — gleznotāju Makša Bēk-maņa eņģeļi un Edvarda Munka ēnas veido filmas struktūras daļu. Sim darbam nekādi nevar pārmest cinismu, gluži pretēji, — skatījums ir tīrs, skaidrs, bez koķetēšanas. Materiāls tik tiešām ir apšaubāms, taču cinisms še sakāpināts** *līdz* **galējai neķītrībai, kas izpaužas ceremonijmeistara ņirgās par visu cilvēci, arī par sevi pašu. Viņa vulgārā smīnēšana, tāpat kā Sallijas koķetais un muļķīgais smaids, kļūst par morālās pagrimšanas simboliem. «Kabarē» ne vien izraisa asociācijas ar Egona Sīles drūmajām erotiskajām figūrām, Džeimsa Ensora un Georga Grosa pūstošas miesas pieblīvēto gleznieciību un grafiku, bet arī liek izjust baismo garu, kas mīt šajos mākslas darbos, jo to spēks sakņojas dekadences jutekliskajā maģijā. Kad cilvēkiem rūp tikai tas, kā izdzīvot, turklāt patīkami pavadot laiku, viņu jautrībā jūtams nogurums un izmisums, viņu dzīšanās pēc izpriecām vienlaikus ir gan riebīga, gan valdzinoša. Visa pasaule it kā erotizējas. Groteskais amorālisms «Kabarē» biedē nevis ar «līķa smaku», bet gan, gluži pretēji, — ar pārmērīgo, rupjo enerģiju.**

Filma ietiecas šajā dzīvē, lai parādītu tās netikumu pievilcību un ar šo satīrisko ietiekšanos mūs no tās atsvešinātu. Tāda ir konstruktīvā metode. Objektīvais tonis ļauj mums apzināti un aukstasinīgi vērot šo sairšanu. Filma ne mirkli mūs nemaldina: katra detaļa ir reljefa, pārdomāta. Fosa režisūra ir patiesa, bet vienlaikus viņš neļauj aktieriem aizmirsties — filma nezaudē savu vēso noskaņu. Ja arī šis vēsums pārtop apokaliptiskā sastingumā, tas notiek, vienīgi pateicoties režisora precīzajam aprēķinam un atturīgumam, bez mazākās noslieces uz histēriskumu. Tieši šī meistarīgā kontrole padara filmu tik asu un estētiski pievilcīgu. Darbībai attīstoties, tā bagātinās ar jaunām niansēm, kļūst saturā bagātāka.

Komponista Džona Kendera un tekstu autora Freda Ebba metāliskajās dziesmās jūtama kodīga nāves garša. Mazais konferansjē kabarē piesmēķētajā zālē vienlaikus ir gan rīkotājs, gan marionete. Profesionālisms, ar kādu viņš nemanāmi pakļauj auditoriju uz ekrāna un zālē, liek mums šausmās atsprāgt atpakaļ realitātē. Viņš izskatās kā cilvēks, kas pat piedzimis naktsklubā,

lesārtināti vaigi, nodzeltējuši zobi, un ar breolīnu ieziesti pielaizīti *mati. Džoels Orejs šķiet esam* viskroplīgākais show biznesa izdzimums, kas iemieso sevī visus lētos ākstus un konferansjē. Show biznesa vulgaritātes simbols un sava laikmeta draudīgais «māla elks».

Džoels Grejs, Bobs Foss un Laiza Minelli ir uzauguši ģimenēs, kas saistītas ar *show*

biznesu. Iespējams, tieši tāpēc Laižas Mi-nelli atveidotajā nevaldāmi enerģiskajā, nenoturīgajā Sallijā, kas par katru cenu tiecas pēc slavas un «zvaigznes» statusa, kvēlo neapslāpējama dzirksts, ko varētu identificēt ar teātra amorālo dvēseli. Smaragdzaļi nolakotie nagi liecina ne tikai par tieksmi būt

oriģinālai. Sallija vairs nav apburoša nebēdne, Hollijas Holaitlijas vecākā māsa. Sai Sallijai jau parādījušies nadziņi. Mazais ceremonijmeistars jau apbedījis savas cerības, bet viņa vēl ir jauna un neatlaidīga. Viņš patvēries grimstoša kuģa pakaļgalā un, ļaunā priekā apskurbis, raugās uz ceļabiedriem. Kad filmas beigās Sallija māj mums ar roku un vīd viņas zaļie nagi, atskārstam, ka viņā mīt patiess spēks. Laiza Minelli liek noticēt formulai: «dzīve ir kabarē», jo viņa pati pa īstam atdzīvojas tikai tad, kad dzied. Nesamērīgie sejas vaibsti tad pēkšņi kļūst proporcionāli. Košās lūpas un nedabiski lielās acis vairs neliek domāt par kliedzoši neprātīgo grimu, tās ir dabiskas aktrises sejā. Viņas kustības kļūst straujas un atsperīgas. Aktrises pārdrošība un dziedātājas pārdrošība saplūst: vai še maz iespējams nošķirt izpildītāju no lomas!

Filmas iecere ir tapusi ilgstošā procesā — Aišervūda stāsti, luga un filma «Es — kamera», Brodvejas mūzikls «Kabarē» — un tikai tad šis ekrāna variants, kura scenāriju veidoja Džejs Allens sadarbībā ar Hjū vil-leru. Dziesmas un dejas, kas še ir sevišķi nozīmīgas, dominē pār visnotaļ reālistiskiem personāžiem: rakstnieks, kas atgādina Ai-šervūdu jaunībā (Maikls Jorks), skaistā un bagātā ebrejiete (Marīza Berensoneļ, viņas bezcerīgais pielūdzējs (Fricis Vepers), barons (Helmūts Grīms), kas paved gan Salliju, gan rakstnieku, — ne vien dominē, bet arī netverami maina notiekošā jēgu. Kad balagāns pārtop irstošā laika metaforā, tieši laiks ir tas, kas spēj noskaidrot, kas ir kas šajā irstošajā teātrī. Estrādes numuri kabarē it kā veido ietvaru, caur kuru sekojam sižeta peripetijām, bet šīs peripetijas, savukārt, atspoguļojas darbībā uz kabarē skatuves. Un trīs *show* biznesa bērni nemaldīgi jūt, cik patiess ir laika atspoguļojums.

5is tas man šķita ne gluži veiksmīgs. Taču būtiskus trūkumus es nesaskatu. Ideālā mūziklā, manuprāt, būtu daudz vairāk deju, taču šīs filmas koncepcija ir citāda. Visi deju skati (tie parasti papildina dziedāšanu] ir lieliski; sevišķi izcili skan «Nauda» Laižas Minelli un Džoela Greja izpildījumā un romantiskais fokstrots, ko Grejs nodejo kopā ar rožainā tillā tērptu miermīlīgu gorillu, īsā deja «Zosu gājiens», ko dejotājas izpilda kleitā ieģērbtā ceremonijmeistara Greja vadībā, ar saviem neķītrajiem pas **atsauc atmiņā dažus Lotreka tēlus. Arī dziedošās Laižas Minelli pozas, jo sevišķi plecu un mazās plēsīga putna galvas kustības, asociējas ar Lotreka afišām.**

«Kabarē» ir vienīgais dārgais amerikāņu kinomūzikls (tas uzņemts Rietumvācijā), kas aizguvis politiskā kabarē formu. Skeptiķi, protams, var apgalvot, ka politiskajai satīrai šeit ir ļoti viegli trāpāms un klaji saskatāms mērķis, taču rezultāts parāda,

ka šī mērķa rosinātās asociācijas ar mākslas un iitera-tūras darbiem, ar žurnālistiku satīrai piešķir krietni asāku ironijas pakāpi, nekā tas iespējams, apspēlējot aktuālas tēmas. Kārdinājumu atmaskošanā filma tālu pārsniedz aktuālās satīras ietvarus. Tajā ir viena dziesma, ko dzied ārpus «Kit Ket Kluba». Lauku krodziņā zem klajas debess tīkamā atraisītībā, kas raksturīga īru tenoriem, dzied baltgalvis zēns. Pusaudzis iemieso mūsu filmu ideālu — viņam ir visbaltākie un vislīdzenākie zobi pasaulē —, taču, kad nacistu dziesmu «Rītdiena pieder mums» sāk dziedāt arī pārējie, tās skanējumam kāpinoties, starojošais entuziasms mūsu acu priekšā pārtop. Vēl iespaidīgāka ir epizode, kurā paralēli tiek montēta trokšņainā deja kabarē un nežēlīgā sociālistu pārstāvja piekaušana pie sētas durvīm. Sāds montāžas paņēmiens, iespējams, ir tradicionāls, taču šeit tas piesātināts ar bagātu saturu. Dekadence ietver sevī daudz plašāku vielu pārdomām nekā konkrēti satīras objekti, tālab filmas bezkaislīgais skatījums uz šo parādību radījis asociācijām bagātu satīras formu.

«Kabarē» ir nepārspēts mūzikls. To filmējis operators Džofrijs Ansvorts, bet finansējis Brodvejas producents Sajs Fjuers. Dizains ir pati pilnība, gaismas un krāsas — lieliskas, tās piešķir filmai ekspresionismam raksturīgas disproporcijas un sarkastisku atklātību. «Kabarē» pierāda, ka, atmetot «Oklahomas» iedibināto «organiskā» mūzikla koncepciju, ņemot talkā fantāziju un ieturot stilu, iespējams veidot novatorisku darbu — ja vien uzticēsieties skatītājam un nenovirzīsieties no pareizā ceļa.

KADRS NO FILMAS
SERGEJA DAVIDOVA FOTO

HARDIJS LEDINŠ

I

AVANGARDS NAV AVANGARDS

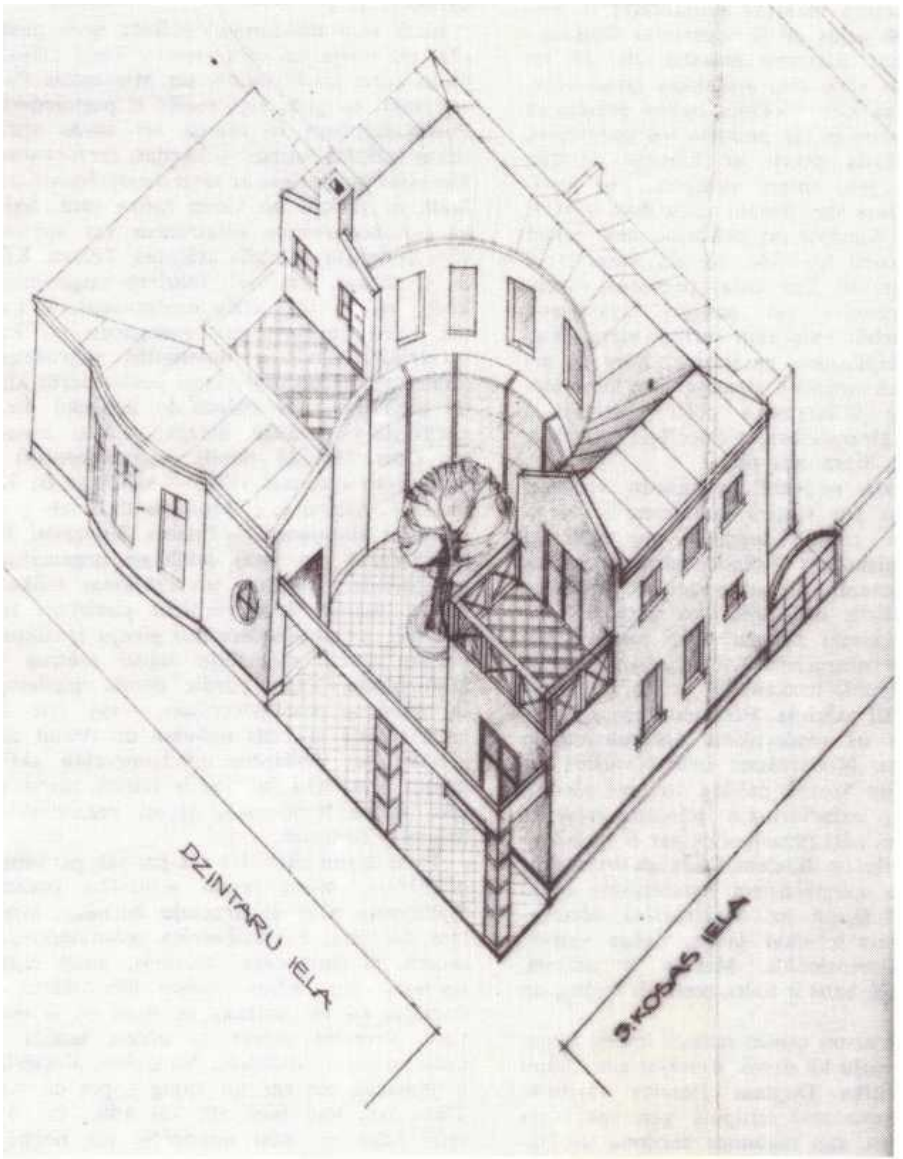

ALEKSANDRS HIRSTEINS DZĪVOJAMĀ MĀJA LIEPĀJĀ

Mājas atrijs iziet uz vairākus gadu desmitus augušu ābeli, kas ir vienīgais pieturas punkts

v . — v

saja gruntsgabalā. Sls mājas formas ir vienlīdz tālu kā no pagājušā gadsimta Liepājas buržuāzijas mītnēm, tā ari no postmodernisma tradicionālā formu komplekta. Celtne gluži vienkārši RESPEKTĒ DZĪVO KŪKU - ĀBELI.

Nav būtiski, vai šajā vietā ābele augs mūžīgi, vai arī šeit vēlāk varēs izrakt aku. Ēkas īpašniekam ābele iemie-t sos domu par mūžību, uz to centrējas visas ēkas iekšējā dzīve.

GVIDO KAJONA DIAPOZITĪVU SĒRIJAS DAĻA ILUSTRĒ HARDIJA LEDIŅA PĀRSPRIEDUMUS PAR POSTMODERNISMU

Tā nu ir noticis, ka avangards vairs nav avangards. Un moderns vairs nav moderns. Precīzāk (vai arī aptuvenāk) izsakoties, joprojām avangardā atrodas tie, kas soļo priekšgalā, bet pats avangardisms kā mākslas virziens nok|uvis arjergardā. Un tas, kas modē, tas ir moderni, bet... tas vēl nav modernisms. Jā, šobrīd kritiķiem un arī visiem pārējiem, kas vēlas izteikties, terminoloģija sagādā pamatīgas grūtības. Bieži vien neprecīzi pateikta vārda izskaņa var kļūt par iemeslu kautiņam. Varbūt arī tieši tāpēc vārds «postmodernisms» skan tik aptuveni. Tas uzrāda ko tādu, kas nāk AIZ modernisma ***(post*** — pēc). Vārds «post» pietiekoši skaidri neatklāj pat to, ka postmodernisms noliedz un apstrīd modernismu. Postmodernisms kā jēdziens nekā jauna neizteic — tik vien kā hronoloģiskās attiecības ar modernismu. Tāpēc zināma sabiedrības daļa postmodernismu neprecīzi uzskata par tiešu modernisma tradīciju turpinājumu, lai gan faktiski ir pilnīgi otrādi.

Acīmredzot nepietiek ar vienu pliku jēdzienu, lai noskaidrotu šīs attiecības. Mēģināsim aplūkot to visu aptuvenā vēsturiskā griezumā.

Pirmoreiz postmodernisms tika definēts arhitektūrā. To paveica arhitektūras kritiķis Čarlzs Dženkss. 1977. gadā iznāca viņa grāmatas «Postmodernās arhitektūras valoda» 1. izdevums angļu valodā. Pēc tam šī grāmata piedzīvoja vairākus papildizdevumus un tulkojumus daudzās valodās, tai skaitā arī krievu valodā 1985. gadā. Dženksa darbs kļuva par tādu kā arhitektu «obligātās literatūras» bestselleru, lai gan ļoti daudz savas postmodernisma izjūtas konkretizēšanai šī grāmata var dot arī citu profesiju pārstāvjiem. Jo arhitektūrā postmodernisms parādījās samērā vēlu. Daudz agrāk tas savas izpausmes pieteicis glezniecībā, teātrī un kino.

Postmodernisma parādīšanās visās mākslas sfērās 20. gadsimta otrajā pusē nav nejauša parādība, tajā atspoguļojas sabiedrības kopējā attīstība, ekonomiskā un garīgā ietiece XXI gadsimtā. Modernisms ir industriālas sabiedrības māksla; postmodernisms ir postindustriālās sabiedrības māksla. Cik briesmīgi! — jūs teiksiet — vēl viens «post»! Taču faktiski tā nemaz nav; lēni, bet neatlaidīgi visas industriāli attīstītās valstis tuvojas savas attīstības pēcindustri-ālajam etapam. Tas nebūt nenozīmē, ka šajā attīstības etapā neeksistēs rūpniecība.

Izmainīsies tikai cilvēku attieksme pret to. Arvien mazāk un mazāk cilvēku tiks nodarbināti ražošanā — viņu vietā to visu veiks mašīnas, roboti. Cilvēka darbības galvenais lauks no rūpnieciskās ražošanas pārcelsies uz apkalpi un kultūru — izglītību, mākslu, zinātni. Vārds «postindustriāls» raksturo cilvēka attiecības ar rūpniecību — šajā attīstības fāzē tieši ar rūpniecisko ražošanu būs saistīts niecīgs procents tehniskās inteliģences. Ja kādas nācijas stiprumu industriālajā attīstības fāzē nosaka saražotās enerģijas daudzums, tad postindustriālās nācijas spēku un potences raksturos saražotās informācijas daudzums. Galvenā postindustriālās sabiedrības vērtība ir cilvēks, nevis ekonomika vai citas vērtības kā šobrīd.

Bez šaubām, katra sabiedrība attīstās pēc saviem, objektīviem likumiem, tomēr māksla atrodas globālas cirkulācijas procesā, līdzīgi zemeslodes atmosfērai.

Industriālās sabiedrības modeli, tās «dizainu» veido cilvēka spēle PRET paša pārveidoto dabu. Postindustriālās sabiedrības «dizains» ir spēle STARP personām. Iespējams, ka no visām mākslām tieši arhitektūrā visspilgtāk izpaužas industriālās sabiedrības humānisma trūkums, par ko mēs vislabāk varam pārliecināties mūsu pašu jaunajos dzīvojamos rajonos. Abstraktu plakņu un apjomu spēle, industriālas (un visai neperfektas) estētikas uzspiešana cilvēka dzīves procesiem, ekonomisko faktoru dominēšana pār humānajām vērtībām, jebkādas tēlainības un simbolikas trūkums, garīguma prombūtne — tie ir tikai daži no pārmetumiem, kurus mēs varam adresēt modernisma arhitektūrai, kas pie mums ieguvusi industriāli parupja un plika zemas tehnoloģijas funkcionālisma apveidus.

Citās mākslas nozarēs postmodernisma un modernisma pretrunas neizpaužas tik klajā veidā kā arhitektūrā, tās ir grūtāk pamanāmas un definējamas. Šeit būtu nepieciešama neliela atkāpe.

Viens no veidiem, kā var atšķirt vienu paaudzi no otras, ir salīdzināt šo paaudžu jaunības laika mūziku. Bieži vien cilvēki visu mūžu dzīvo tās mūzikas varā, kāda ir skanējusi viņu jaunībā. Šobrīd mums ir vesela trīsdesmitgadnieku paaudze, kura dzīvo muzikālās atmiņās par Beatles, Creedence, agrīno Pink FloYd, Emersonu, Veikemani utt. To pašu nevar teikt par mākslu. Ja sešdesmito—septiņdesmito gadu aktuālā roka un popmūzikas informācija mums bija pietiekami pieejama ar skaņuplašu un radio starpniecību, tad pasaules pēckara tēlotājas mākslas pieredze mums gandrīz pagājusi secen.

Nav tik sen tas laiks, kad mums mācīja, cik abstrakcionisms ir Ļauns un Riebīgs, bet sirreālismu un popartu mums pasniedza, sabāztus kopā vienā maisā, kā bīstamus un pūstošus produktus. Līdzīgi bija ar pēckara avangarda mūziku, kino vai dramaturģiju. Neapšaubāmi, ka šī aizvērtā loga situācija atstāja pēdas mūsu apziņā.

Viena no šo seku izpausmes formām ir mūsu aklā attieksme pret Rietumu mākslu. Viena daļa, kas ir ļoti naiva, domā, ka absolūti viss tajā ir slikts. Otra, ne mazāk naiva, — ka absolūti viss tajā ir labs. Cita šo seku izpausmes forma ir lielas mūsu mākslinieku daļas nespēja orientēties jaunākajos pasaules mākslas procesos. Šāda mākslinieka prototips ir persona, kura sevi dēvē par absolūto («ļoti moderno») avangardistu un cenšas ar savu darbību aizlāpīt tukšos caurumus mūsu mākslas vēsturē, — daudz nešķirojot, vai šo caurumu izcelsme attiecināma uz 50. vai 70. gadiem. Tikmēr pasaules mākslas aktualitātes ir aizgājušas tālus ceļus un šī «caurumu lāpīšana» pārvēršas par Rietumu mākslas 20—30 un vairāk gadus vecu tēlu atšķaidītu atražošanu. Šādā procesā nevar rasties nekas principiāli jauns un nozīmīgs (ja neskaita tos gadījumus, kad atražošana sakrīt ar kārtējā neostila parādīšanos jeb, citiem vārdiem, kad atpalicība mērāma ar veselu attīstības riņķi). Šādā veidā domājot un strādājot, mēs nekad nevarēsim radīt ko tādu, kā dēļ mūsu balsi dzirdētu pasaulē. Lai šādas personas varētu galīgi atbrīvoties no smagās avangarda nastas — varbūt vajadzētu sarīkot vienu lielu «caurumu lāpīšanas» pasākumu, kurš tā arī sauktos — «Avangarda piemiņai» un kurā piedalītos visu ieinteresēto pušu pārstāvji — cilvēki no gleznie cības, tēlniecības, grafikas, kino, teātra, literatūras utt.

Šādā veidā noliekot avangardu «atmiņu skapī», jums var rasties jautājums — vai tā ir saprātīga rīcība? Iepriekš jau apskatīti daži modernisma un postmodernisma attīstības sociālie momenti. Tagad nedaudz jāpalūkojas uz šo lietu mākslinieciskopusi. Mākslā un kultūrā vispār robežu starp modernismu un postmodernismu atrast ir ļoti grūti, reizēm pat neiespējami, neskatoties uz to, ka abas lietas radikāli atšķiras. Postmodernisms radās kā reakcija uz modernisma antihumānajām abstrakcijām. Modernisms izrāva vārdus no grāmatām un izolēti pakāra tos pie sienas. Modernisms uzspridzināja jebkura mākslas darba formu, pats tīksminoties par šī sprādziena triecienvilni un dūmiem. Dada un sirreālisms ir vieni no spilgtākajiem modernisma ideju nesējiem. Saskaņā ar modernisma koncepcijām jaunais ir tikai jauns, nekas vairāk, tikai viendimensionāls. Māksla ir māksla, līnija ir līnija, balts ir balts, melns ir melns, un tikai!

Postmodernisms cenšas mākslā ieviest tikpat daudz dimensiju kā dzīvē. Runājot amerikāņu mākslas kritiķa Duglasa Deivisa vārdiem, postmodernisms sevī ietilpina gan «pagātnes zvanu skaņas, gan tagadnes dārdoņu un nākotnes atbalsi». Raksturīgi postmodernisma izteiksmes līdzekļi ir retorika, metaforas, simboli, tropi, hiperbolas, ilūzijas, citāti, kas tiek pielietoti visās mākslas nozarēs. Pirmie postmodernisti — starp viņiem bija Džons Keidžs, Bekets un Jonesko, Dzīvais teātris ***(Living-theatre)***, Grotovskis, Kantors — «izlauzās no plakanās modernisma plaknes tuksnesī, kur pārkala tā milzīgās formas

par zemi» (D. Deiviss). Postmodernisti zīmējumā un fotogrāfijā atlika atpakaļ sižetu un stāstījumu. Arī jaunā viļņa mūzika ir postmoderna — kaut arī to var uzlūkot par vecā, labā roka turpinājumu, tomēr tās ir | oti atšķirīgas lietas, un maldās tie, kas, piemēram, mēģina atrast līdzību starp Beatles un Ultravox.

Gandrīz katrā mākslas žanrā ir postmodernisma pionieri, kas sevi pieteica daudz agrāk pirms postmodernisma masveida parādīšanās šajā žanrā. Arhitektūrā šādi priekšgājēji bija Paolo Portogēzi un Roberts Venturi, «nopietnajā» mūzikā — Džons Keidžs, roka mūzikā — Braiens Ino (sk. «Māksla» 1987. g. 2. nr.). Tā kā postmodernisma dzimšana norisinājās bez mūsu klātbūtnes, tad mums nav šādu izteiktu postmodernisma pionieru — ar postmodernismu vienlaicīgi sāka aizrauties gan projektēšanas institūtu galvenie arhitekti, gan arhitektūras studenti. D. Deiviss apgalvo, ka postmodernisms pirmo reizi sevi publiski pieteica jau 1913. gadā — tātad gandrīz vienlaicīgi ar modernisma parādīšanos. Iespējams, šāds netiešs pieteikums noticis vēl agrāk, piemēram, viduslaikos. Arī mums ir mākslinieki, kuri, neskatoties uz apkārtējiem vējiem, bijuši postmoderni visu savu darbības laiku — piemēram, Auseklis Baušķenieks. (Ceru, ka viņš man piedos šo apzīmējumu.)

Bieži vien mākslinieki noliedz savu piederību pie viena vai otra «isma». Taču mākslas darbs runā savā valodā, un Miervaldis Polis var teikt, ko grib, viņš tomēr ir postmoderns. Postmodernisms ir radījis arī savas specifiskas mākslas formas — akcijas, ***performance.*** Tās visas raksturīgas ar savu daudzdimensiona-litāti, ar pāreju no viena žanra otrā. Šķiet, ka postmodernisma izpausmēm var «pierakstīt» arī mūsu daudzās Mākslas, Teātra, Kino u. c. dienas, kas no elitāriem augstumiem, kādos mīlēja uzturēties modernisms, it īpaši tas, kuru dēvējam par avangardu un kurš spridzināja sevi, ir nolaidušās visplašākajā publiskajā aerodromā. īpaši postmoderni kļūst tie pasākumi, kas risinās šo publisko dienu perifērijā — dažādās mazās zālītēs, tuneļos un citur. Sevišķi daudz postmodernistu ir mūsu foto «jaunajā vilnī» — sākot ar G. Ka-jonu, V. Kleinu u. c. Mums ir daži labi postmoderni komponisti — Imants Zemzaris, Pēteris Vasks, un tikai atbildīgo organizāciju bezatbildība, kūtrums un reklāmas trūkums neļauj skanēt šiem vārdiem pietiekoši tālu pasaulē. Ar postmodernisku pieeju iztrūkumu varētu saistīt stagnāciju mūsu teātros un kinomākslā. Taču pārāk daudz pielietojot šo vārdu — postmodernisms, — tas jau sāk iegūt salona mākslas nokrāsu un draud pārvērsties par fetišizētu un komerciāli aktīvu modes preci (kā jau tas ir noticis vienā vai otrā žanrā Rietumos). Mums pagaidām šīs briesmas nedraud.

Taču draud citas. Un tās jau sāk parādīties, piemēram, mūsu jauno arhitektu izstādēs. Spēlējoties tikai ar ārzemju žurnālos aizgūtām formām, neiedziļinoties postmodernisma saturā, tā

humānajās vērtībās, atkal notiek formāla citu radīto vērtību ***atražošana.*** Es domāju, ka tas attiecas ne tikai uz arhitektūru. Protams, nevar tā uzreiz atnākt un radīt ko jaunu, nebijušu. No labiem piemēriem ir jāmācās, tos var un vajag kopēt un citēt. Tikai tad, kad būsi 50. vai 100., vai 500. reizi kaut ko labu nokopējis vai nocitējis, kad būsi izgājis cauri šai mācekļa stadijai, iespējams, varēsi pateikt ko jaunu ne tikai sev un saviem draugiem. Tas nozīmē, ka bez atražošanas mēs neiztiksim. Taču ir jāatražo caur saprašanu. Un nevis vecs un apputējis avangards, bet gan svaigs, labs un rozā ...

Iespējams, ka jēdzieni «atražošana», «kopēšana», «citēšana» nav paši piemērotākie mūsu situācijā. Varbūt vairāk būtu jārunā par pašlaik aktuālo pasaules kultūras vērtību izvērtēšanu un analīzi, lai atrastu tos atbilstošos un piemērotos «stādus», kurus mēs bez bažām un pilnīgi nevarmācīgi un dabiski varētu iesakņot mūsu kultūras augsnē.

Postmodernisms šobrīd ir aktuāls. Būt post-modernistam — tas ir moderni. Taču nepietiek tikai ar postmoderniskām piegrieztnēm. Jātur vaļā abas acis un ausis. Citādi varam kārtējo reizi nokavēt. Jo avangards jau ir miris. Bet tie, kas soļo avangardā, — tie dzīvo.

GVIDO KAJONA FOTO

MAIJA LACE

ALVILS CEPLIS LAIKABIEDRU ATMINĀS

1

Cik skolēnu mācās Galgauskas 8-gadī-gajā skolā? Ja katrs no viņiem iestādītu ozolu, sāktu šalkt Alvila Cepļa piemiņas birzs Malienā. Cik mākslinieku Gulbenes rajonā Alvilu Cepli sauc par savējo rakstnieku? Un ja viens no viņiem laukakmenī iekaltu «Alvils Ceplis

1897. 25. V—1937», dzejniekam būtu akmens mūžs. Ja kāds literatūrzinātnieks sakārtotu izdošanai Alvila Cepļa kopotos rakstus, no grāmatu lappusēm mūs uzrunātu rakstnieks. Un mēs viņu noteikti sadzirdētu.

Es gribu pārmest Tirzas upei mazu laipiņu pie talantīgākā latviešu padomju rakstnieka 20. un 30. gados, lai pa šo laipu varētu aiziet dārznieks, tēlnieks un grāmatas izdevējs.

Pirms 90 gadiem virs Tirzas upes klājās egļu un priežu dzeltenie ziedputekšņi, upes krastos smējās vizbules un meža zaķskābenes, bet «Musturu» mājās uzziedēja ozols — kalpu Cepļu ģimenē piedzima dēls. Alvils Ceplis.

Nākamais rakstnieks dziļām saknēm ieaug Malienas kalpu dzīvē. Pēc Galgauskas pagastskolas beigšanas A. Ceplis strādā par puspuisi un kalpu, neilgu laiku mācās Valmieras skolotāju seminārā, bet 1914.—15. gadā strādā par rakstveža palīgu Lejasciemā.

No «Pupājiem» Alvils bieži steidzās pretī savai mīļotajai meitenei. Viņi abi skrēja uz tuvējo bērzu birztalu, lasīja dzejas, aizmirsa grūto darbu, raudzījās zilajos Sinoles un Lejasciema silos, sapņoja:

«Visdai|ākās dziesmas mana Maliena prata, pa postu brienot un nēsājot sāpes.

Nekad tās neizies manim no prāta un lūpās kaitīs kā bezgala slāpes.»[1]

1915. gada 22. augustā no Lejasciema as-toņpadsmitgadīgais jauneklis iedrošinās nosūtīt vēstuli apsveikumu lielajam ģēnijam Rainim 50 gadu jubilejas dienā:

No tiem, kas pelēkā darba tvanā Sev dzīvi un sauli meklē— un mirst —

No gaidās un ilgās gurušiem skatiem —

No sirdīm, kam sapņi par brīvību irst.

Tev, ģēnij, sveiciens lai šis. Un veidot kad spēs tie dienu sev jaunu.

Kad rokas no ķēdēm reiz brīvas kļūs.

Tu dziedāsi viņiem kā varoņiem cēliem — Sirds jaunajā dziesmā liesmotas kļūs . . .

No cietējiem sveiciens Tev šis!

Novadnieks Jānis Biezais atceras:

«Arī agrāk Ceplis bija visai progresīvi noskaņots, bet, karam sākoties, man izdevās viņu iesaistīt revolucionārajā kustībā. Pirmais, ko Ceplis veica šajā laukā, bija kara sākumā izdotās lapiņas «Nost ar karu!» izplatīšana Lejasciemā un tā apkārtnē.»[2]

Karš izšķīra Paulīnu un Alvilu. 1916. gadā no frontes Paulīna vēl saņēma pastkartes ar spārnotām dzejas vārsmām un mazu alumīnija gredzentiņu ar iniciāļiem «P D».

Strēlnieku muzeja fondos glabājas vairāki desmiti frontes vēstuļu,

vairāki desmiti mazo gredzentiņu. Pāri viņiem klājas strēlnieku glāsti, meiteņu matu pīnes un sažuvušu ziedu pušķīši.

[1] A. Ceplis. Mana Maliena. M., 1922.

[2] J. Biezā atmiņas par A. Cepli. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondi, inv. nr. 167171.

[1] J. Bebra atmiņas par A. Cepli. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondi, inv. nr. 167173.

' J. Bebra atmiņas par A. Cepli. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondi, inv. nr. 167173.

Alvilu Cepli iedala Latviešu strēlnieku rezerves bataljonā. Te viņš izaug par revolucionāru cīnītāju. 1917. g. A. Cepli ievēlē par Iskolastrela locekli. Viņš veic boļše-vistiskās aģitācijas un propagandas darbu strēlnieku daļās.

«Alvilu Cepli pazinu no 1917. gada pavasara, kad sākām kopā strādāt Apvienotā Latviešu Strēlnieku izpildu komitejā. «Iskolastrelā». No pirmajām dienām kopējā darbā mēs sadraudzējāmies. Kultūras dzīves, it sevišķi literatūras jautājumi Ceplim bija sirdslieta. Šie jautājumi arī man bija tuvi. Sis apstāklis droši vien visvairāk mūs tuvināja. Katru izdevīgu brīdi izmantojām, lai kopīgi apspriestu jaunākās parādības kultūras dzīvē, — sevišķi literatūrā.»

A. Ceplis ir viens no pirmajiem strēlnieku preses korespondentiem. Virkne viņa korespondenču iespiestas jau 1917. gadā «Brīvajā Strēlniekā» un «Latvju Strēlniekā». Labākie no šiem darbiem raksturīgi ar idejisko skaidrību un emocionālu piesātinājumu. Rakstā «Pirmā uzvara» («Brīvais Strēlnieks», 1917, Nr. 26) A. Ceplis sauc pēc miera, aicina izbeigt noziedzīgo karu.

1918. g. februārī, kad vācu karaspēks okupē Latviju, kopā ar strēlnieku daļām A. Ceplis atkāpjas uz Krievijas iekšieni. Viņš ir to strēlnieku vidū, kam 1918. g. uzticēta Kremļa apsardze Maskavā. Galvaspilsētā pavadītais laiks dod bagātus iespaidus.

«Sis neilgais laiks, apm. 9 mēneši, palika neaizmirstams. Brīvos vakaros kopā apmeklējām dažādus diskusiju vakarus, lekcijas, teātru izrādes, koncertus, muzejus, izstādes, lai pēc tam pārrunātu par redzēto un dzirdēto.

Atceros vakaru, kad tika ievainots Ļeņins. Šajā vakarā mēs klusējām. Smagā pārdzīvojuma iespaidā Ceplis uzrakstīja dzejolīti, pēc mana novērtējuma labu, dziļi izjustu. Presē, liekas, šis dzejolis neparādījās.»[4]

1918. g. septembrī 9. latviešu strēlnieku pulks brauca uz fronti, A. Ceplis palika Maskavā un sāka strādāt laikrakstā «Krievijas Cīņa».

«Tas bija 1919. g. Strādājām Maskavā «Krievijas Cīņas» redakcijā. Strādāt vajadzēja ĻOTI daudz. Laikraksts iznāca katru dienu apmēram tagadējās «Cīņas» formātā. Redakcijā bija četri darbinieki — K. Seržants, J. Lasis, A. Ceplis un es.

Darbs bija ĻOTI intensīvs. Bieži vien nebija laika uzrakstīto izlasīt un izlabot. Burtliči redzēja mūsu darbu un nebūt nedusmojās, ja bija vajadzīgs koriģēt manuskriptus.

Pats čaklākais un darba spējīgākais no mums visiem bija Ceplis.

Mūsu darbs nebeidzās arī pēc tam, kad kārtējais numurs bija gatavs. Gandrīz katru dienu bija jāiet kara apmācībās. Maršējot pa Rožde-tvenskas bulvāri. Ceplis sacerēja dzejas, bet es jūsmas pilnus rakstus nākošajam «Krievijas Cīņas» numuram.

Ar to darbs vēl nebija pabeigts. Bija jāveic īpaši sarkangvardu uzdevumi ar ieroci rokās. Nereti tie aizņēma īso vasaras nakti.

Un tomēr mēs nepagurām. Alvils vienmēr bija jautrs un asprātīgs. Mīlēja ieskatīties meitenēm acīs.»[5]

1919. g. rudenī A. Cepli nosūta uz Dienvidrietumu frontes štābu Smoļenskā, bet 1920. g. piekomandē Dienvidu frontes štābam Harkovā, kur viņš strādā līdz pilsoņu kara beigām. Pēc pilsoņu kara A. Ceplis paliek strādāt Harkovā.

J. Biezā atmiņas par A. Cepli. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondi, inv. nr. *167171*.

Dzejojums «Ceļi» ar piezīmi «Veltīju latvju sarkanajiem strēlniekiem, pirmokārt 9. pulkam».

' i. Juliāna atmiņas. Latviešu sarkano strēlnieku muzeja fondi, inv. nr. 6853/1 590V11.

No 1926. gada viņš dzīvo Maskavā, strādā «Krievijas Cīņas» un «Celtnes» redakcijās.

Rakstnieka dzīvesbiedre Margarita Šterne atceras A. Cepli kā ļoti sirsnīgu, dzīvespriecīgu un sabiedrisku, tāpēc viņam bijis daudz paziņu un draugi —rakstnieki: P. Svi-ris, Sudrabu Edžus, L. Laicens, K. Ozols-Pried-nieks, E. Sillers; R. Eidemanis bijis vistuvākais, kurš arī daudz palīdzējis rakstniecībā.

Ar saviem daiļdarbiem, kuros apdziedātas proletariāta cīņas un kaujas par Lielā Oktobra revolūcijas galīgo uzvaru, iemūžinot arī Latvijas kalpus — sarkanos latviešu strēlniekus, revolucionārais dzejnieks atstājis piemiņas grāmatu nākamajām paaudzēm. Alvils Ceplis tic sociālisma uzvarai visā pasaulē. Tam apliecinājums uzrunā vecajam strēlniekam — kalpam:

«Mēs pārnāksim — vienalga, kādā rītā, vienalga, kādā vietā, saule dienu dos.

Mēs pārnāksim, kad, siltām dziesmām tīta, jau dzimtā zeme jauna atzaigos.

Pie vecā kalpu loga piestāsim no āra, no tāles pat.

Pār pasauli būs sarkans ziedu ķekars kāries, lai nenovīstu it nekad.»“

A. Cepļa radošo darbu pašā spēku briedumā aprauj Staļina personības kulta laikā izvērstās nepamatotās represijas.

«Es paliku dzīvs vienīgi gadījuma pēc, — Sudrabu Edžus runā klusi, sagumis, un viņa baltie mati šķipsnām noguļas uz pleciem. — Es tai reizē gulēju slims. Pie manis ciemojās Alvils Ceplis. Naktī ieradās viņi. Prasa pēc manis, bet man nav spēka piecelties . . . Tas viņu vecākais zvana uz iestādi: «Te ir viens slims vecis un spēcīgs, jauns vīrietis. Ko darīt!» Labi, ņemam līdzi jauno . . ,»[7]

Kopš dzejnieka nāves bija pagājuši 35 gadi, kad pie viņa ciemos aizgāja Tautas dzejnieks Imants Ziedonis.

«Neļķe bij balta puķe.
Neļķe kā bērns bij balta.
No kuras puses šāva!
Kas sašāva viņu!
Prasi, kam gribi, vienalga,
Nepateiks neviens.
Kāpēc neļķes zieds Noasiņo.
Sarkanās neļķes pil,
Smagi pil zaļā zālē,
Un kaut kāds neredzams šāvējs Savam kungam ziņo:
Rīkojums izpildīts.
Neļķes, kas bija baltas.
Tagad sarkanas pil Un noasiņo.
Nāktu kaut vizbulīte!
Kaut nāktu saulespuķe!
Nāktu kaut zelta auza Zelta skarām!
Tikai — tālumā neļķes,
Tikai tālumā neļķes.
Visu mūžu sarkanas Neļķes iet man garām.»

Alvils Ceplis pasniedzis savas zaru rokas pretī sava novada cilvēkiem un pretī saulei. Ļoti gribētos ticēt, ka lielā jubilejas reize palīdzēs sakuplot vēl zaļākam šim Malienas dižozolam.

Paskaidrojumi: Jūlijs Juliāns — īst. v. Jūlijs Balodis, **5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka strēlnieks, rakstnieks.**

Jūlijs Bebrs — 9. latviešu strēlnieku pulka strēlnieks.

Jānis Biezais — rev. kustības dalībnieks, žurnālists, vēsturnieks.

FRAGMENTS NO A. CEPĻA ROMĀNA «KALPI»

Pār sīko zemes *stūri sagūlis zems, pelēks debesu klājums. Rudeņos, kad vējos kaukdama aiziet vasara, smagas mākoņu kaudzes guļ pašos silu galos. Rītos, nemierīgi šalkdamas, krīt lapas. Un tālos rugājos* un *grūtsirdīgās* ceļu *malās var redzēt, kā sirmo laiks.*

Katru gadu, kad nokrīt salnas, daudz ļaužu te paliek domīgi un nemierīgāki. Viņi raugās pār tukšiem laukiem un pelēkajām norām, silu malām, kur aug paegļi.

Paegļu ir daudz. Krūms pie krūma tie spītīgi ieķērušies cietajā Latvijas

zemē, un asa noras zāle skan tiem apkārt.

Jā. Rudeņos kalpi domīgi raugās uz pelēkajām norām. Viņi jūt un domā par paegļu spītu. Un soļi tad ķērās apdrupušajos kalpgalu sliekšņos. Ilgi ilgi vajag iet pa darbdienas rītu, lai nejustu, cik grūti staigāt. Jo paegļu spīts soļus dara gausus.

Rudeņos pa novadu staigā Piektais gads.

Liekas: vēl vakar pirmo dumpinieku soļi būtu aizdunējuši tukšajos laukos — uz baronu muižām, kuras, parkos un dārzos ieslēpušās, glūn uz pelēkajiem ciematiem. Bet parkos sarkanās liesmās stāv rudeņotās kļavas. Arī tās atgādina šos gājienus. Vai atkal te neuzliesmoja baronu pils kā tanī rudenī.

Toreiz baronu pils liesmoja. Pelēko ciematu sviedru piesūkušās, tās negribēja degt. Bet pirmās celšanās uguns bija nikna. Vajadzēja degt! Un sadega. Jo ap pilīm dega arī paegļi — kalpi. Un paegļi deg tikai ar naidu — nikni, sprakstoši, liesmas zemajās debesīs *sviezdami. Paegļi prot degt.*

Daudz paegļu — kalpu sadega rudajā rudenī . . . Un arī tādēļ šajos rudeņos, kuri iet pa novadu, kalpgali ir domīgi un nemierīgāki.

— Lūk — Lejas liepas. Pie tām nošāva deviņus. Visi *tie bija kalpi, izņemot jauno mūrnieku Kalvieti.*

Liepas vēl aug. Tikai pelēkajās mizās var redzēt ložu dobumus. Tie vairs neaizaugs. Un rudeņu gājēji, kuriem jāiet gar liepām, katru reizi apstājas. Daudzi pieiet un cietiem pirkstiem ilgi tausta vecās rētas. Katrs tāds gājējs zina: pie šīs bija piesiets vecais Rudzītis, pie tās Zirnis, pie šīs Kalvietis, pie tās . . .

Katram kokam ir sava cilvēka stāsts.

Pie Kalvieša koka ir jāpastāv ilgāk, lai kā būtu jāsteidzas. Jo Kalvietis tika šauts trīs reizes. It kā lodes *būtu sviedušās atpakaļ pret šāvēju rindu pilskalna valnī. Ievainots viņš mūrnieka pirkstiem bija izstiepis linu strīķi un kratījis dūri pret kalnu.*

— Pieminat! — tā viņš bij izkliedzis, pirms trešā šāviena lodes paspējušas saplēst plašo *krūti, kuru nebija spējuši saplēst vissmagākie mūru darbu akmeņi.*

Gājēji paraugās arī uz kalnu, kur aiz zobotām viduslaiku sienām un *torņiem zalgo baronu logi.* Un *liekas, ka logos* tad *atspīdētu sarkanas vilku acis. Gājēji zin: reiz barons bija pavēlējis liepas nocirst, paredzēdams, ka tā būs — kokiem rētas neaizaugs, bet katru rudeni atkal asiņos. Un pār zemes stūri šalks atmiņu celts nemiers. Bet muižas kalpi bij atteikušies ņemt zāģus un cirvjus. Tātad liepām bij jādzīvo un jāglabā atmiņas.*

Un tā viņas draud baronu pilij vēl šodien. Jo šī pils Piektā gadā palika nenodedzināta.

Ap Piektā gada kapiem, kuri izmesti aiz kapsētu vaļņiem, kā jau noziedzīgu un nelikumīgu cilvēku kapi, ap tiem jau sen saauguši virši un paegļi.

Bet kopā ar kapu paegļiem ir izaugušas jaunas paaudzes.

Rudeņos, kad Piektā gada atmiņas iet pār Latviju, ceļos dun jauno kalpu augošais nemiers.

Dzejolis publicēts literāri sabiedriskajā žurnālā «Strēlnieks» 1917. g. 27. jūnijā (Nr. 6):

«Slimnīcā»

Dziest *kā svece diena vēli, pēdējs skats kā riets tai kvēl,* — logā *atsit asinslāsi, . . .*

Nenodziesfi, *svece, vēl!*

Mirst man dvēsele un bāla Gurdumsāpēs smagi slīgst, murgu miglā fā *kā zvaigzne,* gaisos *apreibusi, tvīkst —*

Nenodziesf, *vēl! . . . Atnāks* smaga *nakts, tad nāve staigās te, vēsu roku liks uz lūpām Palikušam vienatnē . . .*

A. CEPĻA DARBU PUBLIKĀCIJAS:

«Sarkanie pavedieni» — jauno dzejnieku dzejoju sakopojums Pēterpilī. 1919. g.

«Uguns un ziedi» — 1920. g. Harkovas latviešu strādnieku kluba izdevums «Darbs».

«Mana Maliena» — Apgādniecība «Strēlnieks», Maskava, 1922. g. «Noliedzēji» — «Latvju izdevniecība», Maskava, 1924. g.

«Malienas vilki» — «Latvju izdevniecība», Maskava, 1925. g.

«Andra Vītola atmiņas» — «Latvju izdevniecība», 1926. g.

«Kalpi» — I daļa «Prometejs», Maskava, 1933. g.

«Zeme» — «Prometejs», 1936. g.

«Lietuvēs» — «Prometejs», 1930. g.

«Entuziasti» — «Prometejs», 1931. g.

«Mani draugi» — «Latvju izdevniecība», 1935. g.

«Sarkanās Vedingas karogs» — «Prometejs», 1935. g.

«Izlase» — I, II RLVI, 1959. g.

NO KREISĀS: PIRMAIS — SUDRABU EDŽUS, OTRAJĀ RINDĀ OTRAIS — ALVILS CEPLIS.

ALVILS CEPLIS. ANDRA KRIEVIŅA FOTOREPRODUKCIJAS

Daudz kas mana dzīvē butu citādāk, ja es agrāk būtu iemācījies novērtēt īstas vēstures zināšanas. īstas — te es domāju

tadas, kuras satur ne rikai sabiedrības objektīvo attīstības likumu iemācīšanos, bet līdzās arī centienus izprast dažados laikos dzīvojušu cilvēku likteņus. Vēsture arī ir cilvēku labo un ļauno, cildeno un zemisko centienu sarežģītāka mijiedarbība, kas norisinās katra laika unikālajos apstākļos.

Ceļš uz vēsturi, manuprat, — kad sāc salīdzināt katra vēsturiska perioda objektīvo jēgu ar tajā dzīvojošo cilvēku centieniem un likteņiem, pūliņu tik negaidītajiem rezultātiem.

Ka bija tad, kad jums bija ap divdesmit, kā jūs jutāties, ko darījāt, kam ticējāt, kāda bija apkārtējā gaisotne, ar kādam vērtībām dzīvoja cilvēki ap jums?

Šajā numurā — divdesmitie gadi.

DAINIS GRĪNVALDS

ATMIŅU SAKUMU NEKLEJOT

Arī manas atmiņas tik dažādas.

Pirmās: Bērnībā rūpīgi pierakstītās atmiņas.

Otrās: Par bērnības gadiem un laikiem izdomātās atmiņas.

Trešās: Neticami fantastiski raibās, vecumā nosapņotās atmiņas. īsti lidojumi sapņos, pastaigas priekos un bēdās. Drošu roku apturēta, atpakaļ pagriezta laika rata gaita.

Nedrīkstu apgalvot, kuras atmiņas labākās. Kas lai palīdz izvēlēties! Visu atmiņu sākumi jāmeklē paša mājā. Izrādās, ka meklēšanā rodas bezgala daudzi šķēršļi, lielām rūpēm blakus sīki labirinti. Ko nozīmē mani apgalvojumi par šķietamām pūlēm un tādām dīvainībām! Viss ir iespējams, ja gribas pastāstīt jauniem svešiniekiem, veciem draugiem un sev.

Toreiz mēs, puikas, satikušies pamatskolas vidējās klasītēs, savas gudrības pierakstījām un, protams, arī sarakstījāmies skaistos, slepenos alfabētos, noslēpumainu zīmju veidojumos. Daudzas rakstu zīmes ļoti līdzinājās senajiem rūnu rakstiem. Citas tuvas modernam, uzlabotam Morzes alfabētam ar punktiņiem, svītriņām.

Skaistumā, grafiskajā valodā tuvojāmies alķīmiķu un viduslaiku cietumnieku drūmajai valodai.

Skaidrības labad maza atkāpīte — «pilnajām pamatskolām» bija sešas (īstas) klases. Katrai pamatskolai bija arī pilns nosaukums, tāpat arī vidusskolām. (Tagad skolu skaits sniedzas miljonos, tādēļ vārdu pietrūkst!) Man bezgala liels prieks un pagodinājums, ka reiz vasarā laukos, tur «Stūrīšos», desmit gadus veca jauka meitenīte jautāja: «Lūdzu, vai jūs arī esat gājis skolā!» Nezinu, vai nesamelojos, atbildēdams, ka esmu. Draugu *starpā*

dažbrīd palielos *ar* četrām augstskolām, no kurām ar diplomu esmu beidzis tikai vienu — Mākslas akadēmiju. No Kembridžas (Anglijā) atmiņā palikuši tikvien kā tur pagalmā pie sienām pieslietie sarūsējušie velosipēdi.

Bet nu steidzīgi atpakaļ, pie trešās klasītes, tajos tūkstoš deviņi simti divdesmitajos gados, tur Bērzu muižas pilnajā pamatskolā. Mēs draudzīgajās domu apmaiņās slepenrakstu lapiņas nekad nelikām ap-loksnītēs. Ai, cik neskaitāmas — lielformāta, sīkformāta aploksnes un aploksnītes — rozā, baltas, zilas, zaļas, raibas lidoja pāri visai zemītei. Tādas aploksnes derēja mīlētājiem un arī tirgotājiem. Mēs, puikas, locījām mazus skaistus četrstūrīšus, ar rakstu zīmēm iekšpusē. Mūsu četrstūriši bija krietni prāvāki par aptiekās pirktajiem ārstniecības pulverīšu iesaiņojumiem.

Manās burtnīciņās, kladēs, lapelēs sarakstīts daudz, bez jēgas, rūpības, nosvērtības. Daudzās lapās toreiz svarīgais, gudrais ierakstīts tajās nolādētajās raibajās zīmītēs. Cik labi, ja es būtu rakstījis kādā izdomātā valodā, nevis izdomātiem burtiem. Šodien rastos iespēja ātrāk izlasīt. Mūsdienu cilvēks valodu, tāpat kā globālus netikumus, iemācās ātri un labi. Neticat!

Mūsdienu valodas, tuvās un tālās, šobrīd sastāv no svešvārdiem, saīsinājumiem, skaitļiem, formulām, lozungiem. Nosauciet man vienu dzīvu dvēseli, kura starp mums spēj savās svētākajās jūtās, vēlmēs, lūgumos, niknās pavēlēs izteikties bez simtkārtīgu svešvārdu virknes. Pārmetumi būtu velti un nevietā bārstīti. Punkts. Bet kāpēc vēsturisko stāstiņu un lielo *romānu* autori gandrīz neko nepastāsta par mūsu zēnības sle-penrakstiem un alfabētiem!

Mūsu gudrībiņas itin labi noderēja tiem draugiem, kuri vēlāk iekrita demokrātiju un diktatūru cietumos. Tur nebija jātērē laiks «analfabētisma» likvidēšanai.

Kādēļ dīvainās gadsimtu ainas un vainas bieži atgriežas kā pārpūlēšanās, pārcenšanās kopskaitlis! Kādēļ brīžiem esam kā aklie, kas lūdz spoguļus spieķa jeb kruķa vietā!

Liela vēlēšanās aiziet, atgriezties zēnību, jaunību nesamierinātībā. Vecā melodija ar veco nemieru, bet pret visu veco biezo mūri! Sen vairs nebrīnos ne par ko. Jaunībā izbrīnā vēroju savus draugus, arī svešus. Ne jau par viņu skaistumu, bet par lielo drosmi savas dziesmiņas, stāstiņus, bildītes «celt priekšā», nest, iesūtīt svešiem ļaudīm, žurnālu, avīžu, grāmatu karaļiem un izdevējiem. Kāda drosme ar mazajiem pseidonīmu vairo-dziņiem doties uz priekšu!

Mūsu pasaulītē bija eņģeļi un velni, bija balts un melns. Bija tā lielā krāsainība, brīvības ilgas, bailes no pelēcības, bailes no

mīlestības, no nodevības. Bija pat bailes no pilngadības, vecuma, bagātības, slavas. Gandrīz veseli baiļu kalni, baiļu bezdibeņi. Tomēr to visu spējām un mēģinājām nosvērt uz mazajiem aptiekas svariņiem miligrama precizitātē. Vai šodien nesveram uz tiem svariem, kur sver pārkrautas milzu automašīnas, kuģus, lidmašīnas! Kāds tad var būt mūsu dvēseļu svars bezsvara stāvoklī! Muļķīši jautā — gudrie zina un neatbild.

Jaunie draugi, varat maniem vārdiem šur tur neticēt. Esmu gandrīz visu stāstīto atradis savās piezīmēs, savu draugu vēstulēs, dzejās un atmiņās. Palieku neziņā par jēgu šādu nastu tālāknešanā. Gudrie, visgudrie, pārgudrie parasti klusēs, lai par uzrakstīto vēlāk kaunu un asaras nesapelnītos pārāk daudz.

Man nekad nav bijušas pastaliņas, nekad neko neesmu ne ganījis, ne komandējis. Ne cūciņas, ne ļautiņu dvēselītes.

Šodien man Visumu, kosmosu parāda ar skaitļiem, bez sajūsmas. Šodien Saules vecuma dienas izrēķina bez asarām acīs.

Jūs noticēsiet sarēķinātiem skaitļiem. Par cik esam pasteigušies priekšā cariskajai Krievijai, par cik buržuāziskajai Latvijai.

Reiz, sen, sen. Literatūras, mākslās, zinātnes klasiķi savas un citu mīlestības vēstules dedzināja klasiskā modē. Smaržoja sveces. Skanēja vijole un fleita. Krēslas stundā liesmoja smags un senlaicīgs kamīns. Dega lēni. Tā bijis. Cik žēl. *Vienmēr tur* bez mikrofoniem, bez slēptām kino, video kamerām.

Mana jaunība, mūsu jaunība piederēja tādai bezcerīgai, brīžiem nelaimīgai paaudzei. Tikko sāka dievināt saksofonus, ģitāres. Nelaimīgos mīlētājus laimīgus darīja Jāņa Ziemeļnieka un Aleksandra Čaka dzejas. Gan rakstītas, gan lasītas, gan dziedātas. Esmu laimīgs — mani dzejnieki no sendienām nav beiguši skanēt.

Kur lai paslēpjos divu pasaules karu īsajā starpbrīdī. Kopā ar mani ritējuši bezjēdzīgi kādai sacerētai, nežēlīgai, cilvēcei spēlētai drāmai daudzi gadu desmiti.

Vai tāpēc esmu kļuvis par šīs skatuves putekli! Kaunos par savu pelēcību, niecīgumu, jo nēsājam sevī tos lielos melnos neziņas putekļus.

Sacukurotie, sasmaržotie, sērīgie bērnības dienu stāstiņi mani uzjautrina, kaitina, iz-raudina kā nātrēm nopērtu. Nu pats šķirstu šādu rindu hroniku lapas (nevis Rīmju hroniku). Mūsu skolā nodibināja «Cerības pulciņu». Aiz cerības pulciņiem neslēpās ne kādas kultu būšanas, ne ideoloģija, ne politika. Krusttēvi nebija ne mācītāji, ne sociālisti. Tādi cālēni, neglītie pīlēni vien bija un izbija. Bet mēs, visi mazie, solījāmies nelietot alkoholiskos dzērienus. Nesmēķēsim pīpes kā čigāni! Nekūpināsim cigārus kā kungi! Nesukāsim lūpās cigarillas kā

dāmas!

Tuvojoties simtgadei, esmu pretī noturējies, ne solīti neatkāpjoties tiem pašiem pēdējiem un, pēc manas saprašanas, lielākajiem kaitētājiem. Tie ir tabakas dūmi. Virs kabatiņām saviem skolnieku tērpiem pieskrūvējām mazas apaļas misiņa saulītes ar burtiem «CP». Ai, ai! Liels bija kauns un negods, ja kāds solījumu aizmirsa. Daudz kas gadu gaitā aizmirstās. Tas, ka latviešu vecie strēlnieki diezgan ātri aizmirsa caram dotos solījumus, izrādījās, bija tīri labi, bet tie jau ir vīru soji, ne puiku sīkie riksīši.

Stāstīja, ka šī paša gadsimta 20. gados amerikāņu miljonāriem šad tad modē bijušas sarkanas krāsas kaklasaites. Tajos divdesmitajos gados, trīsdesmito sākumā Codes pilī izsludināts sarīkojums — referāts ar balli noslēgumā. Manis zīmēta oriģinālafiša! Neviens pētnieks to vēl nezina šodien!

Arvīds Crigulis toreiz bija jauns, stalts dzejnieks. Melnos rāmjos ietvertie briļļu stikli. Manās zēna acīs dzejnieka tēlu un vērtību smagās brilles desmitkāršoja. Maniem mīļotajiem, dievinātiem dzejniekiem Aleksandram Čakam un Jānim Ziemeļniekam arī bija gandrīz tādas pat brilles.

No «Stūrīšiem» līdz Codes pilij toreiz skaitījās četras verstes. Cik tur kilometru! Es gāju pa putekļaina ceļa labo malu. Apmēram pusceļā, pie mazās kapsētiņas, mani apturēja bruņoti aizsargi. Laikam bija pāri tēviņi. Šodien būtu izdevīgi stāstīt, ka pusducis. Pavēlēja nosiet manu jauno sarkano kaklasaiti, kas tik labi piestāvēja pie rudzupuķu zilā krekla. Varonīgajiem aizsargiem nekādu medāļu nebija, plecos vecmodīgās, pusaprūsējušās pirmā kara «plintes» — ārzemēs gatavotas šautenes.

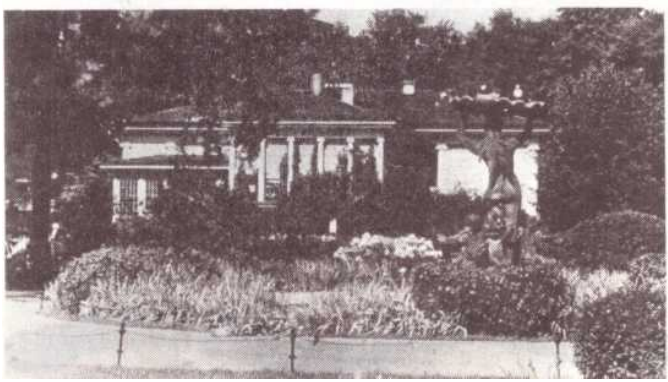

DAUGAVMALA. «MALKAS JANCIŠI».

Bet arī man, kā visiem kārtīgiem puikām, bikšu kabatā mazkalibra grāfa Monte-Kristo vārdā sauktais revolverītis. Spoži niķelēts, pielādēts ar sešām jaunām īstām mazkalibra patroniņām. Es tādu drīkstēju nēsāt, drīkstēju pirkt patronas.

Toreiz bija ap pussimts politiskās partijas: zaļas, sarkanas, pelēkas, melnas, dzeltenas, lillā, raibas un bezkrāsainas. Jā, jā, bezpartejiskās partijas! Tā sakot, olas bez dzeltenuma, no kurām neko nevar izperēt. Mazs vīriņš — liela dūša!

Nezinu, kas būtu noticis, ja tie bruņotie vīri būtu skāruši savas pleznas pie manas lepnās, koši sarkanās šlipses! Sāktos apšaudīšanās, tuvotos papildspēki no abām pusēm. Vēsturnieki rakstītu par lielo kauju pie kapiem. Kauja nenotika.

Dzejnieks Grigulis lasīja savas dzejas. Roberts, pats jaunākais, pats satrauktākais, priecīgi lepns sēdēja pirmajā solu rindā. Jāpiebilst, ka tur vēl daudziem bija sarkanas šlipses. Tikai aizsargi šajā zālē nerādījās.

Lai vēsturnieki uzzina, ka pēc šitā notikuma mans vārds pirmo reizi parādījās strādnieku avīzītē «Darbs». Es nebiju slavena tēva dēls, tāpēc tikai ar varonību, drosmi, vēlāk ar «lielo talantu» spēju noturēties uz spožā stikla kalna asajām prizmām. Vajag dzīvot pēc moto: «Kas suņam asti cels, ja ne pats!»

Kopš tām dienām, tiem senajiem gadiem, vēl šad tad mans vārds, tēvavārds un uzvārds ir parādījies drukātiem burtiem.

«Ak tu kungs, žēlīgs tētīt!» Tādi izsaucieni, tuvojoties Saeimas vēlēšanām, skanēja no sievu, vīru, meitu, puišu mutēm. Ne jau sajūsmā, bet skaļā izbrīnā par to vareni lielo papīru žūksni ar neapdrukātām pakaļpusēm. Tikai vienu drīkstēja vēlēšanu dienā iemest urnā. Pēdējā brīdī nedrīkstēja aģitēt! Kas tie par noderīgiem papīriem zīmēšanai, rakstīšanai, uzkāršanai zaļajos sirsniņu namiņos. Es zīmēju karikatūras, uzrakstīju piedzīvojumu romānu pirmās lappuses par noslēpumainām pilīm, garām pazemes ejām, bruņiniekiem, laupītājiem. Tie, protams, naivi asniņi lubulitera-tūras druviņā vien būtu bijuši. Bet rakstu sākumi par absolūto anarhiju jau izklausījās pēc profesionālas valodas, pēc «pārcēluma» (tulkojumal no vācu vai krievu valodas. Anarhija, sociālisti, revolucionāri! Tas papīrs sava raupjuma ziņā labi derēja arī paštaisīto šaujamo daiktu lādēšanai.

Ne jau mēs, puikas, vainīgi, ka tik daudzi kandidāti neiešāvās augstajā namā — Saeimā un netika pie mazās tautiņas lielo likteņu lemšanas, svēršanas, vadīšanas.

Jāteic, ka man daudz vēlākos gados, jau kā māksliniekam, nebija tik smalka orientācija politikā, pareizāk sakot, tā pussimta politisko partijiņu vēsturē.

Katras partijas karikatūristi nepārspējami aplaimoja pretiniekus naidīgām asprātībām. Zīmēja paši slavenākie, īstākie mākslinieki! Smiekli līdz asarām! Iedomājieties, kas notika: kāds deputāts Lauvas kungs (par naudas blēdībām) bija cietumā pakāries savās bikšu lencēs. Uz lielākā satīriskā žurnāla pir-' mā vāka uzzīmēts īsts, krēpains, zobains lauva. Iespējamā mērogā — 1:5. Lauva pakāries īstajās Lauvas kunga, nelaiķa, bikšu lencēs. Raudāt, smaidīt, nodrebināties! Jo tā bija klauvēts pie cilvēku godīguma stīgām. Protams, karātavu humors augstākajā līmenī. Ne pirmo, ne pēdējo reizi.

No mūsu puikiņiem izauga darba jaunieši, vīri. Viņi cīnījās Volhovas purvos, pie Staraja Rūsas, aizstāvēja Maskavu. Dziedāja arī veco strēlnieku dziesmas.

Bet no Bērzmuižas pilnās pamatskolas skolnieka, lielā, tumši drūmā Viktora bija radies — jāsaka radies, nevis cilvēcīgi izaudzis — «kaut kas». Radies Eiropā un vēl tālāk pasaulē bēdīgi slavenais Viktors Arājs. Toreiz zem Lielvācijas kaujas karogiem austrumu frontē darbojās «Viņš». Par karošanu viņa darbošanos grūti saukt. Vēsturnieki devuši citu vārdu. Pēc daudziem slēpšanās gadiem Rietumvācijā «viņa ēnu» elegantos, stabilos ratiņos ieveda tieši tiesas zālē. Lai draudzīgi aprunātos par noilgumiem un tiesu paragrāfiem, kā reizi Nirnbergā.

Ho, ho, hā, ha, hā! Manā skolā bija skaistākās skolotājas, smuidrākās meitenes! Tikai es pats biju mazākais puikiņš ar sprogainiem, visdzeltenākajiem matiem.

Vai mūsu domās un vārdos skanēja sociālais apsūdzētāja tonis! Kur nu tam rasties, ja mēs paši nebijām ne nabaga cietēji, ne skrandu proletariāts. Mums, jaunsaimnieku dēlēniem, uz bijušās barona muižas zemes locot vecas sarūsējušas naglas un dzenot jaunceltu saimniecības ēciņu koka būvēs, pasvešs palika lielpilsētas strādnieka ikdienas stāsts, sveši streiki, īsta bada ciešana. Ja arī mēs streikotu, mūsu zirgi zviegtu badā, suņi sēri gaudotu pie ķēdēm.

Nu, nu! Pirmajos maijos gājām zem sarkaniem karogiem, pilsdrupās klausījāmies runātājos. Dziedājām to Internacionāli, ko mūsu ideologs bija mācījis, spēlējot uz vecās akorda cītaras stīgām. Katru dienu neklājās siet sarkanu kaklasaiti, lūgt tribīnes, lai tur uzkāpjot runātu par skolasbiedriem divās, pretī izvērstās frontēs. Mani ieroči bijuši tēlnieka āmuri un kalti.

Citreiz, ja tiksimies, jūs vadāšu pa plašu, saulainu atmiņu taku. Tur būs tikai pirmās mīlestības ziedi, vislielākais slavinājums viņas acīm, zelta matu spožumam, saulaino un drūmo dienu grāmatvedībai.

Mārtiņš ZAURS

20. gadus Latvijā es gribētu dēvēt par centības gadiem. Tas bija vispārējs pacēlums, sevis attīstīšanas periods, jo bija beidzies drūmais šausmu laiks — karš.

Mana jaunība bija pirmais pasaules karš. Arī es biju starp tiem strēlnieku puišiem, kuriem Ļeņins Kremlī sacīja, ka mums ir kopīgs ienaidnieks — vecās krievu armijas ģenerāļi Deņikins, Kolčaks ar savām lielajām armijām, kuras apdraud jauno valsti. Ka mums jāuzveic ienaidnieks un pēc tam katra tauta varēs iet uz savu zemi un izvēlēties valsts iekārtu, kadā dzīvot. Vēl Ļeņins teica — ja nu strēlnieki ir nemierā ar valsts iekārtu, lai viņi taisa revolūciju. Ļoti loģiska doma.

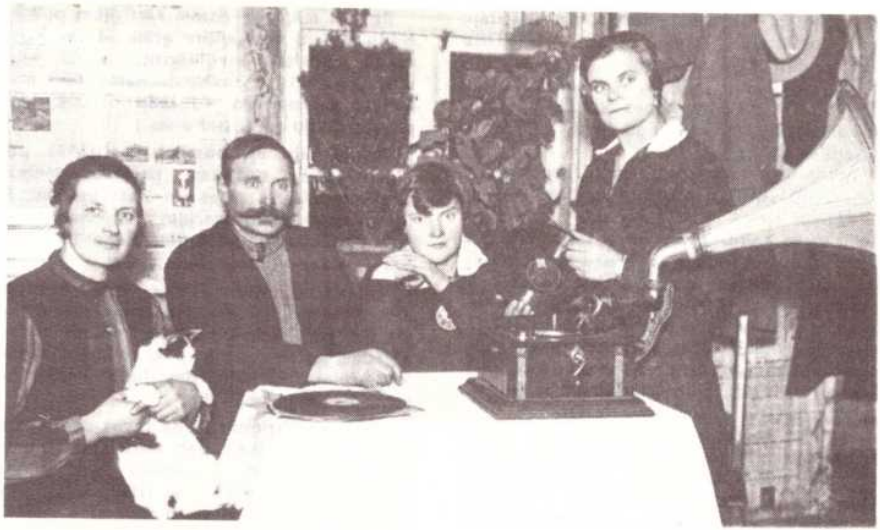

Pēc kara postījumiem mūsu tauta diezgan ātrā laikā atžilba, jo ļaudis vienoja jaunrades prieks. Es atbraucu no Maskavas 1923. gadā, un tajā laikā par trūkumu jau vairs nevarēja runāt. Tika ieguldīta milzu enerģija. Protams, pastāvēja bezdarbs, arī tad, kad laukstrādniekus ieveda no Polijas.

20. gados par izglītības iegūšanu bija jāmaksā. Skola bija jānopelna. Daudzi jaunieši strādāja, lai būtu iespējams mācīties skolā vai apmeklēt kādus kursus. Taču tad arī bija jācenšas uz to visaugstāko. Vietas ieņēma labākais. Ikviens jauns cilvēks to saprata. Tas bija, kā angļi saka, — self — made — man — pats sevi izaudzinājis, pats ar savu centību ko panācis. Vēlākās pasaules slavenības Ubāns, Svemps, Annuss, Liberts — to gadu jaunie ļaudis sasniedza savu mērķi, tikai pateicoties centībai. Tā laika žurnālos mēs redzam apbrīnojamu plejādi dzejnieku, rakstnieku. Visās jomās un vietās bija spējīgi ļaudis, tāpēc, neskatoties uz grūtībām, daudz sasniedza gan ekonomikā, gan mākslā. Lielākie gari — inteliģence — nesa tautas centību uz augšu.

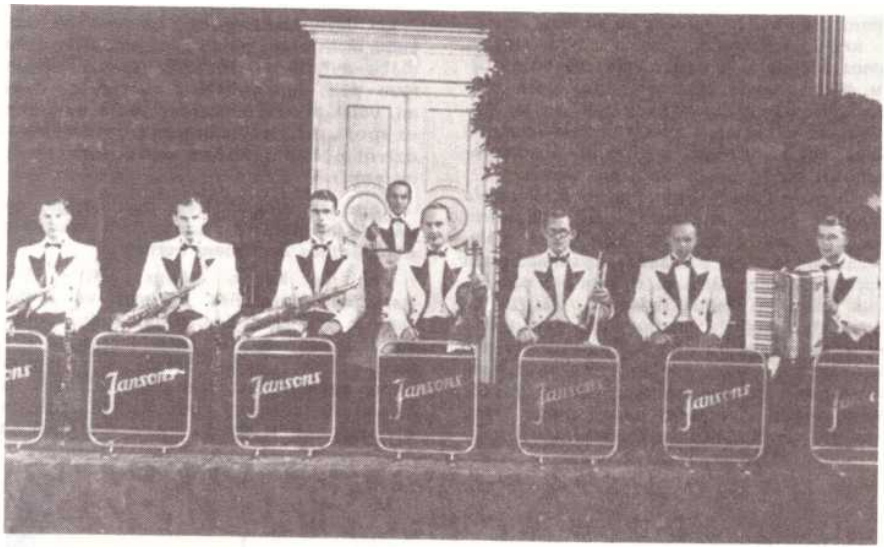

Kad mācījos Maskavas studijā, jau sāku meklēt sabiedrību, kura var ko dot — zināšanas, izpratni. Tādu arī atradu, un tā bija ari cita gara meklēšana, ne tikai revolucionārā.

20. gadu jauno paaudzi noteikti ietekmēja tas, ka sieviete lielākoties bija mājsaimniece un pati audzināja savus bērnus. Nebija jēdziena «huligāns».

Rīgas fabriku jaunos strādniekus saistīja marksisms. Fabrikas jaunatne aizrāvās arī ar Raini, un Rainis darīja lielu pakalpojumu, jo ieinteresēja un piesaistīja strādnieku masas literatūrai.

Dabiski, ka jaunatnē valdīja dažādi uzskati, bet starp to paudējiem nebija neiecietīga naida, tās drīzāk bija uzskatu sadursmes.

20. gadu jaunatne attaisnoja uzskatu, ka latvieši ir centīga darba tauta. Apzinājās, ka daina ir brīnišķīga mūsu garīgās dzīves modinātāja un mentalitātes pamats. Pierādīja, ka latvieši ir ar lielu tieksmi uz daili, uz mākslām. Arī tolaik saprata, ka internacionālā krātuve uzņem tikai to, kam ir dziļi nacionāla vērtība. Tiklīdz mākslā rastos konglomerāts, tā nevienam nebūtu vajadzīga.

Mans komandieris Jukums Vācietis sacīja, ka vissvarīgākais ne tikai karavīram, bet ikvienam cilvēkam ir — drosme. Drosme pateikt patiesību ir vajadzīga. Ja zūd drosme, tad zūd griba, enerģija, pēc gadsimtiem valoda. To visu satur drosme. Cik dziļa un patiesa doma! Tātad teiciens «ne mana cūka, ne mana druva», kas iesakņojies senatnē nez no kādiem gļēvuļiem, ir pašnāvība, kauna lieta! 20. gadu jaunatne nepazina drosmes trūkumu.

ĒVALDS VALTERS

VKAĻI noskanot zvanam pie Ernesta Vlgnera fonoloģijas institūta durvīm, priekštelpā mani ielaida daiļa sieviete. Laipni uzvaicājusi, kādēļ esmu atnācis, viņa atzīmēja manu uzvārdu un noteica laiku, kad jāierodas pie direktora.

Dažas nedēļas vēlāk uzzināju, ka daiļā sieviete ir rakstnieka Akuratera māsa Helēna. Viņa vienlaikus mācījās pie Beatrises un Ernesta. Samērā neilgā laikā satuvinājāmies. Mums piederēja garas sarunas, domu sakritība un ne mazums smeldzīgu brīžu, kad viņa auklēja un audzināja savu dēlu, lai jaunības plaukuma posmā to atdotu kapsētai. Nelielā mašīnrakstītājas alga un pašlepnums, kas neļāva lūgt palīdzību, ikdienas dzīvei piešķīra arī noēnotas dienas.

/.NST1TŪT A dzīvoklī bija paliela «meitas istabiņa», kā tanī laikā dēvēja kalpones mitekli. Vigners to izdeva jēkabpilietei Mildai Kļaviņai — institūta audzēknei. Mācību kopstundās raisījās sarunas, sirsnība. Kļuvu viņas mīļais jaunākais brālītis.

Tiku iepazīstināts ar viņas pielūdzēju Andreju Ozoliņu — estētikas un salīdzinošās literatūras profesoru Kobes augstskolā, Latvijas goda konsulu Japānā, daudzu zinātnisku un literāru darbu autoru.

Labā nozīmē no sirds apskaudu, ka Mil-diņai laime būt pielūgtai. Viņu abu klātbūtne kāpināja mani apziņu, ka esmu ods ar savām zināšanām. Ka jāmācās un nemitīgi jāatkārto mana skolotāja Plūdoņa vārdi: «Es kāpt gribu kalnā visaugstākā.»

IEZGAN īsā laikā iedraudzējos ar

U Rīgas pilsētas valdes dārzu nodaļas darbinieku Smēmani. Viņš man piedāvāja darbu savā nodaļā. Tik vieglā ceļā ieguvu ierēdņa amatu.

Smēmanis sēdēja nelielā kabinetā kopā ar dārzu direktoru Zeidaku, šo izcili rūpīgo gudro saimnieku, kurš zināja katru «slimu» koku un nekavējoties lika to izārstēt.

Vasaras sezonā dārzus kopa daži desmiti sievu, kurām sastādīju iknedēļas algu sarakstus. Šmēmana prombūtnes laikā tiku aicināts pabūt viņa vietā. Tādās stundās man bija iespēja dzirdēt Zeidaka telefoniskās sarunas, rīkojumus, sarunas ar atnācējiem, Brāļu kapu veidotājiem — arhitektu Birzenieku, kapu apūdeņošanas meistaru Sleglavu.

AJĀ darbavietā ieguvu divus jaunus ilggadējus draugus. Dārzu nodaļa piedalījās kādā izstādē. To iekārtoja Niklāvs Strunke. Manā istabā tika novietots pagaidu makets.

Pieklauvējis pie durvīm, bez aicinājuma iedrāžas kungs ar lepnu platmali galvā, veikli pasniedz roku un nosaka: «Čau, esmu Strunke.» Vārdiņu «čau» Strunke bija atvedis no Itālijas. Liktenim labpatika mūsu sadarbību turpināt ilgus gadus dažādās jomās.

Galīgi atšķirīga, arī ilggadēja, pazīšanās ar Zaļkalnu. Komisijā, kura piedalījās Blaumaņa pieminekļa vietas izvēlē, biju arī es. Izstaigājām dārzus, ielu stūrus, apstādījumu laukumus, līdz mākslinieks izvēlējās tagadējo. Šīs stundas mūs satuvināja.

ZEIDAKA laikā Vērmanes dārzam starp pelēcīgajiem betona stabiem bija zaļi krāsots žogs, augstāks par cilvēka augumu.

Nezinu, kuram no māksliniekiem pirmajam bija radusies ideja, ka uz dārza žoga varētu izkārt gleznas. Līdz ielas braucamai daļai gar kokiem aizsegt audeklu, un tā rastos brīvdabas izstāde. Ideja iepatikās arī Tīdemanim. Viņa sieva ieradās Dārzu pārvaldē pēc atļaujas, un drīz vien izstādi atklāja.

Tanī laikā ierēdņi strādāja no deviņiem līdz trijiem pēcpusdienā, sestdienās līdz divpadsmitiem. Pēc darba vairākas reizes iegāju tīksmināties par Tīdemaņa veikto darbu. Neizpalika tērzēšana, humoriņš, un mūsu tuvināšanās ar Tīdemani notika nemanot. Sadraudzējās arī mūsu ģimenes. Manu Eleonoru viņš iecerēja gleznot ar melnu un sudrabu.

1GAS pilsētas valdes darbinieki saslim-

M\ šanas gadījumā varēja saņemt ārstu sarakstu un brīvi izvēlēties, pie kura griezties pēc palīdzības.

Draugi ieteica aiziet pie slavinātā Lūkina. Viņš mani rūpīgi izmeklēja, izrakstīja jaunas brilles, un šķīrāmies. Tomēr kaut kas neizsakāmi tīkams palika sirdi. Nejauši uzzināju, ka Lūkins lasīs lekciju par Rērihu. Zināju, ka Rērihs ir izcils gleznotājs, un viss.

Arhitektu ielas dzīvoklī klausos Lūkinu.

Pamazām iepazinu Rēriha pasauli, pirku grāmatas un iekaisu tieksmē apvienot cilvēci kultūras līdzekļiem, gluži kā Skrjabins līdzīgu mērķi gribēja sasniegt ar savu simfoniju.

Es vairījos no ikviena, kam Rērihs likās sašaurināts sektants, kuri neredzēja viņa neaptveramo sirds un zināšanu kultūru, kuriem vienaldzīga šķita viņa devīze: «Miers caur kultūru».

rWy OREIZĒJĀ Ģertrūdes un Avotu

Ā ielas stūrī bija krogs. Apgaismotā telpā no ielas redzami aizņemti galdi, pudelēm un ēdieniem apkrauti. Divas mājas tālāk daži puspagraba dzīvokļi vārda tiešā nozīmē. Vienā redzu vakariņojot trīs bērnus. Maizes klaips, tējkanna un cukura trauks. Vai trūkumcietēju bērniem nevaram palīdzēt iemantot gaišāku dienu? Lasu Poruku, mācos Plūdoni. Iejūtīgi noraudāta asariņa nevienam cietējam gan neatvieglo nabadzības nospiestību.

Dažas dienas vēlāk iestājos Latvijas bērnu draugu biedrībā. Tās līdzdibinātāju Hermani Kaupiņu ļoti iemīlēju.

Mans uzdevums bija pārbaudīt pieteikto ģimeņu apstākļus. Atklāju visdīvainākos raksturus, jo vecāki centās savus dzīves apstākļus notēlot iespējami drūmus, lai bērni vasaras mēnešos tiktu jūrmalas kolonijā pie visa brīva. Bija arī tā, ka, iznākot no «dzīvokļa», it kā atmodos no satriecoša sapņa.

■ļ n r“ gadā iestājos dabaszinātņu X J • fakultātē. Vājās latīņu valodas zināšanas neļāva būt filologam.

Neierobežoti varēja pabūt ari citu fakultāšu lekcijās. Izmantoju katru iespēju, lai jo vairāk iepazītu visu, kas bija ārpus maniem dabas zinātņu priekšmetiem.

Kā pa brīnumzemi profesors Speke divus semestrus mūs veda renesanses žilbinošā gaismā, ikreiz iepazīstinot ar kādu tā laikmeta izcilu personību.

-ļ f JD *gadā biju ekskursijā Austrijā. A Zf • 15. jūlijs — mana divdesmit astotā dzimšanas diena. Ja nemaldos, ari desmitgade, kopš izlasīju pirmo grāmatu par Bēthovenu. Šajā dienā aizgāju pie Bēthovena kapa Vīnē un pateicos par saņemto.*

Lai slava dienai, kad pasaulē ienāca Bēthovens!

AT P AIZMIRSTAMS paliks brīdis, kad L V iz *jauno mācību gadu profesors Roberts Vipers iesāka ar pateicību Latvijai, ka viņam ļauta iespēja neierobežoti strādāt zinātnieka darbu un ar šo dienu savas lekcijas lasīt latviešu valodā.*

Profesors Vipers nemētājās ar populārām frāzēm un jēdzieniem. Viņa valoda bija skaidra, izsmalcināta un gleznaina. Viņa slava auga.

Viņam veltītās jubilejas grāmatas ievada plašajā lapā viens teikums. «Vēsture nav vien zinātne, bet ari māksla.» Roberts Vipers.

1927. gadā iznāca Borisa Vipera neliela, glīti, tīkami izdota grāmatiņa «Latvju māksla» (īss pārskats). Izlasīju un saņēmu necerēti daudz. Kodolīgi raksturojumi, laikmeta vadlīnijas. Mūsu mākslas augstais vērtējums salīdzinājumā ar tā laika Eiropā valdošo līmeni.

B. Vipers raksta: «Mums ir tiesības apgalvot, ka latvju māksla ir pilnīgi īpatnēja lappuse jaunās Eiropas mākslas vēsturē.» Un to saka sveštautietis, speciālists, vēstures profesora Vipera dēls. Un vēl: «...Galveno kodolu latvju mākslinieciskās pasaules uzskatā varētu nosaukt par «teiksmaino reālismu», un lldzigs šo īpatnējo vilcienu savienojums nav atrodams nevienā citā no tagadējās Eiropas tautām.»

Kad kāds lielgudrinieks nievājoši izsakās par mūsu gara radīto, es atbildu un noklusinu šo balamuti ar Vipera teikto.

Uzzinājis, ka viņš arhitektūras fakultātē lasis mākslas vēsturi, kļuvu viens no «uzticīgākajiem» klausītājiem. Cik aizrautīga, apbrīnas bagāta ir cilvēku raditā dailes pasaule, kurā ikvienam tiesību ieiet.

LAIKA trūkums neļauj aprakstīt lekcijas pie profesora Dauges, prof. Zālītes un Frosta filozofijā, pie prof. Baloža — par Ēģiptes mākslu, pie prof. Žagara astronomijā, pie prof. Celma materiālismā, pie prof. Zanova — par Šekspīru, pie prof. Bērziņa latviešu literatūrā.

FJ *ĪGA tanī laikā lepojās ar Otto Švarca*

1\ *kafejnīcu un restorānu. Kafejnīcas orķestri pirmo vijoli spēlēja mans tuvs paziņa Lēvalds. Kad ierados pie Švarca ar savu «dāmu», viņš mums par godu vienmēr nospēlēja Verdi, Radamesa āriju.*

STĀJOTIES universitātes kori, visa mana esība dzīvoja jūsmā par gaidāmo iespēju būt dalībniekam Bēthovena Devītās simfonijas koncertos izcilā diriģenta Kupera vadībā. 1926. gadā Opera un Latvijas universitātes koris sāka gatavoties Bēthovena mūzikas dienas simtgadei.

Devītās simfonijas mēģinājumos jutos ārpus šīs zemes niecības. Šillera teksts un mūzika, skaņu gaviles ieguva piepildi]umu cilvēcības vārdā.

Koncerti notika trīs vakarus. Starpbrīdi pie skatuves durvīm dzirdēju diriģenta Emīla Kupera teikto: «Ar šo sastāvu esmu ar mieru apbraukt visu Eiropu.»

AK ri O *kora dalībnieki, rīkojām te*

liM.M2i *3 *ļ mutiskus vakarus, draudzīgas sanāksmes. Vasarās — izbraukumi uz lauku mājām, kuru turība atļāva uzņemt lielāku viesu skaitu. Dziesmas, jautrība, saturīgas, gaismas pilnas stundas. Bijām vienoti dziesmā, kaut dažādu studentu organizāciju dalībnieku skaits korī nebija mazais. Koris pat kāzas nosvinēja, kur jaunā sieva un virs katrs bija no ļoti atšķirīgām organizācijām — korporācijas un konkordiešu.*

Universitātē darbojās kreiso studentu biedrība «Klints».

Savai «iestāju lekcijai» izvēlējos Bēthovenu.

Uzsvēru visu to, kas Bēthovenu raksturo kā taisnības, godīguma, labsirdības paraugu, nerunājot par mūžības jautājumiem.

Pēc dzirdētā — klusums. Tad koreferents piecēlās, nomainīja mani, lai no katedras pateiktu vērtējumu. Tas skanēja isi, ar nievu pieskaņu.

«Biedrs Sausne Bēthovena ģīmetni uzgleznojis pārlieku izšķērdīgi ar zilo un pārāk skopi ar sarkano krāsu.»

Lūk, viss. *Paliku uzticīgs tikai* ***korim.***

ALFREDS SAUSNE

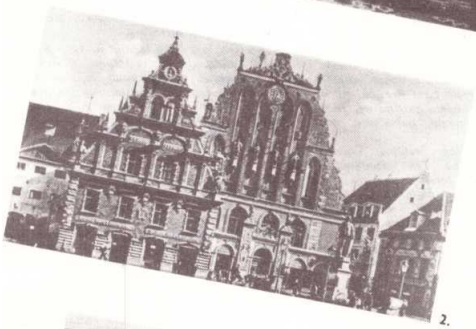

1. BASTEJKALNS. LAIVU NOMĀTAVA.

2. MELNGALVJU NAMS.

3. ATTURĪBAS BIEDRĪBA «PAVASARIS».

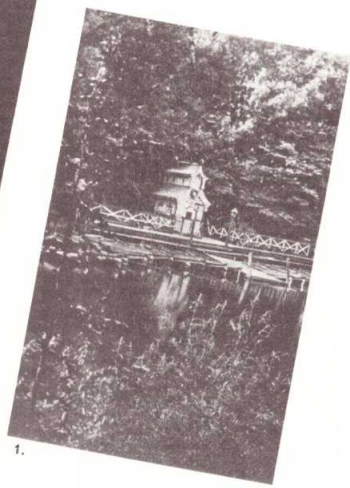

1.

HARALDA ELCERA FOTOREPRODUKCIJAS

Runāt par pagātni — tas taču ir ļoti grūti, katram ir dziļi subjektīva pieredze, skatījums uz lietām, parādībām, jo visos laikos daudzi un daudzkārt vēsturi mainījuši pēc sava ģīmja un līdzības. Varbūt arī tāpēc neticu nevienai absolūtai patiesībai un nevēlos, lai manis teiktais tā izskan.

Universitāte, ģermāņu filoloģijas fakultāte. Aleksandra Dauges lekcijas. Nē, nevis lekcijas, bet — liels notikums, svētki. Pārpildītas auditorijas — studenti starp solu rindām, atvērtās durvīs. Profesora gaišās domas par literatūras klasiku, īpaši — Rietumeiropas dižgaru un lielo ziemeļnieku darbiem. Zenta Mauriņa, šajās lekcijās vienmēr klātesoša. Nedaudz gadus vēlāk ar sabiedrības uzmanību un cieņu, un studentu apbrīnu tāpat apveltīta kā Aleksandrs Dauge.

Kārļa Skalbes suģestējošā personība. Sastapt viņu uz ielas, saņemt viņa skatienu — un diena piepildīta. Annas Brigaderes, Pāvila Rozīša, Mārtiņa Zīverta un Jāņa Akura-tera domas un darbi. Šodien jau neviens vairs nelasa nedz «Kalpa zēna vasaru», nedz «Degošo salu». Nedz Knuta Hamsuna sacerējumus. Toreiz tā bija vesela pasaule, ar kuras kritērijiem, izpratni mēs dzīvojām.

Mākslas akadēmija. Kārlis Miesnieks un viņa novērtējums: «Tā, kā strādā šitais meitēns, kādreiz Pēterburgā zīmēja Alksnis.» Ludolfs Liberts, Konrāds Ubāns, Augusts Annuss. Voldemārs Tone un viņa paredzējums: «Alīse nekad neko citu nevarēs darīt kā tikai gleznot.» Jānis Tilbergs un studijas viņa meistardarbnīcā, kaut parasti sievietes viņš atteicās mācīt: «Viņas taču neprot zīmēt.» Kārļa Šūniņa draudzīgais atbalsts un aicinājums izstādīties Talsos, 2aņa Šūniņa dzīvesvietā.

«Rīgas mākslinieku grupa». Leo Svemps. Otto Skulme. Konrāds Ubāns. Voldemārs Tone. Viņu darbos jaušamās Vakareiropas gleznieciības iezīmes, netradicionāla mākslinieciskā domāšana. «Neatkarīgo mākslinieku grupa». «Zaļā vārna», kuru šodien tā pārprot, domājot, ka tajā valdīja bohēmiska visatļautības atmosfēra. Nekā tamlīdzīga. Aleksandra Čaka, Artūra Lapiņa, Kārļa Eg-liša klātbūtne diktēja pavisam citādu noskaņu. Voldemāra Tonēs grupa «Mūksalieši». Mūksala — rajons Torņakalnā, kur atradās mākslinieka darbnīca. Jutu, ka man tur arī jābūt, jāklausa Tonēs aicinājumam, bet bija bail ietekmēties, iespaidoties no viņa gleznieciības, kas man tik tuva.

Protams, bija domstarpības, mākslinieciskо uzskatu atšķirības. Tilbergam nācās aiziet no akadēmijas, jo daudzi vērtēja viņa darbus kā pārāk reālistiskus, pārāk tālus no dziļas mākslas. Bet kā pedagogs viņš prata ļoti daudz iemācīt un saprast. Tagad notiek taču tas pats. Vieni ceļ debesīs, bet otri sit krustā. Un mākslinieks ir vidū.

Šodien, raugoties uz tā laika māksliniekiem, grib piešķirt viņiem īpašus nopelnus. Sak, viņi cietuši sociālās netaisnības apstākļos, nav

guvuši atzinību. Es tam neticu. Viens otrs tiek izcelts nepamatoti. Daži no viņiem tajos gados dzīvoja tikai vieglu bohēmisku dzīvi un centās sabiedrību šokēt ar saviem darbiem, ar savu izturēšanos. Protams, nenoliegsim talantu, bet viņu mērķis vienalga bija virspusējs — pārsteigt. Laiks nežēlīgi atsijā nevērtīgo no vērtīgā, un patiesu mākslu tad neviens vairs nevar apšaubīt. Arī no to gadu gleznotājiem neviens īsts mākslinieks nav pazudis. Agrāk vai vēlāk esam spiesti viņus atzīt. Protams, mēs vēl baidāmies, šaubāmies, kādu vietu viņiem ierādīt mūsu kultūras procesā. Bet esmu pārliecināta, ka tas arī ir tikai laika jautājums.

ALĪSE ZVIRBULE

Rīgā no savām tēva lauku mājām ierados 1919. gadā, nepilnu septiņpadsmit gadu vecumā. Un, ja man jārunā par divdesmitajiem gadiem, es varu stāstīt tikai par tā laika mākslas dzīvi, konkrēti — gleznie cību, jo tas apbrīnā dzīvoju līdz pat 1927. gadam, kad aizbraucu uz ārzemēm. Man eksistēja tikai māksla, es dzīvoju tikai mākslai, neko citu neatzinu un neredzēju.

Divdesmitie gadi bija ļoti piesātināti, aktivitātes pilni, saradās daudz mākslinieku. Kaut arī ekonomiskās un saimnieciskās dzīves stāvoklis bija smags, tam uzlabojoties, pacēlās arī mākslas dzīve. Viena no progresīvākajām tajā laikā bija Voldemāra Tonēs gleznie cības studija. Mākslas akadēmija nodibinājās vēlāk. Man gan bija laime būt starp pirmajiem studentiem, taču pēc pirmā semestra es aizbraucu uz ārzemēm.

Gribu atgriezties pie Tonēs studijas. Pats Tone dzīvoja Lāčplēša ielā, virs kino «Lāčplēsis» viņam bija dzīvoklis. Pašā augšā.

bēniņos, atradās telpas studijai. Kāds draugs, kurš bija redzējis manus darbus un sajūsminājies, ka es savos sešpadsmit gados tik labi zīmēju, aizveda mani uz Tonēs studiju. Voldemārs Tone strādāja 3.

meiteņu ģimnāzijā par zīmēšanas skolotāju. Šīs zīmēšanas stundas viņš vadīja ar ārkārtīgu patosu, stāstīdams par mākslu vispār un to, kas pašlaik notiek pasaulē. Aptuveni divpadsmit meitenes atnāca uz Tonēs studiju, puikas tur bija kādi četri, mani ieskaitot.

Studijā, atšķirībā no pārējiem, es biju pilnīgs iesācējs. Tur pirmo reizi apjautu mākslas jēgu, lielās mākslas būtību, un trīs četras naktis nevarēju gulēt aiz uztraukuma par to, cik daudz un kas viss man būs jāapgūst. Un es sāku cītīgi strādāt. Vakaros gāju uz vakara vidusskolu, bet pa dienu strādāju studijā.

Es dzīvoju tirgotāju ģimenē. Viņi dzīvoja lieliski, smējās par tiem, kuri neprata dzīvot, kuriem pašu slinkuma vai neuzņēmības dēļ kaut kā trūka. Viņi deva iespēju nopelnīt arī man. Viņu preces pienāca Torņakalna stacijā, un man uzticēja braukt tām pakaļ un nogādāt Vidzemes tirgū. Biju norāvies vaiga sviedros, toties saņēmu labu atalgojumu.

Gribu pieminēt kādu meiteni no studijas, viņas uzvārds bija Krūmiņa. Viņa bija visapdāvinātākā un bieži izpelnījās Tonēs uzslavas. Un viņa bija tā satraukta par mākslas dzīves notikumiem un sasniegumiem Eiropā, sevišķi Parīzē, ka viņai bija izdevies aizbraukt uz Parīzi un turpināt savas studijas. Bet tur viņa bija nokļuvusi ļoti grūtos apstākļos, smagi saslimusi un nomirusi. Pēc citām ziņām — viņa esot atgriezusies ļoti **slima, Latvijā nomirusi un kādā lauku kapsētā** apglabāta. Derētu atrast viņas kapu un saglabāt piemiņu.

Divas reizes nedēļā Tone nāca un vērtēja padarīto. Pēc tam turpināja savas lekcijas, stāstīdams par to, kas notiek Francijā. Viņš pieminēja pirmos lielos vārdus franču jaunākajā gleznie cībā — Delakruā, Pikaso, Braks, Ležē u. c.

Par mākslas dzīves vispārējo stāvokli tolaik. Divdesmito gadu sākumā nekas vēl nebija noorganizēts. Mākslinieki piedalījās kopējās izstādēs, kas laiku pa laikam notika Mākslas muzejā. Bet, kā tas ir visos laikos — vecais ar jauno mūžam cīnās. Tā ari toreiz. Mākslinieku kopa, priekšgalā ar J. Til-bergu un R. Zariņu, ļoti asi uzstājās pret jaunajiem māksliniekiem presē. Kas tolaik bija jaunie mākslinieki? Galvenokārt Rīgas mākslinieku grupa. Tilbergs un Zariņš bija noorganizējuši ārkārtīgi neglītu lietu, un paši izgāzās. Vienā naktī viņi bija safabricējuši kādus piecdesmit atsevišķus neliela izmēra audekliņus un atraduši šiem darbiem tolaik pilnīgi nepazīstamu mākslinieku Kasparsonu.

Blakus ragadējai «Siguldai» ir trīsstāvu nams, un tur pēdējā stāvā bija ļoti skaista zāle, kuru bija noīrējusi Rozentāla kundze, gleznotāja Rozentāla sieva. Tur pastāvīgi notika izstādes. Ari safabricētie darbi tika izstādīti šajā zālē ar Kasparsona vārdu. Pēc divām trim dienām presē parādījās raksts. Izstāde bija atzīta par ļoti labu. Vēl pēc dažām dienām varēja lasīt Tilberga un viņa atbalstītāju pretrakstu, ka viņi

paši to uztriepuši vienā naktī, jo tā neesot māksla. Ar to viņi gribēja pazudināt šo progresīvo mākslinieku grupu. Protams, nekas neiznāca, viņiem tika atbildēts — ak tā, jūs, lielie meistari, paši esat to izdarījuši, tad nav nekāds brīnums, ka tur saskatāmas arī jūsu roku labās īpašības.

Tas bija ļoti skandalozs notikums. Tā ir mācība, ka vecais jauno nekad neuzvarēs.

No Tonēs studijas šodien neviens nav mākslinieks. Tikai es — visneievērojamākais un visvājākais tolaik. Es biju nohipnotizēts no glezniecības. Un ticēju, ka agrāk vai vēlāk nokļūšu Parīzē un turpināšu studijas. To es panācu. 1929. gadā ierados Parīzē, un tur sākās augstā cīņa par pasaules slavu.

Par Franciju es sapņoju no 12—13 gadu vecuma. Kāds skolotājs iemācīja lasīt franču tekstu. Viena frāze — vairāk man nevajadzēja —, un es tur sajutu mūziku! Pašmācības ce|ā sāku drausmīgi mācīties un iekalt aizvien jaunus un jaunus vārdus. Arī vidusskolu beidzu ar franču valodas novirzienu.

Mēs, studijas audzēkņi, ar ārkārtīgu respektu izturējāmies pret jau pazīstamiem vārdiem, sevi neturēdami ne par ko. Tone mūs visus bija saistījis ar mērķi, ka jācīnās par jaunu gleznie cību, par jauniem tehnikas līdzekļiem, par jaunu domāšanu.

Kas man visvairāk patīk no divdesmitajiem gadiem — kultūras dzīvē nebija atturīgas nostājas. Labā izstādē vienmēr apgrozījās daudz ļaužu, tā nekad nestāvēja tukša, jo pēc šausmīgā pasaules kara cilvēki gribēja atgūt kaut kādu līdzsvaru savā garīgajā dzīvē.

RUDOLFS PINNIS

HARIJS HIRSS

APZIŅAS PLŪSMAS LIETOJUMS PROZĀ

Terminu «apziņas plūsma» radīja amerikāņu pragmatiskais filozofs un psihologs, rakstnieka Heinrija Džeimsa brālis Viljams Džeimss. Viņš uzskatīja, ka nav pareizi runāt par dažādiem atsevišķiem psihiskiem stāvokļiem, tos stabili fiksēt un raksturot: «... Apziņa pati sevī vienmēr ir kaut kas vesels, daļās nesa-skaldīts. Tādi formulējumi psihisko parādību apzināšanai kā «ķēde» un «rinda» nedod patiesu priekšstatu par apziņu, kādu mēs saņemam no tās tieši: apziņā nav saistījumu, tā plūst nepārtraukti. Visdabiskāk to izteikt ar metaforu «upe» vai «plūdums».»[3] Literatūrā[4] spilgtākie apziņas plūsmas pārstāvji ir

D. Džoiss, D. Ričardsone, V. Vulfa, dažā ziņā arī M. Prusts. Mūsu gadsimta divdesmitajos gados viņu daiļrade ieguva plašu popularitāti, bet sekotāji vēlāk parādījās visā pasaulē — no Brazīlijas (A, Kaladu) līdz Korejai (Li Sans) un Japānai (N. Sinitiro, S. Rindzo).

Apziņas plūsmas pamatprincips ir tieši un detalizēti fiksēt atkailinātu cilvēka apziņu — spontānos domas uzplaiksnījumus, acumirklīgās noskaņas, patvaļīgi atdzīvojušās atmiņu ainas, cik vien iespējams izvairoties no skaidrojumiem, komentāriem vai atlases. Balstoties uz Z. Freida, A. Bergsona, K. Junga filozofiskajām atziņām, apziņas plūsmas rakstnieki indivīda psihes dziļākos pamatus meklē zemapziņā, intuīcijā un patvaļīgi domās uzpeldošos atmiņu fragmentos. Kā raksta A. Bergsons, mākslinieks «sastingušajiem spriedumiem un stingri iesakņotiem jēdzieniem norauj ārējo čaulu, lai sava «es» dzi|umos ieraudzītu, kā tur pazemes upei līdzīgi nebeidzami plūst un mainās tēli, sajaucoties un cauraužot cits citu».[5]

Lai piekļūtu šiem tikko tveramajiem, uz apziņas robežas noritošajiem strāvojumiem, rakstniekiem jāvairās tos izkārtot kādā loģiskā sistēmā, pakļaujot savai domai, saviem interpretējumiem. Jau E. Dižardēns, ko uzskata par apziņas plūsmas aizsācēju (romāns «Lauru koki nocirsti», 1888), uzsvēra, ka tā atšķirībā no tradicionālā monologa «izsaka pašas intīmākās domas, kas ierosās tieši pie neapzinātā», un ka tās «formu veido vienkāršas frāzes, kurās sintakse reducēta līdz minimumam».[4] Tas ir apziņas pirmsru-nas līmenis, un to nedrīkst noformēt skaidrās loģiskās sakarībās; tās ir domu, sajūtu, pārdzīvojumu fragmentāras drumslas, un tādas autors tās arī nodod lasītājam.

Virdžīnija Vulfa uzskatīja, ka pietiek ņemt kādu gluži ***parastu*** varoni kādā gluži parastā viņa dzīves dienā un «atvērt» viņa dvēseli, lai uzreiz atklātos miljoni visdažādāko iespaidu — triviāli, fantastiski, neskaidri un tikko apjaušami, satriecoši utt. —, kas gluži kā neskaitāmo atomu nemitīgā kustība gāžas pāri cilvēkam. Un šāds tēlojums atklātāk un precīzāk parādīs tēlotā rakstura būtību un rīcības cēloņus nekā objektivizēta rakstura izveide, ļaus piekļūt tuvāk patiesībai: «Fiksēsim atomus, kas krīt mūsu apziņā, un fiksēsim tādā kārtībā, kā tie krīt, pētīsim pēdas, kuras katra parādība vai notikums iegravē dvēselē, lai cik nesaistītas un neskaidras tās liktos. Neuzskatīsim par pašsaprotamu, ka dzīve tur, kur atrod par lielu, ir pilnīgāka nekā tur, kur to uzskata par sīku.»'

Ilustrācijai fragments no D. Džoisa «Ulisa».

«Blakus Blūmam pie letes stāvēja kaimiņu kalpone. Ko viņa pirka, izlasīja atsevišķos pierakstījumos, zīmītē, rokā. Viņa acis kavējās pie viņas spēcīgajiem gurniem. Viņas kungu sauc Vūds. Gribētu zināt, ko viņš dara. Sieva vecīga. Svaiga meiča. Pielūdzējs nav domājams. Vingras rokas. Dauza tepiķi uz drēbju valga. Viņa to dauza, velns lai

parauj. Un viņas krunkainie apakšbrunči plīvo pie katra sitiena. Seskacīgais miesnieks lika kopā desas, ko viņš ar saviem notraipītiem, desīgi sarkanīgiem pirkstiem bija nokniebis. Stingra miesa, kā kūtī barotai telei.

Viņš paņēma lapu no sagrieztu papīru kaudzes. Paraugferma Kineretā, Tibērijas ezera krastā. Varētu būt ideāla ziemas sanatorija. Mozus Montefiore. Zināju, taču. Zemnieka māja, mūri, miglaini lopi ganībās. Viņš turēja lapu sev priekšā, tas bija interesanti — izlasīt virsrakstu, saskatīt miglaino ganāmpulku, lapa čabēja. Jauna balta tele. Torīt uz lopu tirgus, lopi tvīkst savos izkārnījumos, apzīmētas aitas, plakšķēdami krīt mēsli, lopu audzētāji staigā naglotos zābakos pa pakaišiem, plaukšķina platām delnām uz gaļīgām pakaļas ciskām, šī te sevišķi laba, viņiem nomizotas rīkstes rokā. Blūms pacietīgi turēja lapu slīpi, nodevās ar prātu uz gribu, skatījās stīvi un rāmi savā priekšā. Krunkainie apakšbrunči plīvoja pie katra sitiena, sitiena, sitiena.

Miesnieks norāva divas lapas no kaudzes, ietina viņai vislabākās desiņas un savilka smīnā savu sarkano seju.

— Tā, jaunkundz, — viņš sacīja.

Viņa pasniedza naudas gabalu, dūšīgi pasmaidīja, izstiepa uz priekšu savu resno roku.

— Paldies, jaunkundz. Un viens šiliņš trīs pensi atpakaļ. Un jums, lūdzu?

Blūms parādīja ātri: ātri tikt galā, iet viņai pakaļ, kad viņa lēnām ietu, aiz viņas kustīgiem gurniem. Patīkams pirmais skats agrā rītā. Nolādēts, taisies ātri. Vāc sienu, kamēr saule spīd. Viņa apstājās ārā saulē veikala priekšā un laiski pagriezās uz labo pusi. Viņš pūta gaisu caur nāsīm: nekad tās nesaprot. Sodā saēstas rokas. Arī kraupjaini kāju nagi.»[1]’

lajā epizodē ***uzskatāmi*** redzamas apziņas plūsmas vēstījuma īpatnības. Pašu autoru vērtējumā nejūtam: nav ne ievadījuma, ne paskaidrojošas intonācijas, ne komentāru, ne portreta, ne apkārtnes aprakstu, ne raksturojuma. Lai gan tā nav varoņa pašatklāsme, bet stāstījums par viņu trešajā personā, lasītājs uzreiz tieši tiek iecelts tēlotās personas iekšējā pasaulē, neko vairāk viņš neierauga un neuzzina: tikai to, ko Leopolds Blūms.

Epizodes kompozīcija ir pietiekoši pārskatāma — to veido stāstījums un vairākas varoņa asociāciju plūsmas, cita citu pārtraucot un savijoties. Autora stāstījums ir pasvītroti bezpersonīgs, tas nemaz nemēģina tēlot notikušo, tikai precīzi fiksē to, ko dara varonis («viņš paņēma lapu no sagriezto papīru kaudzes», «viņš turēja lapu sev priekšā»), ko viņš redz («viņa acis kavējās pie viņas spēcīgiem gurniem», «miesnieks norāva divas lapas no kaudzes»), ko viņš dzird (miesnieka saruna ar kalponi).

Leopolda Blūma uzmanību vispirms piesaista kalpone («Svaiga meiča. Pielūdzējs nav domājams. Vingras rokas»), un viņa valodā — atšķirībā no autora stāstījuma — uzreiz parādās epiteti, vērtējumi, attieksme. Pēc tam viņš sāk lasīt, kas drukāts uz preču ietīšanai sagrieztā papīra, un tur pieminētā pa-raugferma izsauc atmiņas par laukiem, atdzīvina iztēlē veselu tirgus ainu.

Nav nekādu pāreju no autora stāstījuma uz varoņa iekšējo monologu un no vienas Blūma domu plūsmas uz otru, iespaidu un domu pārlēcieni notiek bez gatavošanās, tā ka ne vienmēr iespējams saprast, uz ko īsti pašreiz teiktais attiecas, jo apziņas plūsma «tīrā veidā» ar lasītāja uztveri nerēķinās. Tikai pats cilvēks (varonis) apjauš, uz ko sarežģītajā asociāciju mudžeklī attiecas ikreizējais pārlēciens. Portretējumi fragmentāri, — ieraugāms tikai tas, kas pievērš varoņa uzmanību (miesnieks — «seskacīgs», «notraipītiem, desīgi sarkaniem pirkstiem»), pat kalpones seja nav redzama. Tikpat fragmentāra visa apkārtējā vide, notikumu ārējie apstākļi. Laika plūdums pakļauts atmiņas kaprīzajām asociācijām: kāda detaļa varonim atgādina kaut ko agrāk redzētu, ar to saistītie iespaidi, savukārt, vēl kādu citu pagātnes notikumu utt.

Tas ir pats raksturīgākais apziņas plūsmas paņēmiens. Deivids Deičiss aizrāda, ka šāds tēlojuma veids ļauj vienlaicīgi atsegt gan varoņa psiholoģiju, gan viņa biogrāfiju. «Apziņas plūsmas metode.. spēj ar savu dziļumu sasniegt to, ko tradicionālā metode sasniedz ar plašumu. Tā izstrādā metodi, kā sniegt raksturu ārpus laika un telpas, pie tam divējādi: tā, pirmkārt, atdala apziņas parādīšanu no notikumu hronoloģiskās gaitas, un, otrkārt, izsekojot tālas prāta asociācijas un nojausmas līdz galam, dod iespēju konkrētā dvēseles stāvokļa būtību izpētīt tik pilnīgi, ka mums, lai visu ieraudzītu, nemaz nav vairs jāgaida, kamēr laiks realizēs to, kas pašlaik vēl pastāv kā potence.»' Tādēļ tiešajai darbībai šajos romānos parasti neliela nozīme un tā aizņem tikai nedaudzas parastas stundas vai dažas parastas dienas varoņa dzīvē, jo jebkurā brīdī varonis mūsu priekšā ir «viss» — tāds, kādu viņu dzīve izveidojusi, ko tā viņā atstājusi, pie kam pagātne bieži vien (piemēram, M. Prusta darbos) ir spilgtāka un nozīmīgāka nekā tagadne.

Laiks, kurā risinās romāna īstā darbība (t. i., pati apziņas plūsma), ir varoņa subjektīvais, nevis hronoloģiskais laiks, tāpat kā īstie notikumi risinās nevis apkārtējās vides nosacītos apstākļos, bet dvēselē. «Viss romānā tagad dots gramatiski,» raksta amerikāņu literatūrzinātnieks Persijs Laboks, «vienalga, vai tā ir lappuse ar dialogiem, vai lappuse ar aprakstījumu, jo pat aprakstošajā lappusē pie mums neviens nevēršas, neviens nestāsta savus iespaidus lasītājam. Iespaidi darbojas paši nebeidzamās tēlu sērijās, kas parādās cilvēka atmiņas un prāta plaši pavērtajā telpā.»“

Mākslinieciskie līdzekļi, kā realizēt apziņas plūsmu prozā, ir dažādi. Atšķirīgi veido savus romānus, piemēram, M. Prusts un V. Vulfa, arī Džoisa ļoti sarežģītajā romānā («Tīra apziņas plūsma, varētu sacīt, sastopama tikai Džeimsa Džoisa «Ulisā» ...» — atzīst B. Sučkovs[9]) atrodams gan mitoloģisms, gan simbolika, groteska, parodizējoši elementi, satīra, viņš raksta gan telegrāfiski aprautos teikumos, gan greznos gluži klasiskos periodos, gan veido stāstījumu jautājumu un atbilžu veidā, gan iekļauj tajā plašus dramatizētus gabalus, bet romāna nobeiguma daļa — lappuses četrdesmit — ir tīrs iekšējais monologs, bez dalījuma teikumos un bez pieturas zīmēm. Tā ir aizmiegoša cilvēka — Blūma sievas Marionas — lēnām dziestošās apziņas plūsma:

«... Un es gribētu vienu no tiem kostīmiem sludinājumā «Gentlewoman» lēti ar gumijas iegriezumu uz gurniem viņš pataupījis to kas man jau ir bet tas nekam neder kas tur bija sacīts ka tie padara apburošu figūru 11/6 novēršot nepatīkamo iespaidu par pārāk lielo platumu muguras lejpusē lai samazinātu resnumu mans vēders drusku par daudz liels nāksies atteikties no alus pusdienās esmu pārāk pieradusi pie tā pēdējo reizi atsūtīja no O'Rurka bezgaršīgs kā zāle viņam bauda viegli nāk viņu sauca par Lerriju atsūtīja uz ziemsvētkiem nožēlojamu paciņu torte un pudele samazgu ko viņš gribēja iegalvot par klaretu neviens negribēja dzert dievs pietaupi viņa spļaudekļus lai viņš nenomirtu slāpēs vai man derētu noņemties ar elpošanas vingrinājumiem interesanti vai ir kāda jēga no tām zālēm pret aptaukošanos ka tikai nepāršautu pār strīpu vājās tagad nav modē ...»

Apziņas plūsma rakstniekam ļauj iet tālāk cilvēka iekšējās pasaules atsegšanā, ļauj atklāt viņa rīcības un reizē ar to viņa likteņa dziļi slēptos pamatus, taču tā nes sevī arī mākslinie-ciskutnam bīstamus vienpusīguma un hermē-tisma draudus. Visu uzmanību koncentrējot tikai uz zemapziņu, intuīciju, spontāno atmiņu pirmsrunas līmeni, — cilvēka raksturs tiek izolēts no viņa garīgās un sociālās darbības augstākajiem slāņiem. Arējās pasaules aina daiļdarbā parādās fragmentāra, saskaldīta, nejauša, notikumu loma gandrīz pilnīgi reducēta uz sīkām ikdienišķām norisēm. Varoņa atkailinātās apziņas tiešo, neorganizēto un racionāli neapjēgto strāvojumu paškustība tāpēc izvēršas nebeidzamā un lielā mērā bezmērķīgā asociāciju virknējumā, kur sajūtu un jūtu impulsi neizaug līdz pārdzīvojumiem, bet atsevišķie vērojumi un iespaidi nekļūst par veselu domu. Reizē ar to mākslinieciskais raksturs sadrūp un izirst, paliek tikai indivīda tiešās reakcijas uz apkārtējās vides kairinājumiem, varonis reflektē, bet nedarbojas.

Franču «jaunā romāna» skolas pārstāvji, kas sevi uzskata par apziņas plūsmas skolas turpinātājiem un tālākveidotājiem, jau pilnīgi

un noteikti pieprasa likvidēt mākslā raksturu, kas «vairs nav spējīgs ietvert mūsdienu psiholoģiskās reālijas», un tāpat kā abstraktajā

[5] Woolf V. Modern Fiction. — Kraj.: The Idees of Literature. M., 1979, p. 199.

[6] Džoiss D. Leopolda Blūma rīta stundas. No romāna «Ulyses». Tulk. V. Kļava. — Daugava, 1930, 8.

[7] Daiches D. Character. — Krāj.: Perspectives on Fiction. New York, etc., 1968, p. 353.

glezniecībā atbrīvot psiholoģiju no tās nesēja cilvēka. «... Šodien no personāža palikusi tikai ēna,» konstatē Natālija Sarota, tādēļ rakstniekam esot godīgi un atklāti pirmajā personā jāparāda pašam sava dvēsele: «Lasītājs tādējādi uzreiz tiek ierauts iekšpusē, turpat, kur atrodas autors, — dziļumā, un vairs nav palicis neviens no ērtajiem orientieriem, ar kuru palīdzību viņš konstruēja personāžus. Viņš paliek līdz galam iegremdēts kādā substancē, anonīmā kā asinis, magmā, kurai nav ne vārda, ne kontūru. Ja viņam izdodas tur virzīties uz priekšu, tad tikai pateicoties ceļazīmēm, kuras autors izlicis pats sev. Nekādas atsaukšanās uz pierasto pasauli, nekādas mākslotas rūpes par sakarīgumu vai atbilstību dzīvei nenovērš viņa uzmanību, netraucē viņa piepūli. Viņš atduras pret tām pašām robežām, pret kurām atdūries pats autors, — pret robežām, kas piemīt jebkuriem jaunas kārtības meklējumiem un kas raksturīgas autora pasaules redzējumam.»"' Zīmīga ir N. Sarotas piezīme: «... noteiktā dziļumā atšķirības starp cilvēkiem izzūd», tādējādi apziņas plūsmas principiālā pievēršanās tikai apziņas zemākajiem slāņiem, ja tā tiek realizēta konsekventi, nozīmē cilvēkiem vispār-raksturīgu reakciju fiksēšanu, nenonākot līdz cilvēkam kā neatkārtojamai, vienreizējai personībai, līdz raksturam.

Apziņas plūsmas pārstāvji un teorētiķi savas programmatiskās atziņas krasi pretstata reālistiskajai literatūrai, kas vairs nespējot tvert jauno īstenību un ar saviem tradicionālajiem izteiksmes līdzekļiem iekļaujot dzīvi novecojušās shēmās. V. Vulfa sauc to par materiālistisko rakstniecību (pretstatā D. Džoi-sam, kas esot «garīgs»), ko sev despotiski pakļaujot izstrādājušās inerces tirānija, kas par katru cenu visu iežņaudzot rūpīgi izkārtotā sižetā, mīlas intrigā, lai sasniegtu komisku vai traģisku efektu. N. Sarota pasludina, ka dzīve «salauzījusi vecā romāna ietvarus, citu pēc cita aizmēzdama tā laika zoba sagrauztos un tagad nevienam nevajadzīgos aksesuārus».[11]

Savā daiļradē tomēr apziņas plūsmas rakstnieki lielā mērā balstījās uz iepriekšējās prozas sasniegumiem, un pašu deklarētās kategoriskās prasības visi (pat D. Džoiss) realizēja tikai daļēji, jo pilnīgi atrauties no tradīcijas nav iespējams. Literatūrā jau sen pazīstama bija gan cilvēka dvēseles atklāšana tuvplānā un tās kaprīzo mikro-kustību demonstrēšana (L. Sterns), gan psiholoģiski dziļa un

detalizēta varoņa izpēte (Stendāls, G. Flobērs, Ļ. Tolstojs, F. Dostojevskis), ne tikai iekšējais monologs, bet arī tieša apziņas plūsma, piemēram, atsevišķās Stendāla vai Ļ. Tolstoja darbu epizodēs, kur varoņi redzami sasprindzinātos, izšķirīgos dzīves brīžos.

Apziņas plūsmas pasludināšana par visas daiļrades principiālo centru vienpusīgi absolutizēja atsevišķus formas elementus un vienu cilvēka esamības pusi atrāva no pārējām, kas gala rezultātā noveda pie šī veida romāna krīzes. Tomēr šo nolūku realizēšanai tika izstrādāta vesela mākslinieciskо izteiksmes līdzekļu sistēma, ko lielākā vai mazākā mērā izmantojuši arī daudzi ievērojami mūsdienu reālistiskās prozas pārstāvji (V. Folkners,

E. Hemingvejs, H. Brohs, H. Bells, V. Kē-pens u. c.), tagad «šādu paņēmienu pēdas un ietekmi var atrast visur»[12], arī latviešu prozā.

* Lubbock P. The Craft of the Fiction. New York, (b. g.), p. 170. f| Сучков Б. Лики времени. Т. 2. М., 1978, с. 83. [111] Саррот Н. Эра подозрений. — В сб.: Писатели Франции о литературе. М., 1978. с. 319.

Turpat, 315. Ipp.

[12] Ауэрбах Э. Мимиесис. М., 1976, с. 536.

ALEKSIS GRIGORJEVS

LATVIEŠU «JAUNĀ PROZA»: VAROŅI UN APSTĀKĻI

Septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito sākumā latviešu lasītāji sastapās ar jaunu, līdz šim nepazītu personāžu. Vispirms tas parādījās A. Purina romānos, vēlāk jauno rakstnieku A. Neiburgas, R. Kalpiņas, E. Rubenes, A, Tarvida, A. Vālodzes «jaunajā stāstā». Z. Kamparkalēja vēstulē laikrakstam «Literatūra un Māksla» (1985. 20.12.) apgalvo, ka «šo autoru darbus ir ļoti nepatīkami lasīt. Pēc izlasīšanas paliek vairāk vai mazāk riebīga sajūta . . . Kāpēc tos vispār publicē?»

Lasītājas uzdotais jautājums ir krietni plašāks, nekā tas sākotnēji šķiet, un mūsu kritika pagaidām diemžēl nav uz to atbildējusi. Patiesi, kāpēc gan? Kāpēc, ja reiz lasīt tādu literatūru ir nepatīkami? Vai literatūrai jābūt patīkamai, jeb arī tai jāatbilst kādām citām, daudz svarīgākām prasībām, kuras nosaka literatūra kā māksla?

Kritiķi un mākslinieki jau sen izvirzījuši tēzi par literatūras atbilstību dzīves norisēm.

Proti, mākslai jāatspoguļo, ja nu ne gluži visa daba, tad sabiedrība — noteikti. Taču sabiedrības, tās pretrunu un sociālo kaišu patiess tēlojums prasa lielu sociālo drosmi gan no mākslinieka, gan no lasītāja, kas veras mākslas spogulī. Sabiedrībā (arī kritikā) bieži vien atpazīstam ļauno pamāti no pasakas par Sniegbaltīti, kura no mākslas

gaida vienīgi glaimojošu atbildi uz vaicājumu: «Pateic, spogulīt, man tā — kura ir visskaistākā?», un, kad vēlamā atbilde netiek saņemta, atskan pārmetumi, ka «spogulītis» nekrietni melo.

Jautājumu var formulēt arī teorētiski precīzāk — vai mākslas darbā attēlotais radoši tipizētais raksturs atbilst sociāli konkrētajam prototipam? Lai vērtētu mākslas darbu šajā aspektā, jānoskaidro, vai lasītājus un kritiku šokējošais personāžs ir fantāzijas auglis jeb realitāte, ko radījušas konkrētas sabiedrības problēmas.

Tālab pirmām kārtām izklāstīšu savu pamattēzi un pēcāk mēģināšu to pierādīt, balstoties uz A. Pūriņa romāna «Zelta zirneklis smejas» un «jaunā stāsta» piedāvāto materiālu.

«Jaunā proza» parāda raksturus, kas veidojušies laikposmā, kad mūsu sabiedrībā bija vērojama stagnācija. Filipam līdzīgie jaunie ļaudis nav nedz citplanētu iedzīvotāji, nedz arī svešas ideoloģijas izprovocēta kļūme, viņus dzemdinājušas mūsu pašu problēmas un pretrunas, mūsu skola. Zīmīgi, ka tieši skolu un tieši jauniešus, viņu psiholoģiju un vērtību sistēmu sabiedrības stagnācijas sekas skārušas sevišķi asi, dažkārt pat traģiski.

Pēdējā laikā bieži kritizē skolu, bet skola taču ir sabiedrības sastāvdaļa. Nekāds mūris to no ārpasaules nenošķir, un tāpēc tajā nevalda siltumnīcas klimats, kurā būtu iespējams ieaudzināt uzticību augstiem tikumiskiem un sociāliem ideāliem. Diemžēl skolā i skolotāji, i skolēni gandrīz nepārtraukti atrodas «tribīnē». Tālab arī «jaunajā prozā» skola tēlota kā tāda nereāla, neīsta pasaule, kurā tiek prasīts ievērot nosacītas uzvedības normas, tukšus un bezjēdzīgus spēles noteikumus. Gan tāpēc, lai izpelnītos skolotāju un priekšniecības labvēlību, gan arī tāpēc, lai tevi gluži vienkārši liktu mierā.

PSKP CK politiskajā referātā partijas XXVII kongresam tika precīzi atzīmēts, ka idejas, ja tās nebalstās sociālajā praksē, pašas par sevi ir bezspēcīgas. Tieši šī neatbilstība starp «uzmācīgo pamācīšanu» un ikdienas pieredzi tad arī tiek atpazīta A. Purina romānos un «jaunajā stāstā».

«Lasītāju, kuram ir normāli vērtību kritēriji, ētikas principi, — atzīmē I. Kronta,— «Zelta zirneklis smejas» tieši satriec ar milzīgo kontrastu starp Filipa pieklājīgo un piemīlīgo ārējo izturēšanos un elementāru cilvēcības jūtu trūkumu, satriec šī kontrasta ikdienišķi nevainīgo iespējamību...» (Kritikas gadagrāmata, 10, 105. Ipp.) Bet vai šī iekšējās būtības un ārējās uzvedības neatbilstība vērojama vienīgi Filipā un citos skolēnos? Pirms ieprogrammēties skolēnos, līdzīga iezīme, lai arī mazliet citā formā — kā divkosība, kas apzināti izraudzīta, lai izvairītos no liekiem sarežģījumiem, vai kā neapzināta apkārtējo kopēšana — piemīt skolotājiem. Gluži nemanāmi skolēni un skolotāji zaudē savu «es» (vai arī to neizpauž) un tikai tēlo noteiktas lomas.

«Interese par literatūru ir apsveicama, tikai ne ķīmijas stundās, — automātiski viņš (ķīmijas skolotājs — A. G.) izteica šo nodeldēto standartfrāzi»,[6] — tā šajā spēlē, kur vieni tēlo skolēnus, bet otri — skolotājus, nevilšus iesaistās praktikants Budēvics, kas nule sācis savas gaitas skolā. Šādas uz divkosības un melīguma dibinātas spēles demoralizējošā ietekme ir milzīga. Abas puses zina, ka izliekas, un samierinās, jo tā taču ir vienkāršāk.

Tāpat, kā jebkurā citā situācijā, tās ilgstošai pastāvēšanai nepieciešama visu tās dalībnieku piekrišana. A. Purina varonis (antivaronis)

Filips prasmīgi izmanto šo spēli, jūtas «savā elementā», un viņu, protams, kaitina tas, ka skolotājs Budēvics pārkāpj noteikumus.

«Kaut kas Budēvica runāšanā Filipu kaitināja. Tad apjēdza, kas īsti. Skolotājs tā nedrīkst runāt. Tā drīkst Filips. Drīkst būt ciniķis, drīkst ņirgāties, būt attieksmē pret pozitīvo negatīvs, bet skolotājam allaž jābūt pozitīvam — tā ir viņa sūtība un loma, pienākums un beigu beigās arī amats, par ko viņš saņem naudu. Vismaz līdz šim tā bijis. Nu iznācis otrādi. Filips gandrīz vai iesmējās, viņš Budēvicu māca, bet tas tikai ņirgājas Filipa vietā. Krampi var dabūt! Uz steidzamāko jāpārdala lomas pareizi.» (139. Ipp.)

Mēģinot ievirzīt sarunu ierastajos ietvaros, Filips domās rezumē savu attieksmi pret tiem: «Uz pasaules jāievēro noteiktā kārtība, kura nosaka, ka tev būs mani audzināt, bet man būs neaudzināties.» (1 39. Ipp.) Zīmīgi, ka «audzināt», «mācīt» Filipam, tāpat kā Budēvicam, nozīmē lasīt notācijas, moralizēt.

Taču arī ārpus skolas katram ir divas uzvedības līnijas. Viena — ģimenei un tuviem draugiem, otra — oficiālajām runām. Patiesības, kas tiek sludinātas oficiālajās runās, visbiežāk neatbilst ne runasvīru, ne klausītāju ikdienas pieredzei. Ja viena no šīm uzvedības līnijām tiek pārcelta situācijā, kas prasa otru, to momentāni sajūt visi līdzdarbojošies. Piesauktajā citātā Budēvics pārkāpj savas sociālās lomas noteikumus. Tikpat asi tiek uztverta arī pretēja parādība, proti, kad oficiālas runas skandē situācijā, kurā ir iespēja runāt saviem vārdiem. Tādos gadījumos par cilvēku saka — «tas runā kā no tribīnes», vai arī sauc to par «avīzes dvēseli», kā Č. Aitmatova romānā «Pieresvieta».

A. Pūriņa romānā uzvedības līnijas jauc Martas tante, kas ne no šā, ne no tā sāk moralizēt par jaunatnes tēmu: «Arī mēs savā darbā saskaramies ar šīm problēmām. Neprot lietderīgi izmantot brīvo laiku. Jā, mēs jau nemaz neslēpjam, ka par maz vēl dažādu iestādījumu, kur jaunieši lietderīgi var pavadīt no mācībām un darba brīvo laiku, gūt labumu savā garīgajā un fiziskajā attīstībā. Par to mums jāpadomā vairāk, un tomēr daudz ko esam sasnieguši jau tagad, pieņemti lēmumi, kuros paužas patiesas rūpes par mūsu jauno paaudzi, jo mēs

skaidri apzināmies, ka tā ir mūsu nākotne, ka tieši viņi būs tie, kas nenogurstoši turpinās mūsu darbu, būs nelokāmi uzticīgi gaišajām idejām, un mums viņi jāsagatavo, jāpanāk, lai jau šodien katrs jaunietis savu spēku un iespēju robežās iekļautos šajā . . . cīņā, un tas arī ir mūsu nenogurstošo rūpju objekts, tagad pat nesen, vadoties no . . .

— Martas tant, beidziet! — pārtrauca Filips. — Jūs taču viesībās, nevis . . .» (72. Ipp.)

Visumā šī situācija turpinās arī augstskolā, tā ir studentu dzīves sastāvdaļa. Šo tēmu savā garajā stāstā «Balodis lietū» (Liesma,

1985, 7 — 1986, 4) aplūko A. Vālodze:

«D-diez cik ilgi mums te vajadzēs kvernēt? Es apsolīju šodien būt d-darbā . . .

Bet Ingūna vienīgi nepacietīgi papurina galvu, pie sevis murmināda ma: «Kreiliski, kreiliski, pārcēlums ...» — viņa pagaldē ada svīteri ar pīnēm.» (Liesma, 1985, 8.)

Tā ir ainiņa no studentu grupas komjaunatnes sapulces. Problēmas, kas še tiek apspriestas, komjauniešus nesatrauc; viņi zina, ka tā ir tikai runāšana.

Tikai dažas raksturīgas līnijas — ar tām pietiek, lai 70.—80. gadu studenti atsauktu atmiņā ainu «komjaunatne un es». Iestāšanās komjaunatnē, lai neatšķirtos no pārējiem un izvairītos no liekiem jautājumiem, un pēc tam — formāli pienākumi. Vieni tos pilda, lai viņus liktu mierā, otri — lai tiktu tuvāk «lielajam krējuma podam» un varai, lai arī relatīvai. «Sabiedriskā un komjaunatnes darbiniece» Zita «jūtas atbildīga par grupasbiedru neapzinīgumu, sabiedriskās aktivitātes trūkumu un divniekiem eksāmenos».

Skola un institūts sekmīgi gatavo absolventus dzīvei. Rudītes Kalpiņas stāsta «Upuri» (Literatūra un Māksla, 1985, 8, 2. Ipp.) varone sāk strādāt iestādē, kur viņa kā jaunā speciāliste norīkota pēc augstskolas beigšanas. Stāsta pamatā ir paradoksāla pretruna starp pašu iestādes pastāvēšanas bezjēdzīgumu, absurdumu un Leldes godprātīgo attieksmi pret darbu. Stāstot par savu darbavietu, Lelde ir pilnīgi bezkaislīga, viņa neizdara secinājumus, atturas no vērtējuma, un tieši tāpēc stāsts atstāj īpaši baismu iespaidu. Papīros noslīkusī, vārdā neminētā iestāde atgādina Kafkas šausminoši tukšo formu pasauli.

Leldes priekšnieks «pēc aicinājuma ir īsts darbarūķis», «viņa kabinetā pie sienām vairāki saukļi aicina strādāt rūpīgāk, ražīgāk un ar atdevi». Taču, atzīstas Lelde: «Vēl arvien man nav īsti skaidrs, ar ko nodarbojas mūsu nodaļas darbinieki.» To, ka Undīne aptuveni stundu kārto kaut kādas nezināmas izcelsmes, nezin kam domātas kartītes, diezin vai varētu nosaukt par darbu. Visu pārējo laiku Undīne lasa vai tulko horoskopus, Herta nemitīgi lasa, Vilis un Laimonis manikirē

nagus (zīmīgi, ka šajā otrādi apgrieztajā pasaulē to dara tieši vīrieši), Lelde lasa Nav nekāds brīnums, ka apkopēja ir «vienīgā, kas patiešām kaut ko dara».

Darba nav, bet darba (!) disciplīna ir milzu vērtē. Priekšnieks pieprasa, lai darbā visi ierastos laikus, labi izgulējušies, spirgti, pacilāti. Uz nekonedarīšanas fona šīs prasības pārtop savā pretmetā, ieaudzina vai turpina skolā sākto divkosības, izdabāšanas, dubultmorāles ieaudzināšanu. Ievērosi formalitātes — vari nestrādāt kaut visu mūžu: neviens tev nepārmetīs! Ja arī savureiz gadās pārkāpt disciplīnu, tikai jāuzraksta paskaidrojums, minot kādu būtisku un ticamu (lai arī patiesībai neatbilstošu) iemeslu. «Kaut ko no dzīves», — priekšnieks uzskaita iespējamos nosebošanās iemeslus. «Piemēram, somiņas nozagšana un meklēšana, reibonis, vemšana, caureja vai menstruācijas sākšanās.» Groteski, taču paradoksāli likumsakarīgi stāstā tēlota ainiņa, kurā «šefs» izsauc Leldi pēc tam, kad viņa novēlojusi darbu. Lelde gaida, ka «būs suta», taču «šefs» gluži negaidot sāk dungot kādu dziesmiņu, nojauc meldiņu, un Lelde viņam palīdz to atkal atrast. Jebkādos normālos apstākļos šādi vokāli vingrinājumi būtu absurdi, taču šķituma pasaulē, kurā dzīvo un darbojas Lelde un viņas kolēģi, šī vienīgā patiesas cilvēcības izpausme spirdzina kā vēsa ūdens malks vasaras svelmē.

Papīrs stāsta iemanto simbola jēgu. «Uz mūsu galdiem atrodas ļoti daudz papīru, lai rastos iespaids, ka galvu nepacēluši strādājam,» saka Lelde. «Papīra mums ir šausmīgi daudz,» viņa atkārto. Uzaicinot Leldi uz savu kabinetu, «šefs» jau iepriekš sagatavojis papīra lapu un pildspalvu. Izejot no kabineta, Lelde pamana, ka priekšnieks uz sava galda noliek tādus pat papīrus, kādi atrodas uz visu darbinieku galdiem, radot darba šķietamību. Tas, ka stāsts beidzas tieši šajā vietā, dara to sevišķi zīmīgu.

Par visu vairāk uz pasaules Leldei gribas «izrauties». Sī atzīšanās nāk nevilšus, parādot, ka ārējā bezkaislība maskē skumjas un bezcerīgumu. Paužot šīs savas ilgas, Lelde pat nepiemin iestādi, kurā strādā, un vēlēšanās «izrauties» tādējādi iemanto daudz plašāku, vesela dzīves veida nozīmi.

«Izrauties» vai vienkārši paiet sāņus, nepiedalīties vai piedalīties tikai ārēji, saglabājot iekšējo nošķirtību, — tāda ir «jaunās prozas» varoņa mērķprogramma. Par to runāts arī J. Podnieka dokumentālajā filmā «Vai viegli būt jaunam?». Esmu novērojis, ka pie šādiem ieskatiem pieturas arī studenti. Kāds pirmā kursa students rudens darbos kolhozā man atzinās: «Es nevis dzīvoju, bet gan pildu klaušas, dienu. Sākumā skolā, iagad kolhozā, pēc tam armijā — un universitātē . . .» Citiem vārdiem runājot, mums ir darīšana ar sava veida morālu absentismu, pasīvu tieksmi nepiedalīties formalizētajos, sevi diskreditējušos sociālajos institūtos. Kā jo bieži mēdz gadīties, tādā

situācijā līdz ar netīro ūdeni tiek izliets arī bērns — tiek diskreditēta jebkāda sabiedriskā aktivitāte. Tas ir viens no pašiem rūgtākajiem un bīstamākajiem stagnācijas radītajiem rezultātiem.

«Jaunā proza» parāda, ka reālu dzīves piepildījumu skolu jaunatne meklē ārpus nosacītās pasaules, kas ierobežota skolas sienās. Filipu no A. Pūriņa romāna saista tieši tas fakts, ka skolas pieredze reālākā pasaulē nav noderīga. Filipam viena no šīm reālākajām pasaulēm ir sports.

Filipa komandas biedrs Ivars viņam ir ideāls, kas šķiet pieejams un zināmā mērā pat saistošs. Filips to afzīst: «Zini, Ivar, — Filips teica, — šobrīd es tevi apskaužu. Tev vismaz ir kāda jēga. Tev ir par ko rūpēties, kaut kas līdzīgs pienākumam, vai? Tu kādam esi loti vajadzīgs. Iedomājies — ja tevis nebūtu, kā klātos jūsu ģimenei?» (110. Ipp.)

Tomēr šis ideāls Filipam pagaidām nav sasniedzams.

Ja reiz esam sākuši runāt par sportu, turpināsim. Daudzējādā ziņā līdzīga situācija tēlota A. Tarvida stāstā ar zīmīgu nosaukumu «Simultānspēle». Galvenais personāžs Ralfs — students un sportists — vienlaikus piedalās divās spēlēs: reālajā — sportā un šķietamajā — dzīvē. Dzīves spēlē noteikumus viņš vai nu ievēro — lai liktu mierā, vai arī pārkāpj — ja to var izdarīt nesodīti. Taču par šo spēli Ralfam nākas dārgi maksāt.

Sports izvirza vienkāršus, viennozīmīgus, lai arī bargus spēles noteikumus — trenēties, netaupot sevi, ievērot noteiktu diētu, «izlikt» sevi sacensībās, pretī dodot panākumus, vienaudžu un pieaugušo cieņu, atvieglinājumus mācībās. Paradoksāli — bet Ralfā labi sadzīvo pašaizliedzīgs askēts un salts patmīlis, tādējādi še rod apstiprinājumu vecā patiesība, ka pārbaudījumi paši par sevi neveido personību. Cilvēks top par personību, izciešot pārbaudījumus augsta mērķa vārdā.

Stāstā konflikts tiek pasniegts kā paaudžu konflikts. Ralfa māte un jo sevišķi patēvs Pētersons iezīmēti visai skopi, taču sociāli pietiekami konkrēti. Pētersons un viņa draugi — pudeles brāļi parādīti visnepievilcīgākajās situācijās — divos saviesīgos vakaros (kad Ralfa māte apvelk «kleitu, parūku un mīļu smaidu», bet viesi ir «izgāzušies krēslos») un Pētersonam tiekoties ar mīļāko. Lai arī tas skaidri nav pateikts, tomēr jaušam, ka ne jau par «pliku algu vien» šie cilvēki «laistās ar konjaku». Autors uzsver detaļas, kas gan Ralfā, gan lasītājos vieš nicinājumu pret šo sabiedrības slāni.

Mēs skatām jaunos mietpilsoņus patērētājus, kuru alkatību nekas nespēj nobremzēt — šādu emocionālu secinājumu mums liek izdarīt stāsta autors. Ralfs nicina šo pasauli, taču viņam nav stingru tikumisku kritēriju, nav pat vienkāršu morālas dabas problēmu, tāpēc viņš šai pasaulē apjūk, zaudē orientieri. Nevar saprast, kurš ir godīgs cilvēks, kurš blēdis, kuram būtu jāiet līdzi un kurš — jānicina. «Žiguļa» (vai

mašīnas salonā esošā magnetofona) zagšanas epizodē zaglis šķiet simpātiskāks nekā automobiļa īpašnieks.

Ralfa minidumpis (viņš ar šantāžas palīdzību izspiež no Pētersona piecsimt rubļus, cerot atpirkties no Daces, kura gaida bērnu), ko viņš izspēlē atbilstoši noteikumiem, kas ir spēkā pasaulē, kuru viņš mēģina noliegt, Ralfu morāli iztukšo, visi viņa priekšstati par dzīvi cieš pilnīgu krahu.

Tomēr vairums «jaunās prozas» personāžu savos centienos «izrauties» lielākoties nevis dumpojas, bet gan aiziet no viņiem nepieņemamās realitātes — uz veģetējošu, domām nebagātinātu, snauduļojošu eksistēšanu. Kritikā jau runāts par Monikas neparasto miegainību R. Kalpiņas stāstā «Monika no devītās klases» (Liesma, 1984, 12). Viņa pat nemēģina kā nebūt vērtēt savu rīcību vai notikumus, kas ap viņu noris, viņa kā personība vēl nav pamodusies.

Tāda pat iekšēja tikumiska letarģija raksturīga arī Sarmītei no A. Vālodzes garā stāsta «Balodis lietū» un Elīnai no A. Neiburgas stāsta «Elīna ir laimīga» (Literatūra un Māksla, 1985, 20, 2). Būtībā nav nemaz tik svarīgi, vai jaunie personāži dumpojas, mēģina aizmirsties, vai arī sāk dzīties pēc baudām un mantas — visas šīs reakcijas nosaka situācija.

«Gribu» — tas ir galvenais likums un stimuls darboties, kas «jaunās prozas» varoni vieno ar pasauli, no kuras viņš mēģina izrauties, ar viņa nicināmās mietpilsonības morāli. A. Tarvids raksta: «Nevienu sievieti Ralfs nebija gribējis tā kā viņu. Gribēties — vienīgais vārds, kas spiedās prātā pirms gada un šodien, muļķīgs vārds, jo nepasaka pilnīgi neko, reizēm tikai pārāk daudz.» (Liesma, 1984, 6.)

Paaudžu konflikts — starp pieaugušajiem konformistiem un jaunajiem dumpiniekiem — ir neīsts. Ralfa dumpis ir vētra ūdens glāzē. Monika, Sarmīte, Elīna pat nemēģina protestēt, Filips liekulības pasaulē jūtas kā zivs ūdenī. Rādās, ka šie neapmierinātie, laikam ritot, apradīs, stāsies dienestā un sāks izlikties.

Kaut gan finmāls vienmēr pieļauj arī citu risinājumu, A. Tarvids un A. Pūriņš atstāj savus varoņus lūzuma brīdī, kas pieļauj iespēju, ka viņos tomēr dzims jauni tikumiski kritēriji. Ja šis process tiktu parādīts, tad tās būtu jau citas grāmatas, cita proza. Latviešu «jaunajā prozā», tādā, kādu mēs to pazīstam, varoni pilnībā nosaka apstākļi, kas to radījuši, bet viņa mēģinājumi aiziet no tiem atduras pret bezizejas sienu. Viltus konfrontēšanās, šķietamais konflikts starp sabiedrību un tās radīto personāžu, kuram nav nedz gribas, nedz savas domu pasaules, nedz tikumiskuma, — tas viss tiek variēts «jaunajā prozā».

Tas viss mūs tuvina jautājumam, kas izrādījies izšķirīgs latviešu kritikai, proti, autora vērtējuma problēmai. Sai aspektā būtu pamācoši iepazīt citu padomju tautu literatūras pieredzi. Arī tur tikpat bieži

skanējuši aicinājumi skaidrāk izteikt autora vērtējumu. J. Trifonovu savulaik rāja par autora vērtējuma trūkumu «Maskavas stāstos». R. Kire-jeva un V. Makaņina varoņiem pārmeta «ambivalenci». Minētie autori ir ļoti atšķirīgi, taču viņus vieno sarežģītās, neviennozīmīgās sabiedriskās problēmas, kas ir šo rakstnieku daiļrades pamatā. Satraukt lasītāja domu, modināt viņā tikumisko apziņu, nevis steigā un pavirši piešūt birkas — tas, lūk, labs, bet tas — ļauns — tāds ir šo literātu izvirzītais uzdevums. Un, ja reiz problēmas ir neviennozīmīgas, tādi ir arī vērtējumi.

Latviešu literatūras kritika jaunajiem prozaiķiem pārmet, ka viņiem pietrūkst autora pozīcijas, ka viņi pietiekoši skaidri nenosoda savus varoņus par to, ka tie ir gļēvi, pat amorāli. Kritiķi rāja, bet prozaiķi turpināja rakstīt pēc sava prāta. Jādomā, cēloņi ir krietni būtiskāki nekā vienkārša nevēlēšanās vai neprasme. Pat vairāk — tur, kur autora nosodījums pausts pietiekoši skaidri, jūtams zināms neīstums.

Tas tāpēc, ka jauno prozaiķu atveidotie raksturi, viņu radītie literārie tipi lielākā mērā pieder nevis pie ļaundariem, bet gan pie upuriem. R. Kalpiņas stāsts tā arī nosaukts — «Upuri». Katrs no personāžiem vienlīdz pelna gan nosodījumu, gan līdzjūtību, bet darbu kopējo mākslinieciskо iespaidu Z. Kamparkalēja izteikusi ļoti precīzi: «Riebīgi!».

Jaunie prozaiķi bez nolaidēm ir parādījuši mūsu sabiedrībai tās sāpju punktus. Nevis pateikuši, bet gan pārliecinoši, argumentēti parādījuši — tā dzīvot riebīgi, un tā nedrīkst turpināties! Tiek nosodīts un noliegts nevis vienkārši personāžs, bet dzīves veids, kas balstās uz divkosību, neīstumu. Tā ir atbilde uz lasītājas vēstuli.

Rodas jautājums, no kurienes nāk šīs mūsu dzīvē tik nepieciešamās pārmaiņas? «Jaunā proza» liek domāt arī par šo jautājumu. Atbilde netiek sniegta, taču tā izriet no šo autoru darbiem: ir jāsarauj apburtais loks, kurā apstākļi rada personāžu, bet personāžs mudina attēlot apstākļus, kas viņu radījuši. Izeja rodama personības tikumiskajā izaugsmē, pašapzināšanā, tās sabiedriskajā aktivitātē.

AUGUSTS ZANDERS

un preču apgrozība, tieksnr p?c .nodroši**nājuma un izsmalcinātas baudkares.** Augstdii-**mušas dāmas vairs nejutās šokētas par ceļā sastaptu kara invalīdu, kurš ķeizarisko ideālu vārdā atlikušo mūža daļu spiests pārvietoties ratiņos, bet jaundzimuši rūpnieki pat neievēroja bezdarbniekus pie darba biržas durvīm. Sabiedrības šķiriskā atsvešinātība un krasā noslāņošanās radīja kontrastus, kuru dramatiskos un pat**

traģiskos motīvus šodienā reflektē 20. — 30. gadu māksla. Arī fotogrāfija, būdama sava laika dokuments, tiecās atrauties no utilitāri šaurās eksistences, meklējot savu īpašu, specifisku tēlainību, radot mūsdienu modernās fotogrāfijas pamatu.

Sarunās, domas, rakstos bieži nākas atgriezties šī gadsimta 20.—30. gados. Ne nostalģijas vai sentimenta meklējumos (kas «mūsu» gadsimta vecuma dēļ būtu attaisnojama parādība), bet gan cerībā sastapt mūsdienās reti atrodamu mērķu un ideālu skaidrību, vienkāršību, kāda piemīt to gadu izciliem māksliniekiem.

Eiropā laiks starp diviem pasaules kariem tika uzziedināts ar neparastu spēku, radot kultūrā un mākslā paliekošas vērtības. Tam līdzās alkaini attīstījās tirdzniecība, naudas

AUGUSTS ZANDERS

Ķelnes profesionālais fotogrāfs Augusts Zanders (August Sander) 44 gadu vecumā, palielinot laboratorijā kādu no saviem negatīviem un vēlāk aplūkojot iegūto fotogrāfiju, izdara atklājumu. Palielinājumā «atdzīvojas» neskaitāmas detaļas, faktūras, priekšmeti, situāciju nianses, kas parastajā ateljē pastkaršu formātā paliek neredzamas. Novērtējot šīs detalizācijas nozīmi, A. Zanderu sāk nodarbināt doma par patiesu un iespējami pilnīgāku sava laika sabiedrības portretējumu.

Profesionālās iemaņas un mērķa loģisks pamatojums septiņu gadu laikā ļāva izveidot pirmo personālizstādi, bet vēl pēc diviem — grāmatu «Laikmeta seja», kas kļuva ļoti populāra un guva atzinīgu novērtējumu mākslas pazinēju vidū. Būdams principiāls savas idejas realizācijā, Augusts Zanders pievērsās ārēji raibai, bet struktūrā stingri pakārtotai sabiedrībai, meklēdams arvien jaunus un jaunus raksturojošos tipus dabiskos apstākļos. Fotogrāfijās neizpalika baņķieru, rūpnieku, notāru, strādnieku, mākslinieku, bezdarbnieku, prostitūtu portreti, kas kā vienots veselums neiekļāvās nacistu dzemdinātajā «vācu rases pārākuma» teorijā. Grāmatas «Laikmeta seja» tirāža tika konfiscēta un iznīcināta, sodot autoru ar dēla Eriha nomocīšanu koncentrācijas nometnē.

Tā bija jāsamaksā par fotogrāfijās paustajām sociālkritiskajām atziņām un domu, ka sabiedrība apspiež, nonivelē cilvēku individuālās īpašības, padarot tos par attiecīgo kastu vai šķiru vergiem. Pat vienas profesijas cilvēkiem ir vērojama līdzība sejā, stājā, izturēšanās manierēs, kas ļauj nekļūdīgi noteikt to sabiedrisko statusu un darbības vidi. Individualitāte kļūst nesvarīga, pat nevēlama, tās vietā izvirzot pazīmju kopumu kā vienīgo alternatīvu katra dzīves drošībai un laimei.

Augusts Zanders šo domu pareizību apstiprināja savā ilggadējā praksē, fotogrāfijās, kas 1962. gadā tika apkopotas grāmatā «Vācieši spogulī» un autora pēcnāves izdevumā «Cilvēki bez maskām». A. Zanders nomira 84 gadu vecumā, būdams plašai sabiedrībai pazīstams kā izcils portretists, Vācu fotogrāfiskās biedrības Kultūras prēmijas laureāts, mūsdienu fotogrāfiskā portreta iedibinātājs un dokumentālās fotogrāfijas teorētiķis. Pieminot teoriju, jāsaka, ka A. Zanders uzskatīja par nevajadzīgu dokumentālās fotogrāfijas pakļaušanu estētikas likumiem, veidojot formu un kompozīciju, jo galvenais ir autentiska attēlojamās realitātes nozīme un tās jēgas atklāsme darbā. Strīdīgi! Jā. Bet pēc šī apgalvojuma, atšķirībā no daudziem citiem mums sastopamajiem, seko vairāk nekā 500 darbi — laikabiedru portreti.

VALTS KLEINS

aklie bērni, 1930/31

5S

Ž ZEMNIEKA BRUTE, 1921122

RADIOSEKRETÄRE, ĶELNE, 1931

PALĪGSTRĀDNIEKS, ĶELNE, 1928

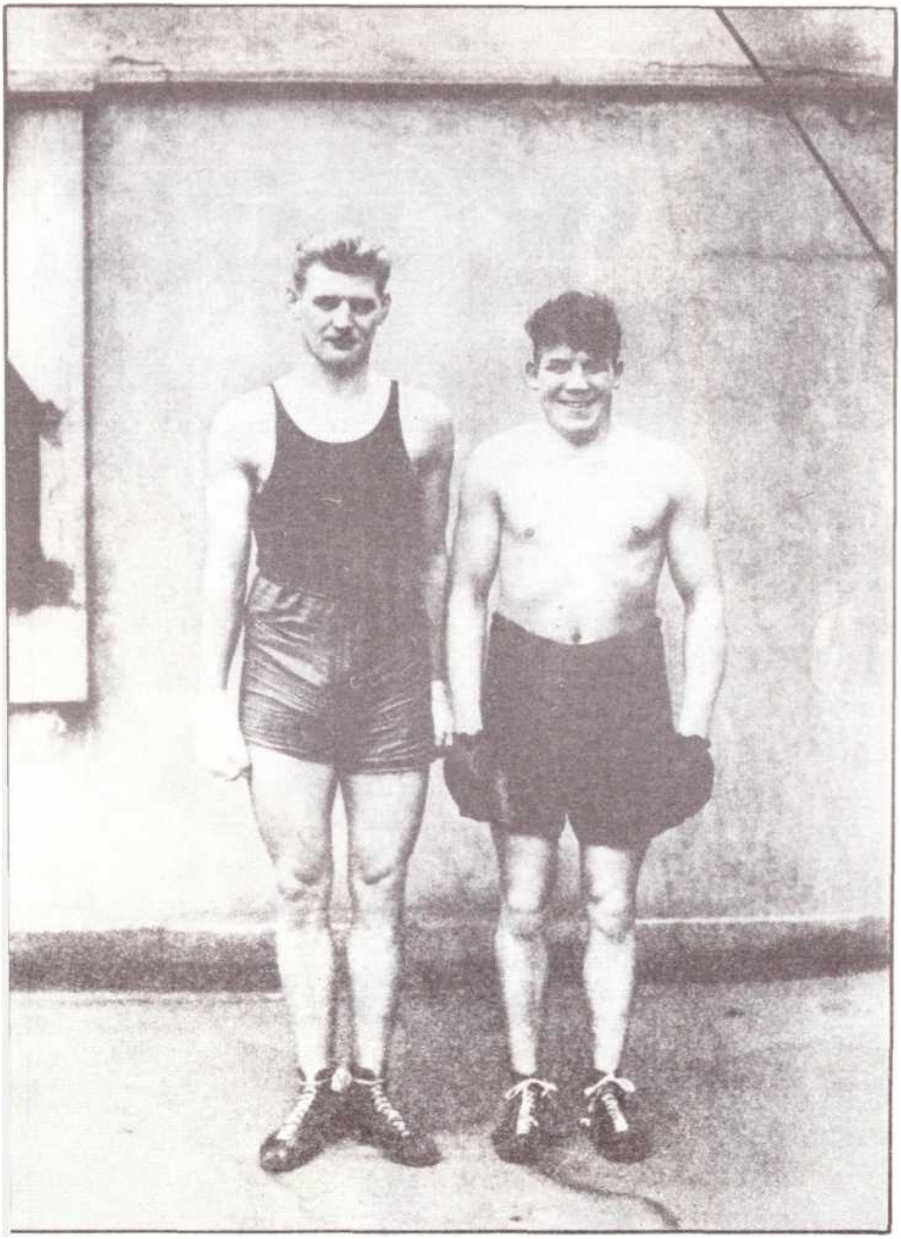

BOKSERI

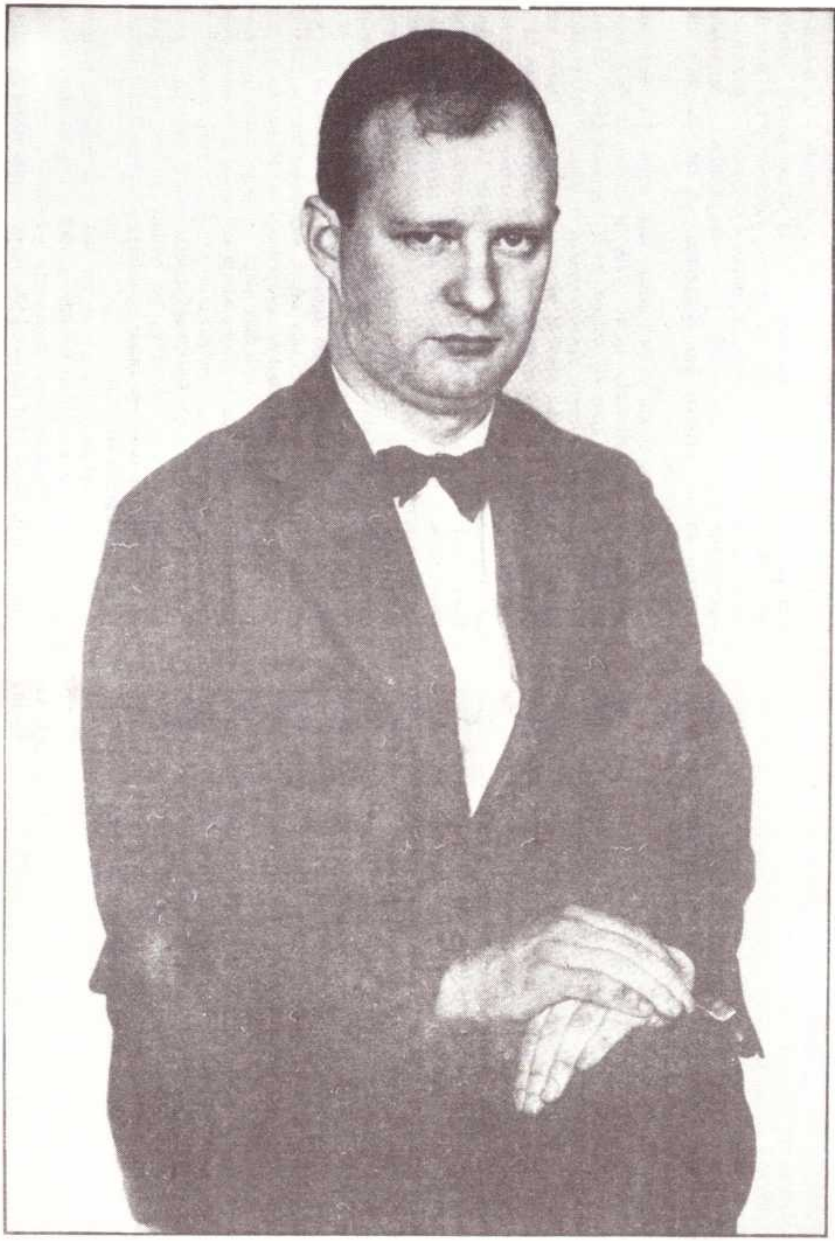

19 KOMPONISTS PAULS HINDEMITS, ĶELNE, 1926

MĀKSLINIEKS OTTO DIKSS
VALTA KLEINA FOTOREPRODUKCIJAS

PIEZĪMES UZ KĀDA TUKLA MĪTA SPĀRNIŅIEM

Nezinu, kam pieder apgalvojums par latviešu tautas milzīgo teātra mīlestību. Esam pieraduši, ka mūsu teātru nami allaž ir pārpildīti, lai gan arī šis iepriecinošais fakts drīzāk attiecināms uz galvaspilsētas akadēmisko kolektīvu divām komfortablajām zālēm. Protams, plānu atskaitēs visos republikas teātros valda nomierinoša kārtība, — Latvija teātru apmeklētības ziņā ieņem vienu no pirmajām vietām Savienībā (tas gan ir tīri kvantitatīvs, bet ne teātra mākslas kvalitāti apliecinošs rādītājs). Mums nav pamata uztraukumam par biedīgām un reālām bankrota iespējām, kā, piemēram, Vidusāzijas daudzos kultūriestādījumos, kuri tur «noorganizēti», neraugoties uz pieprasījumu un nacionālajām īpatnībām attiecībā pret profesionālu teātra mākslu, — galvenais, lai tikai būtu! Pustukšas skatītāju zāles pie mums vērojamas Liepājā un Valmierā, kad izrāde ir pavisam neizdevusies, kad iestudēta grūtāksaprotama klasika, vai ari valmierieši savā «klubā» nolēmuši ierīkot dabisko slidotavu — jo nav nekādas atšķirības starp temperatūru uz ielas un teātrī.

Mūsu teātrim tāpat nav jāuztraucas, ka šobrīd un tepat kādam no profesionāļiem «pogas izgriezt» gatavotos kaut kur «pagrīdē» eksistējoša amatieru grupiņa, piedāvājot mākslas satura vai vismaz formas ziņā kaut ko svaigu, nebijušu, neatkārtojamu. Vārdu sakot, mums nedraud «jaunie, nezināmie», kā tas notiek Maskavā vai Ļeņingradā, kur, pateicoties teātra sistēmas reformai, dzimuši, legalizējušies un profesionāla teātra — studijas statusu ieguvuši teātra brālības kalpi, kuru darbība jau ilgu laiku baudījusi skatītāju un speciālistu interesi un atzinību. (Es gan negribētu šeit izteikties par reformas «oficiālo variantu», kurš var tikt tulkots arī kā kārtējais «mākslas likumu talmūds» un noderēt kā vēl viens mākslu administrējošais rādāmkociņš — ja to neizmanto radoši, ja kāds vēl nesaprot, kas ir primārs — daiļrade vai paragrāfs ...)

Bet to, ka ar Latvijas jau esošo teātri viss ir kārtībā, apliecina arī tas, ka neesam saņēmuši nevienu piedāvājumu vai iebildumu sakarā ar žurnāla pirmajā numurā publicētajām versijām par Jauna teātra nepieciešamību. Acīmredzot viedokļu kopa nebija pietiekami «kurbulējoša» un savus pārspriedumus tā arī nevienam negribējās izteikt.

Tomēr esmu pārliecināts, ka šī neieinteresētība slēpj sevī kaut ko vairāk nekā gadījuma rakstura pasivitāti vai gluži vienkāršu reakciju (klusēšanu) uz diskusijas aizsākumu.

Latvieši ir ļoti pieklājīga tauta. Bieži vien esmu dzirdējis, kā skatītāju liela daļa mājupejot pauž savu sašutuma pilno neapmierinātību par tikko noskatītu izrādi, taču cieņa un pāriplūstošā labvēlība pret mūsu skatuves meistariem neļauj šiem pašiem

skatītājiem pēc divu vai vairāk stundu mocībām krēslā palūgt kasē atpakaļ naudu par izcūkoto laiku. Pret teātri mēs esam mēmi. Tāpat sūdzības par mākslas parādībām uz avīzēm un vēl «augstāk» raksta saniknotie mākslas patērētāji tad, kad kaut kas patiesi skāris sirdi un prātu, kad kaut kas ir ne tā, kā pierasts (un tāpēc — nepieņemams), bet nekad šie skribenti nav savu skaļo «nē» pauduši par pelēku, spekulatīvu, vienaldzībā iežūžojošu darbību. Ko nu — kritēriji ir tik dažādi! Jā. Es tikai runāju par kādu bīstamu tendenci, kas var nospēlēt negatīvu lomu pašreizējā atklātības gaisotnē, — proti, nevajag aizmirst, ka ļaunie spēki vienmēr konsolidējas cīņā pret jauno brīžos, kad ideālu aizstāvji ir nedaudz apjukuši no viņiem pēkšņi piedāvātā, jau plašākā un brīvākā daiļrades, radošās darbības lauka. Tiekam aicināti meklēt jaunus mākslas patiesības «griestus». Tas ir grūts gara pašizcīņas un pašapliecināšanās ceļš, kuru vēl joprojām sprosto administrējošā rutīna, funkcionāru bailes (no kā?), viņu nespēja orientēties pašreizējā laikā vai ari vēlme sociālisma apstākļos dzīvot pēc principa «jo sliktāk — jo labāk». Un tieši šī nostāja, kā atzīmēts pēdējā laika partijas dokumentos, ir bijusi mākslas attīstību bremzējoša.

Es teiktu vairāk — pēc sava satura analoga antisociālistiskai darbībai. Diemžēl latviešu nacionālā teātra un kino jomā šis ačgārnais princips bieži vien ir ņēmis virsroku. Tādē| jo svarīgāk ir visdrīzākajā laikā izstrādāt darbības mērķprogrammu tādas teātra mākslas stimulēšanai, kura patiešām būtu drosmīga un Māksla ar laika un tautas piederību.

Protams, teātris turpinās darboties un publika tāpat turpinās pildīt skatītāju zāles ar lielāku vai mazāku intensitāti, atkarībā no tā, kāds ārā laiks vai — uz kuru pusi tēmēts pēdējais modes un sensācijas saucējspēks. Teātris Latvijā — tas ir labi noregulēts rituāls, par kura izpildīšanas obligātumu sen jau pieklājīgā sabiedrībā nav pieņemts runāt. Ja ari kādam tas nav saprotams, tad tā, kā saka, ir viņa privāta darīšana.

Šajā vietā mani var apsaukt un noskaitīt virkni teicamas kvalitātes izrāžu Jaunatnes vai, piemēram, Liepājas teātrī. Tiešām! Ir! Tomēr, ja atļauts palūkoties plašāk, ne tikai no kādas konkrētas ēkas logiem, tad tieši astoņdesmitajos gados neko vairāk neredzēsim kā kārtējo mītu par «latviešu teātra augsto skatuvisko kultūru». Jā, to mums saka jebkuru viesizrāžu apspriešanas reizēs Maskavā.

Pārāk ilgi esam vērtējuši mūsu teātrsituāciju šauri resoriski, pārāk ilgi esam aizrāvušies ar «atsevišķu panākumu» cildināšanu, atraujot šos panākumus no pasaules mākslas tendencēm, no dzīves miesas, galu galā. Esam iepakojuši mūsu teātri (ar viņa paša palīdzību) ārpuslaika, ārpustelpas un arī ārpustautas sterilajos palagos, līdz šis teātra zīdainis kļuvis tik tiešām par ***tikai mākslu,*** neko vairāk. Par

estētisku parādību, kura velk savu gliemežveidīgo dzīvi, «iekšējo» valstību piepildot ar nemākslinieciskām intrigām, spekulāciju ar datumiem, treknāka repertuārkumosa izplēšanu, nievām par pašmāju dramaturģiju un tai pat laikā — hronisku neprasmi šo dramaturģiju iestudēt (ja jau reiz paņemta repertuārā, vajag prast kaunu vismaz nenovelt vainu uz citiem), ar cēliem vārdiem presē bez to realizēšanas darbos, ar citādi domājošo vajāšanu — gan pašu «gliemežnīcā», gan «ārpasaulē», piemēram, kritikā ... Šo mēslu uzskaiti varētu turpināt līdz bezgalībai, un tas viss būtu tik mīļš un pazīstams.

Pauls Putniņš teiktu — paši pūta, paši dega. Un deg jau arī! Vai tad par normālu varam uzskatīt faktu, ka liela daļa inteliģences teātri apmeklē tikpat bieži kā zooloģisko dārzu. Ka «Mikrofona» dziesmu aptauja tautai ir daudz lielāks laika kavēklis un svētki nekā kārtējā pirmizrāde Operas, Dailes vai Drāmas teātros. Vai tas ir apmierinoši, ka dzīve patlaban kļuvusi daudz interesantāka, bagātāka un pretrunām pilnāka nekā tās atspulgs uz teātru skatuvēm vai latviešu kino. Vai mūsu teātris var lepoties, ka tas būtu kaut drusciņu no sabiedrībā notiekošajām pārmaiņām pamanījis sprīdi pirms tā laika, kad par šiem procesiem sāka rakstīt avīžu ievadrakstosˆ.. Diemžel mani, tāpat kā daudzus citus manas paaudzes pārstāvjus, nevar pārliecināt neesoši fakti. Un vai tas, ka jaunatne (izņemot jaunās ģenerācijas teātrmīļus) par teātri vispār aktīvi neinteresējas, nav sklerotiska organisma agonijas signāls, kas liecina ne tikai par to, ka mūsu jaunajai paaudzei nav savas, modernas teātra mākslas (kas nav — par to jau runāt nav pieņemts), bet arī par to, ka bus grūti pārvarēt radīto neuzticības plaisu starp jaunatni un esošo profesionālo teātri. Kurā dramatiskajā kolektīvā ir ieskanējušās tēmas, ko dienasgaismā (ekrāngaismā) izcēla Juris Podnieks? Vai tām ļāva izskanēt Jaunatnes teātra izrādē «Dārgā Jeļena Sergejevna», kuru ieinteresētas, bet bailīgas instances pasteidzas ātri «novākt» no skatuves, radot neveselīgu ažiotāžu sabiedrībā un traucējot teātrim strādāt?

Tāpēc ir loģisks jautājums — vai tad, kad maksla, iztopot puspatiesībai (par meliem ļaunākai), pati sev aplaudēja, mūsu teātris, negribēdams šajā pasākumā piedalīties, klusēja? Tā vismaz būtu bijusi kaut pazemojoša, tomēr — pilsoniska pozīcija.

Nē, latviešu teātris zvārojās līdzi, aplaudēdams par kroplo spēju pielāgoties konjunktūrai un aizspiezdams pats savu muti ciet reizēs, kad protesta vārdi tomēr kāpa pāri zobiem. Mēs pazīstam tādas mākslas deformācijas formas, kur par normu ir pieņemts sociālas slimības drudzī sakņots viltus estētisms, puspatiesība kā svētlaimes mēris, daudznozīmīgas līdzības kā vienīgā eksistences forma mākslā. Protams, metaforiskas teatrālās domāšanas izkopšana pati par sevi nav krimināla parādība, tā bagātina mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu arsenālu, rada augsni poētiskās domāšanas kultūras plauksmei. Taču

septiņdesmito astoņdesmito gadu mijā «metaforisms» kā dominējošais un bieži vienīgais darbības veids teātrī bija arī viltus kustība, kas vairoja aptuvenības un puspatiesības uzkundzēšanos kā mākslā, tā dzīvē, līdz ar to māksla, kaut zemapziņā, atbalstīja oficiāli neatzīto, bet — stagnāciju mūsu sabiedrībā. Ne jau visi bija tik talantīgi, kas, līdzīgi A. Efrosam, R. Sturua, J. Ļubimovam un mūsu kaimiņiem — K. Komi-sarovam, J. Vaitkum un E. Ņekrošum, spētu, vien līdzībās runājot, paust savu attieksmi pret sabiedrību un laiku, kurā dzīvo viņi un vļņu domubiedri teātra mākslā. Latvijā varu nosaukt vienīgi A. Šapiro un V. Maculēviču, kuri, spītēdami laikam un sev, palika uzticīgi ***tiešajai, pirmās personas runai, uzrunai.*** A. Jaunušans, O. Kroders, M. Ķimele un M. Kublinskis turpināja savu ceļu, rokoties cilvēka psihes dzīlēs, un nemeloja nevienam, ja bieži atrada tur tikai izmisumu, bailes vai melnu tukšumu, — ari tas bija godīgs laika spogulis. K. Auškāps atradās pusceļā — uz robežas, kura šķir spēli no sociāliem meliem, līdz nonāca intelektuālās līdzības valstībā, sarokojoties ar mūsu mūžīgo avangardistu P. Pēter-sonu. A. Liniņš mēģināja atjaunot to Dailes pacēlumposma situāciju, kāda valdīja septiņdesmito gadu vidū un noslēdzās ar 1977. gada triumfu Maskavā un pāreju uz namu Ļeņina ielā. Diemžēl tas vēl joprojām nav izdevies, neraugoties uz dažu kritiķu māku pat vispieticīgākajā šī režisora izrādē saskatīt pasaules modernās režijas metodes, tā vietā, lai palīdzētu A. Liniņam tikt skaidrībā, kas viņam rūp vairāk — slava vai māksla. Savrupu ceļu iet Krievu drāmas teātris, lai arī es nevaru pateikt, kādu, — te repertuārs ir tik raibs un izrādes māksliniecisk ā līmeņa ziņā var svārstīties no spekulatīvas pelēcības līdz savdabīgām cilvēka psihes atklāsmēm («Kaija», režisors A. Kacs).

Tomēr kopumā ***uzdrīkstēšanās*** mūsu teātrī ir un paliek tīri estētiska kategorija, tā vairāk attiecas uz izrādes form-veidi. Savukārt, runājot par formas eksperimentiem, jāatzīst, ka nav ko gaidīt īpašu «dullību» — neesam taču tā audzināti! Nevar prasīt, lai kaķis rūc kā tīģeris, tas būtu šim dzīvniekam nedabiski. Tāpat nezinu, vai kādam no vidējās paaudzes režisoriem būtu iekāre draiskoties ar avangarda dramaturģiju vai vismaz restaurēt to informāciju, kas droši vien satrauca viņa mākslinieka patmīļu pirms gadiem divdesmit. Nē, arī šinī ziņā skatītāji var būt mierīgi, piecdesmito sešdesmito gadu pasaules dramaturģijas «ielāps» uz latviešu teātra cauruma šajā vietā uzlikts netiks.

Teātris mūsu sociālajā apritē nostabilizējies par izklaides funkciju veicēju (te nepārspēts Dailes teātris ar grandiozajiem pašmāju ***show*** — Šerloku Holmsu un amerikāņu sievietēm) vai arī tradicionāli eksponē «mūžīgās vērtības» — literatūras klasiku. Protams, vismaz viens labums — nav jāmeklē grāmatas, teiktu ciniķis. Taču, ja pajautātu cilvēkiem, kuri saprātīgi seko teātru dzīvei, kuri klasikas darbu

inscenējumi izraisījuši kaislību pilnas diskusijas, strīdus par mākslu un dzīvi turklāt? Vai Raiņa «Jāzepa un viņa brāļu» iestudējums Dailē? Čehova «Tēvocis Vaņa», Raiņa «Mīla stiprāka par nāvi» vai «Pūt, vējiņi» Valmierā? Gogoļa «Revidents» Krievu drāmā? Šekspīra «Romeo un Džuljetas» uzvedums Drāmas teātrī? Be-nelli «Saplēstais apmetnis», Ostrovska «Mežs», Brehta «Trešās impērijas bailes un posts» — visi Jaunatnes teātrī? Vai Heses «Stepes vilks» Dailes teātrī? Kura no šīm tiešām profesionāli meistarīgajām astoņdesmito gadu virsotnēm? Jā, izrādes bija spožas, bet nebija svētās sakabes, darbīgu emociju sprādziena attiecībās «teātris — tauta». Vien godbijīgs klusums un kritiķu, ari mani, pārsvarā sajūsmības pilnie raksti. Daudz? Maz? Nezinu.

Kā baismīgs pārmetums mūsu teātra mākslai būs pašreiz atklātībā nonākušie citu mākslas veidu darbi, kuri tapuši laikos.

kad «vēl nedrīkstēja» — T. Abuladzes filma «Grēku nožēlošana», G. Panfilova filma «Tēma» vai A. Germana kinolente «Pārbaude uz ceļiem», daudzās krievu rakstnieku grāmatas, kas pēta savas tautas vēsturi vissarežģītākajos XX gadsimta posmos. Šie darbi nosaka patiesīguma mērogus visai padomju mākslai, vienlaicīgi dokumentējot arī to radītāju sirdsapziņu. Protams, teātra izrāde nav stāsta manuskripts vai filmlente, kurus var «nolikt uz plaukta» cerībā uz labākiem laikiem. Tomēr — vai mūsu teātrim bija iekšēja prasība, blakus publikas uzjautrināšanai un klasikas atgādināšanai (jeb — runāšanai par konkrēto laiku «putnu valodā», jau nosauktajā pārnestajā nozīmē), gādāt par vēstures un tagadnes apjēgttieksmes potenciālu uzkrājumu, ar savu darbību stimulējot jaunradei arī dramaturģijas kopējus? Vai bija mēģinājumi pamatīgi, ne tikai pieļautajās robežās, rakt latviešu tautas atmiņas lauku, cilvēku vēsturiskās pieredzes platības? Esmu dzirdējis tikai par V. Maculēviča oficiāli par «radošo neveiksmi» nosaukto P. Putniņa lugas «Uzticības saldā nasta» iestudējumu (1982), kuru kā «neveiksmi» Kultūras ministrija savulaik «norakstīja», neļaujot skatītājiem (tātad — tautas daļai, pie tam — daudz lielākai nekā ministrijas komisija) spriest savu tiesu par tadu komunista tēlu, kāds tika iedzīvināts šajā izrādē. Un par kuru sāka rakstīt avīzēs pēc pāris gadiem.

Vai, sabiedrības pieprasījumam mijiedarbojoties ar teātri, tika radīta augsne vēsturiski patiesu un materiāla apguves ziņā svaigu, psiholoģiski drosmīgu darbu varbūtējai tapšanai? Nē, — to jau mēs redzam šī gada teātru pirmizrādēs, vismaz akadēmiskajos teātros. (Izņemot «Sarkanmataino kalpu» Drāmas teātrī, kura sakarā drīzāk jārunā par grūti izskaidrojamu pārpratumu — kādēļ šī Leldes Stumbres luga trīs gadus netika rekomendēta iestudēšanai?)

Bet par teātru attiecībām ar oriģināldramaturģiju un mūsu dramaturģijas saitēm ar latviešu tautas vēsturi jārunā sīkāk. To —

nākamreiz.

Teātris sobnd nav laika tribūns, tāpat kā aktierkino Latvijā, tiem cilvēku sociālās pašapziņas veidošanā vēl joprojām atvēlama tikai dekoratīva, tātad pakārtota loma. Rituāls.

Grūti butu pārmest A. Jaunušana vai O. Krodera paaudzei ieinteresētības trūkumu, pārvērtējot mūslaika aktualitātes. Galu galā, šiem cilvēkiem garš vēsturiskās pieredzes lineāls, kas pieļauj viņu darbībā klasisku mieru un meistarīgu vispārināšanas metodi attiecībā pret cilvēka eksistenci — jebkurā literārajā materiālā.

Bet ar kādu «vispārcilvēcisku» mērauklu darbojas tie jaunie režisori, kas ne visai sen beidza LVK, bet kopš 1984. gada teātrī patstāvīgi iestudējuši tikai vienu izrādi un to pašu — lai saņemtu diplomu? Un arī tās pārsvarā bija draiskas komēdijas vai sadzīviskas ludziņas, spēles ar atvieglotiem noteikumiem. Tagad no šiem trīspadsmit cilvēkiem tikai puse savās darbavietās realizē nopietnu darbības programmu! Un no šīs puses — puse jau pirms Konservatorijas absolvēšanas bija pazīstami kā uz režiju tendēti mākslinieki. Cik un kur tad viņa ir — tā mūsu teātra jaunā audze, «jaunais vilnis» režijā? Kur atrodamas to «jauno, dusmīgo» liecības par sabiedrību un sevi tajā? Teātrī?

Jaunie ... pusmūžnieki! Tie ir cilvēki, kuru izrādes, kā raksta E. Tišheizere, «ir ietītas mīkstos tradīciju autiņos un ar piesardzības silto klimpu mutē». Un ja jau ir šāds nerealizējušos spēku uzkrājums, kurš, cik noprotams, ij netaisās skaļi fontanēt, rodas vēl viens loģisks jautājums — vai svaigu asiņu (ja tādas izdotos sameklēt un — galvenais! — piesaistīt teātrim) plūdums mīļajā mākslas iestādē TEĀTRI neradīs administratīvas klapatas, bet režijas spārnā — galvassāpes un ko nebijušu — radošu konkurenci? Vai šādas asinis ir vispār nepieciešamas — mīļā miera labad? Kuram no patreiz jaunajiem trīsdesmitgadniekiem mākslā ir dikti, dikti grūti?

Un tā virknējas jautājums pēc jautājuma. Tie paliks neatbildēti, kamēr vien netiks pārvarēta teatrālās domāšanas stereotipu smakojošā kārta, kamēr netiks respektētas ari jaunās — video kultūras apstākļos augušās — ģenerācijas gaume un mākslinieciskā domāšana, kamēr teātris būs «nopietna māksla» tās garlaicīgākajā nozīmē, kamēr vēršanās pie pasaules notiks «pārnestajā nozīmē», kamēr teātris jaunu cilvēku izpratnē no atzinību un slavas laurus sološas izklaides (lasi — profesijas) nekļūs par pilsonisku un māksliniecisku aicinājumu izteikt sevi, savu paaudzi un laiku pilnā balsī un ar teātra mākslas līdzekļiem.

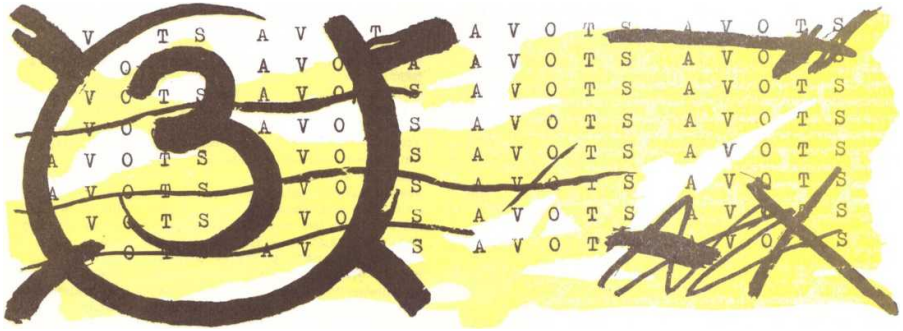

1987. gada 13. un 14. februārī — Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības XXIII kongress.

«Bez skaidras izpratnes, ka proletārisko kultūru var celt tikai tad, ja precīzi pārzina un pārstrādā to kultūru, ko radījusi cilvēce visā savā attīstībā, bez tādas izpratnes mēs šo uzdevumu neatrisināsim. Proletāriskā kultūra nav izlēkusi nezin no kurienes, tā nav tādu cilvēku izdoma, kuri sevi sauc par proletāriskās kultūras speciālistiem.»

«Komunistiskā jaunatne nav audzināma ar to, ka tai pasniedz dažādas salkanas runas un tikumības noteikumus. Ne tāda ir audzināšana.»

(V. I. Ļeņins. «Jaunatnes savienību uzdevumi»)

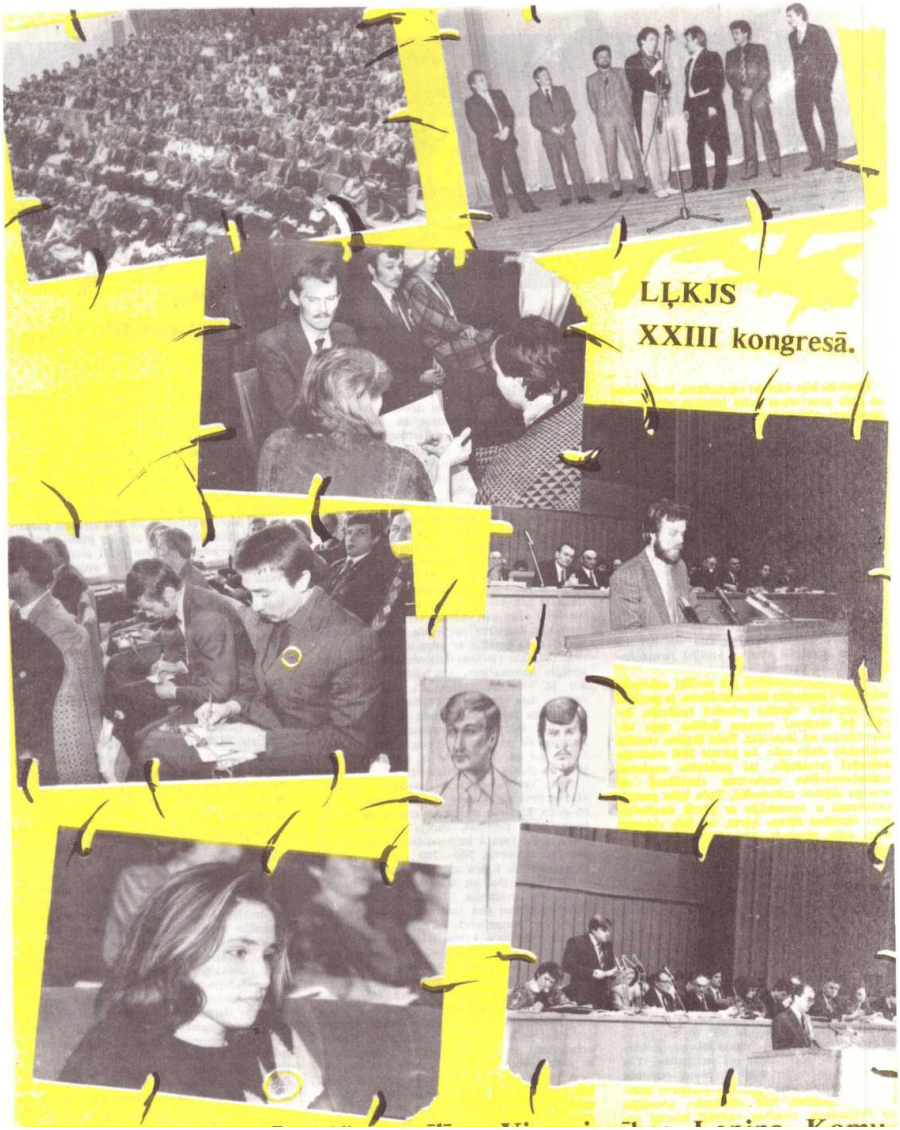

1987. gada 15.—18. aprīli — Vissavienības Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības XX kongress.

INARA EGLE

Sastrādes salīdzinot

Festivāls bija dižs! Ar uguņošanu, breikošanu un pašu gatavotiem gaisā laistiem pūķiem, ar daudziem māksliniekiem un parādi, kurā daži izbrauca uz savas (t. i., saimniecības) mašīnas jumta. Skanēja bungas, taures un katli. Skanēja paši. Festivāls iznāca dižens, un tobrīd vislabāk bija redzams, kādam nolūkam nepieciešams studentu zonas štābs — lai to visu saorganizētu. Mēs nojaušam, cik ilgu darbu prasījušas Kino un Mākslas dienas to rīkotājiem. Vai studenti būtu kāds fenomens un vienkāršāk to dabūtu gatavu? «Jums nav žēl tā laika, kas patērēts festivāla gatavošanai?» vaicāju Kurzemes zonas pārstāvjiem. Atbilde vēstīja, ka nav gan, jo tas ir nepieciešams, vispirms jau reklāmai. Pareizi — reklāma ir viens no popularitātes priekšnoteikumiem. Tikai baidos, ka, šādi «zīmējoties», štāba vīriem nepietiek laika tam, kas ir visa pamatā un bez kā studentu celtnieku vienību kustība nevar pastāvēt. Tātad darbam.

Patiesi, jābūt nemierā par sevišķi uzkrītošu sekundāru momentu demonstrēšanu, ja gaužām maz parādīta vienību primārā funkcija. Iznāk, ka studenti vasaras lielāko da|u sa-biedriskojas un jautrojas. Taču ikviens vienību dalībnieks zinās teikt, ka pirmie šādi studentu kolektīvi izveidojās, lai palīdzētu nopietnu tautsaimniecības uzdevumu risināšanā un svarīgu objektu celtniecībā. Taču laiks pamatuzdevumu ir apaudzējis ar pārāk daudzveidīgu darbības formu kārtu, un līdz viducim skats vairs nesniedz. Man bail — ja nu arī pašu uztverē uzdevumi virknējas, sākot ar mazsvarīgo — daudzkārt gaistoši plašo — sabiedrisko darbību?

Nevaru salīdzināt šodienas studentus celtniekus ar kustības pionieriem. Atsaucot atmiņā pirmo saskarsmi ar vienībām, atceros tikai darbu. Tas bija 1978. gadā. Cēsu rajona Priekuļu selekcijas un izmēģinājumu stacijā strādāja Jura Mazura vadītā RP1 SCV «Silikons». Nebūt ne labākā vienība. Bet strādāja ļoti nopietni, pārējo atbīdot nostāk. Vakarā, mājās pārnākuši, runāja, kā vienu vai otru darbu izdarīt racionālāk, kā pareizāk sadalīt spēkus, lai pagūtu vēl to un to... Pat vienības dziesma — himna bija par strādāšanu. Runas par naudu arī neizpalika. Tas ir pašsaprotami, jo studenti brauc nopelnīt kaut ko vairāk par stipendijā piešķirto summu. Vēl atceros, kad «Silikons» atvadījās no Priekuļiem, vienības vadītāji mierīgi sakārtoja dokumentāciju, visi beidzamo reizi nofotografējās pie vienības mītnes, tad sēdās autobusā un pa ceļam uz Rīgu iebrauca zonas štābā, lai nodotu vasaras veikuma at

skaites. Vēlākajos gados zonu vadītāji šo dokumentāciju nedēļām ilgi dzenāja no saviem komandieriem. Acīmredzot tā bija kļuvusi

sarežģītāka, ne tik ātri sakārtojama.

Patlaban jaušama tendence, ka studenti, dodoties uz saimniecību, nemaz nezina, kādu objektu tie būvēs, cik tas nozīmīgs vai mazsvarīgs, cik «degošs» nodošanas termiņš. Dažam pat vienalga, kas viņam jāceļ, un parasti par darba apjomu, veicamajām operācijām, materiālu piegādi un sadali skaidrībā ir tikai komandieris un meistars. Bet noskaņoties tomēr vajadzētu katram, lai nav tā, ka vasaras strādnieku interese par darāmo aprobežojas tikai ar saukšanu pēc naudas. Dažkārt gan arī tā ir tikai poza. Nopelnītajai naudiņai vairs nav senākās vērtības, ko rudens pusē var ieraudzīt pārvērstu kādā vajadzīgā lietā, kuras iegādei ar stipendiju vien nepietiek. Daudzās vienībās dalībniekiem jau ir personīgās automašīnas, kas vasarā lieti noder. Un ja var tās uzturēt... Parādās pretruna — daļa studentu aizvainoti pieprasa labi apmaksātu darbu, citi naudu šķiež un notrallina, vēl līdz mājām netikuši. Bet dažkārt pieprasa tie paši, kuri ar vieglu roku to «aizlaiž». Bet tā jau tomēr ir katra personīgā lieta un citiem neapspriežama.

Nez vai iepriekšējo paaudžu studenti, kuri tik nevainīgi ieviesa SCV tradīcijas — Jaunā gada, Sieviešu dienas un citu jauku svētku teatralizētās svinības, varēja iedomāties, ka 1986. gada vasarā improvizētas studentu kāzas jau izmaksās 500—700 rubļu un neba vienā vienībā. Katra nākamā paaudze izceļas ar lielāku turību, un tas jūtams, jau vienību atribūtiku uzlūkojot. Emblēmas. Vimpelīši (kuri festivālos tiek intensīvi mainīti ar citu kolektīvu vimpeļiem). Uzlīmes. Pērnvasar Raunā redzēju — katrai vienībai jau savas nozīmītes. Tādas ražo igauņi rūpnīcā «Norma». Interesanti, ka neviens īsti negribēja atklāt, kā tās pagatavotas, pie ziemeļkaimiņiem neaizbraucot. It kā VEFā, it kā «Straumē», bet studentu vairākkārtējais lūgums — regāliju izgatavošanu legalizēt, mudina domāt, ka gan jau atkal palīdzējis vecais labais blats. Nemaz nebrīnīšos, ja šogad vienības reklamēsies ar mākslinieku zīmētiem, tipogrāfijā iespiestiem plakātiem un saviem firmas maisiņiem, kas dažu iecerē jau diezgan reāli. Nepieminēju vienību formas, jo tās ir jāredz. Oriģinalitātē dažbrīd pārspēj gan pusaudžu, gan estrādes mākslinieku tērpus. Ir kolektīvi, kuriem tās ir vairākas — izbraucieniem un festivāliem. Tas viss parāda vienību kolosālo radošo izaugsmi. Materiālā varēšana lo tikai veicina. Slavējot uzņēmību un izdomu, tikpat labi redzam, ka vispirms tas nepieciešams sacensībai, sevis izcelšanai vai vismaz vēlmei — neatpalikt. Tā jau ir tā pati reklāma, kurai atrasta pateicīgāka izpausmes forma — ar vizuāliem efektiem demonstrēties vieglāk nekā ar darbu. Tā jau nav, ka studenti laiskotos un viņiem nebūtu vajadzīga nauda. Jo tālāk, jo vairāk tā nepieciešama, apetīte taču rodas ēdot. Nākamajā vasarā vienību pamatsastāvā būs tikai izdienējušie puiši. Arī pie tā uzņēmējorganizācijām grūti pierast. Tādēļ bieži kļūdās, plānojot darba

apjomu, nenovērtē studentu spēku, iespējas, prasības.

Pavasarī, līgumu slēdzot, darba devēji sasola daudz, bet, kad vienība ierodas, taisnojas ar neparedzētiem apstākļiem — lūk, ekskavators negaidīti salūzis, bet betons aiztransportēts uz svarīgāku objektu. Tad viens strādā, bet divi skatās. Vai saņem mazsvarīgāku un mazākapmaksātu darbu. Ar saimniecībām un kolhoziem šādas domstarpības rodas retāk, bet vairums vienību tomēr nonāk PMK vai SCO rīcībā. Kompetences trūkums liedz analizēt darba devēju pozīciju, vēl jo vairāk viņus nosodīt. Tāpēc stāstīšu tikai par vienu vienību, kura veiksmīgi nokārtoja pretrunīgos momentus pašu spēkiem, tā pierādot, ka var iztikt bez lielas klaigāšanas un palīgā saukšanas.

Pagājušajā gadā RP1 nodibinājās jauna vienība «Mārstaļi» (komandieris — Olavs Ķie-cis, komisārs — Uģis Liezers), kura dzīvoja Kazdangas sovhoztehnikumā un betonēja «Kalnāres» un «Padures» fermu kūtsmēslu krātuves. Kad vienība ieradās Kazdangā, uzņēmējorganizācija — Liepājas SCO — viņus sagaidīja ar mierinošām runām: lai studenti pāris dienas pēc sesijas atpūšoties, pasauļo-joties, kamēr viss nepieciešamais darbam tiks sameklēts un nokārtots. Komandiera Olava «Nē!» bija kategoriski tiešs, viņš uzreiz piedāvāja konkrētus aprēķinus par veicamo darbu apjomu, laika patēriņu, nepieciešamo materiālu daudzumu. Bet, kamēr uzņēmēji apdomājās, viņš savējiem sameklēja haltūru — vajadzēja nojaukt kādu jumtu, — lieki bilst, ka rīcība neatļauta. Bet labāk tā, nekā pieļaut biedru nīkuļošanu un naidošanos, kas šādās situācijās gandrīz neizbēgama. Olavam vēl viena laba īpašība — viņš nekad neaicināja citus pie darba, kamēr pats nebija paņēmis lāpstu. Šef ošana no malas viņa skatījumā saistījās ar ko nejēdzīgu. Tā dažreiz Olavs cēlās sešos no rīta, izgāja uz ceļa un balsoja mašīnu, lai aiz-

brauktu uz SCO kantori, kas atradās 50 kilometrus attālajā Grobiņā. Nokārtojis visus jautājumus, komandieris paguva atgriezties darba dienas sākumā, lai kādam kaut stundu nevajadzētu strādāt viņa vietā. Vasaras beigās vienības un darba devēju attiecības izveidojās abpusēji laipnas, un «Mārstaļi» bija ne tikai Kurzemes zonas līderi, bet arī vieni no nedaudzajiem, kuru nodotos objektus vērtēja ar kvalitātes zīmi. Tajā pašā zonā strādāja labi pazīstamā SCV «Ozolītis», kura darba perioda vidū lauza noslēgto līgumu ar Kuldīgas RCP. Negribu noliegt organizācijas vainu. Tomēr nav īstas pārliecības, ka vienības vadītāji darīja visu, lai konfliktu noregulētu. Un kā darīja — vai ar vēlēšanos saprasties vai paceltā balsī? Iespējams, būtu pieticis ar draugu vienības padomu. Tie paši «Mārsta-|i» varētu izstāstīt, kā rīkojušies līdzīgā situācijā. Vairs neprotam pretim panākties, un bieži ska|ā saukšana pēc taisnības salabšanu dara neiespējamu. Jā, studentu vienības ļoti veikli sarunā kopīgas izklaides, kas balstās plašā SCV tradīciju klāstā. Bet, cik bieži vienība ar vienību (nu kaut vai to

vadītāji) satiekas, lai izrunātos par darbu un palīdzētu ar savu pieredzi? Pieradums, ka visu nokārto štābs, dažu vadītāju dara tik inertu, ka viņš pat nepapūlas saviem spēkiem ko veikt. Vieglāk tēlot aizvainoto, atgādināt štāba atbildību. Ir arī tādi komandieri, kuri savas vienības (tātad savu vienaudžu) priekšā izliekas ļoti svarīgi, uzsverot lielo aizņemtību. Ik rītus viņi dodas uz kādu tikšanos ar priekšniekiem, bet neizdibināmās vadītāja gaitas vienalga neko nemaina. Ar to gribēju teikt, ka vienībai un vadītājam pa vidu tomēr nedrīkstētu atrasties noslēpumu barjera.

Jau minētie «Mārsta|i» reiz iegāja zonas štābā un tieši pateica: «Priekš kam jūs te sēžat? Mums jūs neesat vajadzīgi.» Un zonas komisārs Aigars toreiz atbildēja: «Ja visas vienības būtu tādas kā «Mārsta|i», bez zonas štāba patiesi varētu iztikt.»

Pirms gadiem dzirdēju studentu neapmierinātību par to, ka cilvēki no «augšas» rīko reidus arī naktīs un ir |oti gandarīti, ja izdevies noķert kādu iedzērušu studentu, pieprasīt paskaidrojumu, ko nogādāt tālāk uz mācību iestādi, tā parādot «visaugšai», ka viņi strādā. Bet ko pozitīvu šāda rīcība dos? Studenti k|ūs rāmāki? Nebūt nē. Ja gribēs, uzliks uz durvīm zīmi, ka izgājuši vākt ārstniecības augus, un līksmosies citā vietā, kur tos neviens neatradīs! Varbūt viņi sāks baidīties no vadības? Jā, bet līdz ar to savu rūpi vairs neuzticēs. Ja starp SCV kolektīviem un štābu nepastāv draudzīgas attiecības, nepieciešamība pēc vadītāja centrā patiesi zūd. Saprašanos traucē arī kādu laiku nepārskatītās instrukcijas, kuras varbūt tomēr vajadzētu atbrīvot no daža laba aizlieguma. Piemēram — darba periodā liegtās iespējas izbraukt no dzīvesvietas tālāk par 15 kilometriem, braukt gadījuma mašīnās u. c. Traucē ari «prasītāja — atskaišu devēja» attiecības, kas bieži balstās ne reālā sabiedriskā darbībā, bet gan sakņojas gudrā diplomātijā. Šis process aizgājis tik tālu, ka pat ikgadējās aktīvās runas par birokrātisma skaušanu vairs neko nespēj mainīt. «Augša» piekāpās — neuzspieda visas sabiedriskās akcijas, bet ļāva katram izvēlēties atbilstošākās, reālāk veicamās. Taču visi zina — ja izdarīs ari to neuzspiesto, punktiņi tomēr būs. «Vairāk un vairāk» — tā vieni. «Pie velna — piedrāžam to visu» — tā otri un neraksta papīrus, nediedelē iespēju sa-biedriskoties, bet ***no rīta*** līdz ***tumsai strādā,*** pamazām atgādinot skaužamo «melno brigādi». Starp citu, izrādās, ka uzņēmējiem tādas vienības patīk. Kāpēc gan nē, ja padara daudz? Un tā jau nav, ka «pusoficiālā» vienība pēc darba vaļotos. Arī viņi iet ciema |audīs ar koncertu, uzpoš saimniecības teritorijā esošu kultūrvēsturisku vietu. Tāpēc neticu, ka, likvidējot, piemēram, pārskatu maksimumu, studenti pārstātu darboties un tikai gulšņātu. Vai godīgi viņus uzskatīt par tik nevarīgām būtnēm, kas disciplinējamas vienīgi ar papīru palīdzību? Tiesa, vienu pārskatu vajag gan, bet tādu, kurš rāda nevis nolasīto lekciju daudzumu,

bērnudārzā nostrādātās stundas, apkoptās piemiņas vietas un sniegtos koncertus, bet atklāj — kāpēc tas bija nepieciešams un kam noderēja! Citādi pieskaitām pilnīgi nereāli izpildāmus skaitļus. RPI studenti savā laikrakstā ļoti nopietni diskutēja par sociālistiskās sacensības nolikuma absurdiem. Citēju: «Bieži vien sanāk tā, ka viena cilvēka rīcība var dot vienībai tikpat daudz punktu, cik visa vienība iegūst, piedaloties nolemtā pasākumā.» Atceros, kādā vienībā pirms pāris gadiem tika organizēta lekciju lasīšana. Skaidrs, ka vasaras darbu kņadā kolhoznieki nepametīs lauku, fermu un nenāks klausīties, kā students viņus mācīs dzīvot. Biedrs, kuram šis pienākums tika uzticēts, ieradās mehāniskajās darbnīcās pusdienas pārtraukumā, ierausās kāda traktora kravas kastē un runāja par viegli uztveramu tēmu — nepieciešamību izbeigt alkoholisko dzērienu lietošanu. Mehani-zatori klausījās labprāt, jo viņi to uztvēra kā draisku viena aktiera teātri, kurš radīja tik nepieciešamo atslodzi. Visiem jautri. Vienīgi pasākuma būtība zuda. Bet zonas štābā nolasīto lekciju skaits aizdomas neradīja, vēl jo mazāk interesi — pašiem apskatīties, kā praktiski tiek realizēts tik nereāls uzdevums ...

Laiks vienkāršojis ari aģitbrigāžu programmas, kuras vienbrīd norunāja dēvēt par koncertbrigādēm. Tagad festivālos jau tiek pieteikti mazie Dziesmu svētki. Lai tajos piedalītos, vairs nav nepieciešams rakstīt scenārijus un daudzus vakarus kopmēģināt. Studentu vairākuma princips — improvizācija. Tas nebūt nav peļams, tikai grūti saistāms ar faktu, ka vienības uzstājušās ari savos ciemos, kā ziņo komisāru pārskati. Ne jau tāpēc darba cilvēks izbrīvē svētku vakaru un uzvelk mugurā noskaņai atbilstošu tērpu, lai palūkotu grūti uztveramu priekšnesumu vai pat ākstīšanos, jo dažkārt ekspromts auditorijas priekšā ir saprotams tikai pašiem izpildītājiem. Jautrība dalībniekos, neizpratne — vērotājos. Salīdzināšana, protams, nerunā par labu salīdzinātā-jam, jo vairāk vai mazāk tas velk uz skaužamo — «kad mēs augām...». Un tomēr ir lietas, ko vērts paarfidzei no paaudzes pārmantot. Ari vecās labās aģitbrigādes, kuras kādreiz bija pirmais kolektīva saliedētājs, kad kopā sanākt vajadzēja vairāku vakaru mēģinājumos. Līdzās jautrajai vienības — tātad savas dzīves apdziedāšanai kāda pašdarināta pitona vēderā ir jābūt kaut kam dziļākam, ar ko nav neērti piedalīties piemiņas brīdī Brāļu kapos un saimniecības Darba svētkos.

Kā secināju sākumā — visi jūt, ar cik plašu vērienu tagad notiek studentu vienību festivāli. No kādreizējās dzīvošanas teltīs vienīb-nieki pārcēlušies uz grandiozām pašu būvētām celtnēm, «sausās paikas» vietā organizētas ēdienreizes ēdnīcā. Tikai — kur paliek nakts ugunskuri? Daudzajās nodarbēs aizrauti, tos iededz vairs retā vienībā. Nevar būt, ka cēlonis slēpjas tai alus muciņā, ko vairs nevar vest līdzi uz svētkiem, nevar būt, ka tā bija vienīgais saliedētājs, kas aicināja

festivāla naktī vienības ciemoties citu pie citas. Vizuālā diženuma radīšana ir process, kuru nevajag ne apstādināt, ne atgriezt kādā iepriekšējā stadijā. Tas ir impulss, kas mudina rosīties svētku gaidās. Bet, ka tajos kaut kas radikāli jāmaina, saprotam. Šo maiņu nevarēs izdarīt neviens štābs, tikai paši studenti, nākamajā vasarā ienākot katrs ar vismaz vienu, toties ļoti konkrētu priekšlikumu, kas varētu kļūt par stabilu šo festivālu sastāvdaļu.

«Sveiciens veterāniem!» — tā pērnvasar Alsungas festivālā Guntars Šterns — populārās RPI vienības «Kursa» komisārs pirms gadiem četriem pieciem, tagad komjaunatnes Saldus rajona komitejas otrais sekretārs. Uģis Eriņš komandēja universitātes «Senčus» astoņdesmito gadu sākumā, bet vienības formā viņu sastapu arī pērnvasar. Astoņu vasaru studentu vienību atribūtiku glabā Gaiziņa padomju saimniecības partijas organizācijas sekretārs Juris Rinks (starp citu — dzimis pilsētnieks). Latvijas studentu vienības vēsturē noteikti ieies arī Kārlis Kamradzis — pirmās un pagaidām vienīgās ģimeņu vienības komandieris. Šo piesaukšanu varētu turpināt, bet tāpat ir saprotams — kustība pastāv un balstās tieši uz tiem cilvēkiem, kuri tajā dzīvo ne jau vienu vasaru, bet ir spējīgi «celties un krist» par to. Kuri nevar tik vienkārši aiziet un aizmirst. Nākamā vasara vēl uzskatāmāk parādīs, cik tad ir šo patriotu, jo Latvijas studentu vienības štābs ir radījis iespēju veterāniem, kuri jau strādā, izveidot savas vienības un atvaļinājuma laikā izbraukt uz saimniecībām.

Ik gadu paplašinās vienību darbības virzieni. Celtnieki ir tikai vieni no ... Pavadoņi, restauratori, dabas un pieminekļu aizsardzības, mediķu, agrokonveijera un vēl dažādu formu vienības šobrīd ļauj katram izvēlēties interesēm atbilstošāko. Spēcīgāki kļuvuši arī paši vienības kolektīvi, jo to pamatu veido izdienējušie puiši, kas vairs nebrauc rūdīties un iepazīt dzīvi. Tā jau pazīstama. Viņi brauc strādāt.

Esmu par to, lai katram studentam ir tikai viena vienība. Nesimpātiski šķiet tie, kuri ik gadu piesakās citā kolektīvā, cerēdami uz kaut ko labāku, paši ne pirkstiņu nepakustinot. Starp iepazītajām tik daudzajām, man vienmēr tuvākā paliks tā, kurā pati dzīvoju iekšā, mūsējā — LVU Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas nodaļas studentu vienība «Robots». Pirmais komandieris Arnis Terzens 1980. gadā to pieteica ar devīzi «Nākotne pieder robotiem!», vēl nenojaušot, ka pēc diviem gadiem vienība patiesi strādās Jelgavas rajona kolhozā «Nākotne», tā pierādot, ka ari labās saimniecībās vienības ir vajadzīgas. Šodien «Robota» vairs nav. Un nav arī Filoloģijas fakultātē reiz tik populārā «Sprīdīša». Šīs pašas augstskolas Fizikas un matemātikas fakultātē vienību skaits tuvojas trešajam desmitam, bet filologiem vairs nav nevienas celtnieku vienības. Pārtrūkusi gandrīz vai obligātā stafetes nodošana. Ja būtu vienība, būtu arī tās vēsture un tagadējie fakultātes studenti nemulstu, izdzirdot Arņa Švītiņa vārdu,

kuru vajadzētu zināt, jo kā «Sprīdīša» komandieris tas reiz darīja populāru šo fakultāti. Nepiedodami, ka J. Plotnieka «Viena jautra vasara» vēl joprojām ir svaigākais prozas darbs par studentu vienību tēmu. Bet nevar jau uzrakstīt, nedzīvojot šajā kustībā iekšā. Taču tie, kas varētu rakstīt, uz tādu niecību kā SCV noskatās augstprātīgi. Var jau būt, ka radošai personībai nepieņemama dzīvošana barā. Bet varbūt **tieši šāda** dzīves izzināšana būtu visvairāk noderīga? Nedrīkstētu tiesāt šodienas topošos žurnālistus un latviešu valodas skolotājus, no kuriem gan jau iznāks arī kāds prozaiķis.

Bet SCV mūžu tomēr nosaka subjektīvie faktori. To apliecina RPI vecākā vienība «Al-gols», kurā drīz brauks šī kolektīva pirmo dalībnieku bērni. Tas nemaz nav sarežģīti — katru gadu beidzamajā darba dienā • tikai vajag ievēlēt nākamās vasaras vienības vadību, un no šī brīža tā pārējo priekšā **kļūst** atbildīga par visu.

Par visu — tas nenozīmē tikai līgumsaistību izpildes kontroli un nokomplektēšanos. Tas nozīmē arī to, ko no ārpuses neredzam, — sadzīvošanu, jo bez tās sastrādāšanās vienkārši nav iespējama. Bet no sastrādāšanās jau **sakās** šī kustība.

Pēteris Šmidre. Dzimis 1896. gada. LSD (vēlāk — PSKP) biedrs no 1912. gada.

— Sai pasaulē bīstos tikai viena, tāpēc jācer, ka mani vairs nearestēs, — viņš smejas.

_ ?!

— Dievam neticu. Arī māņiem ne, taču savā mūžā ir nācies izbaudīt dažu sakritību. 1914. gadā mani apcietināja, jo glabāju aicinājumus streikot — bija Ļenas zeltraktuvēs notikušā slaktiņa otrā gadskārta. Cara valdība mani uz diviem gadiem iespundēja cietumā. 1938. gadā uz apsūdzēto sola nokļuvu jau kā spiegs, diversants un terorists. Man piesprieda nāves sodu . . .

Pirmajā gadījumā — pēc trim mēnešiem, otrajā — pēc trijiem gadiem valstī ienāca karš.

Laiks. Caks to pašķir kā aizkaru, un strēlnieku likteņi dodas

pretim katram, kam laimējies lapot «Mūžības skartos». Podnieks šos likteņus krāj zvaigznājā. Sarunas, atmiņas, tostarp — vecas bildes un hronikas, un mēs tiekamies ar dziestošiem mūžiem. Paejamies drusku tuvāk viņiem no šī simteņa gala, garām skolas vēstures grāmatai, līdz, izrādās, — sarkanajiem strēlniekiem laiks apstājies. Pagājis secen, kopš veikts lielais darbs, kad 58 000 streiku cīnījās par revolūciju Krievijā laimīgas Latvijas labad. Viņi pat neiedomājās, ka pēcāk tiks dēvēti par «latviešu fenomenu». Bija laiks, kad šķita — teju nograndēs vispasaules revolūcija, kad daudzi teicās esam ļeņinieši un tādi palika visam mūžam.

Es atkal domāju. Vai spēju noskaidrot paša dzīves uzdevumu? Ārpus savības un «es» slieksnim esmu ticis tikai pirms dažiem gadiem, tāpat kā citi, kam nedaudz pāri divdesmit. Laimīgi — šī sliekšņa pārvarēšana sakrita ar atklātības gaisotnes triumfu mūsu sabiedrībā. Jaunības maksimālismam negāciju skaušanai pavērās visplašākais ceļš, bet — pārāk bieži iznāca saskarties ar pretdarbību, nogaidīšanu, ko ģenerē tie, kam pārkārtošanās demokrātisko būtību vajadzētu apgūt visātrāk. Taču sabiedrībai reiz jāmos-tas no pusmidža! Vai katrs to arī grib darīt. Tikai pēkšņā rosīšanās pelēcībai un plikiem vārdiem radušajiem nākusi kā zibens istabas logā. Uguns lode parādās, tu to redzi, bet, kad atkal aiziet naktī un sirds puksti kļuvuši rātnāki, skatītajam nenotici.

Godīgs darbs, taisnīgumi, — šiem jēdzieniem no jauna nākas meklēt vērtību. Skepsi un nogaidīšanu jāiemij pret pārliecību. Tāpēc esmu te. Lai saprastu, kur strēlnieki — pirms septiņdesmit gadiem tikpat zaļi puikas kā es tagad — šo pārliecību atraduši. Kā pratuši saglabāt.

— Es katram novēlu savu vietu. Dzimteni. Jo pats nezinu, kur esmu piedzimis . . .

Kokneses pagastā bija desmitiem saimnieku. Kuram pirms deviņdesmit viena gada kalpoja mani vecāki?

Divas ziemas mācījos pareizticīgo draudzes skolā. Uz zinībām biju ļoti kārs, gatavs kaut garīgajā seminārā (turp mani rekomendēja) mācīties. Par sociālo taisnīgumu tolaik neviens nerunāja. Kurnēt gan kurnēja, bet Piektais gads un soda ekspedīcijas turējās jo labā atmiņā. Rosīgi šķita tikai sociāldemokrāti. Divpadsmitā gada vasarā kalpoju īpaši zvērīgam saimniekam, — izdzina pat pusdienu karstumā, un, ieradies Rīgā pie brāļa,— viņš mani iepazīstināja ar partijniekiem — sapratu — ar sociāldemokrātiem ir pa ceļam. No tā tiku cietumā. Kad iznācu no cietokšņa un atgriezos Rīgā, visriņķī karš! Fronte pilsētā dzirdama. Pirmāk dienēju Rēvelē. Kad mani pārcēla uz astoto Valmieras strēlnieku pulku, atpūtā esot, Majoros — no dzelzceļniekiem uzzinājām — notikusi Februāra revolūcija. Tad pirmo reizi tikos ar tik daudziem kara nomocītiem cilvēkiem. Ziemassvētku

kaujas, veltie upuri tajās strēlnieku uzskatus sacementējušas cieši. Karot riebās. Taču — Rīgu vācietim atdot arī nav vēlēšanās. Mēs, latvieši, tolaik nonācām visai kutelīgā situācijā. Ar vācieti brāļojamies, plintējam tukšā gaisā, bet, kad viņus mums triec virsū, vai mūs dzen uz šiem, tad — katrs savas dzīvības glābējs. Izpūšot pretējo .. .

— Noriebies līdz kaklam. Spivums pret vācieti, spīvums pret caru, patvaldību un dažu virsnieku, pozīciju karš un vēlme Latviju atcīnīt. Vai maz šie apstākļi spēja saistīt kopā tos desmitus tūkstošus, kuri kļuva par revolūcijas kareivjiem? Lai nacionālā karaspēka daļas organizēti pārietu boļševiku pusē, aizstāvētu to programmu un ideālus, vajadzīgs taču ļoti ietekmīgs spēks!

— Septiņpadsmitajā gadā līdzās «strēlnieku fenomenam» dzima vēl viens, tik cēli nesaukts, — partijas darba fenomens. Tie abi savstarpēji ietekmējās un atsevišķi nemaz nevarēja pastāvēt. Līdz pat Februāra revolūcijai partijas darbs latviešu strēlnieku pulkos noritēja slepeni, ārkārtīgi grūtos apstākļos. LSD aģitatorus vajāja, arestēja un šāva. Atklāti savas idejas paudām tikai pēc februāra notikumiem, un karš strēlniekus jo labi bija sagatavojis. Kā saimniekdēlam, tā kalpiņam un pilsētas pašpuikam pieņemama bija tikai Ļeņina vadībā izstrādātā partijas taktika tā-laika apstākļos. Varu padomēm! Mieru bez aneksijām un kontribūcijām! Kurš gan to negribējām? Miers kļuva partijas lielākais trumpis, kuru pārkaut nevienam nepietika dūšas . . . Taču partijas nozīmīgākais veikums — strēlnieku pulku otrā kongresa sagatavošanā.

Pirms vēsturiskā, septiņpadsmitā maija lēmuma, kad strēlnieki apliecināja uzticību Ļeņinam, pulkos, rotās aci pret aci risinājās cīņa starp dažādu politisko strāvojumu pārstāvjiem. Mēs — boļševiki, eseri, meņševiki, pa kādam anarhistam — villojāmies uz velna paraušanu. Katrs varēja runāt, ko sirds kāro, un runāt gribēja visi, ne kā tagad, kad pirms sapulcēm jāizbīda runasvīri ar lapām rokā. Jo partija pie strēlniekiem nāca ar visaktuālākajiem uzdevumiem, tuviem katra vēlmēm. Diskusijā ieinteresēti bija visi. Klausītāji atestēja katru runātāju. Ja vārdam bija segums un teiktā saturs atbilda vairākuma domām, saucienu, pat ovāciju vētrai nemanīja galu. Ja kāds laipoja nesaprotami, mudži-nājās frāzēs un sacītajā nejutās lietišķība, vai, pasarg dievs, kāds uzsāka runas par kara turpināšanu vai neatbalstīja tiesības zemi kopt bandeniekiem, tad šādu pavisam vienkārši izsvilpa, kājām izdauzīja nost no runas vietas. Tai laikā, nez kāpēc, šādu rīcību atzina par likumīgu. Interesanti, un šodienas oficiālajai vēlēšanu ceremonijai — pilnīgi pretēji, vēlējām kongresa delegātus. Tos neviens negrasījās rekomendēt. Kandidātus — cilvēkus, kuriem strēlnieki uzticējās visvairāk, kareivji izsauca no vietas. Tie bija ikvienam pazīstami, darbos un vārdos sevi pieteikuši vīri. Šai ziņā demokrātiskākas vēlēšanas iedomāt nevaru. Iztikām arīdzan bez

biļeteniem. Šodienas izpratnē taču diez vai par tādiem uzskatāmas avīžpapīra vai smēķčau-līšu stērbeles, kurās katrs bija tiesīgs ierakstīt sava uzticības vīra vārdu. Vēlāk šie papīrīši tika savākti kareivja cepurē un publiski ritēja balsu skaitīšana — skaļi, visiem dzirdot, nosaucot kandidāta vārdu un uzvārdu. To darīja vismaz divi cilvēki. Lai kādam ir mazākā domiņa nerastos, ka iespējama krāpšana.

Tādējādi kongresā savus pulkus pārstāvēja tikai strēlnieku uzskatiem un interesēm vispieņemamākie vīri, kas pierādījuši tiesības runāt tūkstošu vārdā, un strēlnieki saviem līderiem ticēja. Bez ierunām. Bet noslēpumu «latviešu strēlnieku fenomena» izveidē, kā redzat, nav. Partija devās tautā — sīkajos un bezzemniekos, strādniekos — ar tai saprotamu un atbalstāmu kursu. Tauta, ticot šim kursam un pašas izvirzītiem vadoņiem, radīja pasaulē nepieredzētu internacionālā un patriotiskā spēka kopību — latviešu strēlniekus. Sarkanos, kopš 1917. gada 17. maija rezolūcijas apstiprināšanas otrajā strēlnieku pulku kongresa. Pret balsoja viens, atturējās astoņi delegāti . . .

Maijs. Necik ilgi, un Rīgu nāksies atdot vācietim. Strēlnieki cietīs milzu zaudējumus, bet ļaus izmukt ielenkumam krievu 12. armijai, tādējādi neļaujot prūšiem maršēt uz Pēterpili.

1918. gads. Vācieši okupē visu Latviju. Viens — prūsim, otrs — Antantes tantei svārkā ieķēries, Niedres un Ulmaņa k-gi rīvējas par varu, bet strēlnieki tālu Krievijā cīkstas ar kontrrevolūciju. Pievolga un Baltkrievija iepazīst viņu kaujasmāku. Sarkanās Armijas virspavēlnieks ir kādreizējais 5. Zemgales strēlnieku pulka komandieris Jukums Vācietis. Pa vidam — eseru dumpju apspiešana Maskavā un Jaroslavļā, Ukrainas stepju tīrīšana no baltgvardiem, poļiem un vāciešiem.

1919. gads. Latvijā — padomju vara! Vispārējas līksmības brīdis. Strēlnieki, optimisma pārpilni, cērtas pret Deņikinu un Judeniču, jo

zina, mājās — pārmaiņas. Maijā atsākas fon der Golca uzbrukums Latvijai. 22. datumā Rīgā uz katra stūra dzirdama ieroču šķinda un vācu mēle . . .

1920. gads. Ziema. Pēdējās padomes no Zilupes atkāpjas uz austrumiem. Krievija slēdz mieru ar Latviju, nu jau buržuāzisku republiku. Strēlnieki no Krimas jūrā iedzen pēdīgo nešķīsteni, bet pēkšņi—demobilizācija!

— Dramatisks mirklis katram strēlniekam. Daļu nomāca neizpratne — kā tā, izkaro-jāmies, un nu vairs neesam vajadzīgi?! Visi taču zināja, ka cīnījušies par brīvu Latviju brīvā Krievijā. Tad nu īsi pirms demobilizācijas paslepus pat vervējām brīvprātīgos, lai Dzimtenē atdibinātu padomes . . . Taču nācās nolikt ieročus, un daudzi jutās kā no laivas izsviesti. Jo karš — rīcība bez attaisnojuma, karotājam ir slepkavas amats. To neviens normāls cilvēks iemācīties nespēj. Es nelabprāt atceros tos laikus. Man vaicā — vai viegli nogalināt? Negribu atbildēt, jo nav cūciskāka darba pasaulē! Ne pašam, ne pretiniekam, bet jūs esat savesti kopā aci pret aci, un tad kļūst vienaldzīga filozofija. Kaujā jūs vairs neesat šķiras brāļi, bet naidnieki, un likums še viens — vai nu tu viņu, vai viņš — tevi.

Daudzi no mūsējiem tuviniekus nebija redzējuši kopš pasaules kara sākuma. Tik vien kā sagumzītas fotogrāfijas glabājās kareivja somā. Citam, lai nu kāda, bet Latvijā palikusi sēta, un pēc revolūcijas uzvaras Krievijā tās tālākā gaita gluži cilvēciski saprotamu iemeslu dēļ kļuva mazāk svarīga. Jums gan to grūti saprast, bet savus ideālus šajā — pēc-demobilizācijas periodā mēs nezaudējām. Ir tie, kas devās uz mājām, ir palicēji Krievijā domājām, ka buržuāziskā Latvija — eifēmiska parādība un spējīga pastāvēt tikai īsu mirkli. Mēnešus, varbūt pāris gadus. Mēs ļoti ticējām partijai. Uz vārda. Ticējām mūsu uzvarai visur, kur nav taisnības. Rietumu frontē karojot, biju artilērijas diviziona komisārs, aizgājām līdz Varšavai. Tālskatī pilsētu varēja saskatīt kā uz delnas, un, kad Pilsudska krietni koncentrētākie un labāk bruņotie spēki mūs pamazām atspieda atpakaļ, daudzi partijas biedri vai raudāja, jo šo zaudējumu uztvēra kā Vispasaules revolūcijas sagrāvi. Taču ticība idejai palika nemainīga. Tā saliedēja latviešus, kuri palika Krievijā. Prātā bija viens — mēs nāksim atpakaļ! Tad vēl neapjautām, cik grūti to izdarīt un ka daudzi vairs nespēs.

Tāds, no strēlniekiem pārnācis, — kas es būtu ar savām divām klasēm? Padomju Savienībā no sākuma mācījos Latviešu strādnieku fakultātē, pēc tam — beidzu Ļeņingra-das Mežtehnikas akadēmiju. Strādāju Tautsaimniecības augstākajā padomē, tad vadīju meža darbu mehanizācijas izmēģinājumu staciju Arhangeļskas apgabalā. Varēju mātei uz Latviju aizsūtīt naudu.

Divdesmito gadu beigas, trīsdesmito gadu sākums. šī laikmeta ainas pazīstam no llfa un Petrova dzēlīgajām rindām, Zoščenko

stāstiem. Šokējoši jaunās dzīves celtniecības tempi, bet līdzās zeļ birokrātija, lišķīgums. Par spīti pagātnes palieku izskaušanai.

— Tais gados sevi pirmo reizi pieķēru domās — nez, kālab šīs negācijas ir līdzīgas pūķim? Cērt galvas, cik gribi, bet allaž kāda ataugs vietā! Līdz sapratu. Pagrīdē partijas biedri veidojās no revolucionāriem pēc pārliecības. Mūsu rindās nelīda labuma meklētāji, nāca tie, kuri zināja — partijas labā nāksies ziedot savu jaunību, iet katorgā, varbūt arī — nolikt galvu. Pilsoņu kara laikā mūsu rokās nonāca miljoni! Vērtslietas, relikvijas, nauda, bet līdzās — neviena kontroliera, neviena uzskaitītāja, kurš raudzītos uz pirkstiem. Zināja — ne krikums nepielips pie rokām. Jo partijā uzņēma tikai uzticamākos. Jums tas šķitīs pārspīlēti, bet toreiz no partijas grasījās izslēgt biedri, kura smēķēja lūpas! Vai arī — kāds tika saklausījis, ka mēs, seši strādnieku fakultātes zeļļi un meičas, esam noprovējuši pudeli vīna! Jampadracis un izbīlis bija liels. Atzīties neatzināmies, bet mācību dabūjām visam mūžam. Lūk, ka partija tolaik rūpējās par savu rindu idejisko, morālo un tikumisko tīrību! Tagadiņ gan, skatos, kritēriji kļuvuši pieticīgāki. Šai sakarā reiz vajadzētu atcerēties Ļeņina teikto — mazāk, toties labāk!

— Kāda toreiz bija padomju tautas attieksme pret latviešu strēlniekiem, revolūcijas aizstāvjiem?

— Aizbrauciet uz Ukrainu, piemēram. Veci ļaudis mūs vēl tagad atmin. Zina, ka mēs bijām Ļeņina uzticības pulki. Ne velti jaunās valsts valdību gan Smoļnijā, gan Kremlī sargāja latvieši, un ja palūko pilsoņu kara kartē, tad atrodam, ka visās nozīmīgākajās operācijās piedalījušies strēlnieku pulki. Tas vien, ka baltgvardiem bija nerakstīts likums — matrožus un latviešus gūstā neņemt, par kaut ko liecina. Pēc revolūcijas uzvaras mūs cienīja kā konsekventus Ļeņina ideālu aizstāvjus.

Vēlāk sāka piesargāties. Izdevniecība «Prometejs» trīsdesmitajos gados klajā laišanai sagatavoja grāmatu par latviešu sarkanajiem strēlniekiem. Aizliedza. Lika pārdrukāt, un pie lasītāja nonāca faktu kropļojumi. Draņķis.

— Personības kults. Dramatisks, pat traģisks gadu virknējums visai padomju tautai. Vai par bijušo maz jārunā, ja kopš tā aizskrējis gandrīz pussimtenis?

— Pilnā balsī. Jaunajiem vajag saprast, ko šis laikmets mūsu valsts neilgajā pastāvēšanā ir ārdījis. Sievai nākas atteikties no vīra, bērniem — noliegt vecākus, māsai — atsacīties no brāļa; šķobījās sabiedrības morāle. Atklāts varēji būt pats ar sevi. Revolūcijas bērni* dzimuši divdesmitajos gados, it viegli iemācījās slēgt kompromisus ar sirdsapziņu. Daudzi no viņiem vēl tagad dzīvi. Dažādās pārvērtības tos situšas un bukņījušas no līdzsvara, līdz padarījušas par sīkiem cilvēciņiem. Bet bīstamiem, jo viņiem nav savu domu, sava viedokļa,

viņi lokās visiem vējiem līdzi.

Mani arestēja 1938. gadā. Divus gadus ilga izmeklēšana, reizumis naktīs neļāva gulēt, ik pēc pāris stundām cēla augšā pazīstamais — na dopros!

Ne man, ne citiem ir prātā neienāca, ka sācies pavērsiens partijas taisnajā līnijā. Mēs domājām, ka partija ir maldināta, jo nevar būt, ka vīri no čekas — šie revolucionārā avangarda pārstāvji, kristāltīrie cilvēki, kuri nekad negrēko, tagad rīkojas nepareizi. Mēs ticējām Staļinam, un daudzi raudāja. Par to, ka mūsu uzticību vadonim kāds ir pārspējis.

1938. gadā sākās mana atstumtība. Es biju nekas. Kad sēdēju cietoksnī cara laikā, staigāju paceltu galvu, bet nu, kad mani tiesā kā Dzimtenes nodevēju?

Palīdzēja vienīgi paša nelokāmība. Uzticība Ļeņina partijai. Kad man piesprieda nāvi, bez tiesībām pārsūdzēt, es vienkārši neticēju tai. Bija nesaprotami, prātam neaptverami, ka mani tagad vedīs ārā ... Es nelūdzu sevi apžēlot, vien īsi uzrakstīju — prošu peresmotreķ ģelo.

Sēdēju «konvertā», koka skapītī, kurā notiesātie ir pakustēties nevar, un gaidīju. Biju mierīgs. Kad uzzināju — nāves sods aizstāts ar astoņiem gadiem ieslodzījumā, sapratu, cik tuvu esmu bijis izmisuma un ārprāta robežai . . . Bet mana pārliecība bija vinnējusi!

Komi apgabalā — darba nometnē cirtām mežu. Pirmajos gados neizturēja daudzi stipri vīri. Vecos partijniekus ekstremālie apstākļi saliedēja jo cieši. īpaši tādēļ, ka līdzās strādāja zagļi, slepkavas. Tie bija augstākā vērtē, jo neskaitījās Dzimtenes nodevēji . . . Tai laikā aizvien vairāk veidojās pārliecība — nevis partija vainīga mūsu liktenī, bet Ļeņina partijas programmas kroplīga interpretācija.

Grūtākie gadi dzīvē — pēc atgriešanās Latvijā. Nometnē tika lietots vārdiņš — pri-durok. Lūk, kas es biju arī savā zemē! Atstumts

līdz pat 1957. gadam, kad mani reabilitēja un atjaunoja partijā — šis, savukārt, ir laimīgākais brīdis manā mūžā. Jo zinu, ko nozīmē būt liekam sabiedrībā, kad neviens necenšas tevi saprast un palīdzēt atrast darbu. Bet varbūt, ka tas uz labu. Vismaz neesmu iemācījies locīties katram nācējam pa prātam, bet laiks var izmācīt visam. Lūk, kāpēc par kultu — demokrātijas noliegšanu vajag runāt!

— Jūs, strēlnieki, tiekat dēvēti par dzīvo vēsturi. Vēsture ir skaudra. Jūs esat mituši vairākās pasaulēs, un, cik nācies uzklausīt, tad labākā gandrīz visiem palikusi pagātnē. Padomju valsts celtniecības sākumposmā. Varbūt tāpēc, ka ideāls ir un paliek mānīgs, tiklīdz tam pietuvojies, tūdaļ šis atkāpjas?

— Ziniet, ko jums teikšu . . . Arī es par laimi uzskatu nevis likteņa dāvātos gadus, bet iespēju strēlniekam iziet pasaulē un sākt veidot taisnīgu dzīvi. Patlaban mēs vēl tādā neesam. Ir ne tajā, kādu iedomājāmies vispieticīgākajos sapņu tēlos. Mēs, vecie veči, jau laikam tās pārvērtības, kuras uzsācis mūsu valstī Mihails Gorbačovs, neredzēsim, bet sākts ir pareizi. Kas nestrādā, tam nebūs ēst — tā kādreiz skolā mācīja. Pat baznīcas bauslim ir taisnība. Tikai vienbrīd tika aizmirsts, ka jebkuras sabiedrības eksistences un tālākattīstības pamats ir darbs. Ja tā nav, nelīdz ne partija, ne slimo kase.

Lai strādātu šā tā, daudz nevajag. Institūtu, kurš cilvēkam dod darbu un pašu cilvēku. Lai strādātu godam, nepieciešama pārliecība, sapnis, ideāls — sauciet kā gribat. Šādu situāciju valsts var izveidot, strādājot vienīgi ļeņiniskā garā. Izvēršot atklātumu un kritiku. Tikai tad, kad katrs par otra pārkāpumu varēs runāt skaļi, nebaidoties, ka tiks diskriminēts, vai, kā tagad saka — nekļūs kritikas apspiešanas upuris, tauta spēs nostiprināt savu morālo pamatu, ticību kaut kam svētam. Vienu brīdi domāju — vai maz tā, kura dēvējas par komunistisko partiju, ir tā pati, ko dibinājis Ļeņins? Pašlabuma tīkotāji, birokrāti, bezmugurkaulnieki! Tauta tos redz, zina par viņu pastāvēšanu. Avīzēs taču raksta par viņiem, televizorā rāda, un tauta ir neizpratnē — kā cilvēks, kurš sevi partijas darbā jau sakompromitējis, pēc mirkļa jau parādās citā vietā, citā amatā un gandrīz vienmēr — tikpat atbildīgā?

Gadiem ilgi samierinājāmies ar meliem. Par divu iepriekšējo piecgažu neveiksmīgo noslēgumu uzzinām tikai tagad. Bet melus nākas uzklausīt joprojām — gan sadzīviskā līmenī.

šodien partijai pie tautas jānāk kā dārzniekam, ar tīrām rokām, un jāiepotē pārliecība — labu darbu algojot ar materiālu un morālu gandarījumu. Vecā — izpildītājpār-liecība ir nedomāšanas auglis. Tās piepratējus tauta padzīs. Jo cilvēki tomēr sāk domāt, kas tos vada. Sarunas sākumā sīki stāstīju par strēlnieku otro kongresu. Par tā delegātu vēlēšanām. Tikai šādās — visdemokrātiskākajās vēlēšanās manā mūžā, tauta spēj atrast savus līderus, kuriem tic un ir ar mieru

sekot pat ugunī.

— Patlaban vairākumam jauniešu nav tā duka iekšā, kas jums pirms trīsceturtdaļ-gadsimta. Jaunatnei zudusi ticība sapnim. Tā grupējas pankos, rokeros, vēl sazin kādos. Juris Podnieks uzņēmis filmu — «Vai viegli būt jaunam?» . . .

— Redzējis neesmu, bet man par filmu ir stāstīts, esmu iepazinies ar-visām pieejamām recenzijām par to. Daļai jaunatnes ir pamats būt neapmierinātai. Viņa ir atradināta strādāt, domāt, bet ne pret Dzimteni ir jaunie. Tikai — grūti uztaustīt īsto ceļu, kurš tiem, kā apzinīgiem pilsoņiem, ejams, lai palīdzētu valstij. Šo ceļu var uziet. Ar noteikumu, ka jaunajiem par katru norisi mūsu sabiedrībā jāzin visskaidrākā patiesība. Ar viņiem runājot, frāzes kalšana jāaizmirst. Ik vārdam jāskar konkrēti sadzīviski, politiski apstākļi. Strēlniekus, zaļus puikas, tikai šādi Ļeņins pārņēma savu ideju varā. Taču tagad man bail, ka aģitācija un propaganda — cēlākais masu saliedēšanas un vienošanas darbs,—vismaz mūsu republikā sastindzis seklā frāzē.

— Kāds jums šķiet šis laiks?

— Tā ir ļeņinisko ideālu atjaunotne. Kurai es ļoti ticu. Ja jaunatnes žurnāls atceras strēlniekus, tad domāju — arī žurnāla lasītāji nav noskaņoti sakāvnieciski. Mūsu laiks ir radījis izcilu valsts vadītāju — biedru Gor-bačovu. Pēc analoģijas tagad vajadzētu rasties arī jaunās dzīves cēlāju priekšpulkam — tie esat jūs. Labi, ka padomu meklējat pie strēlniekiem. Mūsu gājums aicina latviešus domāt. Stiprina pašapziņu.

— Bieži esat skolās. Jūsu vērtējums par šādu tikšanos lietderīgumu?

— Daudzi no mums vairs nav strēlnieki. Dzīvei un partijai atdots pārāk daudz un vairāk sabiedrībai dot mums neļauj gadi. Mēs drīz aiziesim, bet negribētos, lai par strēlniekiem tik vien paliktu atmiņu, kā par veciem večiem un vecenēm, kam par prieku kādreiz skolas gados katrs ir stāvējis goda sardzē vai svinīgajā līnijā. Man personīgi nekad nav paticis iet cauri šai bērnu šerengai un klausīties, kā mani saukā par šmidrestēvu. Būtu jauki, ja skolās vairāk mācītu Latvijas, sarkano strēlnieku un revolūcijas vēsturi. Un vēl — gribētos labu kvalitatīvu mākslas filmu par latviešu strēlniekiem, par to pārtapšanu revolūcijas sardzē. Jo pārāk daudz nopelnu šai sakarā vēl tiek piedēvēts Ziemassvētku kaujām, Tīrelim un Ložmetējkal-nam. šīs cīņas latviešus izmocīja. Izmocītus cilvēkus revolūcijā aiznesa Ļeņina partija. Demokrātiskākā un tautai vistuvākā partija pasaulē.

INTERVĒJA GINTS JANSONS

Brigita Brīdaka

(1. turpinājums)

LOMA VISAM MŪŽAM?

1978. g. 6. martā.

DIAGNOZE

Arī Andris Zvirgzds dzīvo botāniskās jaunrades gaisotnē. LPSR ZA Botāniskā dārza Floras laboratorijas vadītājs, bioloģijas zinātņu kandidāts, vairāku grāmatu autors. Viņa pārziņā ir bagātīga augu kolekcija. Un informācija, kurai sen jau kļuvis par šauru zinātnieka kabinetā. Grāmatas, katalogi, vārdnīcas, raksti . . . Rakstāmgalda kreisajā pusē nemitīgi papildinās kartotēka, otrajā pusē — perfokaršu kaudzes. Kā lēcu sistēmā viņš vāc visa jaunā neskaitāmos starus, lai projicētu tos jaunrades aparātā. 20. gadsimta pēdējā ceturkšņa zinātnieks. '

Zvirgzda valstībā laiks neplūst kā ledzē-nos. Te tas pulsē deniņos. Laikmeta dzelžainajā ritmā. Mērķtiecīgs, saspringts kā loks, viņš noteica tikšanās laiku un precīzu paredzamās sarunas ilgumu.

Pēc iepazīšanās kļuva skaidrs, ka Zvirgzds ir viens no tiem cilvēkiem, kuri ne tikai skatās, bet arī redz un momentā prot novērtēt parādību būtību.

Manus jautājumus Zvirgzds uzķēra, pirms tie paguva atrauties no lūpām. Tāpēc saruna vairāk līdzinājās monologam. Improvizējot, it kā gribēdams pats sevi apdzīt, Zvirgzds raidīja ietilpīgu, precīzu vārdu pulkus no dažādiem izejas punktiem. Reizēm doma metās sāņus, reizēm aprāvās pusceļā . . .

— Mana darbības nozare ir kokaugi. Ekoloģiskā skatījumā. Mēs vairs nevaram dzīvot dabīgā vidē. Tā ir pamatīgi noplicināta. Esam spiesti mācīties veidot jaunas kvalitātes fonu, kurā dzīvot. Tāpēc arī radusies ainavu arhitektūra.

— Tātad — cita orbīta nekā Uķītim?

— Upīša attieksme pret augiem bija vispārinoša, pat globāli vērienīga. Mēs ar viņu esam daudz sprieduši par ikviena Latvijas novada ainavas tradicionālo skanējumu, kas ir veidojies dabas, sociālo un etnisko apstākļu mijiedarbībā. Es mēģinu, ja drīkst tā teikt, visu to sadalīt detaļās, pārvērst skaitļos, jo praksei vajadzīgi konkrēti ieteikumi. Upītim daudz par to stāstīju, un viņš diezgan atzinīgi izteicās par šādām idejām.

— Pie Upīša jūs braucāt bieži. Parasti pēc savstarpējas saskarsmes tiecas tie cilvēki, kuri kaut kādā veidā viens otru papildina . . .

— Ar savu ironiju, ar savu piekasīšanos Upītis palīdzēja atklāt

manos spriedumos vājās vietas. Bez tam — skaidrs, ka ikvienam cilvēkam vajadzīgi domubiedri. Lai saprastos ar Upīti, nepietika ar līdzvērtīgu zināšanu līmeni. Pārāk daudz bija tādu cilvēku, kuriem Upītis bija spiests teikt: «Jums jau ātri viss apnīkst!» Vai arī: «Jūs var ātri nokausēt!» Un pats, čīkstinot savus kruķus, gāja tālāk.

— Teorētiskās zināšanas Upītim bija vajadzīgas. Viņš jutās ļoti laimīgs, kad ieteicu kādu rakstu vai izskaidroju kādu ideju, pie kuras viņš bija nonācis pa saviem ceļiem.

Bioloģiju viņš nebija studējis nekādās augstās skolās. Bet kas gan ir skola šitādam patvaļniekam! Viņš daudz lasīja, taču ne vienmēr meklēja informāciju īstajos avotos. ASV augļkopības sasniegumus viņš, piemēram, nepārzināja, vairāk studēja amatieru literatūru, nelauzīja galvu arī par profesionālās augļkopības nākotnes tendencēm. Es mēģināju izdibināt viņa metodes: no *kurienes* viņam rodas šīs zemteksta idejas, kā viņš to visu dabū gatavu?

Upītis daudzas lietas zināja pamatīgi. Dažās problēmās viņš bija tā iedziļinājies, ka šermuļi skrēja pār muguru. Viņš interesējās arī par dažādiem kultūrvēsturiskiem jautājumiem. Upītis, piemēram, bija dziļi pārliecināts, ka Rainis pats rakstījis maz, ka viņš tikai rediģējis Aspazijas sacerēto. Vilka laukā dažādus pierādījumus, sacīdams: «Nu, skatieties! Vai tad nav redzams, ka tā nav viņa roka?! . . .» Liekas, viņš savu psihi maksimāli trenēja, lai tā nemitīgi uztvertu, apstrādātu un uzkrātu visdažādāko informāciju. Upītis spēja, piemēram, no dabas nākošo informāciju uzkrāt arī neapzināti. Viņā nemitīgi darbojās visdažādākie uztveres kanāli. Un, ja cilvēkam ir izveidojies liels daudzveidīgas informācijas krājums, sasniegts zināms pieredzes līmenis, ar asociatīvās domāšanas palīdzību izkristalizējas kopsakarības, tēli ... To nevar tik vienkārši izskaidrot. Vispār cilvēka psihe vēl tik maz izpētīta . . . Katrā ziņā tas, ko Upītis darīja ar augiem, vairāk atgādināja mākslinieka darbošanos ar savu tēlu sistēmu.

— Runā, ka arī ar kolēģiem Upītis esot mēdzis darboties kā ar tēliem . . .

— Upītis nevienu nelaida sev klāt. Mūžīgi baidījās no vilšanās. Tā bija viņa dzīves smagākā problēma. Saskarsmē ar jebkuru cilvēku vienmēr pienāca brīdis, kad varēja manīt: atkal klāt robeža, tālāk viņš neies, jo nu jau baidās tam cilvēkam pieķerties.

— Vai jūs nevarētu attēlot kādu no tikšanās reizēm?

— Reiz es pie Upīša ierados tieši no komandējuma, vedu viņam vairāku retu šķirņu ceriņu potzarus. Upītis par tādiem izciliem eksemplāriem mēdza teikt: «Pasaules smaile!» Atbraucu ap pusdienas laiku, mazliet vēlāk, nekā bija runāts. Klauvēju pie durvīm. Nekādas atbildes. Pēc brīža:

«Nāk, nāk iekšā! Kas tur gar durvīm grābstās?!»

Droši vien pazina pēc soļiem. Ienāku.

«Nu ja . . . Jūsu mājās ilgi guļ. Pie mums jau sen uzcēlušies.»

Es izstāstu, ka nupat no komandējuma, no Maskavas, ka neizdevās sarunāt vieglo mašīnu .. .

«Bet pie mums jau piecdesmit divi pāri mikroautobusu . . .»

Es tūliņ pretī:

«Man ir biļete atpakaļ četrpadsmitos trīsdesmit!»

«Ūja, ūja . . . Kas tā steidz? Būs jāatliek . . . Nu labi, sēžamies!»

Tā kā Upītis gaidīja *manu ierašanos,* viņam bija priekšā tāda gara liste, kuras augšā bija uzrakstīts «Zvirgzds», pasvītrots ar sarkanu zīmuli, un tālāk sarakstīts, par ko ar mani jārunā.

Visa ciemošanās, sevišķi, kad es biju viens pats, sastāvēja no intensīvas domu un informācijas apmaiņas. Aizejot no viņa, vienmēr jutos kā izpumpēts. Nepārtraukta erudīcijas pārbaude.

— Bet informācijas apmaiņa un erudīcijas pārbaude nav viens un tas pats.

— *Protams,* nav. Informācijas apmaiņa mums notika arī — ja tā var teikt — labestīgos līmeņos. Kad bija jautājumi, par kuriem mūsu domas sakrita. Bet vispār vajadzēja zināt visu, ko zināja Upītis, tikai tad erudīcijas — viņa izpratnē inteliģences—līmenis bija pietiekami augsts.

Mūsu sarunu laikā viņš nemitīgi kaut ko pierakstīja, bet sākumā ļoti dusmojās, ja arī es kaut ko atzīmēju. Psiholoģiskā divkaujā man nācās izcīnīt šīs tiesības — arī kaut ko iegūt.

Viņam patika arī «psiholoģiski testi». Noliek, piemēram, cilvēkam priekšā kādu amerikāņu žurnālu, kuram uz vāka ir satura rādītājs. Vērtējums atkarīgs no tā, kuru lappusi tu šķir vaļā ... Es toreiz viņam nekaunīgi nobēru angliski kaut ko pretī, notēlodams, ka to žurnālu zinu no galvas. Tad viņš mani lika mierā.

Vēl tādi gājieni:

««Balkanton» vienā platē izdevis gan Skrjabinu, gan Rahmaņinovu, maksā sešpadsmit dolārus.»

Tad drīkstēja tikai piemetināt kaut ko tādu, ka orķestris šoreiz spēlē ne visai izteiksmīgi, toties Klaiberns ar savu partiju tiek galā lieliski.

Vai arī:

«Bet tas mūks, kas Mičiganas štatā, Jezuītu klosterī, tas taču trīsdesmit otrajā gadā Karpatu augstkalnos dabūja grieķu riekstkoku. Un tagad jau viņš tirgo to pa visiem štatiem. Ko jūs uz to teiksit?»

Toreiz gan man laimējās viņu «atsēdināt», vienaldzīgā tonī paziņojot, ka varu viņam piedāvāt dažus potzarus ... Jā, viņam patika parādīt sevi, savu informētību par to, kas notiek pasaulē. Taču reizēm gadījās, ka sarunas vidū Upītis pēkšņi sāka atsvešināties, kaut ko pie sevis dungot, pēc brīža neatsvei-cinājies uzkāpj augšstāvā, — kaut kas

ienācis prātā. Es, kaut arī laika maz, pacietīgi gaidu. Pēc stundas pusotras atgriežas, un mēs turpinām sarunu tieši no tās vietas, kur tā pārtrūka, it kā nekas nebūtu bijis.

Varbūt šādos brīžos dzima lilijas «Lielā ilūzija», ceriņi «Dobeles sapņotājs», «Esības prieks», «Kristīne Baltpurviņa» ... Es zināju, ka koši balto ceriņu nosaukumā ietverta Upīša personiskās dzīves drāma. Uzdrošinājos pajautāt . . .

Kad Zvirgzds sāka stāstīt, vārdi nāca smagi, it kā viņš vēlreiz pārdzīvotu to dienu.

— Tas atgādināja kaut ko no viduslaiku romantikas, no Šekspīra. Zināmā mērā Upītis toreiz izpaudās visās savās amplitūdās. Man piezvanīja Upīša draugs un teica: «Maestro vajag piecpadsmit baltas neļķes ar asperā-giem.» Maestro ieradīšoties ar tādu un tādu vilcienu, jo nākamajā dienā jāiet uz bērēm. Ziemas vidus, nebija nemaz tik vienkārši, taču viss tika izdarīts. Uz attiecīgo vilcienu ierados ar velosipēdu, lai viņam vieglāk nokļūt līdz manām mājām. Tas ir kādu kilometru no stacijas. Un maestro uzkāpj uz mana velosipēda: «Kas tā neeļļo pedāļus? Mūsu mājās tik neeļļoti nav!» Viņš lēnām šļūc, un es riksī viņam no muguras. Kad tikām līdz mājām, viņš izstāsta, ka mirusi Kristīne Baltpurviņa, kura viņu mīlējusi, bet aizgājusi pie cita par sievu. Ilgi dzērām tēju. Tad viņš vismaz pusotras stundas ar manu sievu taisīja ģenerālmēģinājumu, kā viņš uzvedīsies kapsētā. Visu sīki pārrunāja. Kādu šlipsi siet utt. Un visu laiku caur asarām, tādām līdzcietību atraidošām un, no otras puses, tādām, kā lai saka, tomēr cilvēka tuvuma alkstošām. Visu laiku centās neuzbāzīgi izstāstīt, kā viņiem toreiz bijis. Jā, viņš ļoti cieta. Nav ētiski to stāstīt . . . Smaga sajūta. Mēs viņam savu istabu tai naktī iedevām, bet viņš nakti novārtījās, negulēja. Es arī negulēju . . . Tāds viņš vēl nebija redzēts. Otrā dienā mēs ar «Volgu» braucām uz kapiem. Visi bija jau sanākuši. Viņš pameta man kruķus ar tādu smiļģisku žestu. Un piekliboja, smagas sāpes ciezdams, kā kristiešu moceklis pie katafalka, nometās uz ceļiem un ar milzīgu zemnieka roku ielika tās neļķes zārkā. Grezns baltu neļķu pušķis ar asperāga plīvuru. Kad viņš pacēla galvu, asaras tecēja uz viņa melnā uzvalka.

Kopš tās reizes viņš sāka pagurt.

HERCA FRANKA FOTO

Uz brīdi iestājās klusums. Bet tad jau Zvirgzds atrodas savā kabinetā un ašā valodā turpina:

— Upīša galvenā loma selekcijā ir tā, ka milzīgā pieredze ļāva viņam intuitīvi uztaustīt augu kultūras attīstībā to gandrīz vai vienīgi pareizo ceļu, kas būtu jāiet. Tieši intuīcijā slēpās viņa lielākā pievilcība. Jāpiemetina gan, ka, nodarbojoties ar daudz ko, visur vienādu dziļumu sasniegt nevar.

— Agrāk sacīja, ka zinātniekam jāzina viss par kaut ko un kaut kas par visu. Šodien — šauras specializācijas laikmetā — par zinātniekiem joko, ka viņi zina visu par neko; runā pat par zinātnes krīzi. Un no šī viedokļa — vai, nodarbojoties ar daudz ko, zinātnieks iegūst kādas priekšrocības?

— Izveidojas sistemātiska domāšana. Cilvēks apzinās katras parādības, katras likumības vietu lielā kopējā sistēmā.

— Ir tāds aforisms: «Atklājums rodas tad, kad tu redzi to, ko redz visi, bet domā to, ko nedomā neviens.»

Jā, pat no visprimitīvākajiem faktiem, ja tos prot sintezēt, var rasties kaut kas tāds, kas nevienam nav ienācis prātā. Tāpēc selekcijas darbā tik svarīga ir asociatīvā domāšana. Tieši tā ļāva Upītim nonākt pie viņa patiesībām.

— Un vai daudz šo patiesību atrasts?

— Kas vairs pateiks, ko bez visiem zināmā viņš ir atradis. Viena cilvēka mūža nepietiek, lai to visu īstenotu.

— Pagaidām Pētera Upīša devums republikas presē aprakstīts apmēram tā: «Veselu pusgadsimtu viņš (Upītis) savā izmēģinājumu dārzā centās norūdīt maigos «dienvidniekus» — aprikozes, Kaukāza

plūmes un vīnogas. Tās un desmitiem salcietīgu ābolu, ķiršu, bumbieru un plūmju šķirņu, ko izaudzēja Upītis, jau ieviestas mūsu republikas augļu dārzos. Tagad pirmā Latvijas mičurinieša darbu turpina simtiem selekcionāru. (. .)»

— Brīnumu lietas! Tik analfabētiski atainot visu selekcijas sistēmu! Varbūt Upītis pats sevi uzskatīja par vislielāko selekcionāru pasaulē, jo viņš par labu atzina to, kas pašam patika. Cilvēks pats taču nav sava darba vērtētājs. Upītim dzīvam esot, varēja filozofēt: «Kāpēc cilvēkam atņemt ilūziju, ka viņš ir karalis?» Bet kāpēc tagad jāpūš migla acīs! Vārdam mičurinietis tagad jau ir minimāla ironijas nianse. Upītis nav izaudzējis ne simtiem, pat ne desmitiem šķirņu, bet tikai daudz hibrīdu! Tos nevienam nav tiesību pavairot bez nopietnas aprobācijas. Ar vīnogām Upītis principā nav nodarbojies, jo no tām ražo alkoholiskos dzērienus. Viņa darbu nevar turpināt simtiem selekcionāru, jo mums šo speciālistu ir labi ja desmit. Tas nenozīmē, ka es apšaubītu Upīša spējas, tikai . . . viena sieviete nevar dzemdēt pārsimt bērnu! Visam ir savi griesti.

— Bet cik augstus griestus tad Pēteris Upītis ir sasniedzis?

— Vērtējot kā sociālu parādību, manuprāt, nevar teikt, ka Upītim šodien būtu izcila nozīme. Neko ārkārtēju viņš nav devis. Tomēr neapstrīdams ir viņa ieguldījums augļu dārzu sastāva izveidē. Pēckara gados viņš ar velosipēdu apbraukāja visu republiku, atlasīja un vienkop savāca labākos augļu koku klonus, tos uzpotēja, izmēģināja. Līdz ar to zināmā mērā nostabilizējās ābeļu, ari bumbieru labākās šķirnes. Otrkārt, Upītim izdevies pavirzīt uz ziemeļiem īsto cidoniju un aprikozes un atrast šiem augiem to vājās vietas, pie kurām vēl nepieciešams strādāt. Ar ceriņiem Upītis bija izvērsis milzīgu selekcijas darbu, mazliet gan pārspīlējot savus sasniegumus, jo nebija kas pavairo jau tās pašas Rietumeiropas tradicionālās šķirnes. Bet viņa iegūtajam materiālam ir vairākas labas īpašības. Viņa izveidotie hibrīdi ļoti bagātīgi zied un varbūt ir ziemcietīgāki par tradicionālajiem. Lilijām, narcisēm tika radīti plaši krāšņu sējeņu fondi. Ir vēl dažas sīkākas kultūras, kur Upītis pielicis roku. Tomēr viņš ir pieļāvis būtiskas bioloģiskas kļūdas, kuru rezultātā vairākās jomās viņa darba iznākums pielīdzināms gandrīz nullei. Viens sīks piemērs: mēs, tāpat kā Upītis, uzturam plašus sakarus ar pasauli, ar dažādu valstu botāniskajiem dārziem. No turienes saņemam lielu daudzumu sēklu. Un jau sen esam konstatējuši faktu: jo kāda augu suga dabā retāka, jo mazāka garantija, ka, saņemot šo augu sēklas, izaugs tas, kas uz paciņas rakstīts virsū. Bet Upītis diemžēl naivi ticēja, ka no tradicionālajām «kārtības zemēm» viņš saņem īstos retumus. Par vairākām augu ģintīm Upītim bija priekšstats, ka viņa rīcībā ir visu pasaules sugu kolekcija. Bet tā tas nemaz nav . . .

— Bet varbūt tagad, pēc Upīša nāves, varēs realizēt viņa idejas?

— Katra procesa attīstībā ir tikai divi virzieni: vai nu uz augšu, vai uz leju . . . Daudz kas no Upīša materiāla praktiski nav vairs izmantojams. Bet galvenais — Dobele taču nav īstā vieta, kur nodarboties ar augļu koku selekciju. Latvijas siltuma pols! Es vēl tagad nesaprotu, kāpēc Upītis savam dārzam izvēlējās šo vietu. Kāpēc tad Dobelē pēkšņi varētu iegūt virsotnes, kas derētu visai republikai? Nu nevar! Upītis pats to labi apzinājās. Viņš ir stādījis Jaunrūsiņos, ledzēnos, Pūrē, Ogrē, Garaušos, Salaspilī, beˆ šoreiz — nekur vairs nepaspēja aiziet.

Taču ne jau dārza pašvērtība ir izšķirošais, bet gan Upīša loma sabiedrības attīstībā. Upītis patiešām bija kā tāda līdaka dīķī. Nekad viņš nav rīkojies tradicionāli. Tīši vai netīši, bet viņš dzīvoja ārpus pierastajām robežām. Svarīgākais tomēr ir apzināties, ka mums tāds cilvēks ir bijis. Tādu ir ļoti maz. Un pret īpatņiem ir jāizturas īpatni. Sabiedrībai vajadzīgi ideāli. Upīša fanātisko atdevi darbam, viņa vitalitāti, garīgo spēku varētu vēlēties katrs vīrietis. Turklāt cilvēciskās attiecībās Upītis bija bezgala godīgs. Uzticīgs. Taču nevis draudzībai kā tādai, bet — kā lai saka — savam ideālam. Ja viņš juta, ka otrs cilvēks tam neatbilst, viņš kontraktu plēsa. Un, ja plēsa, tad uz visiem laikiem. Gadu pirms beigām arī es to izpelnījos.

No otras puses — Upītim bija vajadzīgi aplausi. Ņemot vērā, ka ļoti daudz cilvēku pie viņa brauca, aplausus viņš saņēma pietiekami. Tas viņu spārnoja un reizē traucēja uztvert lietu objektīvo pusi. Viņš cilvēkus šķiroja divās daļās. Pret tiem, kas varēja dot garīgu materiālu vai nodrošināja izņēmuma stāvokli, viņa attieksme bija īpaša. Pret tiem, kas deva materiālas vērtības, viņš izturējās atklāti lišķīgi. Tie ir diezgan nepatīkami gara kompromisi. Taču skaidrs ir viens — Upītis visus cilvēkus uztvēra tikai lietišķi. Cilvēku kā mērķu viņam vairs nebija. Man liekas, jau kopš tā brīža, kad no viņa atsacījās Baltpurviņa. Uzturēt labvēlīgu spriegumu pret cilvēku — tā arī ir jaunrade, kas prasa ne tikai apņemšanos, bet arī lielu spēka atdevi. Upītim vienīgais mērķis zināmā mērā bija tāds: «Es gribu zināt, ko spēju, un pārējais mani neinteresē.»

1978. g. 23. marta.

Režisora Herca Franka dokumentālā filma «Esības prieks» parādījās uz ekrāniem 1974. gadā. Un uzreiz šī apjomā nelielā lente, kas veltīta Pēterim Upītim, iekaroja skatītāju un kritiķu uzmanību.

Armīns Lejiņš savās praktiķa piezīmēs par 74.175. gada kinopublicistiku raksta:

««Esības prieku» uzskatu par vienu no labākajām un . . . strīdīgākajām filmām 1974. gada klāstā. (. . .) Liela personība, kāds šajā gadījumā ir filmas galvenais varonis selekcionārs Pēteris Upītis, vienmēr ir daudzšķautņaina. Tādēļ tā spēj sniegt kaut ko vērtīgu ļoti plašam interesentu lokam. No otras puses, katrs no mums redz spilgtāk izgaismotu kādu atsevišķu personības šķautni, garīgi tuvāku savai individualitātei. Atšķirības uztverē var arī radīt domstarpības personības īpašību, pat būtības nosķaidrošanā. Vai kaut kas tamlīdzīgs nav pamatā dažādiem spriedumiem par «Esības prieku»? H. Franks un K. Zalcmanis tikai pieskārušies dažādiem slāņiem, kas slēpjas cilvēka personībā, bet tā, lai ļautu skatītājam pašam sniegties dziļāk. Varbūt dažs to pārprata, nospriezdams, ka autori gribējuši izcirst skulptūru ar pāris kalta tēsieniem.

Filma skatāma viegli, šķiet, ka veidota rotaļājoties, taču uzņemta ar grūtībām, pārvarot ne mazumu šķēršļu.»

1975. gadā Vissavienības kinofestivālā Kišiņevā filma ieguva speciālbalvu «Par labāko kinoportretu».

Nav ne grāmatas sarakstītas, ne dēli izaudzināti: viss Upīša mūža rezultāts — dārzs. Viņa auklējums, viņa jaunrades un spēka iemiesojums. Viņa būtības atspoguļojums.

Filmā redzam Upīša dārzu vesela gada ritumā; zeme noklāta gan baltām ziedlapiņām, gan spožām sniega pārslām; zaros šūpojas briedīgas plūmes; viļņojas ceriņu jūra . . . Acīmredzot filmēšanas grupai nācās ilgstoši būt saskarsmē ar Upīti.

Jau atverot scenāriju, jūtams filmas autoru ieceres vērienīgums.

«1. ZIEMA

Gandrīz līdz pašam horizontam — pie-snidzis dārzs. Rindās dēstītie koki un krūmi — kaili; uz baltā sniega paklāja tie savijušies melnā pinumā, kas atgādina senlaicīgas rakstu zīmes . . . Horizonts manāmi izliecies, un zeme izskatās lodveidīga. Tālumā pa dārzu staigā pavecs vīrs.

Autors: SĀJA ZEMESLODES PUNKTA, KURA KOORDINĀTES IR 20°10‛20" AUSTRUMU GARUMA UN 56°40'20" ZIEMEĻU PLATUMA, DZfVO CILVĒKS, KURU SAUC PAR PĒTERI UPĪTI; VlNA MŪZU ĻAUDIS DĒVĒ PAR VAROŅDARBU . . .»

Filmas uzņemšanas grupa vispirms mēģināja uztvert, izjust dārzu

kā Meistaram ļoti tuvu būtni, piesātināties ar tā garu, tā gaisotni. No rītiem operatori gluži kā lūgšanu lasīja Omāra Haijama vārsmas, lai uzskaņotu sevi uz atbilstoša viļņa. Tomēr, kā zināms, Upītim bija pašam savi noskaņojuma «viļņi».

— Mūsu kolēģi — Urbaste, Sīmanis, Ader-mane — bija atgriezušies tukšām rokām. Izsviesti. Tas vecais esot briesmonis! Pajautā, piemēram, vai operatoriem ir Kodaka filma. «Nav? Tad nebūs arī nekāda runāšanai» — stāsta operators Kalvis Zalcmanis.

— Tāpēc mums vajadzēja turēt acis vaļā. Lai neatklātu kaut ko par daudz,—komentē Hercs Franks. — Vienu muļķību mēs sākumā izdarījām. Pateicām, ka filma ilgs 20 minūtes. Viņš gribēja mūs tūlīt izdzīt laukā. «Kad es rādu savus diapozitīvus, paiet 3 stundas. Bet te grib visu manu mūžu iespiest dažās nieka minūtēs!»

— Es arī pašā sākumā reiz pieļāvu kļūdu, — turpina Zalcmanis. — Aizbraucu pie viņa bez kinokameras. Tajā dienā es sevišķi centos kaut ko palīdzēt, darīju, ko vien lika. Pašā vakarā Upītis man iedeva potzarus, lai es aizvedu uz Salaspili Zvirgzdam. To visu man nevajadzēja darīt. Jo viņš momentā mani pielīdzināja kalpam, ar kuru var izrīkoties pēc patikas. Vēlāk viņš bija Ziedonim rakstījis, ka tādi nabagi vēl neesot redzēti, kuriem nav pat kameras, par kārtīgu filmu nemaz nerunājot Vārdu sakot, izņirgājies, izķengājies par mums, kā vien varēdams. Es to visu laidu *pār* galvu. Un pareizi darīju . . . Ieejot svešā nometnē, *jāiegūst cilvēks, ar kura* palīdzību var strādāt. Mums tāda bija Ausma.

Ausma Vilciņa *šos* laikus atceras tā;

— Viņš saka: «Man ir jāpaliek par aktieri. Ņems filmu.» Tomēr operatoriem bija grūti tikt pie viņa klāt. Prasi, ko gribi, — vai nu kapa klusums, vai atbildes vietā: «Cik muļķīgs jautājums!» Viņi bija strupceļā. Nekādi nevarēja atrast kopīgu valodu. Turklāt Upītis bija neapmierināts, ka no rītiem operatori «nav laikā darbā». Viņš iedomājās, ja reiz pats ir astoņos dārzā, tad arī operatoriem jābūt uz vietas — vienalga, vai tur līst vai snieg!

— Šai sistēmai mēs ātri pieskaņojāmies, — stāsta Zalcmanis. — Rītos bijām dārzā pirmie, vakaros aizgājām pēdējie. Reizēm neiznāca pat pusdienas paēst.

— Vai jums bija nepieciešams visu laiku atrasties dārzā?

— Funkcionāli nē, bet diplomātiski. Sākumā, tikko Upītis ieraudzīja kameru, tā uztaisīja parādes izteiksmi, ieņēma cienīgu pozu. Tāpēc, pat ja nebija ko filmēt, mēs visu laiku vērsām optiku uz viņu. Jo cik ilgi kamerai var pievērst uzmanību? Beigu beigās tomēr apnīk! Un to mēs panācām.

— Cilvēkus kinokameras priekšā nosacīti varētu iedalīt vairākās grupās,—papildina režisors. — Ir tādi, kas, nezaudējot pašcieņu, saglabā savu parasto izturēšanās veidu. Citi, ieraugot objektīvu,

nevilšus sāk smaidīt un sastingst. Trešie ar visiem iespējamiem līdzekļiem cenšas sevi pasniegt pašu iecerētā lomā.

— Bet vai var nosodīt to, ka cilvēkam nav vienalga, kādu viņu skatīs ļaužu tūkstoši?

— Filmēt cilvēku dokumentālai lentei vienmēr nozīmē izcīnīt divkauju ar viņu, — uzsver Franks. — Protams, ja grib atklāt viņa būtību, nevis parādīt tikai ārējo, visiem redzamo čaulu. Piemēram, pat uz ekrāna redzams, cik Edgaram Kauliņam šķiet nepiedodami, ka filmējam viņu brīdī, kad vaļā visi dvēseles aizvari. Tikai pēc tam viņš saprata, ka šī epizode viņu nebūt nediskreditē. Upītis sevi gribēja uz ekrāna redzēt ideālā veidā, viņa paša tēlā, kas atbilstu zināmajai leģendai par viņu. Atkāpes viņš necieta.

Zalcmanis ilustrē teikto:

— Reiz filmēju bumbieri, *zem* koka stāvot. Upītis saka: «Vajag uzkāpt augšā!» Es iebilstu. «Jūs varat braukt prom! Un vispār — būs jāpārtrauc mūsu sadarbībai» tā viņš man pasaka. Filmas vidū! Tad es uzsprāgu: «Es jums neko tādu neesmu izdarījis, lai jūs varētu *mani no* šejienes padzīti Tas nav godīgi! Man ir zināms, ka jūs rakstāt cilvēkiem vēstules, kurās vispēdējiem vārdiem nolamājat mūsl Tas nav vīra cienīgil» Tā es pārcirtu šo *mezglu.* Neteica neviena vārda. Aizgāja. Pēc pusstundas: «Te ir vēl viena jauna šķirne.

Aiziesim — parādīšu!» Citreiz atkal gribējām uzfilmēt Upīti bārdu dzenot. Jūtu — būs pušu. Ir situācijas, kurās tomēr nedrīkst ieslēgt kameru, ja negribi zaudēt vairāk nekā iegūt . . . Bez tam Upītis bija kategoriski brīdinājis, ka mājās neļaus sevi filmēt. Mēs tomēr ienesām lampas. Neskartas tēs nostāvēja kādu nedēļu. Tad reiz iededzu, tomēr nefilmēju. Upītis ar greizu aci noskatījās, bet neko neteica. Pieradinājuši viņu, tomēr kaut ko uzfilmējām.

— Stāsta, ka, kontaktējoties ar Upīti, ļoti svarīgi bijis ievērot īpašu «etiķeti» . . .

— Bija jāatceras virkne baušļu, kas sākas ar vārdiņu «nedrīkst», — stāsta operators. — Pirmkārt, nedrīkstēja izrādīt nekāda veida līdzjūtību. Bija jāizslēdz no apziņas, ka viņš kaut ko nevar izdarīt. Palīdzēt — izslēgts! Vēl nedrīkstēja braukt ar viņa divriteni. Reiz man Upītis lika atvest velosipēdu no dārza viņa gala. Aizgāju, bet atpakaļceļu, protams, veicu braukšus. Ieraugot Upīša seju, jau jutu, ka labi nebūs. Nost tomēr nekāpu. «Kā jūs drīkstējāt?! Zalcmani, jūsu intelekts ir zem vidējā!» — «Meistar, kļūdīties ir cilvēcīgi. Es domāju, ka būtu vīrišķīgi man šo kļūdu piedot!» — «Nekad es jums vairs nekā nelūgšu!» Tomēr — lūdza. Kaut vai, lai novaktē-jam viņa darbiniekus, kas zagtu plūmes. Es, protams, iebildu, — pazemot mani par ķērāju, kad es pats esmu labs ēdājs . . .

Pret strādniekiem Upītim bija pavēlnieciska attieksme. Kaut kur taču viņam vajadzēja savu valdonīgumu izlikt. Viņš mēdza rāties tā,

ka sēnalas vien bira. Un nedod dievs gadīties klāt situācijās, kad viņš bija galīgi nokaitināts. Ķēra grozu, laida pa gaisu ar visiem dārza nažiem, saitēm un pārējo ... Un tad Krūmiņa rāpus to visu lasīja kopā, un vecais ar spieķi rādīja — vēl šo un to tur arī vēl paņem! Krūmiņai vairs savas gribas nebija. Esot jau bijuši daudz «uzskatāmāki» konflikti, bet es stāstu tikai to, ko pats redzēju. Un tomēr — Upītis bija cilvēks ar lielu pievilcību. Viņam piemita kaut kas suģestējošs. Ja tas tā nebūtu, cilvēki nebrauktu pie viņa. Viņam bija sava aura. Mēs jau esam noskaņoti uztvert tos fluīdus, ko cilvēki izstaro. Tāda profesija . . . Tomēr es neteiktu, ka Upīša acu izteiksme bija silta. Varbūt reizēm . . . Piemēram, kad viņš glaudās pie ceriņiem, — ir tāds kadrs filmā. Bet visumā viņš bija noslēgts, līdz neiespējamībai noslēgts. Un tai pašā laikā — sentimentāls. Taču šīs īpašības jau nav pretrunā viena ar otru . . .

Biju dzirdējusi, ka Kalvis Zalcmanis savās lauku mājās pats eksperimentējot ar Himalaju ciedriem un vēl šo to. Pajautāju — vai tas zināmā mērā neatviegloja saprašanos ar Upīti?

— Es jau pirms tikšanās ar Upīti biju cītīgi studējis literatūru par dendroloģijas jautājumiem. Bet tomēr izgāja greizi, jo gadījās uzdot pārāk profesionālus jautājumus. Viņš noslēdzās. Vēlāk pieķēru — nu jau runā ačgārni, lai tik neizpaustu kaut ko, kas var noderēt citam. Tomēr nekad nedrīkstēja apstrīdēt to, ko Upītis saka. Tikai: «Jā, Meistar!» Ar sajūsmu, ar iedvesmu mēs ar asistentu Sergeju Nikolajevu — viņš smalkāk pīkstēja, es rupjāk — iestudējām šo atbildi. Upītis parasti jautāja: «Nu, vai mums ir panākumi?» — «Jā, Meistari» Katru dienu vairākas reizes. Skaistākais dialogs, ko mēs izkopām līdz pilnībai.

— Protams, arī man nācās runāt ar Meistaru, — stāsta režisors, — Upītim bija ass, sarkastisks domāšanas veids. Viņa spriedumi bija bez žēlastības—vienalga, ko īsti tie skāra. Noapaļotus vārdus viņš nemeklēja. Ja arī izvēlējās smalkāku sarunas formu, tad tā bija Ēzopa valoda, no kuras cilvēki dabūja trūkties vēl vairāk. Bija lietas, par kurām viņš runāja ārkārtīgi atklāti, tieši. Kad apvaicājos, priekš kam viņam tik daudz fotoaparātu, viņš attrauca: «Gribi ņemt? Dolāri, funti tev ir? Nav? Rubļu man pašam pietiek!»

— Godīgi sakot, es centos izvairīties no garākām sarunām. Jo tas bija tikpat kā staigāt gar bezdibeņa malu. Bija vajadzīga tikai maza neuzmanība, lai mēs tiktu izdzīti. Tā viņam bija nieka lieta. Otrs — man ļoti negribējās visos sīkumos stāstīt par filmas ieceri. Upītim likās, ja reiz viņš taisa diapozitīvus, tad ir speciālists arī kinomākslā. Kinofilma viņa uztverē bija komentētu diapozitīvu virkne, kaut kas līdzīgs viņa gada atskaitēm. Tās bija ļoti interesantas, bet . . . kāds tam sakars ar kinomākslu!

— Varbūt patiesīguma labad filmā vajadzēja parādīt arī viņa

attieksmi pret cilvēkiem?

— Tad vajadzēja veidot pavisam citu filmu. Man liekas, viņš nicināja cilvēkus tāpēc, ka nevienam nebija tik grūti kā viņam, — domīgi saka Zalcmanis. — Citiem — rokas, kājas vietā, bet izšķiež laiku, nedara tik, cik spētu. Turpretī viņš, kuram jācieš nepelnīta likteņa pārestība, spēj būt tik ārkārtīgi vīrišķīgs savā briesmīgajā slimībā. Tāpēc viņš bija līdz galējībai nocietinājies.

— Jā, tad vajadzēja veidot pavisam citu filmu, — atkārto Franks. Un turpina:

— Visu dzīvi Upītis bija apzinājies sava mūža lomu. Savā ziņā — likteņa izredzētais, kas iejaucas pasaules attīstības gaitā. Upītis dzīvi mēroja nevis stundās, nevis dienās, bet gados. Tikai kādi sešdesmit apzināta darba pavasari, tikai sešdesmit mēģinājumi ... Jo sākt var nevis tad, kad ienāk prātā, bet tikai vienreiz gadā.

«Mūsu dzīve ir īsa ka uguns dzirkste» — šī Omāra Haijama rubajas rinda bija vadmotīvs mūsu darbā. Tāpēc man šķiet, ka visdziļāk atklāt Upīti mums izdevās . . . bez viņa paša klātbūtnes, ar dārza tēla palīdzību. Tie ir Upīša vārdi: «Es pazīstu katra koka vaibstus, ar katru no viņiem esmu personīgi pazīstams.» Pat tad, kad Upīša dārzā nebija, mēs visu laiku jutām viņa klātbūtni. To grūti attēlot. Dārzs bija UpTša pašaizliedzības, vēlmju, meklējumu, viņa dvēseles stāvokļu iemiesojums un turpinājums. īpaši dziļi to izjutām pēc tam, kad Upīti aizveda uz slimnīcu. Parasti jau nojausma par iespējamo zaudējumu asāk izgaismo būtisko . . . Tagad dārzā jautās bārenī-ba. Atvēru vārtus, pārņēma skaudra pamestības sajūta. Bija drēgna rudens diena, vientulīgs ceļš, pa kuru Meistars aizvests . . . Un radās atskārsme — uzņemsim atstāto dārzu. Izveidosim tā tēlu, parādot, kā Meistara auklējums dzīvo bez sava radītāja . . . Upītis nogulēja slimnīcā līdz pat gadu mijai. Viņa atgriešanās bija svētki ne tikai mums vien. So dienu nedrīkstēja palaist garām!

. . . Filmas beigās redzam Meistaru mājās. Re, alpu vijolītes zied. Mierīgi zied uz palodzes. Viņš ir mājās! Piemiedz aci! Smejas. Un vēlīgi teic: «Un tagad Mireija Matjē jums nodziedās «Pēdējo valsi» . . .»

Vēl reizi — pēdējo — plīsīs pumpuri, vēlreiz cauri zemei sitīsies liliju asni, ziedēs lazdas, baltās ābeles un iesārtās aprikozes vēlreiz piedalīsies lielajā savienošanās rituālā. Vēl vienu reizi.

Vēl vienu reizi agrā pavasarī Zalcmanis brauc uz Dobeli pēc Upīša, lai ar greznu, baltu «Volgu» aizvizinātu viņu noskatīties «Esības prieku».

— Tajā rītā Upītis vadāja pa dārzu kārtējo ekskursantu grupu. Sveicinu. Viņš neliekas ne zinis. Izvelku vēstuli, kurā Meistars noteicis filmas noskatīšanās dienu. «Viss izmainījies! Es nebraukšu! Un vispār — ar jums es vairs nerunāju. Dārzā jums ienākšana liegta uz visiem laikiem.» Nolādēja no zemes virsmas . . . Mēs esot rīkojušies kā

bandīti, kā barbari . . . Atklāti sakot, es to ārkārtīgi sāpīgi pārdzīvoju. Pamatīgs šoks. Ilgi nevarēju atjēgties. Visus, ko nācies filmēt, esmu vairāk vai mazāk iemīlējis. Un Upītis nebija izņēmums . . .

Režisoram adresēta Upīša vēstule:

1974. gada 27. martā.

Ļoti cienījamais b. Franki

Pateicos par fotogrāfijām, kuras saņēmu vakardien. Filmas skatīšanai iedalu š. g. 5. aprīli. Jūsu sūtīto mašīnu man izdevīgi būtu sagaidīt pulksten 10.

Patiesā cieņā Pēteris Upītis.

Pēc 7 dienām Upītis izsūtīja telegrammu:

FILMIŅU SKATĪTIES NEVĒLOS PUNKTS AUTOMAŠĪNU NESŪTIET PUNKTS VĒSTULE PASTA = UPĪTIS

1974. gada 5. aprīlī (tātad tajā dienā, kad Zalcmanis dabūja «šoku») Upītis nosūtīja vēstuli, kuru adresēja tāpat—«Ļoti cienījamam b. Frankam». Bet saturs krasi atšķirīgs. Ar režisora atļauju citēju vēstuli gandrīz pilnībā.

«Biedri Franki Pateicos par man atsūtītās filmiņas «Esības prieks» **montāžas** scenāriju, kuru nākošās dienās «Ierakstītā» bandrolē nosūtīšu Jums atpakaļ.

Jau iepazīstoties ar šo scenāriju, saņēmu pietiekoši lielu garīgo traumu, lai zustu man interese skatīt viņu uz ekrāna. Jūs esat nelietīgi izmantojuši Jums doto uzticību, uzņemot mani aizskarošus kadrus, pirmkārt; otrkārt — sižets nav bijis Jums pa spēkam. To pašu pirmo kadru es iedomājos kā no filmiņas «Latv. PSR vārgulis № 1». (. .) Ļoti netaktiski no Jūsu puses, ka esat bijuši tik pašpārliecināti, ka nevienā jautājumā neesat turējuši par vajadzīgu ar mani konsultēties. Pie montāžas galda mani uzskatījāt par lieku. (. .)

Tā ka ķirbju rādīšana pie tā mazā augļu materiāla, — salkanuma un nabadzības parādīšana. Mans uz ceļa gulošais velosipēds bija **svēts** un nefotografējams, bet uzņemtā vārna — putnubiedēklis uzskatāms par netaktiskuma kalngalu! Tātad ziniet, kamēr es dzīvošu, ieeja šai dārzā Jums būs liegta!

Pēteris Upītis»

— Tādu apkaunojumu saņēmu pirmo reizi .. . Bēdīgākais ir tas, ka ne jau par mākslinieciskajām nepilnībām tikām vainoti .. . Manuprāt, mēs Upīti postamentējām, bet Meistars uzskatīja, ka esam viņu pazeminājuši, jo filma nav izveidota tā, kā viņš to iedomājās, — stāsta režisors. — Var jau augļus uzņemt skaistus, sulīgus, ar rasas lāsītēm, tik apetelīgus, ka vienam otram pat iegribē-sies no tiem kompotu izvārīt. Bet filmā taču plūmes, visiem spēkiem tiecoties noturēties kailajos zaros, cenšas sagaidīt savu pavēlnieku, tās taču sēro pēc Meistara!

Bez tam, mākslas darbā pastāv dzīvā saikne starp kadriem,

epizodēm, tajā ir zemteksts, ko grūti viennozīmīgi formulēt. Kompozīcija, ritms, vārds, mūzika — tūkstoš lietu, kas kadru virkni padara par dzīvu organismu, veido filmas koptēlu. Izcils zinātnes sasniegums savā galīgajā formulējumā nereti ir ļoti vienkāršs, bet mākslas tēlu nedrīkst vienkāršot, tas nav reducējams uz atsevišķu elementu summu! Par to Upītis, ja nebija redzējis filmu, nevarēja spriest . . .

Ausma Vilciņa bija klāt, kad ritēja «tas trakais filmēšanas gads». Ko viņa atceras par šo konfliktu?

— «Man pietiekl» — tas bija pirmais, ko viņš teica pēc scenārija izlasīšanas. «Rieksti, plūmes, kas stāv likteņa varā! Nav kas novāc! Iet zudumā!» Es viņu mēģināju apgāzt. Saku: «Es uztveru to tā, ka parādīts, cik augļi noturīgi, lapas nokrīt, bet augļi vēl turas zaros.» Tad bija parādīts, kā ar zirgu ved ārā kokus. «Redziet — dārzu cērt laukā, velosipēds guļ pamests — visam beigas.» Es tā saprotu, ka dokumentālā filmā svarīgi parādīt personību. Viņš saka: «Man nevajag manu personību, bet manu d a r b u I Kāpēc mans darbs, mani augļi, mans krāšņums tik maz parādītsl» Dikti ārdījās. Viņš visur kur ziņoja, gribēja, lai to filmu aizliedz.

— Te ļoti uzskatāmi izpaužas mākslas darba dažādu lasījumu traģēdija,—tādas ir Franka domas. — Bez tam, Meistars nekad *nevienam* nepakļāvās. Un ko Upītim nozīmēja fakts, ka par viņu tiek veidota filma? Viņš ir nonācis citu pakļautībā! Šie cilvēki var ar viņa attēlojumu darīt, ko grib; sagriezt, salīmēt, komentēt, kā patīkl Pirmo reizi viņš bija kāda varā. Un es pieļauju varbūtību, ka, mūs izdzenot, viņš jutās atvieglots, atbrīvojies no mums.

Ar to varētu beigt stāstu par šo unikālo gadījumu, bet Zalcmanis gluži negaidot vēl sacīja:

— Viņš pie mums bija ļoti pieradis. Jo mēs no agra rīta līdz vēlam vakaram bijām pie viņa. Filmējām viņu ilgā laika periodā, visos četros gadalaikos. Mēs taču beigu beigās piespiedām Upīti ar mums rēķināties. Un nu mēs esam pabeiguši un no viņa attālināmiesl Tādā gadījumā viņam bija svarīgi pašam mūs atskaldīt nost. Nevis mēs aizejam no viņa, bet viņš aiziet no mums. Ļoti pieradis viņš bija pie mums. Un izdzīšana bija atriebība par pieķeršanos — augstākā, dziļākā mērā . . .

1979. g. maijā.

SOLI DZIĻĀK

Upīša dārzā līdzās ābelēm, ķiršiem, bumbierēm, plūmēm aug arī peonijas, karagānas, valriekstkoki, Virdžīnijas kadiķi, aprikozes un desmitiem citu dienvidu augu, kuru nosaukumi nav lāgā pat dzirdēti.

Upīša dārzkopja kaislība aptvēra vai visu pasauli. Varbūt pēc gadu desmitiem viņa galvenais devums visspilgtāk atklāsies eksotu aklimatizācijā? Tieši šis orientālisms varbūt spieda Meistaru meklēt Latvijas siltuma polu?

— Upīša dārzs ir ģenētiska banka, kurā uzkrāts milzīgs *augu* kapitāls, — apgalvo Igors Mednis, celtnieks pēc profesijas, augko-pis pēc aicinājuma. Viņa stādītais ir jaunais dendroloģijas parks starp Apšuciemu un Klapkalnciemu, piejūras zemē iesakņojušies ne tikai ceļojumos savāktie koki, bet arī Upīša, Zvirgzda un citu dendrologu dotie stādi.

— Upītis man deva potzarus. Viņš teica: «Lūdzu! Es jūs uzskatu par vienu no saviem atbalsta punktiem!» Kvalificēja par palīgiem, — stāsta Mednis. — Tā ir pareiza stratēģija. Plānošana ģeogrāfiskā aspektā.

Protams, Upītim, selekcionējot Latvijas maigākā klimata vietā, bija jāpārbauda savu augu «uzvedība» visā republikā, ja viņš tos gribēja redzēt ejam tautā. Stratēģija ir pareiza. Bet kā ir ar taktiku?

«Izmēģināšanai savus materiālus Upītis nevis deva, bet gan ļāva paņemt. Tās ir divas dažādas lietas,» teica Zvirgzds.

Un ne jau visiem ļāva paņemt. Pat ne visiem selekcionāriem.

— Reiz Upītis, šķirstot žurnālu, ieraudzīja attēlā Robertu Āboliņu ar bereti galvā. Upītis teica:

«Vai tad viņam ir tiesības šādu galvassegu nēsāti Viņš taču nav ne meistars, ne selekcionārs.»

Vairāk nekā. Taču tie ir zīmīgi vārdi.

— Tā jau ir konkurences ļaundarbība, — rezumē Mednis. — Dzīve pierādījusi, ka tā sastopama ne tikai zinātnē.

Kā zināms, daudzi mazdārziņu saimnieki no Upīša dārza iegādājās, piemēram, aprikožu stādus. Nevis tie, no sīpolpuķu pavairotāju sugas, bet aizrautīgie, eksperimentētāji. Nonākušas skarbākos apstākļos, aprikozes kļuva vārgas vai neauglīgas, vai pat aizgāja bojā. Daudzi tad brauca pie Meistara konsultēties.

— Upītis nemēdza iedziļināties sīkumos,— stāsta Mednis. — Ja kāds mēģināja izdibināt aprikožu nīkuļošanas cēloņus, viņš sacīja: «Skatieties paši, kas jums tur nav kārtībā!»

«Kāpēc viens cilvēks nevarētu ignorēt tos, kuru «saprašana» nav visaugstākajā līmenī?» ironizēja Zvirgzds. «Kā Upītis teiktu: «Ja neiznāk, tad neiznāk. Tad jūs paši esat vainīgi!» Katrā ziņā viņa oreola spožumu tas nesamazināja.»

Tomēr vismaz Upīša dārzā dienvidu augi vēl ir.

— Var jau būt, kaut kas noderēs no tiem eksotiem, ko izmēģināja Upītis, pagaidām to grūti novērtēt,—tā Zvirgzds.

— Ne jau visi augi, ko slavē dienvidos, izrādēs vērtīgi arī pie mums. Jā, tie var kļūt izturīgi, sekmīgi pārciest skarbās ziemas, bet

parasti dienvidnieki pie mums ļoti izmainās, zaudējot savas pozitīvās īpašības. Upītis aizrāvās, piemēram, ar mežvīteņiem, sāka pat tos selekcionēt, taču neko lielu nesasniedza, jo tas prasa daudz laika.

— Un palmas, banāni?

— Tā jau ir greznošanās ar strausa spalvām! Ir jau skaisti, bet ieguvums mazs.

— Pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados Kūfalds — tikpat nevaldāms vīrs kā Upītis — Rīgas parkos stādīja daudz eksotu. Toreiz vairums no tiem ziemās izsala, lai gan tika rūpīgi segti. Šodien ginks, dižlazda, tas pats kizila krūms, kas aug universitātes priekšā, baltā akācija, robīnijas ieviesti visās Baltijas republikās, — stāsta Mednis.— Jo vecāks koks, jo lielāka tā vērtība. Vecāko eksemplāru bērnos iedzimst īpašības, kuras vides iespaidā pamazām uzkrājušās mātes auga gēnos. Daudzi hibrīdi sevi var atklāt tikai pēc gadiem piecdesmit. Tāpēc es uzskatu, ka Upīša dārzs ir banka, kurā var atrast lielas vērtības.

Jau pirmajā tikšanās reizē Andris Zvirgzds, juzdams, ka man nebūs viegli sameklēt orientierus Upīša dārza potenču labirintos, sacīja:

— Augstākā instance, kurai bija jāvērtē Upīša devums, ir republikas Pomoloģiskā padome. Tās priekšsēdētājs ir LLA profesors Imants Gronskis. Iesaku parunāties!

Sēžam divatā, katrs savā rakstāmgalda pusē. Pa vidu ābolu trauks, LLA zemītē radīti.

Sākam runāties par Upīti.

— Jā, es viņu pazinu ... Jā, bieži braucu, reizēm kopā ar studentiem . . . Viskrietnākās meitas nosūtīju praksē pie Upīša. Arī viņām bija savi «nāves grēki»: nelīdzeni saliktas kastītes; 5 minūšu nokavēšanās; gājiens uz ēdnīcu, izlienot pa caurumu žogā . . .

— Kad jūs pats pirmo reizi ieraudzījāt Upīti?

Profesora sejā parādās jautrības velniņš:

— Es vēl biju skolas puika, kādā sestā klasē, kad ceļā no skolas pēkšņi redzu vienu vīru, uzkāpušu uz lauku mājas kūts jumta. Ar fotoaparātu rokās. Kas tas par dīvainu cilvēku — jau krietni gados, bet pa jumtiem kāpelē? Izrādās: Pēteris Upītis fotografē dārzu. Taču ne jau to ziedu, bet gan saimnieces meitas dēļ viņš kāpa tik augstu! Pēc tam tur parādījās jauns, diezgan plašs bumbieru dārzs. Upīša veltījums . . .

Pagaidām nekādi nevaru trāpīt tur, kur tēmēju. Gronskis stāsta amizantus gadījumus kā no anekdošu sērijas par izcilu cilvēku dzīvi.

— Reiz, piemēram, pirms 1. Maija, Upītis zvana:

«Vai gribat redzēt, kā zied manas aprikozes? Svētku dienā tās būs

pilnziedā!»

Aizbraucu. Ilgi staigājām pa dārzu. Tikām līdz vidum, pēkšņi sāk līt. Pie tam pamatīgi. Upītis mierīgi turpina apskati. Protams, es turu līdzi. Izlijām līdz pēdējai vīlītei.

Tas bija tests. Uz izturību. Augšā — ledaina duša, lejā dubļi, no visām zemes porām nāk stindzinoša dvesma. Pats pavasara sākums!

Vēlāk žāvējāmies Upīša verandā, klausījāmies mūziku. Interesanti bija . . . Upītis cienīja veselīgu, pat pikantu humoru. Nekādos strīdos neielaidos. Arī diskusijās — ne. Pat ja Upītis kaut ko aizrādīja, nejutu apvainojumu. Es tam skarbumam redzēju cauri.

— Lai varētu redzēt cauri, — es saku, — jums vajadzēja būt skaidrībā par Upīša personību, vai tā nav?

Mani nomēra ciešs skats. Ahā! . . . Šķiet, šajā mirklī es profesoram Gronskim pārstāju būt *bezpersoniska* korespondente. Nu *jau* viens otram pretī sēž nevis profesors un žurnāliste, bet divi cilvēki.

— Man te saglabājies kāds kopīgs darbs ar Upīti!

Kopīgs darbs ... Tā vēl neviens nebija teicis.

Profesors dziļos plauktos atrod kādu mapi. Iekšā kaudzīte papes kartīšu. Līdzās aploksne ar fotogrāfijām. Veru vaļā aploksni. Izrādās, fotogrāfijās fiksētas tās dienas epizodes, kad Upītis aizstāvēja disertāciju un kļuva lauksaimniecības zinātņu kandidāts:

Upītis referē. Upītis kopā ar tās dienas viesiem. Profesors Sudrabs spiež roku Upītim.

. . . Bet ledzēnos taču stāstīja, ka abi nav varējuši satikt . . .

— Vai tad šajā attēlā viņi izskatās tik draudzīgi? — Gronskis jautā.

Sudrabs smaida, raugās tieši sejā. Up'tis nopietns, skats vērsts uz leju.

— Sudrabs bija ļoti inteliģents cilvēks, — aizrautīgi bilst Gronskis. — Ja viņš kādreiz ari" ko sliktu domāja par kādu, tad atstāja to sevī. Sudrabs nebija no tiem, kas rada ap sevi stresa stāvokli. Šajā ziņā abi bija pavisam atšķirīgi. Ne jau visi cilvēki bija tik antagoniski pret Upīti kā Upītis *pret viņiem.*

Redzat to nagliņu virs durvīm? Tur bija Sudraba portrets. Tagad tas aizceļojis uz Upīša māju, uz topošo muzeju. Patika vai nepatika viņi viens otram, bet galu galā abi kalpoja vienai lietai. Lai nu vismaz tagad ir kopā.

Nākamajā fotogrāfijā — kāda no LLA auditorijām. Daudz pazīstamu seju: zinātnieki, pasniedzēji, dārzkopji, arī žurnālisti. Profesora Imanta Gronska, protams, te nav. Toreiz viņš bija vēl gluži zaļš asistents. Vienā attēlā — disertācijas aizstāvēšanas komisija. Uz garā galda rindā salikti trauki ar augļiem. To priekšā kartītes, acīmredzot šīs pašas.

— Uz galdiem bija Upīša perspektīvāko hibrīdu augļi. Tie gan

vairāk kalpoja dekorācijai, jo komisijai nav obligāti jāgaršo Visi uzskates līdzekļi. Toreiz, kad Upītis bija aizstāvējis disertāciju, man bija viss jānovāc. Profesionālās ziņkāres dzīts, nosēdēju visu dienu, svēru, pētīju, garšoju un papildināju šīs kartītes ar hibrīdu aprakstiem.

Ieskatos Upīša un Gronska «kopdarbā». Kartītes augšpusē — Upīša rakstītie burti. Stāvi, apaļi, izzīmēti.

«Nr. 868.

'Kandil Sinap' — sēklaudzis, krustots putekšņu maisījumu.

Ļoti vēlu plaukst, kad citas ēbeles noziedējušas.» _

(Turpinājums sakot)

— Par šo problēmu interesējos jau studiju gados. Tolaik pētījām hipijus. Tos, kas pēc Dūma izbeigšanās vairs negribēja (pareizāk sakot, nevarēja) atzīt, ka «ziedu paaudze» nogājusi no skatuves — smagi un neglābjami saindēti cilvēki, ar kuriem mēs mocījāmies, velti cenšoties pārliecināt, pierādīt, ka narkomānija ir neattaisnojams ļaunums, noziegums pret sevi un citiem. Kā pret mūri. Hipiji ar savu erudīciju iebāza mūs maisā — apreibināšanās dabiskumu pamatoja ar citātiem no budistu, indiešu un Ķīnas filozofu traktātiem, ar atsaucēm uz ziemeļu tautu folkloru. Zinājām pārāk maz, lai varētu oponēt. Pat šiem, nolemtajiem, smadzeņu garoza šāva laukā ideju pēc idejas. Ja paskatītos, kas izkūņojies no «ziedu paaudzes», atklātos brīnumu lietas. Izņemot tos, kas «niekojās» ar narkotikām, jo no viņiem reti kurš vispār palicis dzīvajos.

DAINIS LEMESONOKS

«KĀ MAN, LŪDZU, BŪTU JĀDOMĀ!»

Tagadējā klientūra dēvējas par pankiem. Viņi ir drausmoņi. Darbojas tikai zemga-roza — instinkti, dziņas. Dzīves mērķis — tapt pamanītam, lozungs — «Mēs pret jums!» Tālāk? Kas tev par daļu! Bet pats apjucis — kā tad jārealizē šis spožais sauklis?

Hipiji sevi neuzspieda kā šie, kuriem vajadzīga auditorija, kuru šokēt. Abus it kā vieno totāls naids pret autoritātēm. Bet ja hipija devīze: «Tu mani māci, kā man dzīvot, — es pasmejos par tevi un eju prom», tad pants moralizētājam sadod pa kaklu. Hipiji sludināja, ka nauda nav nepieciešama. Panks: «Tev, vecais, patiešām nav vajadzīga, bet man noderēs.» Un atņems.

Hipiji iztīrīja pankiem ceļu — plašas publikas attieksme pret «spurainajiem» ir daudz labvēlīgāka, lai gan panks no sava priekšteča (turklāt pēc gadu starpības hipiji varētu būt viņu tēvi un mātes) atšķiras ar savu agresivitāti un primitīvismu. Mantota tikai metode problēmas risināt ar farmakoloģiskiem līdzekļiem.

Tāds ir manas sarunu biedrenes viedoklis. Sauksim viņu par

Dakteri. Atklātība — laba lieta, bet viņai ir ģimene, vecāki, bērni, darbs, darba biedri un, kā jebkuram, arī nelabvēļi. Reizumis par atklātību jāmaksā barga cena.

Runājot par jauniešiem, kas sevi uzskata par pankiem un kādreiz uzskatīja par hipijiem, tad arī atstāsim šos «titulus», kuros viņi dēvējas. Mums nav tā sabiedriskā iekārta un tās problēmas, kas ārzemēs radīja gan vienus, gan otrus. Taču netrūkst savu nebūšanu. Uz kurām, iespējams, mūsu jauniešu reakcija var būt analoga Rietumu jauniešu reakcijai uz tipisku buržuāziskās sabiedrības negāciju. Savam protestam mūsējie pielāgo gatavas ārējās formas, — sauciet to par ievazātu modi, manuprāt, tā vienkārši ir uzticēšanās savam aizrobežu vienaudzim, kurš liekas tuvāks un saprotamāks par paša vecākiem.

Atkal vārds Dakterei.

Atšķirībā no karu un pēckara trūkumu piedzīvojušajiem, kuru atmiņā ir augšupejas, uzplaukuma laiks, jauniešiem, sākot ar trīsdesmitgadīgajiem, nav ticības, ka izvirzītie mērķi tiks sasniegti; viņus nesaista pat viskonstruktīvākie priekšlikumi — kas zin, vai tie būs spēkā rīt, pēc mēneša vai desmit gadiem. Jo daudz kas no tā, ko piedāvāja kā plaukstošu un nesatricināmu, izrādījies pagalam nestabils.

Pankus var saprast. Man kā ārstei it īpaši

I'ācenšas pēc izpratnes. Tomēr viņi uzdzen >ailes — pilnīgi bezjēdzīgas, bez acīm redzama iemesla. Un dzīvniecisku ienaidu pret šiem spurainajiem, paltrakainajiem dumiķiem,— atzīstas Daktere.

Bītlu dzeltenā zemūdene un mūžīgie zemeņu lauki. Pītera Fondas atveidotais Kapteinis Amerika padomju skatītājiem nepazīstamajā filmā «Bezrūpīgais braucējs» mirst no satracinātu fermeru rokas, kam līdz nāvei apriebušies garmatainie ar saviem rēcošajiem motocikliem. Reāli studentu līķi Kentas universitātes zālienā. Svilst Hendriksa ģitāras Vudstokas festivālā, «Music, Flovvers, Love», studentu barikādes Parīzes ielās, rokopera «Mati». Dzenbudisms, Hermaņa Heses «Stepes vilks» un marihuana. Izceļošana uz Katmandu, komūnas graustos un dabas klēpī.

Šā vēja brāzmas pūta arī pār Latviju. Palasiet Andra Grīnberga atmiņas «Literatūrā un Mākslā» (1986. gada 16. oktobris). Kad es izkūņojos «tīņos», tā jau bija vakardiena. Avīzes ironizēja par bijušajiem hipijiem rietumos, kuri, masveidīgi atgriezušies ģimenes klēpī, kā skrūvītes funkcionēja iepriekš noliegtajā mehānismā. Miervaldis Birze radīja savu 1973. gada kolāžu — «Rozā ziloni», kurā atveidotais Binniju pāris likās iznīcinošs sabiedrības spriedums «puķu bērniem». Skrējiens pēc materiālās labklājības lika aizmirst par ētiku un kultūru. Iesnaudāmies kā pēc bagātīgas pusdienreizes. Likās, ka «viss uz labu vien šajā labākajā no pasaulēm».

Bērna laikos atceros — pēkšņā pārticībā ļaudis sāka pirkt mašīnas,

dzinās pēc gaišām, tad pēc tumšām mēbeļu garnitūrām. Krāsu televizors pārstāja būt greznumlieta. Avīzes diskutēja par skolniecēm, kas uz skolu nāca, zelta gredzeniem rotājušās. Pirkt «zaporožecu» nozīmēja izrādīt savu nabadzību.

Atdūrāmies, kā ar pieri stabā ieskrējuši. Sašutuši vērojām rindas pie pārtikas veikaliem, paši tajās stāvējām. Vārdu «nopirkt» aizstāja «dabūt», veikali kļuva par vietām, kur mums kaut ko «dod», bet arī tikai tad, ja «izsviež». Veikalus pildīja preces, kurām nebija pircēju, un nauda, ko nevarēja tur atstāt, plūda spekulantu zuteņos un «monopola» kasē. Bet skolās andelēiās ar košļājamo gumiju un džinsiem. Pa kaktiem čukstēja par nebūšanām, bet, tiklīdz kāds pacēla balsi, tie paši čukstētāji pierādīja, ka joprojām «viss ir uz labu». Mēs sapratām — lielajiem vienmēr būs taisnība. Un diezin vai kaut ko varēsim mainīt arī tad, kad paši izaugsim. Noslēdzām kompromisu — neticējām tam, ko mums stāsta, bet neizrādījām to. Centāmies iekārtoties pasaulē, kas mums dota.

Izrādījās — esam klusuma brīdis starp diviem viļņiem,—dažam labam apnika izlikties. Ja Hipiji vērsās pret paēdušās pasaules bezdvēsefislcumu, tad «jaunais vilnis» negrib vilkt to nepadarītā un neatrisinātā vezumu, ko esam iekrājuši. Padsmitnieku protests, instinktīvs, bez idejām un mērķa. Mēs vai nu apņirdzam «spurainos», vai pelnāmies uz to rēķina — rīkojam koncertus, šujam drēbes, pārdodam aksesuārus. Piesviežam idejas. Bet savējie nebūsim — kaut nēsāsim viņu frizūras un tērpsimies viņu drānās. Šķiet, ienīstam šo raibo pūli ne jau viņu bezjēgas dēļ, bet aiz tīras greizsirdības — mums liekas, visi šie «spurainie» cenšas atņemt mūsu tiesības būt jauniem. Ja hipiju laikos arī cilvēki pēc Jēzus vecuma varēja pieskaitīt sevi jauniešiem, tagad šķiet, ka pat divdesmitgadīgie nolikti vienā plauktā ar pārējiem «večukiem».

«Forever young ... I wont to be forever young» — līdz histērijai sakāpināta vēlēšanās palikt mūžīgam «veču» sabiedrības apsūdzētājam. No skolas uz bezdarba biržu. «No future». Nomīti kareivju šņorzābaki, irokēzu frizūras, ādas jakas. Degunā iedurta drošības adata, ausīs iekarināti nacistu dzelzs krusti — šermuļus uzdzenoša bižutērija. Kautiņi futbola stadionos. Skinhedu noskūto galvu un fašistiskajā sveicienā pacelto roku meži. Mēs — puvekļi, atbiras, sabiedrības atkritumi, gan pasaule vēl aizrīsies ar mums . . .

No šī rietumu «standarta» mūsmāju panks, kā redzat, stipri atšķiras. Par atkritumu sevi neuzskata. Un smago zābaku vietā labprātāk auj itāļu mokasīnus vai dienvidkorejiešu sporta kurpes. Viņš savā dvēselē ir estēts.

Tikai iesaistīties paātrinājuma radīšanā viņš negrib. Jo šis darbs ir grūts un ilgstošs. Spriežot pēc viņa iepriekšējās pieredzes — nav arī garantijas, ka tas būs sekmīgs.

Un visspītīgākie (pareizāk — visaklākie) aiziet no šīs pasaules savējā. Viņu rīcībā ir divi mūžveci līdzekļi, kā aizslēgt aiz sevis durvis, — alkohols un apreibinošas vielas.

— Ko es jums jaunu pateikšu, avīzes tam tagad metušās virsū, raksta daudz. Turklāt katram ārstam par to ir savs viedoklis. Es uzskatu, ka narkomānija nav ārstējama, tās izraisītās sekas organismā un smadzenēs — neatgriezeniskās. Cits ārsts jums teiks, ka var izārstēt. Kā? Ārstēšanas pamatā ir slimnieka griba, bet narkomāniem tā nomākta — viņi to smagi pārdzīvo. Bet ar nožēlu nepietiek. Un jūtās pēc tam kā kropļi, kā apārstēti alkoholiķi — mēs nevaram, bet citi, lūk, dieva mierā dzer tālāk, — Daktere saka. Rakstīt raksta, rakstīšu arī es, bet tā viņus diezin vai izglābsi. Dakterei ir izlolota ideja.

— Mēs varētu noskaidrot, ko padsmitga-dīgie zina par visu šo būšanu. Papēti jaunatnes «krējumu», studentus, vislabāk topošos pedagogus. Jo šīs problēmas sakuplojušas skolas dobītē, kur jauniešus cenšas no-vienādot pēc viena šablona. Ceļ spuras pretī, bet ražot idejas, izvērtēt, lemt paši neprot. Neprot atrisināt savas problēmas bez citu palīdzības. «Kā man, lūdzu, būtu jādomā?» — skan kuriozi, bet tā ir realitāte. Nemāk, negrib vai neuzdrošinās plānot savu nākotni — pat absolvents nezina, ko darīt tālāk. Sakām — neatsaucīgi, inerti, kūtri, bet viņiem nav laika, jātiek galā ar sevi. Tāpat kā mēs, mierina sevi ar domu — visa dzīve vēl priekšā. Bet, kad attopies, viss jau nokavēts, slinkums uzcēlis valni, aiz kura esam paslēpušies no savām nerealizētajām iespējām. Kāpēc pārmēru censties — valsts savā labdarībā katram garantē maizes kumosu, Pat tā dēvētie līderi, aktīvisti — iemet viņu upē kā klases komjaunatnes sekretāru, un viņi aizpeld bez paia piepūles pa straumi — skolas komjaunatnes komite|a, rajons, augstskola . . .

Vidusskola, domāta skoliņa prāta izkopšanai, reāli kļuvusi par štancētavu, kur, mehāniski mācoties, skolnieks sadzen sev galvā gatavus spriedumus un sistēmā nesa-virknètus faktus. Nemāca analizēt, sintezēt, veidot sevi, pat domāt bez citu palīdzības. Rezultāts — pasīvs, pusmācīts bērns, kura dē| augstskola jāpārvērš par vidusskolas kļūdu labotavu. Daļa augstskolas programmas un vēl neizlaboto defektu izskaušana tiek uzticēta darbavietai, uz kuru nosūta diplomēto speciālistu.

— Vidusskola izglītošanai — tā ir zelta bedre, — iespraužu, atceroties skolas gadus, — diezgan daudz brīva laika, var daudz izlasīt, sportot, muzicēt, meistarot . . . Jau «Jaunatnes savienību uzdevumos» V. I. Ļeņins nosodīja iekalšanu skolās. Bet joprojām pie tās turamies. Aizšalca skolu reforma. Ko ieguvām? Vidusskola, vispārējās vidējās izglītības upuris, arvien vairāk upurē sevi balastam, kas sastāda klases lielāko daļu, — tie ir skolēni, kam nav pietiekoša

potenciāla studijām, bet uzskata sevi pārāk smalkus esam, lai kļūtu par «profāniem». Viņu sociālo adaptāciju atvieglojam uz topošo studentu rēķina, piesedzot to ar demagoģisku atrunu, ka tā pusaudzis izbaudīs «darba sviedru garšu». Ar to viņš var nodarboties trīs mēnešus vasarā, vakaros piepelnoties vai labiekārtojot savu skolu. Ja skolnieks mācību kombinātā mācās par ESM operatoru — brīnišķīgi, tā ir pat vishumanitārākās specialitātes nākotne. Diemžēl vēl joprojām nākotne. Bet ja topošais inženieris, jurists, pedagogs, restorāna šveicars vai tramvaja vadītājs nonīkst savu mācību dienu pie palīgdarbiem?

Mums saviesušās «centra» skolas, bet nav elitāru skolu īpaši apdāvinātiem, kas dotu sabiedrībai tās intelekta dzenuļus. Internātskolas vecās pilīs ar iestājeksāmeniem un augstām prasībām, sporta laukumiem, izciliem pedagogiem, bagātām bibliotēkām. Nē, tās nepavisam nebūtu angļu «džentlmeņu perētavas», tā ir tikai forma, saturu taču dosim savu . . .

— Labi, aizrunājāmies par daudz, — Daktere pārtrauc manas pārdomas, — ņem papīru, jāpaskatās, ko mēs viņiem jautāsim.

Pirmais kurss. Fizikas specialitātes pedagogu grupa. Latviešu valodas un literatūras specialitāte. Labdien, es jums gribu uzdot dažus jautājumus . . . Katram priekšā balta lapa. Velk ārā savus «starletus». Piedodiet, bet mums patiešām nav laika — gar durvīm nošalc brunči.

Kādas narkotikas jūs zināt? Tā ir sociāla nelaime vai modes lieta? Pats lieto, vai draugi lieto? Būtiskākie traucējumi — smadzeņu bojājumi, elpvadu slimības, seksuālā nepilnvērtība? Kas neļauj atmest? Kāpēc iesāk? Skrapst pildspalvas. Uzrakstiet dzimumu, vecumu, no kurienes esat. Ja baidāties, nerakstiet. Un paldies par atsaucību . . .

Mūsu rīcībā nav ne **skaitļotāja,** ne **sociologu grupas. Nav nekāda vaina, mierina DaKtere. Profesionālis no šim atbildēm uzzinātu daudz vairāk par pašiem rakstītājiem, bet mums būtiskākas ir viņu zināšanas par narkomāniju un tās sekām.**

Atklāti sakot, rezultāti bēdīgi. Topošajiem skolotājiem nav stabila viedokļa, informācija gūta no preses — bet racionālais nav izsijāts, aizķērušies pāris fakti, Reti kuri atzīst narkomāniļas sociālo raksturu, vairumam tā liekas no ārzemēm ievazāta «tīņu» mode. Nav priekšstata par toksikomāniju! aptaujātie svēti pārliecināti, ka narkomāni tikai pīpē opiju un šļircina no aizrobežu jūrniekiem pirkto heroīnu.

— Tsto narkotiku lietošana mūsu republikai nav tipiska — grūti dabūt un pārāk dār-

as, _Mūsu nelaime ir toksikomānija — aprei-

ināšanās ar farmakoloģiskiem un ķīmiskiem līdzekļiem, komplektējot tos ar alkoholu, — Daktere rezignēti pārlapo atbildes. — Atzinies, ka būtu mēģinājis, nav neviens. Trijiem ir draugi, kas lieto.

Domāju, ka šeit ir piemelots. Rīgā katrs sestais skolēns saskāries ar toksikomāniju — lieto pats vai ir mēģinājis, drauga mudināts. Latvijā kopumā rādītājs ir zemāks, tomēr pietiekoši iespaidīgs.

Ļaunākais, "ko uzrādīja aptauja, nav nezināšana vai neprasme orientēties provizoru žargonā. Nevēlēšanās neko zināt — mēs esam veseli, domājoši cilvēki ar attīstītu intelektu, ar padibenēm nesaejamies — lieciet mūs mierā!

Jūs neesat toksikomāni, ar tādiem nedraudzējaties. Bet pēc augstskolas strādāsiet skolā. Un klasē būs skolēni, kas lieto tabletes. Mans rezgalis arī pārnāk mājās un saka: «Mammu, puikām skolas tualetē sāp galva!» Kāpēc? — prasu. «Nezinu, bet viņi tur ēd tabletes.» Nedomāju, ka piecos gados, kamēr anketu rakstītāji studēs, stāvoklis strauji uzlabosies.

Mēs jautājam — kāds vecums ir vislabvēlīgākais pretalkohola propagandai? Nezin kas viņiem iestāstījis, ka tas jādara 12—14 gados, kad sen par vēlu. Tikai daži zina, kā šeit viena meitene raksta, ka «no bērna kājas, kad jau sāk atdarināt vecākus un pieaugušos».

Bet kas audzina bērnu šajos gados? Māte ir bērna lielākā autoritāte līdz sešu gadu vecumam. Kad viņa, darbā un ārpus darba noslogota, rindas izstāvējusi, mājas solī galīgi piekususi, lai parotaļājas ar bērnu, pastāsta tam pasaku? Bērns viņu redz pāris stundas — no dārziņa atvests līdz gulētiešanai. Pirmās četras klases viņa autoritāte ir skolotājs, pēc tam — vienaudzis. Lai dotu bērnam pozitīvu programmu, pieaugušo rīcībā ir apmēram desmit gadi. Bet kā tos izmanto?

Sie studenti vēl neapzinās savus mērķus un uzdevumus. Aptauja parādīja, ka viņi ir vēl dumjāki, nekā biju gaidījusi. Ko viņi mācās 8. klasē anatomijā, ja nezina būtiskāko atšķirību toksisku vielu iedarbē uz vīrieša un sievietes organismu?

Sievietes organismā ir noteikts olšūnu daudzums, kas laika gaitā izlietojas un neatjaunojas. Vīrietim spermatozoīdi nomainās vidēji 72 stundās, tā ka «uzkaifojies» eksemplārs pēc dažām dienām spēj radīt veselu bērnu. Sieviete savus bērnus nopīpē, nodzer, «nokaifo» vienā reizē. Viņa ir saudzējama krātuve, lai nesabendētu sevi un potenciālās dzīvības, viņa nedrīkst strādāt pārāk smagus darbus. Austrumu zemēs, kur šariats un parašas liedz sievietei strādāt vīrieša darbus un apreibināties, ir daudz mazāk debilo bērnu. Bet te meitenes saskata emancipācijas problēmu — ar ko viņi labāki par mums? Vienkārši atšķirības fizioloģiskajā mehānismā atļauj vīrietim lietot kaitīgas vielas, tieši neapdraudot pēcnācējus.

Es — Dakteres sarunu biedrs, kuram arī viss dzirdētais ir jaunums, piekrītot māju ar galvu — nu kā tādas lietas var nezināt?

— Cits jautājums — vai viņš to drīkst. Runa ir par vieglu, vienreizēju apreibināšanos. Ar laiku bojājas spermu producējošie

orgāni. Nav brīnums, ka kā būtisku organisma kropļojumu, blakus iedzimtībai un smadzeņu darbības defektiem, min arī dzimumnespēju. Meitenes uztraucas — ar ko precēties. Jo, pateicoties toksikomānijai, impotenti paliek arvien jaunāki vīrieši.

Topošajiem pedagogiem nāktos padomāt — ko viņi dos saviem skolēniem? Mazākajās klasītēs vieglāk — bērni mīl atsaucīgus skolotājus, un jo skolotāja smukāka, jo vairāk klausa. Bet «tīni» ar maigumu ne-

Baņemsi, viņam vajag personības spēku, n tas ir «veco učuku» trumpis. Jaunajiem ar pusaudžiem vieglāk kontaktēties, bet nav personības fascinē/urna, to neiegūst lekcijās un pedagoģiskās praksēs.

Tā mēs ar Dakteri sākām par narkomāniem un aizrunājāmies līdz pedagogiem, Lai godam beigtu rakstu, vajadzīgs kopsaucējs.

— Gan mēs, ārsti, gan jūs, žurnālisti, esam strādājuši tukšgaitā, ja jaunieši nekā **negrib** zināt par bīstamu sociālu sērgu, kas var skart viņu draugus, bērnus, viņus pašus. Cēlonis, manuprāt, pateikts šeit — «Runājot par jauniešu problēmām, pārāk reti uzklausa pašus jauniešus». Bet, lai cik slikti es par viņiem nerunātu, jauniešiem ir ko teikt, — saka Daktere.

Jā, mūsu aptaujā bija jautājums — jūsuprāt, aktuālas jauniešu problēmas, kas netiek atspoguļotas presē. Un vēl dažas atbildes— temati, kurus tiešām «Avotam» nāksies paturēt savas uzmanības lokā.

«Vai vērts jaunībā iztrakoties, kā tas ietekmē mūs un sabiedrību, kurā dzīvojam?»

«Jauniešu uzvedība sabiedriskās vietās; cēloņi dažādām sadisma izpausmēm.»

«Arvien biežāk skolās lieto nomierinošas zāles — vai tas nav viens no toksikomānijas sākumiem?»

«Zemais līmenis profesionāli tehniskajās skolās. Vēl arvien patiesas kultūras deficīts laukos.»

«Raksta jau — no visa pa druskai. Bet izlasītais neliek domāt.»

«Rakstiet par cēloņiem — presē mums stāsta tikai par sekām.» Tas arī viss. Receptes mēs ar Dakteri dot nevaram, uzrādām tikai, mūsuprāt, sāpīgāko. Aiz izaicinošas pozas un tablešu rīšanas slēpjas cilvēki, kuri nepieņem tiem doto dzīvi, bet ir par vājiem radīt labāku. Būdami **mūsu sabiedrības** ekonomisko, sociālo, ideoloģisko kļūdu produkts, viņi mūs sanikno, jo kā maisā slēptais īlens izlīduši dienasgaismā, lai lieku reizi atgādinātu, ka neesam nemaldīgi, kā paši domājam.

Bet nenoņemsim no panka un no viņa «atvieglotās», bet masveidīgās modifikācijas, ko *sauc* par «spuraino» vai vienkārši par «tīni», apsūdzību. Viņš nav tikai upuris. Pārāk viegli padevies graušanas un noliegšanas vilinājumam. Tā ir vienīgā sociālā kustība

bez pozitīvas programmas — zinātniskas, nezinātniskas, anarhistiskas, kontrrevo-lucionāras. Tas ir panku Ahileja papēdis, kas Rietumos šai kustībai liek sairt, liek jauniešiem meklēt savai dzīvei pozitīvas alternatīvas— dabas aizsardzībā, pretkara kustībā, ģimenē. «Pat pretkara demonstrācijās vīd skūtas galvas irokēzu parūkās un krāsotas sejas. Panki pacifisti — tas teorētiski ir nonsens, praktiski realitāte,» raksta Ksenija Mjalo, jaunākās Rietumu vēstures speciāliste (viņas raksts «Rietumu jaunatne astoņdesmitajos gados: stila un esības kontrasti» saīsināti publicēts «Literatūras un Mākslas» 1986. gada 10. un 17. janvāra numuros, ļoti iesaku izlasīt). Arī mums jāatrod alternatīvas savējiem, mūsu mantiniekiem, —jo ātrāk, jo labāk. Galvenais jau nav noglaust viņu spurainos matus un ietērpt visus glītos uz-valciņos. Galvenais — iztīrīt mieles no jauniešu dvēselēm.

Lūk, stāv viņš pie sienas kā laulības pārkāpēja evaņģēlija līdzībā — pinkains, nikns, «nokaifojies», un es saucu Jēzus balsī:

«Nu, dārgie, kas bez vainas, lai met pirmo akmeni!»

BENEDIKTS KALNAČS

PAR DESTILĒTĀM ZINĀŠANĀM UN ZILO PUTNU KRĀTIŅĀ

. . . Darbs ir īss, garas ir runas, un to šodien zinām īpaši iabi. Bet līdz darīšana), līdz iespējai darīt Ir jātiek.

Par tām problēmām, kas mūs skar, pašiem arī jārunā. Mēs esam pieraduši klausīties, ko kaut kas kaut kur atkal nolēmis. Esam pieraduši klusēt.

Tā arī sašķeļamies. Vairs neesam vienota paaudze (un vispār — kas tas Iri), neesam kā ugunskurs; kā noma|as pagales mēs padegam, nokūpam un dziestam. Tas vairs nav nekas. Tas Ir kaktu process, rūkšana, kad paši jūtam sevi pakļaujamies.

Hei, bet vēl ir jūras vaidi un vējš, kas dzimst taču kaut kur. Tas ir tevī. Laid, lai tas paskrienas, laid to zem apmiera segām. Sapurinies. Mums arī ir savs sakāmais. Un darbi vēl priekšā.

Ir taču tik daudz lietu, par kurām gribas ar citiem runāt, dalīties. Tik daudz kas interesē, tik daudz ko gribas uzzināt.

Kur tas paliek! Kāpēc interese pazūd un smaidošas bērnu izteiksmes aizstāj apātiskas vidusskolnieku sejas! Varbūt tā nav tikai mūsu vaina vien! Varbūt izglītības sistēmā radusies sūce, enerģijas noplūde, kas to virza ārpus procesa! Vai arī mācīšanas labirinta daudzajās ejās interese izretinās tiktāl, ka tās vektoru summa, darbojoties daudzos, pat pretējos virzienos, tuvojas nullei!

Izglītības problēmas presē skartas daudzkārt. Par tām rakstījuši atzīti publicisti, vadoši darbinieki, skolotāji. Skolēni

vai studenti — tikpat kā nekad. Bet tieši mums taču būtu jācīnās par sevi. Ne tāpēc, lai sabiedrība nopriecātos, ka esam kļuvuši aktīvāki, vienkārši tāpēc, ka mēs vistiešāk izjūtam, kur šajā sistēmā veidojas pinekļi.

Pamatjautājums un visgrūtākais jautājums, par ko plaši runā, — vidējās izglītības obligātums (šo jautājumu varbūt atrisinās jaunie statūti) un dažādas no tā izrietošas problēmas, piemēram, sekmības procents. Man liekas, ka vēlams mainīt attiecības starp mācāmajiem priekšmetiem, ievedot pilnīgāku kārtību tajā, kas jau ir.

Vai ikvienas mācīšanas mērķis nav veidot mācīšanās prasmi! Fakti, teorēmas un to pierādījumi, rakstnieku dzimšanas gadi ar laiku var zust; galvenajam guvumam vajadzētu būt prasmei veidot savus spriedumus. Liekas, vislabāk to darīt, attīstot tās personības šķautnes, kurām jau ir savs veidols. Lai viena klints daļa paliek rupjāka, galvenais, lai būtu otra puse, pa kuru sasniegt virsotni. Savs, atšķirīgs ceļš. Visļaunākais, ko skola bieži izdara, ir īpatnību novienādošana. Atšķirīgā iznīdēšana. Viena no konkrētām problēmām te ir nesamērīgās klases; situācija, kad skolotājs pie labākās gribas nespēj panākt ikviena aktivitāti nodarbībās.

Tā iznāk, ka lielāko dienas daļu jaunietis nosēž solā — neviena nemanīts, neievērots. Viens no trīsdesmit deviņiem vai četrdesmit (nu, kaut vai tiem paredzētajiem trīsdesmit) — savā uzvalciņā vai blūzītē, kas, nudien, nav atšķirības zīme. Vecumā, kad tik ļoti gribas būt ievērotam, atzītam! Kad nepieciešama īpaši saprotoša attieksme. Kāpēc tik bieži nesakrīt neformālie un formālie līderi klasēs! Varbūt arī tāpēc, ka nevirzām aktivitāti tur, kur tā būtu vajadzīga. Un nepārredzamais skolēnu bars aiz pārpratuma vien vēl tiek saukts par klases kolektīvu.

Savukārt jaunos skolotājus cītīgi māca prognozēt skolēnu atbildes, prognozēt jebkuras problēmas apspriešanas gaitu stundā. Tas taču ir nedabiski, īpaši strādājot vecākajās klasēs, kur ik stundai vajadzētu atklāt ko jaunu arī pašam skolotājam (īpaši jau literatūras stundās).

Liekas, tās ir nepārvarētas bailes no negaidītā, no atšķirīgā. Un taisnība — kā gan varētu novadīt stundu tiem četrdesmit, ja mēs katrs nāktu ar savu patiesību!

Te, man liekas, pieļaujams vienlaikus runāt par augstskolas darbu un problēmām, jo, tāpat kā koka augļi atkarīgi no tā sakņu sistēmas, arī izglītības procesa panākumu var veicināt vienīgi visu tā pakāpju sabalansējums. Tiem principiem, par ko tagad runāšu, pamati būtu jāliek jau skolā. Vienīgi tā īstu jēgu var iemantot pašreizējais kurss uz nodarbību skaita samazināšanu

augstskolu auditorijās, orientējoties uz patstāvīgu studentu darbu un (īpaši tehniskajās augstskolās) ciešāku saistību ar praksi. Lai tas varētu realizēties, studentiem, vienkārt, jāmāk pašiem organizēt savu darbu un, otrkārt, jāgūst reālas izvēles **iespējas — ko un kādā veidā apgūt.**

Sāda mācību procesa organizācija nebūtu nekas jauns, tā ir praksē pārbaudīta. Lūk, fragments no LVU Svešvalodu katedras pasniedzējas Sandras Kalniņas intervijas (laikraksts «Cīņa» 1987. gada 1. janvārī), kas sniegta pēc trīs mēnešu stažēšanās Līdsas universitātē Anglijā un kur, starp citu, šādi raksturots apmācību process šai valstī;

«. . . it visās augstskolās mācību darbs norit semināru, praktisko nodarbību un konsultāciju (pasniedzējs konsultē piecus sešus studentus) veidā. Lekcijām tiek veltīts minimāls laiks, un tās, tāpat kā jau minētās apmācības formas, *studenti drīkst izmantot pēc* **saviem** *ieskatiem* **(pasvītrojums mans — B. K.) — būtiski Ir nokārtot eksāmenus.»**

Pašreiz mūsu augstskolas sāk darboties šai virzienā. Taču nebūs jūtama efekta, ja tas nesaistīsies ar vidusskolu darba pilnveidošanu. Mēs esam pārāk pieraduši pie pasīvas zināšanu apguves. Sājos tik dažādo speciālo zināšanu plūdos pamazām tiek pazaudētas kopsakarības, pazaudēta pamatnozīme — kā vārdā visu to darām; notiek vienkārša pakļaušanās ārpus mūsu gribas noteiktām prasībām.

Tādi esam veidoti un mīcīti vienpadsmit gados skolā. Daudzviet pazaudējuši to, kam visvairāk vajadzētu būt mūsos, — vēlēšanos. Bet *vēlēšanās* **neizbēgami saistās ar** *izvēli.* **Neizbēgami. Ir īstais laiks to saprast.**

Pašreizējā situācijā skolēna un studenta stāvoklis ir gluži vienāds — ceturkšņa vai semestra sākumā mēs ierodamies pie nodarbību plāna un rātni norakstām. Izņemot dažus speckursus augstskolās, vairumā gadījumu nav nekādas izvēles. Atnākam uz stundām vai lekcijām, noklausāmies, vēlāk atbildam (jeb atstāstām). Nejūtot iekšēju atbildību, neuzdodot sev jautājumu, kāpēc darām tieši tā, kāpēc apgūstam tieši to. Jo viss šķiet (un ir) jau iepriekš citu izlemts.

Ieskatīsimies, kas par tautas izglītību teikts PSKP Programmas jaunajā redakcijā («PSKP XXVII kongresa materiāli». R„ Avots,

1986, 190,—191. Ipp.):

«Partija konsekventi ietur līniju uz apzinīgu un augsti izglītotu cilvēku audzināšanu un sagatavošanu, kuri spētu strādāt kā fizisku, tā arī garīgu darbu, aktīvi darboties tautas saimniecībā, dažādās sabiedrības un valsts dzīves jomās, zinātnes

un kultūras sfērā.»

Te skaidri uzsvērta garīgā darba nepieciešamība un tā līdztiesība ar fizisko darbu. Skolu reforma, palielinot darbaudzināšanas lomu, risina jautājumu par dažādu profesiju apguvi, par iemaņu specializāciju šai jomā.

Bet kāpēc šīs pārmaiņas pagaidām neskar garīgo darbu un tos, kas vēlas orientēties uz tā veikšanu! Pašreizējos apstākļos būtu jādomā arī par šīs mācību procesa daļas konkretizēšanu. Te es atgriežos pie sākumā izvirzītā jautājuma par mācību darba pārkārtošanas nepieciešamību skolās, īpaši vecākajās klasēs. Laiks pēc vispārīgiem pārspriedumiem pievērsties konkrētībai!

Kā es iedomājos stundu modificēšanu skolā. Vidusskolas klašu grupā parasti ir vismaz divas paralēlklases. Vai nebūtu iespējams vienā no tām lielāku uzmanību pievērst humanitārajiem priekšmetiem, bet otrā — eksaktajiem! Tas šobrīd varētu notikt arī paralēli amata apguvei. Vissvarīgākais, lai kaut nedaudz samazinātos viena tipa priekšmetu slodze — tādā pakāpē, lai turpat skolā varētu nolikt izlaiduma eksāmenus pēc minimāli iespējamām prasībām šajos priekšmetos, nepretendējot uz iestājeksāmenu nokārtošanu augstskolās ar šādām zināšanām vien. Nepieciešamības gadījumā gūtās iemaņas varētu paplašināt individuāli, piemēram, sagatavošanas kursos augstskolās. Tad citiem priekšmetiem skolās varētu atvēlēt vairāk laika, padarot to apguvi nopietnāku. Tas varētu zināšanas vērst pamatīgākas un noturīgākas. Gribētos te pievienot vēl būtisku vārdu — daudzveidīgākas. Piemēram, humanitārās ievirzes klasēs varbūt atrastos iespēja dot ieskatu mākslas, mūzikas un teātra vēsturē. Vai bez šādām zināšanām var pilnvērtīgi sagatavoties garīga darba veikšanai (īpaši ņemot vērā, ka augstskolās jau būtu jāorientējas uz dziļāku specialitātes apguvi)! Protams, daudz ko var apgūt arī pašmācības ceļā; bet sistemātisks pamats ir būtisks ikvienās zināšanās.

Par augstskolu. Te katrā no fakultātēm izdalāmi vismaz divi lieli uzdevumu loki — sabiedrisko zinātņu un specialitātes priekšmetu apguve.

Par pirmajiem. Kā zināms, šobrīd studentu noslodze auditorijās ir pārmērīga, tiek ieteikts samazināt tās apjomu, vienlaikus kvalitatīvi uzlabojot apmācību (studentu individuālās konsultācijas u. c.|. šādā situācijā pilnīgi neizprotamas irtās konkrētās izmaiņas, kas pavada PSKP CK lēmumu par sabiedrisko zinātņu mācīšanas uzlabošanu. Sis lēmums, līdzīgi citiem pašreizējā perioda programmatiskiem uzdevumiem, tai skaitā praksē, vērsts uz kvalitatīviem pārkārtojumiem, t. i., darba intensifikāciju. Tikai birokrāti kabinetos, būtībā neievērojot to,

izkropļojot partijas kursu, cenšas virzīt reālo procesu pa ekstensīvu ceļu, t. i„ palielinot nodarbību skaitu auditorijās.

Šādai rīcībai var būt tikai ačgārns efekts — tā tiek veicināta sabiedrības notrulināšanās. Bez šaubām, nepieciešama dziļāka marksistiski-ļeņiniskās filozofijas metodes izpratne, lai varētu orientēties sarežģītajos pagātnes un šodienas procesos. Tomēr neapšaubāmi ir sfēras, kur nav pieļaujams parādību izvērtējums *vienīgi* no sociālo attiecību viedokļa vien. Tāda ir, piemēram, literatūra. Literāru darbu analīzē skolā, tiklīdz parādās nezināšana, sēiamies mugurā visdrošākajam — socioloģiska vērtējuma, sociālo slāņu attiecību zirdziņam. Gudru frāiu aizsegā zeļ un plaukst vulgārsocioloģisms, daiļdarba īpatnību neredzošā, primitīvi vienkāršojošā pieeja. Vai varam aprobeioties ar to, ka, piemēram, R. Blaumaņa «Indrānos» saredzam vienīgi kapitālistiskā un patriarhālā dzīves veida tēlojumu, bet Raiņa «Ugunī un naktī» — simbolisku revolūcijas tēlojumu! Literatūrā taču nevar runāt tieši tiem pašiem jēdzieniem, ar ko operējam sabiedriskajās zinātnēs.

Daudzus jautājumus specialitātē tieši tāpat varētu apgūt (un jau tagad mēs apgūstam) Individuālā darbā. Tomēr domāju, ka pa-matkursi specialitātē *būtu* jāiaglabā pilnā apjomā — tiem, kuri vairāk atzīst šādu zināšanu apguves ceļu (izvēles princips!). Uz šiem kursiem auditoriju slodzes samazināšanu balstīt nedrīkst. Jo te principiāli svarīga vienota sistēma, kā arī fiela faktu daudzuma uzkrājums. Tieši šīs zināšanas vienībā ar marksistlski-ļeņiniskās filozofijas metodes apguvi taču būs mūsu darbam nepieciešamo iemaņu pamafdaļa.

Te cieši piekļaujas arī jautājums par speckursiem un specsemināriem. To joprojām ir pārāk maz, un arī izvēle niecīga. Bet tā ir viena no formām, kā rosināt studentu aktivitāti, prasmi vērtēt, analizēt, diskutēt. Apskatītās problēmas varbūt vistiešāk attiecas uz humanitāro specialitāšu studentiem. Tieši mums arī ir visvairāk nepieciešama prasme argumentēti izpaust savu viedokli, prast sintezēt savu attieksmi no atšķirīgiem citu vērtētāju spriedumiem. Šīs prasmes mums trūkst, galvenokārt tāpēc, ka nav prakses. Cik esmu ievērojis, arī mani studiju biedri labprātāk izklāsta apgūto materiālu vienlaidus, izvairoties komentēt un atspēkot atšķirīgus viedokļus. Mēs visu stāstām it kā no sevis, kaut patiesībā mūsu tai darbā nemaz nav.

Vai mēs esam apstājušies kādā no izglītības procesa pakāpēm, nespējot iet tālāk! Vai arī mūs kavē nevajadzīgi aizspriedumi, kas neļauj šai sistēmai tapt mūsdienīgi dzīvai, patiesi piesātinātai un salstošai)

Būtiskākos rezultātus šobrīd, manuprāt, var dot izglītības

pārorientēšana *patstāvības,* **Izvēles un** *specializācijas* **virzienā.**

Panākt to, lai izglītības procesā neiztrūktu galvenā — paša jaunieša Iniciatīvas, Ir visas sabiedrības uzdevums. Mēs nenorobežojamies no iesaistīšanās pārkārtojumos. Mēs vēlētos līdzdarboties arī laikmetīgu apstākļu radīšanā, lai mūsu mācību darba pilnvērtīgai veikšanai būtu gan priekšnosacījumi, gan perspektīva — apgūto nepieciešamo zināšanu lietderīgs izmantojums.

LASĪTĀJU VĒSTULĻU APSKATS

Pēc pirmā numura iznākšanas saņēmām daudz vēstuļu. Krietns lasītāju pulks izsaka vēlmi pēc vēstuļu lappusītes, un varbūt šis ierosinājums ir vietā. Nesolām, ka publicēsim visas vēstules. Veidosim to apskatus, tādējādi uzturot dzīvo saikni — sarunu ar jums, pilsoņi lasītāji.

Šoreiz vēršamies pie tiem, kurus pavisam neviļus esam aizkaitinājuši, sadusmojuši vai pievīluši. Vairums gan izvirzījuši pretenzijas redakcijai, uzskatīdami par labāku palikt anonīmiem. (Citētie autori, ar izņēmumiem, nav izteikuši īpašu lūgumu publicēt viņu vēstules. Tāpēc pirmo un pēdējo reizi ievērojam pilnīgu anonimitāti un atļaujamies nelabot arī gramatiskās kļūdas rakstītajā.)

«Sveiks, Zīdaini! Tas skan gandrīz tā kā «Sveiki Kārli Divdesmitviensarpus!» vai ne! Mēs bijām (es ar saviem draugiem) šokēti izlasot jaunā žurnāla pēdējo lappusi. Mēs nestrīdamies ka šāds žurnāls ir nepieciešams, bet tādā tonī saviem lasītājiem vēl nav atbildējis neviens izdevums . . . Arī mēs pievienojamies Kārļa domai ka jaunatnei vajadzīgs savs žurnāls par mūziku, par mūsu pašu estrādi, kā arī par ārzemju.»

«iūs varbūt visu laiku *domājat tā — visu, ko* pamet, to tie pusaudži pieņem! Nekā! . . . Jums šķietamās atbildes no mūsu puses tiešām laikam ir ļoti precīzas, ja Jūs pat necenšaties pielāgoties mūsu — jauniešu prasībām. Tas taču ir domāts mums? Tad publicējiet to, ko no Jums gaida atplestām rokām!!!»

«Pirmkārt, vāks varēja būt no labāka papīra (piem., kā žurnāls «Karogs»), jo šo žurnālu taču gribēsies pārlasīt vairākas reizes un arī saglabāt, bet kā lai to izdara, ja vāks jau pēc pirmās pārlasīšanas plīst nost. ... Ja Jums tik ļoti gribējās ietvert mākslinieciskajā noformējumā pirkstu nospiedumus, tad varējāt palūgt rakstniekus, dzejniekus, u. t. t. atstāt savus pirkstu nospiedumus zem saviem darbiem, neaizmirstot autogrāfu. . . . Tikai nevajag atbildēt uz vēstulēm ar tādu ironiju un pat naidu. Mēs taču gaidām arī atbalstu no Jums.»

Tā raksta jaunie ļaudis vecumā no 15 līdz 18 gadiem. Nu ko, ir gluži saprotami, ka žurnāls patlaban noskaidro auditoriju. Varbūt otrādi. Atļaujiet uzrunāt ar «jūs»! Taču — lai šis vārdiņš mūs neizšķir!

Mēs vēršamies pie jums. Uzklausīt vai neuzklausīt — jūsu ziņā.

Arī mēs neesam pret bagātīgu informāciju par mūziku. Bet izlasiet, kas rakstīts uz žurnāla vāka. Jums netika solīts latviešu «Melody maker». Jūs teiksiet — jaunatne un mūzika ir nedalāms jēdziens. Jā, taču atsevišķas lappuses žurnālos (kas pie pašreizējās pieticības tomēr jāuzslavē) neko neglābs. Ir vajadzīgs mūzikas žurnāls vai neliela ikmēneša brošūra. Pašpārliecinātie spriedumi, ka

«Bet noformējums jums ir GALĪGI NEIZDEVIES. Ar pārējo vēl varētu samierināties. Citam patīk dzeja, citam Mocarts.»

«Lai *jau mums, tīņiem*, tiek tas prieks kaut ko jaunu uzzināt par ārzemju ansambļiem un dziedātājiem. Vai nu papīra žēl, vai par maz! Vienā ziņā es Kārlim *piekrītu, bet* vienā nē. Jā, jauniešiem vajag žurnālu par mūziku. To es nenoliedzu, bet vajag taču arī tādu žurnālu, kurā būtu stāsti un dzejoļi. Es novēlētu Kārlim ar pieri sienā neskriet, sak, mums vajag tikai to, un šito nevajag!»

«Protams, būtu labi, ja veselu žurnālu, krāsainu, spilgtu ar plašu stāstījumu par grupām, dziedātājiem un dziesmām (protams, jaunām), diskogrāfiju un dziesmu sadali, ar fotogrāfijām, bet tie tikai sapņi, sapņi, sapņi . . . Par mūzikas žurnāla nepieciešamību runā ne tikai jaunatnes vidū, bet arī daudzi preses izdevumu pārstāvji, bet diemžēl tikai runā, bet kā saka: «Ar muti tālu neaizbrauksi!»»

«Vēl mums radās jautājums, kura vecuma cilvēkiem šis žurnāls ir domāts! Es apvaicājos kas patika dažiem piecpadsmit gadus veciem biedriem kad viņi izlasīja preses izdevumu ar nosaukumu «Avots», viņi atbildēja, ka patīkot stāsts «Nakts», turpretī mazliet ironiskais romāns «Zilā jumprava» viņiem licies bērnešķīgs. Varē

materiālu (un vēl kādu!) par ansambļiem, dziedātājiem u. c. jūsu mīluļiem redakcijai pa pilnam, ir pārsteidzīgi. Diemžēl nespēsim neko daudz līdzēt, jo «Avots» vispirms ir literārs žurnāls, ja gribat — ar mazliet plašāku diapazonu nekā hītu parādes.

Žurnāla redakcija grib un spēj atbildēt uz argumentētu kritiku. Taču ir neiespējami patiesību atrast lamājoties, rakstot vēstuli tikai emociju līmenī.

Dabiska ir padsmitnieku vēlme pielāgot pasauli sev. Taču — jūs negribat noskaidrot savu iespēju robežas. Jūs pieņemat tikai to, kas jums patīk. Jūs nepūlaties saprast. Jūs nepratīsiet cienīt pat savu ienaidnieku, kur vēl draugu! Dažu reizi jūs esat reakcionārāki par jis vēl lasīt *par F-l Ungārijas* trasē, bet apskats par dadismu licies ļoti garlaicīgs un daži no viņiem nav tikuši tālāk par 3 — 4 rindkopām. Labi, es saprotu, ka nevar noņemties tikai ar tehniku vai mūziku, ka vajag kaut kādu sajēgu arī mākslā un dzejā, bet tikai diemžēl to nesaprot daudzi piecpadsmitgadīgie. Tie izlasījuši pāris lappuses no izdevuma atdod to palasīt saviem vecākiem vai sliktākajā gadījumā iesviež tālu kaktā un dodas uz diskotēku vai ārā ar draugiem. Lūk kā!

Rakstīju ļoti piesardzīgi, lai ar mani nenotiek tas pats kas ar Kārli, kaut gan es par to īpaši neuztraucos.»

«Pēc mūsu domām, žurnāls tīņu vidū nekādas pozitīvas atsauksmes neiegūs! Kāda vai kāds, uz to nošpjausies un vēl vairāk! Vai tiešām nevarētu izdot tādu žurnālu, kuru lasot nerastos iespaids — tajā redakcijā gan veči sēž! Jauniem cilvēkiem vajag ko citu! Mans bars tādu žurnālu nelasīs! . . . Tikko noklausījos Kriša Normana ierakstus, un nodomāju, cik labi būtu «Avotā», tāda «Oada — viss lielajā nekas» palasīt, kad

Normans dzimis, kur spēlējis.....novēlējums,

lai redakcijā vecāku par 25 nebūtu, tad arī žurnālu varēsim lasīt ar baudu mēs — centra puiši un meičas!» (Rakstītāja izsakās bara vārdā un gadu skaitu apzīmē — «tīņa vecums».)

saviem vectētiņiem un vecmāmiņām. Jau tagad esat savu potenciālo bērnu soģi, jo viņi atkal nāks ar ko jaunu un, protams, atšķirsies no jums. Un jūs būsiet tikpat sašutuši kā šobrīd jūsu vecāki. Jo jūsu bērni arī paplašinās robežas. To dara ikviena paaudze, pierādīdama savas domāšanas līmeni. Jūsu nospraustie robežstabiņi ir tikpat ļodzīgi kā iepriekšējie. Jūs tikai spējat noliegt to, kas ir ārpus jūsu komercdomāšanas un standartjūtām. Kas ir pret jūsu inerto pieradumu un iezīstiem priekšstatiem.

Neviens jums neko *neuzspiež.* Izvēle ir jūsu priekšrocības un tiesības. Taču — jūs neesat vienīgie uz šīs pasaules.

Jau tagad jūs pārstāvat kādu sociālo slāni. Taču varat izvēlēties — kas jums piederēs, no kā jūs dzīvosiet. Kas jūs interesēs vairāk. Jebkurā gadījumā jūs nebūsiet vienīgie. Jūs atradīsiet ceļabiedrus. Arī mēs viņus meklējam. Mēs sevi nebarojam ar ilū-

«Gribu pastāstīt tev, ko es Izjutu, atverot tevi 1. reizi. Zini, viss jau būtu labi un Interesanti, bet acīs dūrās tās Aijas Zarlņas un Kristapa Ģelža tizlības. Ja viņiem ar sapritlņu nav viss kārtībā, tad lai vismaz to neizrāda visai pasaulei. Atradušies mākslas darbi, jāsmejas! Grūti saprast, ko viņi tur domijuil attēlot.»

«Un kam tāds Alzpurletes dzejolis būtu vajadzīgs par BENDI, EŠAFOTU UN CIRVII Un kāpēc Kunnosa dzejoļos tīllm |lkropjo sava rakstu valoda ar nelatvisko burtu «x» — «ks» vletāl Klds skolēns vil ņems par paraugu .. . (Autors atsOtTļli arī zīmējumu «Klusētāja» .. ,| ... Vil lldlm līnljtm vajadzīgi i gadi Mākslai akadēmiju Ei, strīdnieki, tldas uzvilku 2 minūtēs.»

«Ko lai atbildu Annlņall ... Mazmeitiņa An-nlņa savi J. jubllejt bija atnlkusl pie manis un Ieraudzījusi |auno «Avotu» paņēma to rodņli un pienlkusl man kllt vlenklril uzprasīja: «Vecomamm, Tev ilto iurnālu klds noķēpljisl ...» Paliku ar Ieplestām acīm un va|ē|u muti, laikam. Ko atbildēti — Nezināju. Bet

Annlņa laikam manu pārsteigumu bl|a Izpratusi pa savam, un tādēļ steidzīgi klāstīja tālāk: «Es zinu, laikam, brālis ..... Vienīgais glābiņi, ka brālis 3 gadīgais

Jurītis nebija klāt tai brīdī... Es nezinu. Kaut no pedagoģiskās puses vien. Skolotāji, vecāki grib, lai bērni savus darbus izpildītu glīti, tīri. Un ja nu vēl kādam ķiparam tāpat iešaujas prātā parādīt, kā tad onku|i un tantes tā saķē-pājuši iurnālu, ko pedagoģisku lai šādā brīdī atbild! Man šis numurs kaut kur jānoliek pie malas, jo kad atnāks atkal mazbērni ciemos, dialogi var atkārtoties, un es tiešām nezinu, ko šiem naiviķīšiem lai atbild.»

«Žurnāla vāki pauž tikai šausmīgu līderību. Sasvītrots, nokleksēts. Visas maliņas apgrauztas. Neglīti gan izskatās. Būtu jauki, ja žurnāla ietērpu veidotu glītu, tāpat kā citiem mūsu žurnāliem.»

«. . . Tagad viņš izskatās kā 80 apķēpātas lapas sašūtas kopā. Vispirms jau man nepatīk žurnāla vāku noformējums, to jau var izdarīt tie mazie bērne|i, kuri iet bērnudārzā, bet rakstīts, ka

cienījamie Žurnāla skatītāji'.

Vispirms atbilde tiem desmitiem lasītāju, kuri pauž kareivīgu sašutumu par nelielo krāsainu attēlu skaitu žurnālā. Jūs izsakāt aizdomas, ka tā ir redaktores «haltūra» vai «skopums» (?). Tādēļ daru jums zināmu, ka katram preses izdevumam ir stingri noteikts krāsaino, divkrāsu un melnbalto lappušu skaits. Mūsu žurnālam tas ir šāds: 16 krāsainas lappuses, 32 — divkrāsu, pārējās melnbaltas. Par izmantojamo otro krāsu katrā numurā drīkst izvēlēties tikai vienu. Esmu izvēlējusies dzelteno krāsu šim un arī vairākiem turpmākajiem numuriem.

Tālāk par žurnāla noformējumu. Nav iespējams dažās rindās jūs pārliecināt, ka ne vienmēr robaina mala nozīmē «līderību», ka Aijas Zariņas un Kristapa Ģelža darbi ir māksla, kura nebūt netop divās minūtēs, un ka MĀKSLA vispār ir vēl daudz kas cits, ko ieraugot jūs tikpat skaļi un aizvainoti klaigātu (vai arī neklaigātu, — ja autors būtu kāds pat jums zināms pasaulslavens mākslinieks, piemēram, Pikaso vai ziju, ka esam vajadzīgi visai pasaulei.

Jums ir iespēja izvēlēties. Jūsu jaunība vēl to pieļauj.

IZVĒLES BRĪVĪBA.

Gados vecāki ļaudis ir visai noraizējušies.

vāku noformējis Andris Breže. Arī žurnāla iekša Izskatās tāda kā noplukusi — viss sasvītrots, sazīmēti visādi ķēmi un pirkstu nospiedumi, vl-sldl melni «klekšl». Priekš kam tas viss vaļa-dzīgsl

... Žurnāli Ir jauki stāsti un dzeja, bet viņš Ir tlds neklrtīgs. Jeb varbūt «Avots» Ir domits pankiem un tādē| viņš tik traki sazīmēts I»

«Ļoti gaidīju Iznīkām žurnlla «Avots» pirmo numuru. Biju jau Iepriekš to Iztēlojusies! Uz vl-kiem: kl priekšpusē, tl uz pēdēji vlks būs klds Latvijas avota foto uzņēmums vai arī gleznai Bet nu plrstelgums pamatīgs. Žurnlla «Avots» vlkl apkrlcilētl.»

«Plrml reprezentlcljas numura Irējals noformējums Ir neledoml|aml pretīgs — It kl no mēslu kastas Izvilkts. Brīnos, ka mtksllniadskl redaktore, pie tam vēl sieviete, var kaut ko tik neglītu un pretīgu atjaut. Lūdzu nlkošl numuri paskaidrot ildas rīcības Iemeslu un kl rīko-satles turpmāk. Pratēji gadījumi lūdzu atmakslt žurnāla abonēšanas maksu. Abonents Z. Rīgl.»

«... (auni žurnlla miksllnledskals noformējums mani tl satrieca, ka es valrlkas naktis nevarēju gulēt. Tik neglītu žurnilu redzu pirmo reizi savā mūžā. Skatoties uz šo žurnālu, mani pārņēma šausmas. Vai tiešām tāpēc bija jāmācās daudzi gadi Mākslas akadēmijā, lai uztrieptu melnus, dzeltenus traipus, uzvilktu krustus (tā kā alfabēti) un piedevām pirkstu nospiedumi (kā kriminālliet ā)! . . . Kādu skaistuma izjūtu var radīt šis žurnāls kaut vienam lasītājam! Mans vīrs ar riebumu paskatījās uz šo žurnālu un noteica: Kādu ... nu ir pasūtījusi!... Zēl, ka manā dzīvoklī nav ar malku kurināma plīts, tad es šoreiz to būtu iekurinājusi ar šo žurnālu, jo nolikt kopā ar citiem žurnāliem gan man viņu negribā: ... Es esmu pensionāre, bet vai tāpēc es nevarētu interesēties par jauniešiem! Man vienmēr ir interesējusi māksla un labprāt lasu par jauniešiem, bet nu gan sākšu pārdomāt. ... Zinu gan nav pieņemts ņemt vērā anonīmas vēstules, bet es domāju, ka šoreiz Jūs varbūt vēl pārdomāsiet kā noformēt žurnālu. Bet ja nē —

Matiss). Lai jūs to saprastu, tiešām būtu vajadzīgs vairākus gadus ilgs mākslas vēstures un estētikas kurss vai, vismaz, ģimenē ieaudzināta pietāte pret JUMS NESAPROTAMO un vēlēšanās SAPRAST. Tādēļ varu ieteikt (vai lūgt) tikai vienu: nemēriet visu pēc savas olekts! Nekaunieties savas nezināšanas (jūs, iespējams, neesat pie tās vainīgi), bet neizvirziet savu nezināšanu par visu zinību mēru. Saka: jo nekompetentāks kādā jautājumā cilvēks, jo pašpārliecinātāk sprież. Šāds cilvēks it bieži nokļūst smieklīgā situācijā. Es domāju, pēc tā taču jūs netiecaties?! Ņemiet vērā, ka šis žurnāls nav domāts tikai un vienīgi jums. Kā teikts kādā vēstulē — «Citam patīk dzeja, citam Mocarts». Piebildīšu — citiem Aija Zariņa un vēl citiem žurnāla noformējums. Esiet demokrātiskāki savā attieksmē pret mākslu, šai ziņā jūs varētu mācīties no žurnāla «Rodņik» abonentiem.

Un vēl — neslēpiet no bērniem vecmeistaru gleznotos aktus, tad

viņi neķiķinās par Aijas Zariņas «Klusētāju», kura iemieso daudz

Viņu sašutums par žurnāla noformējumu un māksliniekiem ir patiess un kaislīgs. Vispirms — lasītāju domas, tad — žurnāla «Avots» mākslinieciskās redaktores Andras Neiburgas pieklājīga atbilde apmulsušajiem.

tad nebrīnāties, ka pašreizējā jaunatne iet pretīm pasaules galam.»

«Diezin vai vajadzētu censties pierīdīt aksiomas «Māksla mākslai» klaji reakdoniro Iespaidu uz sodlllstlikl reālisma llteratOrul Tl saucami «tīri» literatūra nevienam nav vajadzīga arī šodlenl Neizprotamu Iemeslu dēj, Tu gribi atvllēt tai valrlkas lappuses. Klpēd Vai nebūtu daudz vērtīglk, Ja Rlmants Ziedonis būtu no-strldljls visu vasaru uz lauka, lai tad savu talantu Ieguldītu patiesi vērtīgi darbi, navli, kl šoreiz, maltu visiem zināmas vliplrējes patiesības bez |eb klda Idejiski segumal Tlpēc domlju, ka šodien «tīrīs» literatūras sacerējumiem Tavls slājis nav vietas, neskatoties kldl «onkujl» stlv aiz autoru mugurlml ... Novēlu Tev k|ūt par mūsu, padomju jaunatnes, Idejisko dzī|u avotul»

«Par darvas pilienu uzskatu A. Zarlņas ievietoto «Klusētāju». Ja ilda «glezna» atrodas par-sonllizstldē vai A. Zarlņas darbnīcl un t. t., tl Ir viena lieta, bet tagad viņa Izplatījusies 185 000 (I — red.) eksemplāros. 5—7 klases zēni ķlķlnls ar reprodukciju, rāda to meitenēm un uzdod visai divdomīgus jautljumus. Atsevišķu mākslinieku var saprast, var arī nesaprast . . . Jauni formas meklējumi, Izteiksmes līdzekļi bija un būs, bet visam jābūt uztveramam bez mākslas zinātnieku pārgudrajiem spriedelējumiem, kad grib iestāstīt to, kas nemaz nav, bet jāiedomājas, ka tas ir. ... Nekad un nekur neesmu lasījis, ne dzirdējis, ka mums māksla jānovēršas no sociillstiskā reālisma principiem. Ko es varu paskaidrot saviem audzēkņiem) 1) Vai šī «glezna» «Klusētāja» ir vai nav mākslas darbs! Kā viņu izskaidrot! 2) Ja Ir, tad varbūt kāds varētu paskaidrot, kāds estētisks skaistums tur Ir parādīts! Vai sievietes nejūtas apvainotas! 3) Ja nav, tad kāpēc «Klusētāja» tur ievietota! Mana pamatprofesija ir vēsture, mākslas jautājumus pēckara periodā apguvu tikai vēstures fakultātes kursā un arī fakultatīvi pie gleznotāja M. . . .Esmu palicis audzēkņiem atbildi parādā . . .»

mazāk mākslinieciskas erotikas kā jebkura no Rubensa krāšņajām sievietēm.

Nobeigumā vēlos atkāpties no mākslinieciskās redaktores pozīcijām un kā literāte atsaukties pilsonim, kurš iesaka pielietot zināmas sankcijas pret Rimantu Ziedoni.

Vispirms man būtu ļoti interesanti uzzināt, pēc kāda kritērija Jūs

Rimanta Ziedoņa noveli klasificējat kā «mākslu — mākslai»? Laikam jau atkal tas pats iepriekšminētais princips — tā nav MAKSLA — MAN, tātad tā ir «māksla mākslai». Vai galvenais mākslas uzdevums nav paplašināt cilvēka jūtu diapazonu, bez kura nav iespējama augsti morālu un tikumisku īpašību ieaudzināšana cilvēkā? Varbūt Jūsu auss vienkārši neuztver kādu smalki vibrējošu skaņu Rimanta Ziedoņa «Pļavā»?

Un vēl: Jūsu netaktiskā un nepamatotā norāde uz «onkuļiem» iepludina tiešām duļķainu un nelabi smakojošu straumi mūsu, padomju jaunatnes, idejisko dzīļu avotā.

ANDRA NEIBURGA

Pateicamies pārējiem vēstuļu rakstītājiem par atzinīgiem vērtējumiem un laba vēlējumiem!

Vēstuļu apskatu sagatavoja RUDĪTE KALPIŅA

Andris Puriņš, «Zilā Jumprava» — 1. lpp. Māris Melgalvs, dzejoļi — 14. lpp. Arsenijs Formakovs, ««Dzejnieku karalis», Krievzemes dēls» — 16. lpp. Mārtiņš Zelmenis, īsproza — 18. lpp. Nikolajs Gudaņecs, dzejoļi — 22. lpp. Dainis Grīnvalds, «Pils» — 24. lpp. Egils Plaudis, «Kuģis no Argentīnas» — 29. lpp. Bulats Okudžava, dziesmu teksti — 32. lpp.

RAKSTNIECĪBA

KULTŪRA

Laima Slava, «Latvija tēlniecības pasaulē» — 34. lpp. Paulīna Keila, «Smīkņājot» — 40. lpp. Hardijs Lediņš, «Avangards nav avangards» — 43. lpp. «Alvils Ceplis laikabiedru atmiņās» — 46. lpp. «20. gadi Latvijā» — 48. lpp. Harijs Hiršs, «Apziņas plūsmas lietojums prozā» — 54. lpp. Aleksis Grigorjevs, «Latviešu «jaunā proza»: varoņi un apstākļi» — 56. lpp. «Foto-mape» — 58. lpp. Normunds Naumanis, «Piezīmes uz kāda tukla mīta spārniņiem» — 62. lpp.

40,

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

«Latvijas ĻKJS XXIII kongresā» — 64. lpp. Ināra Egle, «Sastrādāties sadzīvojot» — 66. lpp. Gints Jansons, «Biju pie pārliecības» — 68. lpp. Brigita Brīdaka, «Loma visam mūžam?» — 71. lpp. Dainis Lemešonoks, «Kā man, lūdzu, būtu jādomā!» — 76. lpp. Benedikts Kalnačs, «Par destilētām zināšanām un zilo putnu krātiņā» — 78. lpp. «Lasītāju vēstuļu apskats» — 79. lpp.

NODOTS SALIKŠANAI 6.03.87. PARAKSTĪTS IESPIE5ANAI 15.04.87. JT 00324. FORMĀTS 60X90(8. OFSETA TEHNIKA. 10 + 0.5 UZSK. IESPIEDL., 13,3 IZDEVN. L. METIENS 86 000 (LATVIEŠU

VALODA — 76 000, KRIEVU VALODĀ — 10 000). PASŪT. NR. 276. IESPIESTS LKP CK IZDEVNIECĪBAS TIPOGRĀFIJA, 226081, RĪGĀ, BALASTA DAMBĪ 3.

AVOTS

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ «АВОТС» («РОДНИК») НА ЛАТЫШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ. ИЗДАНИЕ ЦК ЛКСМ ЛАТВИИ И СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ЛАТВИЙСКОЙ ССР. ИЗДАТЕЛЬСТВО *ЦК* КП ЛАТВИИ, РИГА. АДРЕС РЕДАКЦИИ: РИГА, БАЛАСТА ДАМ-БИС, 3. ОТПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ ИЗДАТЕЛЬСТВА ЦК КП ЛАТВИИ, 226081, Г. РИГА, БАЛАСТА ДАМБИС, 3.

CENA 50 KAP.

prom,dzeja,publicistika, kritika

77109

(orS-'l (zUncti ^ ***rf\s r>f(***

^cJ>tecUfx.ČSf± t' */0* O^v/»

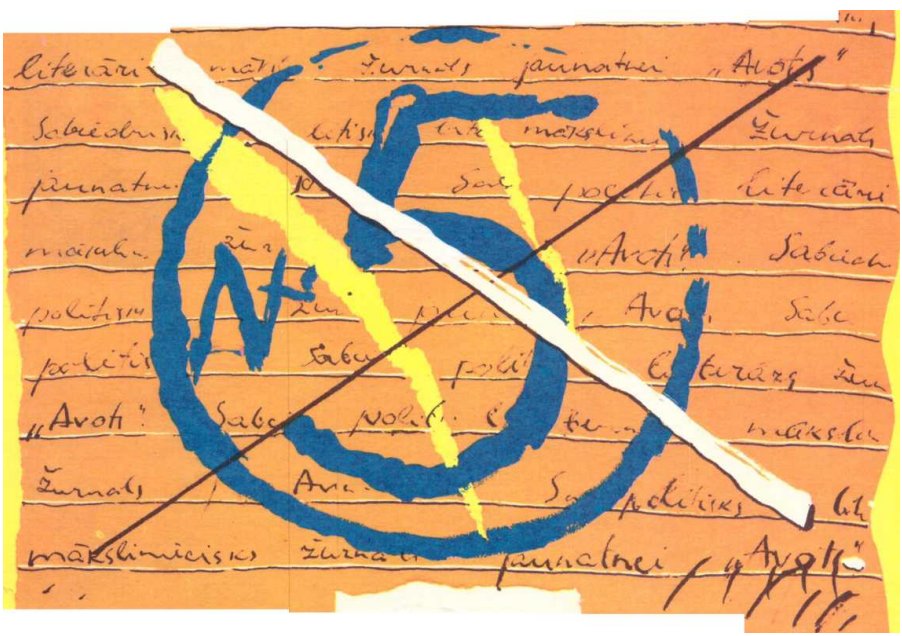

AVOTS

I, IV VĀKS — ANDRA BRE2ES NOFORMĒJUMS

AVOTS Nr. 5, 1987., 1—80

notes

1

Klausies, Flako, kur visi pagaisuši?

2

Ne es zinu, nedz arī tas mani interesē.

3

Джеймс У. Психология. Петербург, 1916, с. 130.

4

Apziņas plūsmu izmanto arī citās mākslās, piemēram, kino (I. Bergmans, M. Antonioni).

Бергсон А. Собр. соч. Т. 5. СПб., 1914, с. 119.

′ Cit. no grām.: Humphry R. Stream of Consciousness in the Modern Novel. Berkeley, Los Angeles, 1955, p. 24.

6

A. Pūriņš. Zelta zirneklis smejas. R., Liesma, 1981, 7. Ipp.